

25983

ANKARA UNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTUSU
TARİH ANABİLİM DALI

SOSYAL ve EKONOMİK AÇIDAN
K O N Y A
(1756-1856)

T-123236

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan: Muhiddin TUŞ

Danışman: Prof. Dr. Musa ÇADIRCI

Y.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

ANKARA-1993

A.Ü.SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA TEZİ

TUTANAĞI

A.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü ...TARİH (Yakınca Tariki) ...
Anabilim Dalı doktora öğrencisi *Muhteddin Tutanağ* ...
...Sosyal ve Ekonomik Açıda Kenya (1756-1856)
başlıklı tezini değerlendirmek üzere görevlendirilen jürimiz, Prof. Dr. ...
Jücel Özkaya başkanlığında, 30 Eylül 1993... günü saat ..
14.00... 'da ...Dil ve Tarih Coğrafya...
Fakültesi'nde toplandı.

Tezin;

- Pekiyi*..... derece ile başarılı sayılmasına,
 - düzeltilmek üzere geri verilmesine,
 - reddine,
- oybirliği / oyçokluğu ile karar verildi.

Prof. Dr. Jücel Özkaya

Üye

Prof. Dr. Javuz Ercağ

Üye

Prof. Dr. Musa Çalıcı

Üye

M. Candemir

Lütfen arka sayfayı okuyunuz.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Müdürlüğü

Sayı: 3599

Tarih: 30 EYLÜL 1993

Sn. Gökkaya
30.9.1993
9

11073

11073

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	VI
Kısaltmalar.....	XI
GİRİŞ: FİZİKÎ ÇEVRE.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YÖNETİM ve YARGI

I-) KARAMAN EYALETİ	
ve	
EYALET MERKEZİ OLARAK KONYA...	9
II-) EYALET GÖREVLİLERİ.....	21
A- Yönetim.....	21
1- Vali.....	21
a- Valinin Kapı Halkı.....	35
b- Valinin Konağı.....	41
2- Mütesellim.....	44
3- Alaybeyi.....	50
4- Yeniçeri Serdarı.....	52
5- Kale Görevlileri.....	56
B- Yargı.....	58
1- Kadı ve Naib.....	58
a- Mahkeme Binası.....	73
b- Mahkeme Görevlileri.....	74
i- Naib	75
ii-Kâtib	75

2- Muhzır ve Muhzırbaşı.....	77
C- Ehli-i İlm.....	79
1- Müftü.....	79
2- İmam.....	83
D- Şehir Halkının Temsilcileri.....	87
1- Âyân.....	87
2- Nakıbü'l-eşraf Kaymakamı.....	93
3- Şehir Emini.....	96
4- Muhtar.....	100
E- Tanzimat'tan Sonra Şehir İdaresindeki Bazı Değişmeler..	104
F- Diğerleri.....	110

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLUM

I-) SOSYAL YAPI.....	113
A- Konya Şehir Toplumu ve Sosyal Hiyerarşi.....	114
B- Nüfus.....	117
1- Müslüman Nüfusu.....	119
2- Gayr-ı Müslimler.....	125
a- Nüfusları.....	126
b- Sosyal Hayatı.....	129
C- Aile.....	133
1- Oluşumu ve Dağılması.....	134
a- Nişan, Nikah ve Boşanma.....	134

2- Niceliği.....	137
a- Eş Sayıları.....	138
b- Çocuk Sayıları.....	141
3- Mekânı ve Eşyaları.....	143
a- Evi.....	143
b- Ev Eşyaları.....	146
c- Kıyafetleri.....	149
D- Eğitim.....	150
1- Mektep.....	151
2- Medrese.....	152
a- Müderris.....	155
b- Talebe.....	158
3- Kütüphâne.....	161
E- Vakıflar.....	162
F- Sosyal Münasebetler.....	173
G- Sosyal Hareketlilik.....	180

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK HAYAT

I-) ESNAF TEŞKİLÂTI.....	188
A- Esnaf Grupları.....	188
B- Esnaf Temsilcileri.....	193
1- Esnaf Başkanları.....	195
a- Esnaf Şeyhleri.....	195
b- Ahi Baba.....	197
c- Diğerleri.....	198
2- Esnaf Kethüdası.....	199
a- Müslüman Esnaf Kethüdası.....	199

b- Zimmi Esnaf Kethüdası.....	201
3- Yiğidbaşı.....	202
4- Diğerleri.....	202
a- Esnaf ihtiyarları.....	202
b- Nâzır.....	203
c- Bekçi.....	203
C- Esnafın Denetimi: Muhtesib.....	204
D- Fiyatların Tespiti: Narh.....	205
II-) TİCARET.....	209
A- Ticaret Yolları ve Konya.....	209
B- Ticaret Adamları.....	211
1- Ticaret Usûlü.....	211
2- Beratlı Tüccarlar.....	212
C- Ticaretin Öğeleri: Para ve Faiz.....	214
D- Konya'ya Getirilen Ticarî Emtia.....	215
III-) ÜRETİM.....	225
A- Tarım ve Hayvancılık.....	226
1- Tarım.....	226
a- Bölgenin Ziraî Karakteri.....	227
b- Şehirdeki Ziraat.....	230
c- Ürün Çeşitleri.....	232
2- Hayvancılık.....	234
B- Konya Şehir Hayatında Sanayi.....	238
1- Sanaat (Zanaat).....	238
2- Madencilik.....	244

SONUÇ.....247

SUMMARY.....251

BİBLİYOGRAFYA.....252

EKLER.....270

ÖNSÖZ

Son yıllarda Osmanlı dönemi Türk tarihi üzerindeki çalışmalarda ilgi, merkezî hükümetin siyasî faaliyetlerinin dışına çıkmış; merkezin dışında yaşayan bir toplum olduğu ve bu toplumun da Osmanlı tarihinin bir parçası olduğu üzerinde odaklaşmıştır. Bu düşünceden hareketle, tarih, sadece önemli bireylerin faaliyetlerinin tahlil edildiği bir bilim dalı olmaktan çıkmış geniş kitlelerin her türlü hareketlerinin incelendiği alan olmuştur. Geniş kitlelerin siyasî, sosyal, dinî, ekonomik ve bunun gibi bir çok sahadaki faaliyetleri incelemeye esas alınmıştır. Böylece bireysel tarihten toplumsal ve dolayısıyla sosyal tarihe ulaşılmıştır.

Bu çalışma da, böyle bir konunun seçilmesinde iki sebep etkili olmuştur: ilki yukarıda izah edilen düşüncedir. Buradan hareketle bu araştırma, Konya toplumu incelemeyi amaç edinmiştir. Osmanlı Devleti'nin bir parçası olan Konya'nın incelenmesi neticede Osmanlı tarihinin de incelenmesi anlamına gelir.

Öte yandan Konya, Türkiye Selçukluları'na ve Karamanoğulları Beyliği'ne merkez olması dolayısıyla Anadolu'daki diğer bazı şehirlerden farklı özellikleri olan bir şehirdir. Bu sebeple, XII.yüzyıldan XIV. yüzyıla kadar büyük bir gelişme göstermiştir. Fakat Osmanlılar döneminde eski parlak günlerinden fazla eser kalmamıştır. Bu husus seyyah Cl.Huart'ın da dikkatini çektiğinden XVI. yüzyıldan "itibaren artık Konya'nın tarihi yoktur: Osmanlı İmparatorluğunun Asya vilâyetleri içinde kaybomuş, hudutlardan uzak olan Konya, artık hiç bir rol oynamaz ve isminin canlılığını görmek için XIX. asra kadar beklemek

lazımdır" diyecektir¹. Konya'nın bu gelişme seyri, araştırmacıların ilgisini çekerek çeşitli araştırmalara da konu olmuştur. Bu özelliğinden dolayı yapılan araştırmalar sebebiyle belki de Konya, diğer Anadolu şehirleri içinde en şanslı şehir konumundadır.

Bu konun seçilmesinin etkili olan ikinci sebep de, yukarıda kısaca bahsedilen Konya'nın tarihî seyri bakımından geçirdiği bu ilginç merhaledir.

Belki üçüncü bir sebepten bahsetmek gerekirse, oda, Konya'nın bu çalışmayı yapanın doğup büyüdüğü memleketi olmasından, bu yöreye duyduğu sevgi ve minnet duygusudur.

Araştırmanın mekânının seçilmesinin sebepleri izah edildikten sonra neden 1756-1856 tarihleri arasındaki zaman sınırlarının tercih edildiğinin izahı yapılmalıdır. Bunda, dönemin Osmanlı tarihinin siyasî gelişme çizgisinin etkisinin yanısıra, Konya tarihinin araştırmaya konu olmayan bölümüyle de ilgilidir. Başka bir şekilde ifade edilirse, Konya üzerine, XVIII. yüzyılın ortalarına kadar bir araştırma yapılması sebebiyle, onun bıraktığı tarihten itibaren incelemeyi başlatmanın daha uygun olacağı düşünüldü. Çalışmanın nihayeti ise, 1856'da ilan edilen Islahat Fermanı ile belirlenmiştir. Böylece 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı ile hemen her alanda yapılan yeniliklerin Konya'ya etkilerinin tespiti mümkün olabilecekti.

Bu düşüncelerle tespit edilen konu, Mevlânâ Müzesi Arşivi'ndeki Şer'îye Sicilleri defterleri (bunlar şimdi Millî Kütüphâne'de bulunmaktadır) ile Başbakanlık Arşivinde çeşitli kalemlerde bulunan arşiv kaynaklarından istifade edilerek incelenmiştir. Bu kaynaklardan başka, konumuz itibarıyla daha geç dönemleri ihtiva etmesine rağmen gerektiğinde Konya vilâyet Salnâmelerinden de yararlanma yoluna gidilmiştir.

Bu inceleme esnasında bir takım problemlerle

(1) CL.Huart, "Mevlevîler Şehri Konya", ter. S.Sungur, Konya, S.69, (1944), s.20.

karşılaşıldı: Bunlardan ilki, bazı konularda çok detaylı bazı konularda da sınırlı bilgiler edinildi. Bu durumda, konuyu bir bütün halinde vermek için, detaylı bilgilerin bulunduğu konulara çok fazla ağırlık verilmemiştir. İkincisi de, inceleme dönemine ait Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu genel şartlar göz önünde bulundurulmakla birlikte konunun dışına çıkacağından çalışmanın içinde yer verilmemiştir. Meselâ, bir âyânlık konusu incelenirken, bu müessesenin doğuşu hakkında bir tartışmaya girilmemiş; ayrıca bu mesele Osmanlı Devleti'nin genelinde bir çok hususiyetler taşıdığından bunlar hakkında bilgiler verilme yoluna gidilmemiştir. Bu çalışmada sadece, belgelerden elde edilen Konya hakkındaki bilgiler değerlendirilme yoluna gidilmiş; gerektiğinde de, Anadolu'nun diğer bölgeleriyle karşılaştırmalar yapılmıştır.

Bu çerçevede ele alınan konu, bir giriş ve üç bölüm olmak üzere tasnif edilerek incelenmiştir. Girişte, Konya'nın şehir olarak yeri, fizikî özellikleri belirtilerek, inceleme dönemimizde ele alınan hususların bu zemin üzerine cereyan ettiği ifade edilmeye çalışılmıştır.

Birinci bölüme 'Yönetim ve Yargı' ismi verilerek konunun siyasî tablosu çizilmiştir. Burada ilk olarak, inceleme konumuz olan Konya'nın içinde bulunduğu Karaman Eyaleti'nin genel çerçevede, kuruluşundan inceleme dönemimizin nihayetine kadarki idarî yapısı ve geçirdiği değişim ele alınmıştır. Bu esas yapıdan sonra, şehirde bulunan idarî, adlî, ilmî ve şehir halkını temsil eden resmî görevliler incelenerek; tayin usulleri, vazifeleri ve yaptıkları kanunî ya da gayr-ı kanunî faaliyetleri tartışılmıştır. Bu bölümde son olarak, Tanzimat'tan sonra Konya şehir idaresinde yapılan değişiklikler toplu olarak ele alınmıştır. Bundan başka, bu hususla ilgili olarak, Osmanlı Devleti'nin aynı dönemde başka şehirlerinde bulunduğunu bildiğimiz ya da bulunması gerektiğini düşündüğümüz bazı müesseselerinin, kaynaklarda bazıları ile ilgili ya yetersiz ya da hiç belge bulunmadığından hakkında bilgi verilemeyenlerinin incelenmesi gerektiğine de işaret edildi.

ikinci bölümde 'Toplum' ele alınmıştır. Burada Konya'da yaşayan insanların çeşitli hususiyetleri ele alınarak, kaynakların izin verdiği ölçüde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Böylece konu, şehirdeki sosyal hiyerarşi, nüfus, aile, eğitim, vakıflar, sosyal münasebetler ve sosyal hareketlilik diye alt başlıklara tasnif edilerek incelenmiştir.

Üçüncü bölümde ise 'Ekonomik Hayat' değerlendirilmiştir. Burada konu tekrar üçe bölünerek 'Esnaf Teşkilâtı', 'Ticaret' ve 'Üretim' şeklinde incelenmiştir. Esnaf teşkilâtında, mevcut esnaf grupları, bunların başkanları de diğer görevlileri ile teşkilatın geçirdiği değişim tahlil edilmeye çalışılmıştır.

Ticarette de, Konya'nın ticaret yolları üzerindeki konumuna işaretlerle, tüccarın nasıl çalıştığına ve Beratlı Avrupa tüccarının Konya'da görülmeye başlamasıyla birlikte konumuna temas edilmiştir. Ticarî hayatın temel ögesi olan para ve faiz konusundan sonra Konya'ya dışarıdan gelen malların değerlendirilmesine geçilmiştir.

Üçüncü bölümde son olarak üretim konusu ele alınmıştır. Burada, gerek bölgenin gerekse şehir halkının ziraî hayatı, hayvancılıkla meşguliyetleri ve madencilikteki durumu incelenmiştir.

Bu çalışmayla, incelenen konunun bütün problemlerinin çözüldüğü gibi bir iddiada bulunulmamaktadır; aksine, bütünlüğü bozmamak için bazı konuları derinlemesine incelemekten özellikle kaçınılmıştır. Bu sebeple böyle bir düşüncenin yakınına dahi varılmamıştır. Yukarıda bahsedilen probleme bir de, farkına vardığımız halde bir sonuca gidemediklerimizi eklemek gerekir. Bunların ötesinde, yetersiz bilgimizden dolayı izah edemediğimiz, görenediğimiz hatta belki de yanlış yorumladığımız hususlar vardır. Bütün bu yanlışların bize ait olduğunu ifade etmek bile yersiz. Bu araştırma ile, en azından bazı bilgilerin aydınlatılmış veya tartışılacak kadar olgunlaştırılmış olması, beklenen en büyük başarı sayılmaktadır.

Bu çalışmayla ilgili olarak bir çok insandan teşvik, takdir ve yardım gördüm. Bunları burada hepsini tek tek zikretmenin imkanı yok; ancak hepsine, zamanında bizzat ifade etmiş olmakla birlikte bir kez daha şükranlarımı sunduğumu belirteyim. Bunların ötesinde en büyük şükranlarımı bütün hocalarımın arzetmem gerektiğini itiraf etmeliyim. Üniversite yıllarının başından bugüne kadar hiç bir hocam yardım talebimi reddetmeden, zevkle kabul ederek, gerekli uyarı ve bilgileri vermekten kaçınmadılar. Ayrıca bu çalışmam dolayısıyla yakın mesaiide bulunduğumuz; kıymetli görüşlerinden istifade ettiğimiz , yakın ilgilerinden, nezaketinden ve inceliğinden dolayı değerli hocamlarımdan Prof. Dr. Şerafettin Turan ile Prof. Dr. Bahaeddin Yediyıldız'a ve Danışmanım Prof. Dr. Musa Çadırcı'ya teşekkürü bir borç bilirim.

Muhiddin TUŞ

Ağustos 1993

Kısaltmalar

AÜ.	:Ankara Üniversitesi
a.g.e.	:Adı geçen eser.
BA.	:Başbakanlık Arşivi
BAEOSEMKMV	:Babiâli Evrak Odası Sâdâret Evrakı Mektubî Kalemi, Meclis-i Vâlâ
C.	:Cilt
CD.	:Cevdet Dahiliye
DTCF.	:Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Ed.	:Editör
Haz.	:Hazırlayan
HÜ.	:Hacettepe Üniversitesi
KK.	:Kâmil Kepeci Tasnifi
KŞS.	:Konya Şer'îye Sicili
S.	:Sayı
s.	:sayfa
SÜ.	:Selçuk Üniversitesi
ter.	:Tercüme eden
vd.	:ve devamı
Yay.	:Yayınlayan
yy.	:yüzyıl

GİRİŞ: FİZİKİ ÇEVRE

Tarihte, insanların yerleşik hayata geçişler önemli bir dönüm noktası teşkil eder. Bunu takip eden zamanlarda insanların nisbeten daha fazla sayıda bir araya gelerek toplu olarak yerleştikleri ve şehirleri meydana getirdikleri görülmüştür. Şehirlerin teşekkülü de, insanlık tarihinin en az yerleşik hayata geçiş kadar önemlidir¹. Şehirlerdeki insanlarla diğerleri arasında bir çok farklılıklar ortaya çıkmış; farklı yaşayış biçimleri, davranışları, ilişkileri, ekonomik yapıları, kısacası her iki toplumun çeşitli yönleri itibariyle farklı kültürleri ve medeniyetleri oluşmuştur². Bu durum, günümüze mahsus bir olgu olmadığı gibi sadece çağımız bilimadamlarının dikkatini çeken bir konu da olmamış; çok eskiden beri, şehirlerin ve kırsal bölgelerinin bu birbirlerinden farklı durumlarını konu edinen, onları anlamaya ve izah etmeye çalışan bir çok uzman ve onların kaleme aldığı çeşitli eserler ortaya çıkmıştır³.

Konu, Batı'da modern anlamda XIX. yüzyıldan itibaren yeniden ele alınmış, şehirleşme ve modernleşme olgusu çerçevesinde tahlil çalışmalarına başlanmıştır. Bu meyanda meselenin gerek teorik çerçevesi çizilmeye, gerekse bu teorik çerçevenin pratiği olan Batı dünyasındaki mevcut

(1) Bu konuda bakınız, Metin Tuncel, "Tarih Boyunca Türkiye'de Kent Kuruluşları", Doğumunun 100.Yılında Atatürk'e Armağan, İstanbul 1981, s.310 vd.

(2) Amiran Kurtkan Bilgiseven, Genel Sosyoloji, İstanbul 1982, s.118 vd.

(3) Batı dünyasındaki ilgi için bakınız, P.M.Hauser, Şehirsel Bölgelerde Sosyal Araştırmalar El Kitabı, Ankara 1968; Türk dünyasındaki gelişmeler için de, Fehmi Yavuz-R.Keleş-C.Geray, Şehircilik, Sorunlar-Uygulama ve Politika, Ankara 1973.

uygulamalar incelenmeye çalışılmıştır⁴. Ne varki, günümüz Türkiye'sinin bilim dünyasında bu konuya olan ilgi son zamanlarda oluşmuş ve gerek geneldeki gerekse İslam ve Türk dünyasına ait şehir ve köy toplumunun teorik yapısı ve pratik uygulamalarına dair örneklerle yakın zamanlarda başlanmıştır⁵. Dolayısıyla bu konunun genel çerçevesi ve tarihî süreci henüz tam olarak ortaya konulmuş değildir⁶.

Yukarıda açıklanan konunun küçük bir parçasını teşkil eden XVIII. yüzyılın ikinci yarısından XIX. yüzyılın ilk yarısında Konya isimli çalışma, bu çerçevede ele alınıp incelenmeye çalışılacaktır. Bu meyanda ilk olarak şehir nedir, ve Konya'nın bu tanımlamada yerinin neresi olduğu tartışılacaktır. Daha sonra ise, inceleme dönemi-mizdeki olayların ve müesseselerin içinde yer aldığı Konya'nın fizikî mekânı ve bu mekânın çeşitli unsurları değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Şehir çeşitli bilim dallarına, onların ilgi alanlarına göre farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Bir yönetim bilimci ve hukukçu için hukukî şekil; nüfus bilimci için de yeter miktar insanın bulunması şehir olarak nitelenmesi için yeterlidir. Kezâ, ilâhiyatçı, sosyolog, coğrafyacı, iktisatçı ve benzeri bilim dalları için birbirine yakın olmakla birlikte bazı özelliklerini ön plana çıkaran farklı tanımlar yapılmaktadır⁷. Bu tanımlardan hareketle,

(4) Ayda Yörükân, Şehir Sosyolojisinin Temelleri, Ankara 1968; Ruşen Keleş, Şehirciliğin Kuramsal temelleri, Ankara 1972.

(5) Bir iki örnek için bakınız, Mübeccel Kıray, Ereğli, Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası, İstanbul Tarihsiz²; Necdet Tunçdilek, Eskişehir ve Şehrin Tekâmülü", İÜ.Coğrafya Enstitüsü Dergisi, S.35, (İstanbul 1957); İlhan Tekeli, "Anadolu'daki Kentsel Yaşantının Örgütlenmesinde Değişik Aşamalar", Türkiye'de Kentleşme Yazıları, Ankara 1982, s.10 vd.

(6) Bu konuda bakınız, Özer Ergenç, "Şehir Tarihi Araştırmaları Hakkında Bazı Düşünceler", Belleten, C.LII/203, (Ankara 1988), s.667 vd.

(7) Bu tanımların tartışmasına grimeyeceğiz. Bunların uzmanları tarafından yapılan tartışmaları ve değerlendirmeleri için bakınız, V.F.Büchner, "Şehir", İslam Ansiklopedisi, C.XI, İstanbul 1979, s.391-192; G.Kessler, "Şehirin Tarihi ve Sosyal Fonksiyonu", İÜ. Hukuk Fakültesi Mecmuası, I/4 (1935), s.524 vd.; Süha Göney, Şehir Coğrafyası I, İstanbul 1984², s.5 vd.;

bir yerleşim yerinin şehir olabilmesi için, yeteri kadar nüfusunun; ziraatın dışında üretim yapması; ticarî mekânlarının bulunması; iş bölümünün yaygın olması; idarî statüsü bulunması gerekmektedir. Tarihî dönemler için de, korunması için müstahkem yerinin bulunması gerekmektedir⁸. Osmanlı Devleti'nde de "karye", "kasaba" ve şehir diye tasnif edilen yerleşim yerlerinden şehir ve kasaba için "cum'a kılınır ve bazarı durur" yer diye tarif edilmektedir⁹.

Konya şehri, sancak merkezi statüsüyle, 30 bin nüfusuyla, kalesi, çarşı, pazar, han ve dükkanlarıyla bu tanımlardaki özelliklerin bir çoğunu taşıyorsa da, yoğun işbölümü ve ziraat harici işlerle uğraşması hususlarında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Her ne kadar şehirde işbölümü bulunuyorsa da, bir aile, aynı zamanda esnaflıkla uğraşmasının yanında bir miktar tarlası olması dolayısıyla ziraatle ve sahip olduğu bir-iki inek, birkaç koyunla da hayvancılıkla uğraştığı görülmektedir¹⁰. Biraz önce de ifade edildiği üzere, şehir tariflerindeki gayr-ziraî kimlik sadece Konya değil belki de Osmanlı şehirleri için pek geçerli değildir. Çünkü, şehirde oturan insanların % 50'ye varan oranda kısmının az veya çok ama bir miktar tarlası, bağı-bahçesi vardır¹¹.

Bu özellikleriyle Osmanlı Devleti ölçeğinde bir şehir olan Konya, yer küre üzerinde 38° kuzey enlemi ve 32° doğu boylamında yer almaktadır. Bölgenin kuzeyinden ve güneyinden doğu-batı istikametlerinde uzanan sıra dağlar, denizle olan her türlü bağlantılarını zorlaştırır veya keser. Bu özelliğiyle tam bir kapalı havza niteliğindedir. Konya'nın içinde yer aldığı bu bölge Türkiye'nin en az engebeli bozkırıdır. Yer yer bir sıra hafif ârızalar, iki, üç yüz metreye kadar yükselen tepeler ile

(8) Aynı eserler.

(9) Özer Ergenç, "Osmanlı Şehirlerinin Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerinde Bazı Düşünceler", VIII. Türk Tarih Kongresi Bildiriler, Ankara 1981, s.1265 vd.

(10) Bu konuda daha geniş bilgi için Üretim Bölümüne bakınız.

(11) Bu konuda daha geniş bilgi için Üretim Bölümüne bakınız.

kaplı olan bu arazi üzerinde zaman zaman göz alabil-
diğince uzanan manzara çok az değişir¹². Ara ara, küçük
göller ve bataklıklara tesadüf edilir ki, bunlar kış ve
ilkbahar sularıyla artar, yazları çoğunlukla kururlar.
Bunların tuz oranı nisbeten yüksektir¹³. Bu özelliğinden-
dir ki, genellikle yerleşme için su başları tercih edi-
lirken¹⁴ buralarda yerleşmeler sulardan uzakta, yüksek
tepelerde gerçekleşmiştir¹⁵.

Konya şehri ise, dünyanın kuzey yarım küresindeki
orta iklim kuşağında deniz seviyesinden 1020 metre yük-
seklikte yer almaktadır. Hemen batısında ve güneyinde yer
alan 2400 metre yüksekliğindeki dağların eteğinde uzanan
şehir, etrafını saran bozkır topraklarının içine
yerleştirilmiş bir vaha görünümünde yayla gibidir. Öyle
ki, Cl. Huart, "Hakikaten, adeta çöl ortasında bir vaha
gibi olan, dünyanın diğer taraflarından ayrıolan bu Konya
şehrinin mevcudiyetinden daha garip bir şey düşünülemez.
Bu hadise... dağdan çıkan ve çölde kaybolan akar sular-
dan" kaynaklanmaktadır ve "Konya şehrinin mevcudiyetinin
yegâne âmilidir" demektedir¹⁶.

İklimi, bozkır iklimi olup, kışlar çok şiddetli
olur; yılda ortalama 59 gün karla kaplıdır; ısısı da
ortalama 8°C ile -15°C derece arasında olmakla birlikte
bazan -30°C dereceye kadar yaklaşır. Buna karşılık yaz-
ları ise, oldukça sıcak ve kurak geçer; sıcaklık, ortalam
30°C derece, bazan 40°C'ın üzerine çıkar. Yağışları
yetersiz olup, genellikle kış ve ilkbahar aylarında

(12) Bu bölgenin coğrafî durumu ile ilgili olarak bakınız, Faik
Sabri Duran, *Büyük Atlas*, İstanbul 1974, s.28-29.

(13) Konya bölgesinin benzeri özellikleri için bakınız, Ernest
Chaput, "Arziyat Bakımından Konya", ter. N.F.Başak, Konya, özelli-
kle S.33, (1943), s.1865 vd.; M.Niyazi Erenbilge, "Konya Platformu",
Konya, S.35, (1943), s.3018 vd.

(14) Baykan Sezer, *Asya Tarihinde Su Boyu Ovaları ve Bozkır
Uygarlıkları*, İstanbul 1979, s.27 vd.

(15) Doç. Dr.Mesut Elibüyük'ün verdiği özel bilgiler. Kendisine
bir kez daha teşekkür ederiz.

(16) Cl.Huart, "Mevlevîler Şehri Konya", ter. S.Sungur, Konya,
S.64-65, (1944), s.13.

ortalama 31.5 cm. civarında gerçekleşmektedir¹⁷. İklim, yağışların az olmasına rağmen yağmurların bitkilerin en çok ihtiyaç hissettiği an olan boy verdiği zamanlarda yani ilkbaharda yağıp, fazla nem istemediği yaz mevsiminde yağmaması sebebiyle tahıl ziraatı için uygun şartları hazırlar. Tahıl ziraatının ilkbaharda yağacak yağmurlara bağlı olması, yağmurların yağmaması veya geç yağması durumlarında bugün bile ciddiyetini koruyan problemler ortaya çıkarmaktadır. Öte yandan, ilkbaharda yağın yağmurların bazan aniden bastırması ve sağnak halinde devam etmesi de şehirde zaman zaman sıkıntılar yaratmıştır. Şehrin batısında yer alan dağlardan çıkan gerek ırmakların ve gerekse yağmur sonrası oluşan akıntıların¹⁸ taşkınlıkları yakın zamanlara kadar devam etmekteydi¹⁹. Bu taşkınlıklardan şehir çok zarar görüyordu; Musalla Mezarlığı'nın güney cephesinde yapılan bir hafriyatın bizzat gözlenmesi neticesinde sel sularının yukarılardan taşıdığı 4 metreye yakın mil tabakası ortaya çıkmıştır. Keza, şehrin güney-batı cephesinde bulunan bir bölgeye de bu özelliğinde dolayı "selbasan" ismi verilmiştir.

Yukarıda bahsedilen dağlardan inen sular, genellikle şehrin çevresini saran bağ-bahçelerin sulanmasında kullanılmakta; bir uçtan diğer uca uzanan bu suyun artan kısımları da, şehrin doğusuna bırakılmaktadır. Bu suların buralarda birikmesinden dolayı Aslım ve Hotamış bataklıklarının oluşmaktadır. Yazın kuruyan bu bataklıkların yerinde ve çevresindeki geniş meralarda ilkbaharda yağın yağmurlarla birlikte birden büyüyen küçük bozkır bitkileri, küçükbaş hayvanlar için çok iyi bir besin kaynağını teşkil etmektedir. Bu durumu değerlendirilerek, gerek şehirde ve gerekse bölgede hayvancılık yaygın olarak

(17) Bu konudaki daha ayrıntılı bilgi ve rakamları Ümran Emin Çölaşan, Türkiye İklim Klavuzu, Ankara 1970, s.392-398'da bulmak mümkündür.

(18) Gerek şehrin çevresindeki ve gerekse tüm bölgenin su ve toprak yapısının bir değerlendirilmesi için bakınız, Topraksu Genel Müdürlüğü, Konya Kapalı Havzası Toprakları, Ankara 1978, s.13 vd., 30 vd.

(19) Bu yapılan Altunapa ve Sille Banjlarıyla önlenmiştir.

yapılmaktadır²⁰.

Konya şehri, "çölde hissedilen serap gibi"²¹ geniş ve düz bir bozkırda, ona zıt bir görünüm teşkil etmektedir. Şehrin etrafını yemyeşil bağ-bahçeler çevrelemektedir. Bu karakteriyle, yapılan şehir sınıflaması içinde "vaha şehri" grubuna dahil edilmektedir²². Konya da ve bu tür yerleşimlerde şehir üç bölümden oluşmaktadır. Bunlar, ticaret merkezi, oturma bölgesi ve en dışta bulunan bahçe bölgesidir. Bahçe bölgesi daimî iskân mahalli olmadığından buralarda "bağ" evleri bulunmakta; yazları gelindiğinde kullanılmaktadır. Ancak, buralarda Vadi-i Meram gibi doğrudan iskân edilmiş olan yerler de vardır.

Şehrin merkezine yaklaşıldıkça, yerleşmelerin ve mahallelerin sıklaştığı görülmektedir. Şehrin merkezinde yer alan bugünkü Alaeddin Tepesi'nde iç-kale yer almaktadır. Burası şehrin ilk surları olup, Selçuklular tarafından daha büyüğü yapılanca iç-kale durumuna düşmüştür²³. XVII. yüzyılın ikinci yarısında burada bulunan mahallelerden²⁴ söz edilmekle beraber XVIII. yüzyıldan sonra kaynaklarda iç-kaledeki mahallelerden bahsedilmemektedir²⁵. Belki, burada iskâna devam ediliyor olmasına rağmen, iç-kalenin fiili varlığı veya önemi kalmadığından artık kaynaklarda ismi zikredilmiyordur. Şehrin ticarî merkezi, bugün dâhi aynı canlılığını muhafaza eden, Alaeddin Tepesi ile Şerafeddin Camii ve At Pazarı Kapısı (Kapı Camii) üçgeni arasında kalan bölgedir. Şehrin bütün canlılığı bu bölgede cereyan ettiğinden büyük sosyal ve

(20) Bu konuda Hayvancılık ile ilgili bölüme bakınız.

(21) Celile Berk, Konya Evleri, İstanbul 1951, s.14.

(22) Hilde Heimann, Konya. Geographie Einer Oasenstadt, Hamburg 1934, s.55.

(23) Tuncer Baykara, Türkiye Selçukluları Devrinde Konya, Ankara 1985, s.38.

(24) Yusuf Oğuzoğlu, 17. Yüzyılda Konya Şehir Müesseseleri ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerinde Araştırma, (AÜ. DTCF. Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1980, s.44-45.

(25) Yusuf Küçükdağ, Lâle Devrinde Konya, (SÜ. Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 1989, s.83-84.

kültürel müesseseler buralarda ve Alaeddin Tepesi'nin çevresinde yer almıştır²⁶.

Şehirde XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar mahalle sayılarında bazı değişmeler görünürse de, bunlar bir gelişmenin olduğundan söz ettirecek kadar değildir: XVI. yüzyılın başında 90'a yakın mahalle tespit edilmişken XVI. yüzyılın sonlarında 120'ye, XVII. yüzyılın ikinci yarısında 110'a, XVIII. yüzyılın ilk yarısında 140'a ve XIX. yüzyılın ortalarında da 140'a yakın mahallenin bulunduğu tespit edilmiştir²⁷. Ekler bölümünde verilen listeden de anlaşılacağı üzere, bunların bazılarının isimlerinin değiştiği, bazılarının diğerleriyle birleştiği veya fiilen kaybolduğu gibi sonuçlar çıkarmak mümkün ise de, şehrin, Selçuklular döneminde kapladığı alanı, daha sonraki dönemlerde seyrek dokusu sebebiyle meydana gelen büyümeyi aynı mekânı kullanarak, XIX.yüzyılın ortalarına kadar muhafaza ettiğini söylemek mümkündür²⁸.

Netice de, Konya'nın tarihî geçmişinde, burada insanlardan kaynaklanan olayların önemi ne kadar önemli ise, bölgenin fizikî yapısının etkileri de aynı derecede önemlidir. Şehrin gelişmesinde veya gerilemesinde iklim, arazi yapısı, toprak ve benzeri fizikî unsurların değerlendirilmesinden sonra inceleme dönemimizle ilgili olarak

(26) Bu konuda Ö.Ergenç, Y.Oğuzoğlu ve Y.Küçükdağ çalışmalarında geniş bilgi verdiklerinden aynı hususlar tekrar edilmemek amacıyla burada ayrıntısına girilmemiştir. Bakınız, Özer Ergenç, 1580-1596 Yılları Arasında Ankara Konya, Şehirlerin Mukayeseli İncelemesi Yoluyla Osmanlı Şehirlerinin Kurumları ve Sosyo Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Deneme, (AÜ. Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1973, s.30 vd.; Yusuf Oğuzoğlu, 17. Yüzyılda Konya Şehir Müesseseleri ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerinde Araştırma, (AÜ. DTCF. Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1980, s.1 vd.; aynı yazar, "17. Yüzyılda Konya şehrindeki İdarî ve Sosyal Yapılar", Konya, Haz. F.Halıcı, Ankara 1984, s.97 vd.; Yusuf Küçükdağ, Lâle Devrinde Konya, (SÜ. Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 1989, s.12 vd.

(27) Bu konuda Ek'lerde verilen ilgili listeye ve şehrin haritasına bakınız.

(28) Bu konuda Konya Analitik Etüdüleri, Ankara 1952'deki Konya'nın Tarihî Gelişimi haritalarından yeterli bilgi edinmek mümkündür.

şehirin siyasî yapısının tahliline geçmek daha doğru olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

YÖNETİM VE YARGI

I-) KARAMAN EYALETİ ve EYALET MERKEZİ OLARAK KONYA

Klasik Osmanlı taşra organizasyonu iki temel üzerine binâ edilmişti: Bunlardan birincisi sancak, diğeri de kaza idi. Kazaî organizasyon adlî, sancak da askerî ve idarî nitelikteydi. Sancaklar, devletin sınırları genişledikçe yeni bir düzenlemeyle, bir kaç sancak biraraya getirilmek suretiyle eyaletleri oluşturdular. Bu eyaletlerin sayıları başlangıçta bir, daha sonra Anadolu ve Rumeli olmak üzere iki ve nihayet 32'ye kadar çıkmıştır¹. Bu çerçevede XV. yüzyılın sonlarına doğru kesin olarak Osmanlı topraklarına katılan Konya bölgesinin XVIII. yüzyılın ikinci yarısından XIX. yüzyıl ortalarına doğru idarî organizasyondaki yeri nedir? sorusuna ilk olarak cevap vermek gerekmektedir.

(1) Osmanlı Devletinde Klasik Eyalet İdaresi hakkında çok sayıda çalışma bulunmakla birlikte şunlar temel referans olarak zikredilebilir: Halil İnalcık, *The Ottoman Empire, The Classical Age (1300-1600)*, ter. N. Itzkowitz-C. Imber, London 1973, s.104 vd.; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.II, Ankara 1983⁴, s.579 vd.; Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi*, 1243-1453, C.I, İstanbul 1979³ s. 399-410 ve C. II İstanbul 1979², s.82-96; Metin Kunt, *Sancaktan Eyalete*, İstanbul 1978, s.9 vd.; İlber Ortaylı, *Türkiye İdare Tarihi*, Ankara 1979, s.183 vd.; Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlı Devlet Teşkilatı", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C.XII, İstanbul 1989, s.365 vd.

Klasik tanımlamadaki açıklığa rağmen Osmanlı eyalet idaresi ile ilgili kaynaklardaki bilgiler o kadar net değildir: İlk husus "eyalet", "vilayet", "nahiye" ve "divân" gibi terimler karışık ve birbirinin müteradifi olarak kullanılmıştır². İkinci husus da, eyalet idaresinin coğrafî sınırları ile ilgilidir³: Osmanlı Devletinin klasik dönem diye nitelendirilen zamana ait sahip olduğu eyaletlerin sayısı tam olarak bilinmediği gibi bunlara bağlı olan sancak ve kaza sayılarında da ihtilaf vardır⁴.

Bu husus, diğer Osmanlı Eyaletleri için olduğu kadar Karaman Eyaleti için de geçerlidir. Karaman Eyaleti, başlangıçta Kıbrıs ve Maraş da dahil olmak üzere teşekkül ettirilmişken daha sonra bu iki yer, ayrı birer eyalet yapılmıştır⁵. Nitekim inceleme dönemimizde çeşitli kaynak ve incelemelerde Karaman Eyaletinin 6 ila 10 arasında değişen sancaklarının olduğu görülmektedir. Bu sancaklar,

(2) Bu konudaki tartışmalar için bakınız M.Tayyib Gökbilgin, "Nâhiye", İslam Ansiklopedisi, C.IX, s.37-39. Tuncer Baykara, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I, Anadolu'nun İdarî Taksimatı, Ankara 1988, s.83 vd. Karşılaştırınız Bahaeddin Yediyıldız, Ordu Kazası Sosyal Tarihi, Ankara 1985, s.44-45. Ayrıca Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi, Tahrir Defteri 113'de Karaman Eyaletine tabi kazaların bazılarını "nahiye" diye isimlendirmiştir. Yine Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi, Tahrir Defteri 564'de bölgenin "Karaman İli", sancakların da "vilayet" olarak ifade edilmiş olduğunu İbrahim Hakkı Konyalı, Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi, Konya 1964, s.111'de belirtmektedir.

(3) Her ne kadar gönderilen belgenin yerine ulaştığı düşünülse de, incelediğimiz döneme ait "Vilayet-i Anadolu'da Konya Eyaleti" ve "Vilayet-i Anadolu'da Konya Kazası" ifadesi karmaşaya örnek verilebilir. Bakınız, KŞS, 76/63 ve KŞS, 79/98.

(4) Bu konuda, Şerafettin Turan'ın XVII. yüzyıla ait üç farklı kaynağı bir araya getirerek oluşturduğu tablo, net bir fikir vermeye yetmektedir. Bakınız, Şerafettin Turan, "XVII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İdarî Taksimatı", Atatürk Üniversitesi 1962 Yıllığı, Ankara 1963, s.198 vd.

(5) M.Tayyib Gökbilgin, "XVI. Asırda Karaman Eyâleti ve Lârende (Karaman) Vakıf ve Müesseseleri", Vakıflar Dergisi, C.VII, (Ankara 1968), s.29.

TABLO: I KARAMAN EYALETİNİN SANCAKLARI

1750-1835 ARASI SANCAKLARI	ZAMAN ZAMAN GÖRÜLENLER	1836'DAKİ SANCAKLAR.	TANZİMAT'TAN SONRAKİ SANC.
1-Konya 2-Akşehir 3-Aksaray 4-Beyşehir 5-Kayseri 6-Kırşehir 7-Niğde	Larende ⁶ Alâiye ⁷ İç-il ⁸	1-Konya 2-Akşehir 3-Aksaray 4-Beyşehir 5-iç-il 6-Niğde 7-Hamid 8-Teke	1-Konya 2-Hamid 3-iç-il 4-Nevşehir 5-Niğde 6-Teke

şeklinde oluşmaktadır⁹.

(6) Yusuf Oğuzoğlu, 17. Yüzyıl Konya Şehir Müesseseleri ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Araştırma, AÜ. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1980, s.61'de 8 sancak vardır. Bunlardan Kırşehir ve Larende yoktur.

(7) 1632 yılında Alâiye, Karaman Eyaletine bağlı görünüyor. Bu konuda bakınız, Şerafettin Turan, a.g.e., s.215.

(8) Yusuf Küçükdağ, Lâle Devrinde Konya, SÜ.SBE. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 1989, s.105'de verdiği listede iç-il ve Larende yer almamaktadır.

(9) XVI.yüzyıldaki idarî taksimatı ile ilgili bakınız, Özer Ergenç, 1580-1596 Yılları Arasında Ankara ve Konya, Şehirlerin Mukayeseli İncelemesi yoluyla Osmanlı Şehirlerinin Kurumları ve Sosyo-ekonomik Yapısı Üzerine Bir Deneme, AÜ. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1973, s.84 vd.; Karaman Eyaletinin Osmanlı Devletine ilhakından sonra XVI. yüzyıla kadarki idarî durumu hakkında bir genel değerlendirme için bakınız, Mehmet Akif Erdoğan, "Karaman Vilâyetinin İdarî Taksimatı", Osmanlı Araştırmaları, XII, (1992), s.425 vd.; XVII. yüzyıl için birbirine benzer bilgiler veren iki kaynak için bakınız, Kâtip Çelebi, Cihânnümâ, İstanbul 1282, s.614-615; Evliyâ Çelebi, Seyahatnâme, C.III, İstanbul 1314, s.18 vd.; Tuncer Baykara, a.g.e. s.101'de [Ömer L. Barkan, "H.933-934 (M.1527-1528) Malî yılına ait bir bütçe örneği", İÜ. İktisat Fakültesi Mecmuası, XV/1-4 (1953-1954), S.321 vd.'dan; Metin Kunt, a.g.e., s.133 vd.'dan; Aynî Ali Efendi, Kavanîn-i Al-i Osman, İstanbul 1280 ve İlhan Şahin, "Tımar Sistemi Hakkında Bir Risale", İÜ.EF. Tarih Dergisi, S.32, (1979), s.905 vd.dan] derlediği ve bir tablo halinde verdiği listelerde 7'şer ve 8'er sancak vardır. Ayrıca İbrahim H. Konyalı da, Karaman İli'ne tabi 11 vilayet'i Konya, Larende, Seydişehir ve Bozkır, Beyşehir, Akşehir, Ilgın, Niğde-Şücaeddin ve Anduğu, Ürgüp, Ereğli, Aksaray, Koçhisar'ı şeklinde saymaktadır. Bakınız, a.g.e., s.111.

İncelediğimiz dönemde, Şer'îye Sicillerinde, Karaman Eyaletinin sancaklarının, eyalet sancakları olarak toplu bir listesini bulmak mümkün olmamakla beraber çeşitli vesilelerle tanzim edilen belgelerde listedeki Alâiye, Larende ve İç-il'in dışında Konya, Akşehir, Aksaray, Beyşehir, Kayseri, Kırşehir ve Niğde, Karaman Eyaletinin sancakları olarak ifade edilmektedir¹⁰. Bu durum XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren XIX. yüzyılın ortalarına kadar bu şekilde sürmüştür. Fakat II. Mahmud ve Tanzimat dönemi yenilikleriyle birlikte değişmiştir¹¹. Bunlardan Kayseri, bir süre merkezden atanan mutasarrıfla idare edilmiş, hatta Sivas'a da bağlanmış¹²; daha sonra oluşturulan Bozok Eyaletine ve bu eyaletin lağvıyla yerine yeniden tanzim edilen Ankara Eyaletine Kırşehir'le birlikte bağlanmıştır. 1836 senesinde Redif Askerinin organizasyonu sebebiyle, Karaman Eyaleti Konya, Aksaray, Akşehir, Beyşehir, İç-il ve Niğde Sancakları birleştirilerek Redif-i Mansure Konya Müşirliği kurulmak suretiyle yeniden tanzim edildi. Bu arada Teke ve Hamid Sancakları da feriklik olarak Karaman'a bağlandı¹³. Tanzimat'la birlikte yapılan düzenlemelerde bazı sancakların sancak statüsü kaldırılmış, yerine ilave olarak da, İç-il, Teke ve Hamid¹⁴ sancakları Konya'ya doğrudan bağlanmıştır¹⁵.

(10) Bir vesile ile bir kaç tanesi birlikte ifade edilen örnekler için bakınız, 7 Şevval 1225 tarihli Konya Şer'îye Sicilleri Defter numarası 69, sayfa 107 (Bundan sonra KSS. 69/107 şeklinde geçecek); KSS, 64/19.

(11) Musa Çadırcı, "Tanzimat'ın ilânı Sıralarında Türkiye'de Yönetim (1826-1839)", Belleten, C.LI/201, (Aralık 1987), 1227-1229; ayrıca bakınız, Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, C.VI, Ankara 1983³, s.127 vd.

(12) Sivas'a bağlanması hususunda bakınız, Muhiddin Tuş, Sivas Şer'îye Sicillerine Göre Tanzimat'ın Sivas'a Tesirleri (1839-1856), HÜ. EF. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1986, s.12.

(13) Bakınız, KSS, 76/109.

(14) Alâiye, İç-il ve Hamid (Isparta) sancakları sicillerde 1840'dan itibaren geçmektedir. Bakınız KSS, 79/34 ve başka yerler ve takip eden diğer sicil defterleri.

(15) Bakınız, BA. KK. Muhassıllık 5809. 1257 tarihli bu defterde Karaman Eyaleti muhassıllıkları Konya, Beyşehir, İç-il, Hamid, Niğde ve Teke olarak ifade edilmiştir. Ayrıca bakınız, Tuncer Baykara, a.g.e., s.126 vd.

XIX. yüzyılın ortalarında yayınlanan 1264 Devlet Salnâme-sinde ise Eyaletin livaları arasında Hamid, Teke, Alâiye, İç-il ve Nevşehir olarak zikredilmektedir¹⁶.

Bunların dışında, ileride tekrar değinileceği üzere, vali tayinlerinde eyalet veya sancak birliği-bağlılığı pek dikkate alınmayarak, bir eyaletin veya bir-iki sancağın, başka bir bölgenin mutasarrıfı olan valiye "ilhaken tevcih" edildiği görülmektedir¹⁷. Ancak bu, tayini yapılan kişiyle sınırlı kalıp, daha sonraki tevcihlerde aynı organizasyonlara gidilmediği; böylece bu uygulamada, söz konusu bölgenin idarî niteliğinden ziyade sahip olduğu gelirlerin tevcihinin ön planda tutulduğu gibi bir sonuç çıkmaktadır.

Sancakların sınırları ve sayılarına dair ifade edilen hususlar hemen hemen kazalar için de geçerlidir¹⁸. Çeşitli vesilelerle tertip edilen Konya Sancağı kaza listeleri 17'ye kadar çıkmaktadır. Bunların tam bir listesi sicil kayıtlarında mevcut olmamakla birlikte, çeşitli belgelerde bilvesile ifade edilenlerden derlediğimiz Konya Sancağı kazalarının isimleri şunlardır¹⁹:

(16) Salnâme-i Devlet-i Âliyye-i Osmaniye 1264, s.116.

(17) Bu husus valilerin tayinleri ile ilgili bölümde ele alınacaktır.

(18) Karaman Eyaleti, sancak ve kazalarının coğrafî konumu ile ilgili haritaya bakınız.

(19) Bu kazaların listesi çok çeşitli belgelerden derlenmiştir. Ancak, değişik vesilelerle tanzim edilen şer'îye sicil kayıtlarında, asker tertibi, vergi tevzi' gibi bu kazalara ait yapılan işlemlerde bunların bazen 6'sının, bazen 10'nun veya 12'sinin isimlerini ancak birarada bulmak mümkün olmuştur. Diğerleri, çeşitli vesilelerle zikredilmeleri dolayısıyla tespit edilmiştir. Toplu olarak bulunan kaza isimleri ile ilgili bakınız, KŞS, 69/6; KŞS, 70/23; KŞS, 74/35; KŞS, 74/152; KŞS, 101/160; KŞS, 102/164. Tanzimat'tan hemen sonrası için de bakınız, KŞS, 78/62; Sicillerin dışında eyaletin kazaları hakkında bilgi veren kaynak ve incelemeler arasında şunları zikredebiliriz; Kâtip Çelebi, s.615; İzzet Tan, XIX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı İdarî Tarihçesine Ait Bir Risâle, (Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi), İstanbul 1971, s.12.

KAYITLARDA 1840'A KADAR
SIKÇA GÖRÜLEN KAZALAR

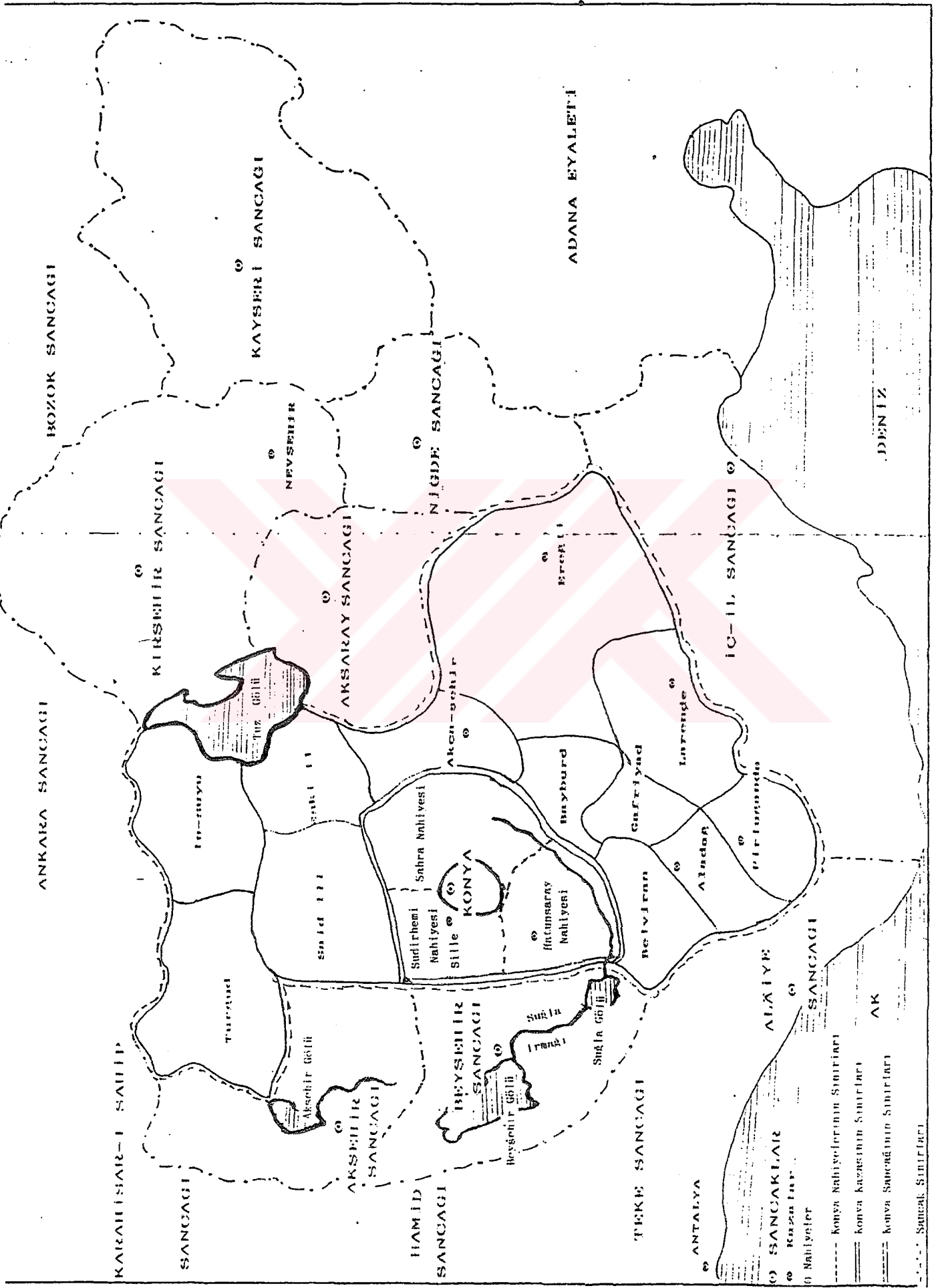
BAZI KAYITLARDA KONYA SANCAĞI
OLARAK GÖRÜLEN KAZALAR

1-Nefs-i Konya	15-Turgud ²¹
2-Aladağ	16-Yahyalı ²²
3-Karış-ili ma' Bayburd	17-Danışmendli
4-Belviran	
5-Boz Ulus Cemaat-i Türmenan	
6-Divle ma' Karış	
7-Ereğli-i Karaman	
8-Eski İl ma' Akça-şehir	
9-Gafriyad	
10-İn-suyu	
11-Karış-özü	
12-Larende	
13-Pirluganda	
14-Said ili	

(20) KSS, 68/90; KSS, 69/6; KSS, 71/90; KSS, 72/70.

(21) KSS, 74/35.

(22) Karşılaştır; Tuncer Baykara'nın yayınladığı XVIII. yüzyıla ait Anadolu kazaskerlik defterindeki kazalarla. Bakınız, Tuncer Baykara, Osmanlı Taşra Teşkilatında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu), Ankara 1990, s.217 vd.

HARİTA : KARAMAN EYALETİNİN COĞRAFİ KONUMU

- ANTALYA
- SANGAKLILAR
- NAHİYELER
- Konya Nahiyelerinin Sınırları
- Konya Kazasının Sınırları
- Konya Sancaklarının Sınırları
- Sancak Sınırları
- AK

Bunlardan, XVII.yüzyıl dönemine ait Konya hakkında yapılan bir araştırmada, yukarıdaki Boz Ulus, Danişmendli, Divle, Said İli ve Yahyalı kazaları, Konya Sancağına bağlı kazalar arasında görünmüyor²³. XVIII. yüzyılın ilk yarısına ait yapılan başka bir araştırmada ise, aynı şekilde XVII. yüzyılda mevcut olmayanların hemen hemen aynısı -Boz Ulus, Danişmendli ve Yahyalı kazaları- Konya Sancağının mevcut kazaları arasında bulunmuyor²⁴. Bu hususun iki şekilde açıklaması olabilir: Ya bu kazalar XVIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra oluşturulmuştur, ya da, bu kazaların özel durumlarından dolayı sicil kayıtlarına intikal etmemiştir. Her iki durumun geçerli olabileceğine dair kayıtlarda benzer örnekler mevcuttur: İlk olarak, Said İli H.1198/M.1784'de Konya kazasına tabi bir nahiyeye iken H.1034/M.1624-1625 itibaren bir kaç kez kaza olmuş, sonra iptal edilmiştir. Nihayet, 1784'de tekrar müstakil kaza olmuştur²⁵. Yine, Pirluganda kazası²⁶ da, kendi isteği üzerine, Konya'dan alınıp Alâiye

(23) Bu konuda bakınız Yusuf Oğuzoğlu, a.g.e., s.61.

(24) Bu konuda da bakınız Yusuf Küçükdağ, a.g.e., s.106.

(25) Bu konuda bakınız KŞS, 64/24.

(26) "Kaza-yı mezbur seng-sitan ve ahalisi fakirü'l-hâl olub nafakalarını tedarik için ekser ahalisi evlad u ıyalıyle terk-i evtân derecesini ihtiyar itmeğle, gerek devlet-i âliyyemde ve gerek Konya valileri taraflarından varid olan tekâlifi edaya sâfi ve gayretde kusurları yoğise dahi Konya valileri tarafından hilâf-ı inhâ serdar ile beraber müteâkib külliyetli mübâsırlar vürûd ve ta'yin eylediklerinde külliyen terk-i evtan eylemek lâzım gelmeğle kaza-yı mezburun umuru karb-ı civârı olan Alâ'ıye Sancağına nakl olunmasını bundan akdem cümle ahali niyaz idüb, elyevm haberi zuhur itmediğinden perişanlıklarına bâdîolduğunu beyan birle kaza-yı mezburun cem'i umuru zikr olunan Alâ'ıye Sancağına nakl olunması hususuna müsâde-i seniyye erzânî kılınmasını" diyerek, bu hususta, Niğde Sancağına bağlı Elbasun nd. Gülşehri'nin isteği üzerine Ankara'ya bağlanmış olduğunu emsal göstererek bir sakıncası olmadığı belirtilerek Alâ'ıye Sancağına bağlanmasına 20 Cemaziye'l-evvel 1224/3 Temmuz 1809 tarihinde karar veriliyor. Bu konuda bakınız, KŞS, 69/122. Bugünkü Taşkent olan Pirluganda kazasının merkezi, yukarıda ifade edilen bu özelliğini hâlâ sürdürerek, terk-i evtan ile Türkiye'nin hemen hemen her vilayetine dağılmışlardır. Bu konuda bana geniş bilgi veren ve yardımlarını esirgemeyen Taşkentli Kâmil Tanatar Bey'e teşekkür ederim.

sancağına bağlanmıştır²⁷. İkinci örnek de, Boz Ulus, Danişmendli gibi göçer taifesinin mensup olduğu bazı kazalar, Esbkeşen mukataasına bağlı kazalar olduğundan ve bunların tekâlifden muaf olmaları sebebiyle özellikle kazaların toplu olarak kaydedildiği vergi tevzi' defterlerinde yer almamaktadır²⁸. Bu gibi değişmeler sebebiyle bu kazalar, daha önceki dönemlerde kayıtlara geçmemiş olabilir.

Neticede, Tanzimat'a kadar Konya Sancağının genelde yukarıdaki ilk 14 kazayla sınırlı kaldığını söylemek mümkündür. Yukarıda da ifade edildiği üzere, bu kazaların altı tanesi merkezden atanan bir voyvodanın idaresinde Esbkeşen Hassı Mukataasına, biri de Bozkır Ma'deni Hü-mâyûnu'na bağlıydı²⁹.

Daha önce de ifade edilen Tanzimat'tan sonra vilâyet idaresinde yapılan değişiklikler, Karaman Eyaletindeki bazı sancakların başka eyaletler bağlanması veya bazılarının sancağlığının iptal edilmesi dolayısıyla yapılan düzenlemelerde Konya Sancağına da yeni kazalar ilave edilmiştir. Buna göre, yeni düzenlemelerin sonucunda 1264 tarihli Devlet Salnâmesine göre, Konya Livasına şu kazaların bağlandığı görülmektedir³⁰:

(27) Ürgüp Kazasının Nevşehir'den ayrılması için bakınız, KSS, 76/69.

(28) Bu konuda, önce vergi tevzi'ne dahil edilip, daha sonra iptal edilmesi dolayısıyla bir arada bulunan bu kazalar için bakınız, KSS, 74/35.

(29) Bakınız, KSS, 72/70.

(30) 1264 Devlet Salnâmesi, s.155 vd.

1-Konya ma' Sille	
2-Akşehir	13-Kır ili
3-Aladağ	14-Kuşaklı
4-At-Çeken	15-Larende
5-Beyşehir	16-Mahmudlar
6-Belviran	17-Pirluganda nd. Hadim
7-Bozkır	18-Said ili ma' Ladik
8-Ereğli-i Karaman	19-Sarı Keçeli (Aşiret)
9-Fazıllar	20-Sultaniye
10-İlgın	21-Turgud
11-Karış ma' Divle	22-İnsuyu
12-Karış-özü ma' Bayburd	23-İshaklı

1860'lı yıllarda yapılan düzenlemelerle de bu kazaların bir kısmının kaza statüsü iptal edilerek nahiye yapılmış ve münasip bir kazaya nahiye olarak bağlanmıştır. Neticede, bu tarihlerde Konya Sancağında hemen hemen günümüze kadar sürecek bir yapı ortaya çıkmıştır. Buna göre XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra Konya'nın kazaları şu şekilde olduğu görülmektedir³¹:

1-Akşehir	6-Hadim
2-Beyşehir	7-İlgın
3-Bozkır	8-Karaman
4-Ereğli	9-Karapınar
5-Esbkeşan	10-Seydişehir

Son olarak, Karaman Eyaletinin Paşa Sancağı olan Konya Sancağının merkez yani Konya Kazasına bakıldığında, bu kazanın Konya şehri ile buna bağlı nahiyelerden oluştuğu görülmektedir. XVI. yüzyıldan beri bu nahiyeler, daha önce sözü edilen ve XVIII. yüzyılın sonlarında nahiye iken kaza olan Said ili hariç tutulursa, pek değişmemiştir³².

(31) Salnâme-i Vilâyet-i Konya, Def'a 6, Konya 1290.

(32) Konya Kazasının XVI. yüzyılın sonlarındaki nahiyeleri arasında Sahra, Sudirhemi ve Hatunsaray'ın yanısıra Said ili ve Zengicek vardır. Bu konuda bakınız, Özer Ergenç, a.g.e., s.85.

Bunlar:

- 1-Sahra
- 2-Sudirhemi
- 3-Hatunsaray'dır.

İnceleme dönemimizde Konya Kazasına bağlı olan bu nahiyeler, Konya şehrinin çevresini iki halkadan müteşekkil bir daire gibi sarmaktadır. "Nefs-i Konya"nın etrafını çevreleyen dairenin ilk halkasının Güney ve Güney-doğu bölgesinde, düz ovada, 4 köyü ile Sahra nahiyesi yer alır. Bu halkanın geri kalan kısmını ise 14 köyü bulunan Sudirhemi Nahiyesi tamamlamaktadır. Konya'nın Güney ve Güney-batı bölgesinde ve dairenin ikinci halkasında bulunan bölgede ise 22 köyü içine alan Hatunsaray Nahiyesi vardır³³.

Ayrıca bu nahiyelere dahil olmayan, belgelerde çoğu zaman 'Nefs-i Konya'nın bir mahallesi gibi, bazen de, "Konya civarından" diye ifade ettiği 15 köy daha vardır. Bunlar:

Hoca Cihân	Gödene
Saray	Deve İni
Köyceğiz	Kayı Yüğü
Toruntay	Bayat
Çalıklı	Resil
Karahüyük	Boyalı
Penbeci	Kara Arslan
Çobanlar ma' Çayırbağı	

Nefs-i Konya ve bu 15 köy, bir yerde Konya Kazasının merkez yani Konya nahiyesini oluşturduğunu söylemek mümkündür. Bu haliyle Konya kazası, Nefs-i Konya'yı Güney-batıya doğru bir çıkıntı oluşturacak şekilde çevreleyen ve içinde yaklaşık olarak 55 köyün yer aldığı bir daire görünümündedir.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIX. yüzyılın ilk yarısı arasındaki zaman dilimine ait bu incelemede Konya şehri, kaynaklarda çoğu zaman mahalle gibi ifade edilen

(33) Bu nahiyeler ve Köyleri için bakınız KŞS, 148.

yukarıdaki 15 köy de dahil olmak üzere ele alınan konu, Konya şehrini ilgilendirmesi bakımından bölgenin ziraî ve ekonomik ve aynı zamanda siyasî birimin idarî merkezi olarak zaman zaman gerek fizikî, gerekse siyasî bakımından konu genişletilerek Karaman Eyaleti çerçevesine çıkarılacaktır.

Netice olarak, Osmanlı Devletinde eyalet, sancak ve kaza organizasyonları, çeşitli sebeplerle, kısa devreler içinde bile hayli değişikliğe sahne olduğundan, inceleme dönemimizle ilgili Karaman Eyaleti için sabit bir eyalet sınırı, sancak ve kaza sayısı vermek mümkün olmamıştır. Ancak burada, inceleme konusu olan Konya'nın içinde yer aldığı eyalet, sancak ve kazanın, umumî bir tablosu çizilip, geçirdiği değişim kısmen de olsa ifade edilmeye çalışıldı. Bu noktada, içinde, hatta merkezî konumunda yer aldığı ve bu sebeple etkilendiği eyaletin idarî durumunu genel hatlarıyla ifadeden sonra, bu eyaleti yöneten ve eyaletin yöneticisi olarak Konya'da ikâmet eden valilik müessesesine ve valilerin incelenmesine geçilebilir.

II-) EYALET GÖREVLİLERİ

A- YÖNETİM

1- Vali

Osmanlı taşra idaresi içinde yer alan Karaman Eyaleti, Osmanlı Devletinin temel idarî birimi diye de nitelendirilen sancaklardan müteşekkildi. Devlet merkezi, temelde, sancaklara yönetici tayin ederdi. Ancak, eyaletin merkezi olan sancağa atanan sancağın beyi, hem tayin olduğu o sancağın, hem de tüm eyaletin yöneticisi olurdu³⁴.

Buna göre, ilk zamanlar, sancağa tayin edilen yöneticiye "Sancakbeyi", eyalete tayin edilene de "Beylerbeyi" adı verilmekteydi. Başlangıçta beylerbeyinin görev alanına "Beylerbeyilik" denilirken, zamanla, "Vilayet" ve XVI. yüzyıldan sonra da, "Eyalet"; yöneticisine de "Vali" denilmeye başlandı³⁵. Böylece, vali, hem eyaletin sancaklarının ve sancakbeylerinin üstünde, hem de eyaletin 'paşa sancağı'nın yöneticisidir. İlk önceleri eyaletlere yönetici olarak, mirmiran rütbesini haiz olanlar arasından tayin yapılırdı. Ancak, zamanla merkezde vezir rütbelilerin çoğalması üzerine, eyaletlere vezir rütbeliler tayin edilmeye başlandı.

Buna göre, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından XIX. yüzyılın ilk yarısına kadarki zaman diliminde, başka eyaletlere mirmiran rütbesini haiz olanlar tayin edildiğini görmekle³⁶ birlikte, Karaman Eyaletine vezir rütbesini

(34)Metin Kunt, a.g.e., s.15 vd.

(35)J.Deny, "Sancak", İslam Ansiklopedisi, C.X, s.189.

(36)Adana Eyaletine tayin edilen mirmiran-beylerbeyi Karslızâde Hasan Paşa için bakınız, KŞS 60/91.

haiz olanlar tayin edilmekteydi³⁷. İste, bu vezir rütbeli valiler, hem Karaman Eyaletini, hem de onun paşa sancağı olan Konya Sancağını yönetirken, Konya şehrinde ikamet etmişlerdir. Dolayısıyla, aynı zamanda Konya'nın şehir olarak da yöneticisi ve buradaki en büyük idarî görevlisidir. Bu noktada öncelikle, valiler nasıl tayin ediliyorlardı? Görevleri ve görev süreleri nedir? Yanında bulundurduğu hizmetliler kimlerdir? sorularının cevaplandırılması gerekmektedir ki bu hususun, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından XIX. yüzyılın ilk yarısına kadar görev yapan valilerin Konya şehir hayatındaki rollerinin, etkilerinin ve valilik müessesesindeki değişimin anlaşılmasına bir nebze yardımcı olacağı muhakkaktır.

İncelenilen dönemde tespit edilenler arasında, daha önce de ifade edildiği üzere vezir rütbeli şahısların Karaman Eyaletine vali olduklarını görmekteyiz. Buradan hareketle, acaba sadece vezir olanlar mı, Karaman Eyaletine vali oluyorlardı; başka bir ifade ile, Karaman Eyaletine vali olanlar tenzil-i rütbe mi, yoksa terfi mi edilmiş oluyorlardı sorusu sorulabilir? Ancak verilecek cevapta, Karaman Eyaletine tayin edilen bu valilerin hepsini ihtiva edecek şekilde, bir önceki görev ve rütbeleri ile ilgili bir genellemeye gitmek mümkün değildir. Çünkü, bu valiler arasında, azledilmiş sadrazamlar bulunduğu gibi, yine azl ve emekli olmuş ya da sancak mutasarrıflığından vezirliğe terfi olmuş kimseler de bulunmaktadır³⁸. Yine, görev

(37) İncelediğimiz döneme ait kayıtlarda bunu iki örnek bozmaktadır. Bunlardan birini, eşkiya tarafından katledilen Mustafa Paşa [bakınız, Başbakanlık Arşivi, Cevdet Dahiliye, 3881 (bundan sonra, BA. CD. 3881 şeklinde kısaltılacaktır)]; diğerini ise, Kadı Abdurrahman Paşa [bakınız, KSS, 68/100-150 arasında çeşitli yerlerde] oluşturmaktadır. Her iki örnekte de bu valilere "Karaman Beylerbeyisi" şeklinde hitap edildiği görülmektedir.

(38) Karaman Eyaletine vali olan bazı örnekler için bakınız: Niğde Sancağı mutasarrıfı Muhtarpaşazâde Abdullah Paşa'nın 3 Şevval 1206/25 Mayıs 1792'deki tayini KSS 101/85; Aydın Muhassılı Çelik Mehmed Paşa'nın H.Safer 1171/M.Ekim 1757'deki tayini BA. CD. 2057; Rumeli Beylerbeyisi payelilerinden sabık Ankara valisi el-hac Abdullah Paşa'nın H. Cemaziye'l-ahir 1203/M. Şubat 1789'deki tayini BA.CD. 1317; müteka'idan çiftliğinde ikamet eden ve vüzerâtının iadesiyle Turunçzâde Süleyman Paşa'nın H. Cemaziye'l-evvel 1210/M. Kasım 1795'deki tayini BA. CD. 2016; Hotin Başbuğu Curazâde Ahmed Paşa'nın H. Muharrem 1212/M. Haziran 1897'deki tayini BA. CD. 631;

aldığı eyaletlere göre, valilerin tenzil veya terfi etmesi açısından da, bir sonuca gidilememiştir. Çünkü, Şam, Halep, Erzurum, Sivas, Anadolu ve Adana eyaletlerinden Konya'ya, keza Konya'dan da bu bölgelere tayinler yapılmıştır³⁹. Öte yandan, görev belgelerinde çok fazla detay olmamasından ve azillerine dair sicillerde -eğer bir kanunsuzluk vuku' bulmadıysa- 'bir kayıt bulunmadığından; bu valilerin neden yer değiştirdiklerine dair bir sonuca gidilememiş; dolayısıyla Konya'dan ayrılırken tenzil mi yoksa terfi sonucu mu oldukları da tespit edilememiştir.

Valilerin tayinleri ile ilgili olarak sicillerde, üç çeşit belge kaydına tesadüf edilmiştir: Coğunlukla arka arkaya kaydedilen bu belgelerden ilki, fermanıdır. Valinin atanması, padişah fermanıyla olmasına rağmen, sicil kayıtlarında bunlara çok az rastlanmıştır; daha çok, valinin, kendisinin Karaman Eyaletine padişah tarafından vali olarak atandığını ve eğer görev mahalline bizzat geleceksen, gelinceye kadar görev yapacak olan mütesellimi bildiren buyrulduyu yer almaktadır. Bu buyrulduyu takiben, görev yapacağı konağın tamir ve tefrişinin yapılması ve mutad-ı kadime olarak vali için verilegelen üç günlük yiyeceğin tahsili-

Kocaeli mutasarrıfı Osman Paşa'nın H.Cemaziye'l-ahir 1217/M. Eylül 1802'deki tayin BA.CD. 1972; Karaman valisi Silahtar Mustafa Paşa'nın Kocaeli'ne H. Muharrem 1212/M.Haziran 1897'deki tayini BA. CD. 631; Karaman valisi Ahmed Paşazâde Alaeddin Paşa'nın Afyon'a H. Rebiu'l-evvel 1216/M. Temmuz 1801.

(39) Diğer şehirlerden Karaman'a gelen ve Karaman'dan diğer şehirlere giden valiler için bakınız; Alaeddin Paşa Sivas'a gitmiş, H.Cemaziye'l-ahir 1217/M.Ağustos 1802'teki tayini BA. CD. 1972; Seyyid Ali Paşa Raka ve Diyarbakır'a gitmiş, H. Rebiu'l-ahir 1210/M.Ekim 1895'teki tayini BA. CD. 4410; Seyyid Ahmed Paşa Erzurum'a gitmiş, H.Zilkade 1201/M.Ağustos 1787'deki tayini BA. CD. 4795; Mustafa Paşa Maraş'tan gelmiş 14 Şaban 1190/28 Eylül 1776'daki tayini KSS, 100/207; Yiğen Ali Paşa Sivas'tan gelmiş, 4 Safer 1190/25 Mart 1776; Esseyid Elhac Mustafa Paşa Adana'dan gelmiş, 7 Receb 1199/16 Mayıs 1785'deki tayini, Fezullah Paşa Sivas'tan gelmiş, H. Cemaziye'l-ahir 1181/M.Ekim 1767'deki tayini BA. CD. 564.

ni bildiren ikinci buyruldu yer almaktadır⁴⁰. Bu buyruldu-
duları, valinin yanında bulunan, kapu halkından bir
görevli -genellikle kapu kethüdası- Konya'ya validen önce
getiriyordu.

Valilerin görev süreleri, XVI. yüzyılda daha çok 3
yıla kadar uzamaktaysa da, XVII. yüzyıla doğru bir yıla

(40) Valinin Karaman Eyaletine tayininden sonra, bir buyruldu
ile geldiği zaman hazır olması için istediği ve valilere verilmekte
olan üç günlük "ecnâs-ı zahire"nin listesine dair üç adet örnek:

Ecnâs-ı Zahâyir	3 Muharrem 1185 ^a				25 R.ahir 1186 ^b			1 R.evvel 1190 ^c		
	KIYYE	DİR HEM	ADET	YET. MİK.	KIYYE	ADET	YET. MİK.	KIYYE	ADET	YET. MİK.
Nân-ı aziz	3000				2500			1500		
Pirinç	1500				1250			750		
Lahm-ı ganem	1500				1250			750		
Rugan-ı sade	375				313			187,5		
Bulgur					1000					
Asel	60				15			30		
Nohud	20				8			20		
Dakik	60				20			30		
Nişasta	20				20			15		
Soğan	80				20			50		
Şem'-i rugan	60				15			50		
Şem'-i'asel	30				10			10		
Kahve	18				10			30		
Şeker	30				10			6		
Büber		300			1,5			1		
Badem kişniş	8									
Darçın		200								
Karanfil		200								
Katran					100			50		
Kuzu			20			5				
Tavuk			40						30	
Yumurta			600						300	
Süd	20						*	20		
Yoğurt				*			*			*
Sebzevât	60			*			*			*
Hatab				*			*			*
Tuz								15		
Kişniş									10yrm	
Çeş. baharat								0,5		
Sabun								15		
Meşale								50		
Saman								12000		
Şa'ir								13000		

^{a-} KŞS, 60/107; ^{b-} KŞS, 61/116; ^{c-} KŞS, 100/204.

kadar düşmüştür⁴¹. XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Konya'da ise yılda iki hatta daha fazla görevlendirmeler olmuştur⁴². Bunun, Karaman Eyaletinden kaynaklanan -hava-sıyla imtizaç edememe, vilayet halkıyla uyuşmamaktan dolayı şikayet edilme, görevine dair başarısızlık ve görevini sui istimal etme gibi- çok çeşitli sebeplerinin olabileceği gibi, merkezî yönetimle de ilgili -İstanbul'da padişah veya sadrazam değişikliği, mazul birine görev verme vb.- olabileceği düşünülebilir. Her ne olursa olsun, bu durum Konya'da, bazı idarî problemlerin yanı sıra, bir çok malî problemler de ortaya çıkarmıştır. Bunlar arasında belgelere en çok yansıyanı, Karaman Eyaletinin vali için vermekle mükellef olduğu "İmdad-ı Hazeriye" ve "İmdad-ı Seferiye" vergilerinde ortaya çıkmaktadır. Bu vergilerin, Muharrem ayından itibaren, yılda iki taksit halinde ödeneceğinin belirtilmesi yanında, yılda birden fazla vali görevlendirildiği için, halef-selef valiler "kıste'l-yevm", yani Karaman Eyaletinde görevli bulunduğu yıldaki gün sayısına göre hissesine isabet eden miktarın tespit edilerek toplanması isteniliyordu⁴³. Bu durum, gerek "bakaya"lar dolayısıyla, gerekse, valilerin topladıkları verginin çoğu zaman halefinin hissesine isabet etmesi dolayısıyla valiler ve halk arasında birçok alacak-verecek meselelerini ortaya

(41) Metin Kunt, a.g.e., s.79 vd.

(42) Valilik süreleri tespit edilenler arasında, görev sürelerine dair:

Gurre-i Şaban 1183'de Süleyman Paşa	(1 sene 17 gün)
17 Şaban 1184'de Ali Paşa	(30 gün)
18 Ramazan 1184'de sabıkan Çıldır valisi Elhac Mehmed Paşa	(9 ay 5 gün)
23 Cemaziye'l-ahire 1185'de sabıkan Şam valisi Osman Paşa	(5 ay)
20 Zilkaade 1185'de Numan Paşa	(4 ay 10 gün)
Gurre-i Rebiü'l-ahire 1186'da Anadolu müfettişi (ismi yok)	(1 sene 2 ay)
Evail-i Cemaziye'l-ahire 1187'de sabık Şam valisi Mustafa Paşa	(2 ay)
Evahir-i Receb 1187'de Ali Paşa	
16 Rebiü'l-evvel 1190'da Çerkes Hasan Paşa	(4 ay 20 gün)
4 Şaban 1190'da Silahdâr Abdullah Paşa	(10 gün)
14 Şaban 1190'da Mustafa Paşa	
27 Safer 1210'da Ebubekir Paşa	(2 ay)
28 Rebiü'l-ahire 1210'da Süleyman Paşa	

Bu konuda bakınız, sırasıyla, KŞS, 60/124; KŞS, 60/118; KŞS, 60/91; KŞS, 61/138; KŞS, 61/119; KŞS, 61/98; KŞS, 61/91; KŞS, 100/192; KŞS, 67/239.

(43) Bu konuda bir kaç örnek için bakınız, BA. CD. 754; BA. CD. 2921; KŞS, 100/177; KŞS, 100/186; KŞS, 64/134.

çıkarıyordu.

Bazan yılda iki kez değişen valilerin, her seferinde, üç günlük yiyecek, vilayet konağının tamir ve tefrişi vs. bunun gibi ekstra masraflar dolayısıyla şehre yani Konya halkına yükleyeceği külfet ve yaratacağı sıkıntıları tahmin etmek zor olmasa gerek. Konya'da, sicillerde, bu sıkıntıları ifade eden ilgili kayıtlara tesadüf edilmediyse de, bir başka kaynakta, Adana Eyaletinde çekirge hücumu ve tuğyan sebebiyle, valinin ahaliye yüklediği külfet ve sıkıntıyı açıklayan bir kayıt mevcuttur: Bu belgeye göre, Adana Eyaletinin, yetersiz olan imkanlarına H.1216/M.1801'deki kıtlık da eklenerek, ahalisinin perişan, yardıma ve korunmaya muhtaç olduğunu; bu sebeple, gelirlerinin bir valiyi idareye kifayet etmeyeceğinden, Adana'nın beş sene kadar mütesellim marifetiyle idare edilmesi istenilmektedir⁴⁴.

Valilerin halk ve devlet karşısındaki konumlarını, görevlerindeki başarı ve tarh ettikleri vergi yükünün yanısıra, sahip oldukları kapu halkı da etkilemektedir⁴⁵. Klasik dönemde bir Osmanlı valisi timar sistemi içerisinde, savaş zamanında timarlı sipahi ordusunun komutanı olarak görev yapıyordu. Ancak timar sisteminin giderek bozulması sonucunda, timarlı sipahi ordusu da bozulmuştur. Bunun üzerine, valiler, yanlarında levend tabir edilen asker buldurmaya; savaş zamanında, bunlarla savaşa gitmeye, sair zamanlarda da güvenliği sağlamaya başladılar. Valinin kapu halkı diye nitelendirilen bu gücün niceliği, aynı zamanda valinin devlet karşısındaki gücünü ve itibarını da ifade ediyordu⁴⁶. Hatta, valinin

(44) BA.CD. 2082; BA. CD.1887.

(45) Sadece valileri değil, mütesellimlerin seçilmesinde de etkili olduğu şu kayıttan anlaşılmaktadır: Niğbolu muhafazasıyla görevli Süleyman Paşa'ya Akşehir, Beyşehir ve Aksaray ilhaken Karaman Eyaleti tevcih ediliyor; o da, Mehmed Emîni mütesellim tayin ediyor. Ancak, "Karaman Eyaleti cevelangâh-ı eşkiya olduğundan bundan akdem mütesellim nasb olunan Mehmed Emin'in zabt u rabta adem-i kudreti zâhir ve havâle-i merkumenin hıfz u hırâseti kapusu mükemmel bir kaîmakam muhtaç ve mirmiran-ı kiramdan emirü'l-kiram Hüseyin ...tayini" Gurre-i Cemaziye'l-evvel 1184, KŞS, 60/125.

(46) Bakınız, KŞS, 64/128; KŞS, 64/134.

bu gücüne göre, kendisine büyük veya küçük eyaletler tevcih ediliyor; eğer tayin edildiği eyaletin konumuna göre kapu halkına sahip değilse, ya artırması, ya da kapusuna göre bir münasip yere tayin edilmesi gerektiği ifade ediliyordu⁴⁷. Kapu halkının çokluğu, her ne kadar valinin merkezî idare karşısında güç ve itibarına vesile oluyorsa da⁴⁸, aynı zamanda halkın şikayetine de sebep oluyordu⁴⁹. Çünkü, vali bu kapu halkını, bulunduğu eyaletten elde edeceği gelirlerle besleyecek; halk üzerinde denetimi, başka bir ifadeyle, kanunsuzlukları bu kapı halkının gücü sayesinde engelleyecektir.

Konya'ya tayin edilen valilerin hepsinin tek tek veya ortalama ne kadar kapu halkına sahip olduğunun tespit edilememiş olmasına rağmen, bir belgede, valinin Konya'daki konağın, kapu halkının ancak yarısına yetecek büyüklükte olduğunu ifade ederek, diğer kapı halkını, şehirden kiraladığı konaklara yerleştirdiğini ifade etmektedir⁵⁰.

Valilerin buldukları bu kapı halkının "Sekban" ve "Levend" diye nitelendirilenleri, yaptıkları hizmetlerinin yanında halka sıkıntı da vermiştir. Bütün Osmanlı ülke-

(47) Meselâ, Ruscuk Muhafızlığı'na tayin edilen Mahmud Paşa'nın ancak 40 nefer adamı mevcuttur. Fakat Ruscuk Muhafızlığı, mükemmel bir daireye sahip mirmirana lüzüm göstermesinden dolayı, 40 nefer kapu halkı ile Rucuğun idaresinin mümkün olamayacağını; kapusu halkını mirmiranlık şanına layık vechile tertip ve tanzim eylemesini, aksi halde mansıb ve tuğunun ref' edileceğinin, kendisine bildirilmesine dair bakınız, BA. CD. 1408.

(48) Bakınız, BA. CD. 4868.

(49) Bu konuda, Aydın Eyaletine tayin edilen Abdi Paşa'yla ilgili bir belge ilginç bir örnek teşkil etmektedir: Cemaziye'l-evvel 1195/Mayıs 1781'de Aydın Eyaletine vali olarak tayin olunan vezir Abdi Paşa'yı, Aydın halkı daha gelmeden, kapısı halkının çokluğundan şikayet ederek; buna tahammüllerinin bulunmadığından başka yere naklini istemekte idiler. Nasıl hareket edeceğinin bilinmeden, kendisinden şikayet olunmasına şaşırarak vali Abdi Paşa'ya kapu halkını azaltması tenbih olunmaktadır Bakınız, BA. CD. 4585. 10 Cemaziye'l-evvel 1216/18 Eylül 1801 tarihli bir başka belgede de, Adana'nın yardıma ve korunmaya muhtaç olmasından dolayı, kapu halkına sahip olan valilerin kendilerine zarar vereceğine binaen, beş sene müddetle mütesellim marifetiyle idare edilmesi istenilmektedir. Bakınız, BA. CD. 2082.

(50) Bu konu, valinin konağı bölümünde tekrar incelenecektir.

sinde olduğu gibi, genellikle savaş zamanlarında kullanılmak için bulundurulmuş sekban ve levend taifesi, barış zamanlarında bir meşguliyetlerinin bulunmaması veya valilerin çeşitli sebeplerle onları kapı halkı statüsünden azletmeleri sonucunda⁵¹ başı boş kalmakta ve dolayısıyla geçimini eşkıyalık yaparak temin etmeye başlamaktadır. Bunlar, şehirlerde, ev, han, vs. yerlerde kalarak çeşitli uygunsuz olaylara karışmakta; kırlarda ise eşkıyalık yaparak, köy, derbend vb. yerler basmaktadırlar⁵². Bu konuda, gerek adaletnâme gibi tüm Osmanlı genelinde ve umumî problem olarak; gerekse Konya'ya mahsus emirler⁵³ yayınlanmıştır⁵⁴. Bu levendlerin sebep olduğu eşkıyalıkların, II.Mahmud'un Anadolu'da hakimiyeti tam olarak tesis ve yeniçeriliği kaldırdığı tarih olan 1826 yılına kadar devam ettiği anlaşılmaktadır.

Muhakkak ki, valilerin Konya'daki faaliyetlerini görev süreleri büyük ölçüde etkilemektedir. Yılda iki veya daha fazla yapılan vali tayinleri neticesinde, valinin faaliyeti ancak, şehri dolaşmaktan öteye gitmez. Daha da öte, bazı tayinlerde, valinin görev mahalline giderken yolda değiştiği bilinmektedir. XVII. yüzyıldan beri devam eden ve umumî şikayet konusu olan bir başka husus da,

(51) Valilerin sahip oldukları kapı halkı, levendler ve bunların azilleri, yaptıkları eşkıyalıklar hakkında Gurre-i Zilkade 1190/11 Aralık 1776 tarihli bir ferman için bakınız, KŞS, 100/191.

(52) Belgelerdeki bu tür bilgileri değerlendirmede ihtiyatlı olmak gerekmektedir: Bunlar genellikle iktidardaki şahısların lehine bilgiler ihtiva etmektedir. Mesela, 19 Zilhicce 1216/22 Nisan 1801 tarihli bir belgede, Karaman valisi İsmail Paşa, Delilbaşı ile Akşehir halkı arasında meydana gelen çarpışmadan Akşehir halkının kabahatli olduğunu, dolayısıyla yapılacak şikayetlere önem verilmesini istemektedir. Bu konuda bakınız, BA.CD. 1658

(53) Bu hususa dair geniş örnekleri ihtiva eden bir çalışma için bakınız, Halil İnalçık, "Adâletnâmeler", Belgeler, C.II/3-4, (Ankara 1967), s.49 vd.; Konya Sicillerinde benzeri türden belgeler için bakınız, KŞS, 64/120; KŞS, 101/167; KŞS, 69/4.

(54) Benzeri olaylarda, valiler, kendilerine zararı dokunacağı ve idarelerinde başarısız olduğu gibi sonuçlar doğuracağı düşüncesiyle "ketm u ihva olunmakta ve inhilal-ı şiraze-i nizam ve aşayışı hamî ruiyeti davet ider keyfiyet"e sebep olmaktadır. Bu hususa ait belge için bakınız, Yüksel Eskici, 1261-1264 Senelerine Ait İradeler Üzerine Bir İnceleme, İÜ. Tarih Bölümü, Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi, İstanbul 1971, s.18.

birçok devlet görevlisinin çeşitli sebeplerle tayin edildiği yerlere gitmeyip veya gidemeyip, görevini emaneten veya iltizamen idare etmesidir. Bu cümleden olarak, bazan valiler, hastalığı dolayısıyla -iyileşinceye kadar-, bazan da, kendisine başka bir yerde görev verilmesi hasebiyle veya bir kaç eyalet ve sancağın aynı anda tevcihi gibi sebeplerle görev mahalline gitmedikleri, yerlerine mütesellim tayin ettikleri görülmüştür⁵⁵. Bu gibi durumlarda, valilerin Konya'da, şahsiyetlerini ifade edici çok fazla faaliyetleri olduğu düşünülmemelidir. Kaldı ki, nisbeten uzun bir süre görev yapmış olup da, mutad, sıradan işlerinin dışında, belgelerde hakkında müspet veya menfi bilgilere rastlanılmamış valiler de vardır.

O halde, valilerin görevleri nedir? Valinin genelde, "umur-ı siyasette" merkezî otoritenin yani padişahın kendi bölgesinde en yüksek temsilcisi olduğu belirtilmektedir⁵⁶. Bu çerçevede, bölgeden ordu için gerekli olan askeri hazır bulundurmak ve bunlarla ilgili her türlü problemle ilgilenmek, yanısıra reayayı koruyarak, bölgede asayiş ve emniyeti temin etmek valilerin görevleri arasına girmektedir⁵⁷. Bu hususlar valilerin Konya'ya tayinlerini bildiren belgelerde şu şekilde ifade edilmektedir: Önce vali, "yarar ve namdar ve vükelâ-yı fehhamımın umûr-ı dîde ve kâr-güzâr ve himayet-şiârı olub her vecihle müstehâk, inâyet ve şayeste-i atıfet olduğun ecilden" diyerek methedilmekte, daha sonra, "makarr-ı vilâyet olan Konya'ya varub ikâmet ve zabt u rabt-ı memleket ve himayet ve siyânet-i ahali ve raiyyet hususlarına ve ma'lum asker maddesine dair karargir-i nizam olmuş cem'i kavânin ve nizâmın mecmu' icrasına" diyerek de vazifesini bildirmektedir. Ancak, bazı valilerin tayin belgelerinde,

(55) Bu konuda daha geniş bilgi için, mütesellim bölümüne bakınız.

(56) Metin Kunt, a.g.e., s.27; Özer Ergenç, a.g.e., s.85 vd.; Yusuf Halaçoğlu, a.g.e., s.368.

(57) Valilerin meşru veya gayr-ı meşru kullandıkları yetki ve görevlere dair zengin örnekleri ihtiva eden Berber Bedirî'nin günlüğü ilginç; ancak bunu genellemek ne kadar doğru olur? Bu konuda bakınız, Şeyh Ahmet el-Bedirî el-Hallâk, Osmanlı Taşra Hayatına İlişkin Olaylar, Berber Bedirî'nin Günlüğü (1741-1762), ter. Hasan Yüksel, Sivas 1993, çeşitli yerlerde.

bölgenin içinde bulunduğu konumdan ötürü "eşkiya olan mahallerini hıfz u hırsaset ve bâhusus hüccac-ı müslimin ve ebna-yı sebilin dahi kemâl-ı emn u selâmetle imrarlarına ve te'min-i bilâd-ı refahiyet ibada sarf-ı mikdarat eylemek şartıyla", yani Hac yolunun her türlü emniyetini temin etmekle de mükellef olduğunu belirterek eyaletin tevcih edildiği görülmektedir⁵⁸.

Teorik planda çok geniş yetkilere sahip gibi görünmesine rağmen valiler, belgelerin genel intiba'ından pratikte bu yetkilerini pek kullanamadıkları anlaşılmaktadır. Çünkü en küçük bir eşkiya takibinde bile yapacağı harekât için merkezden yani İstanbul'dan talimât istemektedir⁵⁹. Keza, toplayacağı vergileri, yapabileceği tayinleri, hep merkezin tek tek talimâtları üzerine yapmaktadır. Bu durum, dolayısıyla bürokrasiyi artırdığından, askerî, malî ve idarî hususlarda gecikmelere sebep olmakta ve valinin görevinde aksamalara yol açmaktadır.

Sistemin bu şekilde aksaması, bazı valilere suistimal yollarını açarken, bazılarına da pratik çözüm yolları ortaya çıkarmıştır: Meselâ, 1187 senesinde Azimzâde Mehmed Paşa, sadece Konya değil, tüm Anadolu'yu etkilemekte olan sekban eşkiyasını Karaman Eyaletinden temizlemek için halktan kefalet senedi almıştır. Bu senedin miktarı sancak ve kazaların büyüklüklerine göre değişmekte olup Beyşehir, Seydişehir ve Bozkır 50 000 kuruş, Beyşehir Doğan köyü 25 000 kuruş nezir ödemeyi taahhüd etmişlerdir⁶⁰. Konya'dan

(58) Bu hususta iki örnek; 3 Rebiü'l-ahir 1184/27 Temmuz 1770'de Karaman'a tayin edilen Hacı Mehmed Paşa için bakınız, KŞS 60/112; 22 Cemaziye'l-evvel 1217/20 Eylül 1802'de tayin edilen Alaeddin Paşa için bakınız, KŞS, 68/159.

(59) Meselâ, 12 Ramazan 1212 tarihli bir belgede; Aksaray ahalisine sebepsiz 40 kese akça salyâne tevz'i ve tahsil eden Zaimoğlu Mustafa, âyân Abdurrahman ve eski kadiya, Mutasarrıf Tahir Paşa'nın karşı çıkınca, üzerine hücum ederek, mutasarrıfın Karaman valisi nezdine firara mecbur etmişler; Karaman valisi Derviş Paşa da, İstanbul'a tedipleri hakkında tahrirât yazmış. Bakınız, BA. CD. 2869.

(60) Bakınız, BA. CD. 565.

ise, 100 000 kuruş ödemesi talep edilmiş⁶¹ ama Konyalı bunun iki mislini ödemeyi taahhüd ederiz diye cevap vermişlerdir⁶². Öte yandan, bir çok vali, kanunsuz olarak halktan vergi toplamak, tevzî defterlerine fazladan para idhal etmek, halka zulm ve teaddide bulunmak gibi hususlarda suistimallere sebebiyet vermişlerdir. Bu husus çok yaygın olduğundan, sık sık, bu şekilde hareket edilmemesine, uygunsuz hareketleri olanlara gereken cezanın verileceğine dair merkezden genel emirler gönderilmiştir⁶³. Buna rağmen, suistimalden dolayı Konya'da takibât gören valilerin sayısı -her ne kadar suistimal yapılmadığı anlamına gelmese de⁶⁴- çok fazla değildir. Tespit edilebildiği kadarıyla sadece 1262/1846 tarihinde Konya valisi Hamdi Paşa ve diğer görevliler "teaddi ve mezâlim ve ahz-ı rüşvet ve cerâyim-i ibtidar ve ictisarlari"na bina'en görevden alınmıştır⁶⁵.

Valiler Konya'da görev yaparken "ahali" ve "vücûh-ı

(61)"ikrar-ı tam ve takrir-i kelim idüb, bir kaç seneden beru beldenize tasallut ve hasarat üzere olan sekban eşkiyasının rü'esâ-larını ve gerek neferâtını hâlâ Karaman valisi (...) Elhac Mehmed Paşa hazretleri tertib-i ceza ile beldenizi tanzim ve tathir buyurub bizler dahi birbirimize emr u kabulu haviye kefâlet-i sahihe ile mâlen ve bedenen kefil olup ba'de'l-yevm ol-makûle sekban eşkiyasından elimize giden eşhası tabi'i hâl ahz ve huzur-ı devletlerine ihzar ve bundan başka derun-ı beldemizde bir kimesne sekban daiyesinde olur ise anı dahi bilâ tevkif" etmek üzere 100 000 kuruşu "ahd ü misak ile taahhüd" ederiz. Bakınız, KŞS, 61/85; KŞS, 61/98.

(62)BA. CD. 565.

(63)Bu konuda bakınız, 28 Ramazan 1233/1 Ağustos 1818 tarihli Ba. CD. 977; 29 Cemaziye'l-evvel 1217/27 Eylül 1802 tarihli BA. CD. 1750; 23 Şevval 1210/1 Mayıs 1796 tarihli BA. CD. 1391; 26 Zilkaade 1210/2 Haziran 1796 tarihli BA. CD. 1402; Zilkaade 1182/Mart 1769 tarihli BA. CD.771.

(64)Bu bir yerde, merkezin yapılan suistimallerde etkili önlem alamadığı anlamına da gelir.

(65)Bu konuda bakınız, Evail Muharrem 1262/ 30 Aralık 1845'de soruşturmayı yapacak olan Abdulhalim'in tayin belgesi KŞS, 78/99; Soruşturmanın neticesi olarak toplam 93000 kuruşu bulan rüşvetin kimler ve ne kadar aldıklarına ve Vali Hamdi Paşa'nın 3 yıl "adem-i hizmet cezası"yla sürülmesine karar verilmesine rağmen anasının ihtiyar olmasından dolayı İstanbul'da ikâmetine dair 22 Şaban 1262/15 Ağustos 1846 tarihli belge için KŞS, 78/107; Karşılaştırmalı, BA. Divân-ı Hümayûn Kataloğu, 18-18, 6 Şevval 1262/27 Eylül 1846.

belde" ile uyumlu olmak zorundaydı. Daha ileride de tekrar ifade edileceği üzere, Anadolu'nun diğer bölgelerindeki mevcut sosyal yapının Konya'da da bulunmasının yanısıra onlardan farklı ve fazladan olarak Konya Mevlevî Tarikatı'nın merkezidir. Mevlevî Tarikatı'nın üyeleri ve tarikat şeyhinin burada ikamet etmesi ve sahip oldukları nüfuzları sebebiyle, Konya'da cereyan eden bir çok olayların zuhurunda veya çözülmesinde valilerin yanında veya karşısında yer alarak, bu tarikat şeyhi ve üyeleri önemli roller oynamıştır⁶⁶.

Keza, bir süre Konya'da kadılık yapan⁶⁷ Kadı Abdurrahman Paşa, vali olarak geldiği⁶⁸ ilk günden, Konya'daki hakim güçlerle (vücut-ı belde) mücadelesi başlamıştır: Bir süre Konya'da kadılık yaptığından, gerek kendisi Konya'yı ve gerekse Konya'lılar 'Kadı Paşa'yı yakından tanıyorlardı. Kadı paşa kadılık yaptığı dönemde, zulme tasaddi edenlere karşı çıkmış, onların nüfuz ve ta'diyâtını kırmağa çalışmıştı. Bunu yaparken de, ister istemez iffet ve adaletten uzaklaşmış, zulüm ve i'tisâfa sebep olmuştu⁶⁹. Bunun neticesinde de kendisi bir çok düşman

(66) XIX. yüzyılın başında Konya'da vali bulnan Abdullah Paşa zamanında vergi tarhi ve ordu mübayaası hususunda Çelebi'nin de tezkere yazması ve Sadrazamın Çelebi'nin müdahalesine karşı çıkması, fırsatı ganimet bilen Konya'daki resmî görevliler ve halk arasında büyük sürtüşmelere, vali, naib, yerli aileler ve halk arasında iktidar ve güç mücadelesine dönüşmüş ve bu durum 1801'de Konya'ya vali olan Alâeddin Paşa zamanına kadar devam etmiştir. Bu konuda geniş bilgi için bakınız, Muzaffer Erdoğan "Sivaslı Alâeddin Paşa (1771-1832)", Konya, S.89, (Konya 1946), s. 8 vd.

(67) Kadılık yaptığı döneme ait sicillere tesadüf edilememiştir.

(68) Kadı Abdurrahman Paşa'ya, Karaman Eyaleti'ne ilâve olarak Bozkır Ma'deni Eminliği de tevcih edilmiştir. Bakınız, BA. Cevdet İktisat, 1022.

(69) Kadı Abdurrahman Paşa hakkında, paşanın çağdaşı olan Aşık Şem'i'nin söylediği destanın bazı bölümleri, halkın duygu ve düşüncelerini ifade etmesi bakımından ilginç:

İbtida Konya'ya olunca kadı	Ezelden Konya'nın var idi namı
Konya'yı hep kırmak oldu muradı	Derdi ki, Konya'ya verdim nizamı
Tâ önünden tuttu manav inadı	Eğer olmasaydı mektebler, cami
Tekebbürlük etti uydu şeytana	Bakaydın meydana akacak kane

Daim hiyânetlik fikri hayali Nizam-ı Cedid'de var idi elin

kazanmıştı⁷⁰. Konya'daki hakim güçler Abdurrahman Paşa'nın Konya'ya vali olarak geri geldiğini görünce hemen harekete geçip, vali konağına saldırmışlar; bunun üzerine vali güçlkle kendisini şehrin dışına atmıştır. Bütün çabalarına rağmen Abdurrahman Paşa kendisine karşı çıkanları ikna edememiş; bir gece gizlice şehre girerek, isyancıları etkisiz hale getirmiştir⁷¹. Bu şartlarda göreve başlayan Kadı Abdurrahman Paşa, valiliği boyunca, gerek Konya'da ve gerekse Osmanlı Devleti'nde siyasi ve askerî mücadelenin içinde yer almıştır. Kadı Abdurrahman Paşa'nın Konya'dan ayrılışı da hadiseli olmuş; Konya hânedânı ve âyânlarından Bekir Ağa, isyan ederek, valiyi sarayda mahzur bırakmış, kan dökülmemesi için yapılan anlaşma sonucunda, vali Konya'yı terk etmek zorunda kalmış; tam bu sırada da Kadı Abdurrahman Paşa'nın Karaman Eyaleti valiliğinden azledildiğinin fermanı

Konya'ya kem bakan bulur zevali Her nereye varsan ordan koğulun
Lisanında halkın ırzı ile mali Kaldı da bu zurna ile davulun
Anı havale ettik biz Yezdâne Sıkılmadı haber salan fermane
Bu konuda bakınız, Muzaffer Erdoğan, "Kadı Abdurrahman Paşa, Hayatı ve İcraatı", Konya, S.69, (Konya 1944), s.39-41.

(70) Bu konuda bakınız, Muzaffer Erdoğan, "Kadı Abdurrahman Paşa, Hayatı ve İcraatı", Konya, S.67-68, (Konya 1944), s.30-31.

(71) Bu konuda geniş bilgi için bakınız, Evail-i Şevval 1218 tarihli belge için KŞS, 68/133; Zilkaade 1218 tarihli belge için BA. CD. 1904; Evail-i Zilhicce 1218 tarihli belge için KŞS, 68/135; KŞS, 68/137-139. Bu olay sonucunda 300'den fazla insan ölmüş; olaya sebep olup da firar eden 15-20 kişi daha sonra yakalanıp idam edilmiş; olaya karıştıkları için de Konya halkına 100 000 kuruş tahakkuk ettirmiştir. Bakınız, KŞS, 68/128-129. Ayrıca karşılaştırmalı Ahmed Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, C.IX, Dersaadet 1309, s.55-57.

Abdülbâki Gölpınarlı, bu isyanın Nizam-ı Cedid için ve onun aleyhine olduğunu ifade ediyor. Ayrıca bu isyanı, Mevlânâ Dergâhı Postnişini Mehmed Çelebi ile Konya müftüsünün kışkırttıklarını da belirtiyor. Ancak, sicillerde isyana katılanların büyük bir kısmının yeniçeriler olduğu ifade edilmekte, bu sebeple Nizam-ı Cedide muhalefetin etkisinin bulunabileceğini düşünmekle birlikte, Çelebi ve müftünün katkısına dair bir işaret tespit edilememiştir. Bakınız, Abdülbâki Gölpınarlı, Mevlânâdan Sonra Mevlevilik, İstanbul 1983², s.170 vd.

gelmiştir⁷². Daha sonra firar eden Abdurrahman Paşa'nın yakalanması için de, bir başka hânedân üyesi Çelik Paşazâde İbrahim Bey görevlendirilmiştir⁷³.

Kadı Abdurrahman Paşa Konya'ya gelişinde daha önce Konya'da kadılığı döneminde de yaptığı gibi, -yine kendilerine engel olacağını bilen- ve 'bu yüzden kendisine karşı çıkan ehl-i zulûm ve mütegalibe gibi her türlü iktidar sahipleriyle mücadele etmiştir. Valiliğinin Konya'daki ikinci yılında, İstanbul'dan gönderilen bir emirde ülkenin ve Konya'nın içinde bulunduğu kötü durumu ifade edildikten sonra "eyâlet-i merkumenin bir hüsn-i nizâma ifrağı" istenilmekte⁷⁴; "perâkende perişân olan ahalinin evtân-ı kadimelerine nakli ve iskânlarıyla imâr-ı memlekete mucib ve tevfiz-i asâkire müstevcib olur hâlâtın istihsali" için çift, tohum ve hayvan vererek halkı perişanlıktan kurtarması istenmektedir⁷⁵. Gönderilen bir başka belgede de, valinin göreve başladığından beri şikâyetlerin azaldığını, işlerin düzeldiğini ve halka yardım edildiğini belirten ve Kadı Abdurrahman Paşa'nın valiliğini takdir edici sözler vardır⁷⁶. Nitekim, muhâllefâtında valinin gerek şehir halkına ve gerekse civar köylülere buğday, arpa, tohum, "kuvvet akçası", sığır, öküz, koyun-keçi vs. vererek yardım ettiği görülmüştür⁷⁷.

III.Selim'in güvenini kazanan Kadı Abdurrahman Paşa; padişahın İstanbul'da te'sis ettiği Nizam-ı Cedid ordusunun Anadolu'daki bölümünü de kendisi Konya'da oluşturmuş; böylece padişahın, önemli bir askerî gücü haline

(72) Bu konudaki olayları ve Aşık Şem'i'nin destanla ifadesi için bakınız, Muzaffer Erdoğan, "Kadı Abdurrahman Paşa, Hayatı ve İcraatı", Konya, S.70, (Konya 1944), s.23 vd.

(73) KSS, 69/166.

(74) KSS, 68/116.

(75) KSS, 68/121.

(76) Bakınız, KSS, 68/117.

(77) Buradaki defterde, bazı yerlerde "ortakçılar" listesi ta'biri geçmektedir; bu malları i'âne olarak mı, yoksa ticârî bir mu'amele olarak mı verdiği anlaşılamamıştır. Bakınız, KSS, 68/62-69.

gelmiştir. Bu sebeple, gerek Anadolu'da ve gerekse Rume-
li'de bir çok siyasî ve askerî olaylara iştirak
etmiştir⁷⁸. Bu meyanda, ülkedeki bir çok gelirlerinin
yanısıra, Karaman Eyaletinin bazı sancakları da 'îrâd-ı
Cedid' hazinesine bağlanmıştır⁷⁹.

Kadı Abdurrahman Paşa'dan sonra Konya, Aksaray,
Akşehir, Kayseri ve Niğde sancakları, Nizam-ı Cedid'in
Anadolu'daki diğer bir destekçisi ve Bozok Mutasarrıfı
olan Çaparzâde Süleyman Bey'e, bu sancaklarda "müceddeden
tüfenkci asâkeri" tertibi memuriyetine binaen "asâkirin
şehriye mesârifine medariyesi ve i'ânet olmak için"
tevcih ("ihâle") edilmiştir⁸⁰.

a- Valinin Kapı Halkı

Osmanlı Devletinde, sancakbeyi, beylerbeyi ve vali-
nin, klasik dönemde kapı halkı sayısı çok fazla
değildi. Çünkü, daha sonraki dönemlerde kapı halkı sayı-
sını oluşturacak olan asker unsuru, timar sistemi henüz
gücünü koruduğundan, yok dencek kadar azdı. XVII ve
XVIII. yüzyıllarda, timar sistemi bozulmaya başladığında,
sipahiler tımarlarını terketmeye veya terk etmeyenler,
orduya bir bahâne ile katılmamaya başlamaları⁸¹ valilerin
şahsî asker beslemeleri veya bulundurmaları gerçeği ile
yüzyüze bıraktı. Neticede valiler, yanlarında levend,
sekbân, deli/delil isimleri ile anılan kapu halkı bulun-

(78) KŞS, 68/128. Ayrıca, Kadı Abdurrahman Paşa'nın bu tür,
Osmanlı Devletindeki siyasî ve askerî faaliyetleri ile ilgili olarak
bakınız, Ahmed Cevdet Paşa, Tarihi Cevdet, C.VIII, s.78 vd.; Enver
Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, C.V, Ankara 1983⁴, s.80-81.

(79) KŞS, 68/124.

(80) Bakınız, KŞS, 69/176; KŞS, 69/185. Karşılaştırınız, Özcan
Mert, XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları, Ankara 1980, s.57,
62 vd.

(81) Timar sistemi ve bozulması ile ilgili olarak bakınız, Ömer
Lütfi Barkan, "Timar", İslâm Ansiklopedisi, C.XII/1, (İstanbul
1979), s.286-333.

durmaya başlamışlardır⁸². Bunlar savaş zamanlarında orduya katılırlar, sair zamanlarda kapılandığı yöneticinin idaresi altındaki bölgelerin güvenliğini sağlarlar ve bu bölgelerde yöneticiye ait gelirlerin tahsilini yaparlardı⁸³.

Ancak, her şey bu teorik çerçevede gerçekleşmiyordu. Valiler, daha az masraflı olduğu için, savaş zamanlarında teşvik ettikleri kapı halkı sayısını, savaş olmadığı dönemlerde boş bırakıyordu. Bu şekilde, yüzlerce kişi bir anda kapısız kalmaları üzerine, geçimlerini, yapacak bir işleri de olmadığından, ya kanunsuz yollardan temin ediyorlar, ya da resmen eşkıyalığa soyunuyorlardı. Yöneticinin kapısını terk etmediği zamanlarda da, yönetici, bunlar için harcayacağı parayı yine, cebren veya kanunsuz uygulamaları kanunî gibi gösterek, bir şekilde bunu reayadan tahsil ediyordu. Her iki halde de, en çok zarar gören reayaydı.

Buraya kadarki bilgilerden de anlaşılacağı üzere, her valinin kapısı halkı sayısı farklı farklıdır. Ancak, vilayetler için bazı asgarî ve azamîlerin olacağı düşüncesiyle, burada, Konya'ya tayin edilen valilerin mahiyetlerinde bulunan kapu halkı, gerek nicelik ve gerekse nitelik olarak, belgelerden tespit edilebildiği ölçüde tartışılacaktır. Bu noktada, ilk akla gelen kapu halkının niceliğidir; başka bir ifade ile, Konya'ya gelen

(82) Bu konuda, aşağıdaki alıntı yeterli bilgi vermektedir:

"Öteden beri eyalet ve elviye mutasarrıfları olan vüzerâ ve mirmirân ve ümerâ-yı vüzerât ve tuğ ve sancak ile bekâm olduklarında kapuları halkı ve tevâbî ve levâhîklarını mansıplarının tahâmmüllerine göre tesviye ve tanzim ve beraber istihâb ve vardıkları eyaletler ve sancaklarda şanlarına ve rütbelerine lâyık" miktarda kişileri istihdâmıyla, "bir mansıbdan bir mansıb-ı ahire intikâllerinde teb'a ve hademeleri varacakları eyalet ve sancağa göre kesretli ve levâyık-ı hâlde bazılarını, yedlerine izin tezkereleri ve mektublar itasıyla o makule etibbâ' ihtiyaçları derkâr olan vüzerâ ve mirmirân ve bağlı kapularına tesyir ve hizmetlerinde kabul eylemelerini tasrih idüb, bu nizâm beynlerinde destûru'l-âmel ve mu'teber olduğu" Bakınız, KŞS, 100/191.

(83) Bakınız, KŞS, 100/171-172. Ayrıca bu konuda daha geniş bilgi için bakınız, Mustafa Akdağ, Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, Ankara 1975, s.389 vd.

valilerin yanlarında ne kadar kapu halkı bulunduruyorlardı?

Bazı yerler için, mesalâ Ruscuk'a vali olan birisinin 40 kişilik neferinin⁸⁴; kezâ, Edirne Sarayının 80 odalı bir daire olduğunu ve valinin de 40 kişiden ibaret kapısı halkının yetersiz olduğunu biliyoruz⁸⁵. 1158/1745 senesinde Karaman'da bulunan valinin 1000 adet kapu halkının olduğu tespit edilmiştir. Öte yandan, valilerin kapı halkı sayılarının devletın valiye tahsis ettiği imdad-ı seferiyenin her 70 kuruşuna bir asker esasına bağlı olduğu da bilinmekte. Ancak, Karaman Eyaletinin 40250 kuruş olan seferiyesine göre 1000 kişilik kapı halkı çok fazla bir miktar teşkil etmektedir⁸⁶. İnceleme dönemimizle ilgili kaynaklarda Konya'ya gelen valilerin kapı halkının, ne, miktarını az ya da çok bulan, ne de, başka bir şekilde bu sayıyı ifade eden bir belgeye rastlamadık. Ancak, Konya'da istirahat etmekte olan Süleyman Paşa, görev mahalli olan Bahr-i Sefid Boğazı'na giderken "mükemmel kapımız halkı ve mikdâr-ı kifâye sınıf-ı askeriyeye ile" yola çıktığında 60 adet katır kullanmıştır⁸⁷. 17 Şevval 1222'de Karaman'a tayin olan Elhac Gazi Yusuf Ziya Paşa'nın "daire"lerinin "kesret u vefreti hasebiyle havaların itidalına kadar oldukları mahalde meks ve ikâmetleri" gerekmiştir⁸⁸. Keza, bir başka valinin kapu halkının hayvanları için gerekli olan arpa miktarı 3000 keyldir⁸⁹. Bir başka kayıтта da, Konya'daki valilik sarayının 15 odası vardır; ancak bu, valinin kapu halkının yarısına dahi yetmediğinden şehirde konak kiralanmak-

(84) BA. CD. 1408.

(85) BA. CD. 323.

(86) Bakınız, Yavuz Cezzar, Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII.yy'dan Tanzimat'ta Mali Tarih), İstanbul 1986, s.57 vd.

(87) KŞS, 72/71.

(88) KŞS, 69/13.

(89) KŞS, 100/203.

tadır⁹⁰. Neticede, her ne kadar bunlar sadece, kapu halkının çok olduğunu ifade eden örnekler ise de, dönemin şartları göz önünde tutulduğunda kapu halkı sayısının az olması, normal olmayan bir hususdu. Binâenaleyh, Konya'daki valilerin kapu halkının ne kadar olduğuna dair bir tane bile olsa- nicelik ifade eden bir kayıt bulamadıysak da, başka verilerden, muhayyilemizi kullanacak kadar bazı bilgiler bulabildik.

İkinci husus, valilerin sahip oldukları bu kapu halkı arasında ne tür insanlar vardı? Başka bir ifade ile, valinin yanında bulunan insanlar, hangi görevleri üstlenmişlerdi? Bu şekilde, bir yerde, valinin şehirde ne tür meşguliyetlerinin bulunduğunu tahminde zor olmayacaktır.

Valilerin de tıpkı merkezdeki⁹¹ gibi, konaklarında "enderûn" ve "birûn" daireleri vardı⁹². Yine, valilerin yanında, merkezdeki gibi, "divân"ı vardı⁹³. Ayrıca valinin gerek gördüğü zamanlarda çeşitli kimselerden müteşekkil meşveret meclisleri topladığı bilinmektedir⁹⁴. Bu divânda valinin alacağı kararlar görülmüşür; gerekli tartışmalar yapılmıştı. Bu divânın alınan kararları kaydeden bir de "divân kâtibi" mevcuttu⁹⁵. Valilerin, çoğu tayin belgelerinden sonra sicile kaydedilmiş olan, mütevellim ve sarayın ta'mir ve tefrişine dair buyrukları-

(90) KSS, 69/107. XVIII. yüzyılın başlarında, bunlar için şehirde kiralanmış konaklarda kalmalarından ahali rahatsız olmuş, şikâyet etmişler; bunun üzerine vali, bunları han odalarında ikamet ettirmiştir. Bakınız, Yusuf Küçükdağ, Konya, s.121-122.

(91) Birûn ve Enderûn hakkında bakınız, Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.I, İstanbul 1983, s.236, 233-237.

(92) KSS, 69/181-182.

(93) Merkezdeki divân teşkilatı hakkında bakınız, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı, Ankara 1984², s.1 vd.

(94) Bakınız, Musa Çadırcı, "Osmanlı İmparatorluğunda Eyalet ve Sancaklarda Meclislerin Oluşturulması", Yusuf Hikmet Bayur'a Armağan, Ankara 1985, s.257 vd.

(95) Divân-ı Hümâyûn Kataloğu, 12-23.

nın altında "divân-ı Karaman" imzası bulunmaktadır. Ancak, burada yukarıda ifade edilenlerden başka kimlerin bulunduğuna dair yeterli bilgi mevcut değildir.

Valilerin, divânından başka, birer "Mehter Takımı"⁹⁶ vardı. Valinin bütün özel/resmî işlerini takip eden "kapu kethüdaları"; "Enderun Ağası"⁹⁷, resmî belgelerini tanzim eden "mühürdârı"⁹⁸, "mektubcusu"⁹⁹, "Divân Haceliği", "hazinedâr"ı da bulunmaktaydı¹⁰⁰. Esnaftan, vali için mal satın alan ve onlara ücretini ödeyen bir "vekil-i harcı" vardı¹⁰¹. Ayrıca valinin "sergerdelerinden bâb-ı âlîleri binbaşısı" da askerlerinin komutanları arasında yer alıyor olmalıydı¹⁰².

XVIII. yüzyılın ilk yarısında, valinin maiyetinde bulunduğu tespit edilen görevliler¹⁰³ ile, Karaman valisi Süleyman Paşa'nın, 29 Cemaziye'l-ahire 1211 tarihinde bir vesile ile tanzim edilen belgede¹⁰⁴, sahip olduğu kapu halkı sınıfının -belki de bir kısmı olan- isimlerini teşkil eden liste şu şekildedir:

VALİLERİN PERSONELİ

XIX.Yüzyıl Başları

XVIII.yy. İlk Yarısı

1-Alemdâr
2-Buhurdan Ağası

Ahur kethüdası
Arpa Emni

(96) KŞS, 61/117; KŞS, 68/129

(97) KŞS, 64/13.

(98) Kâmil Kepeci Tasnifi, Divân-ı Hümâyûn Tahvil Kalemi, 7510.

(99) KŞS, 118/157.

(100) Divân-ı Hümâyûn Kataloğu, C.I, 12-23.

(101) KŞS, 100/231; KŞS, 64/16.

(102) KŞS, .100/158.

(103) Yusuf Küçükdağ, Konya, s.110-111.

(104) KŞS, 67/76.

3-Çamaşurcu
4-Dividdâr
5-Enderun Çukadârı
6-İbrikdâr
7-Kazan Ağası
8-Ma'cun Ağası
9-Miftâh Ağası
10-Mühürdâr
11-Peşkir Ağası
12-Rahtvân
13-Seccâdecî
14-Serberber
15-Sercanbâzân
16-Serçavuş-ı Enderun
17-Sercebehâneci
18-Serduhânî
19-Serkahvecî
20-Sermakrabacı
21-Sermehterân-ı Enderun
22-Silahdâr
23-Sofracı
24-Şam'udancı
25-Vekil-i Harc*
26-Binbaşısı
27-Divân Katibi
28-Divân Haceliği
29-Hazinedâr
30-Kapu Kethüdası
31-Mehter Takımı
32-Mektubcu
33-Enderun Ağası

Delibaşı
Divân Efendisi
Ekmekçi
İhrâm Ağası
Harem Ağası
Hazine Kâtibi
Anahtar ağası
Mühürdâr
Hekimbaşı
İmam
Masraf emini
Masraf Kâtibi
Mataracıbaşı
Mehterbaşı
Mîr-i Ahur
Odun Emini
Selâm Ağası
Serbânbaşı
Şatırbaşı
Terzibaşı
Tüfenkçi
Tüfenkçibaşı
Vekil-i harc
Zahire Ağası

*) Bundan sonrakiler çeşitli belgelerden tanzim edilmiştir.

Bilgi verecek kaynak bulunamadığından, sayısından ziyade, başka yollardan tahmin yapabilecek kadar, ilgili bilgi vererek ve tespit edilebildiği kadarıyla da, yanında bulun personele ait görevlerini belirtir isimlerini çıkararak, umumî çerçevesini çizdiğimiz valilerin mahiyetlerindeki personelin, XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde değişmiş olmalıdır. Çünkü, gerek yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra Asâkîr-i Mansûre ordusunun ve Redif Askerlerinin teşekkülü ile, valilerin ordu için şahsen asker beslemesi zarûreti ortadan kalkmış; gerekse, valiler, merkezden maaşlı durumuna sokularak, maddî imkânlarının daha sınırlı ve sabit hale gelerek kapu halkının yarata-

cağı etki ortamı yok edilmiştir¹⁰⁵. Ayrıca, XIX. yy. ortalarında, modern devletin unsurları arasında sayılan, devlete hizmet eden görevli, bir kişinin özel personeli olmaktan ziyade, devletin personeli olmalı ve gelirini devletten maaş olarak almalı prensibi yavaş yavaş II. Mahmud ile birlikte hayata geçirilmeye başlamış, Tanzimat'tan sonra da hemen hemen yaygınlaşmıştır¹⁰⁶. Böylece, vali ile vilâyetteki görevli personelin aynîlikten kurtarılarak, herkesin, devlet için çalışan birer resmî memur haline getirilmesi temin edilmiş oldu.

b- Valinin Konağı

Bir müessesenin sabit bir mekânının bulunması, onun müessese olarak daha da kuvvetlenmesine, en azında o müessesenin çalışmasında fizikî yapısının bulunmayışı ile ortaya çıkabilecek bazı problemlerin en baştan bertaraf edilmesine hizmet eder. Teorik olarak, Konya'da bir vali konağının, herkesin bildiği bir yerde sabit olarak bulunması, insanların başları sıkıştığı zaman nereye müracaat edeceklerini bilmenin bir güvenini yaratır. Hele, burada ilişkilerin formel düzeye yükselmesi, insanların nerede, ne zaman, ne eldeceklerini bileceklerinden mekânizmanın işlemesine herhalde büyük katkısı olur.

Bu bağlamda, Konya'da sabit bir vilâyet konağının XVII. yüzyılın başlarından itibaren tesis edildiğini görüyoruz¹⁰⁷. Belki, diğer bir çok Anadolu şehirlerinden çok önce valilere ait bir büyük konağın bulunması, Ko-

(105) Tanzimat'tan sonra valilere 50 000 kuruş maaş verilmekteydi. Bu maaşlara ilaveten valinin üzerinde ek görevler varsa, meselâ müşirlik gibi maaşa onlar da ilave edilirdi. Bakınız, BA. KK. Mesarifat Defteri, 6219.

(106) Ancak buna rağmen valiler eski alışkanlıklarını sürdürmeye devam etmişler, vilayete ait maaşlı personeli vali kendisinin tayiniyle birlikte kendi tayin yerine merkezden onların da tayinin yapılmasını talep etmektedir. Bakınız, KSS, 76/143.

(107) Evliya Çelebi, Seyehâtname, C.III, s.22'de, "Paşa sarayı meşhurdur" demektedir. Ayrıca bakınız, Yusuf Oğuzoğlu, Konya, s.19.

nya'nın önceden bir devlete, Anadolu Selçukluları devletine başşehirlik yapması hasebiyle beklenirdi. Nitekim, Anadolu Selçuklularından günümüze kadar kalan bir büyük konak, devlete ait saray kalıntısı mevcuttur. Fakat, XVII. yüzyıldan önce valiye ait sabit bir konağın niçin bulunmadığı¹⁰⁸ ileride cevaplandırılması gereken bir problemdir.

Belgelere göre, XVIII. yüzyılın sonlarında Konya'da, bugünkü vilayet binasının bulunduğu yerde 15 odalı bir vali konağı vardı. Ancak, bu konak, valinin kapu halkının¹⁰⁹ ihtiyacını karşılamıyor; geri kalan kapu halkına "derûn-ı şehirde konak virilmeğe muhtaç" kalınıyordu¹¹⁰. Bu gerçek ve eski sarayın ahşap olması, Kadı Abdurrahman Paşa'yı harekete geçirmiş; Konya'nın doğusunda, "haric-i şehirde" büyük bir konak inşa etmiştir¹¹¹. Bundan evvel, vali Çelik Mehmed Paşa'nın, Baruthâne mahallesinde "müceddeden binâ ve inşa" ettirdiği bir sarayın bulunduğunu ancak bunun, daha sonra kullanılmadığını biliyoruz¹¹². Kadı Abdurrahman Paşa'nın inşa ettirdiği bu konak da, şehre uzak olduğu için kullanılamamış; Kadı Abdurrahman Paşa'dan sonra yıkılması ve çıkacak malzeme ile eski konağın ta'mir edilmesi istenilmiş ise, yapılan masrafın boşa gideceği bildirilerek vaz geçilmiş ve eski konağın tamiri ile yetinilmiştir¹¹³. Kadı Abdurrahman Paşa'nın inşa ettirdiği konak, daha sonra, kışla olarak kullanıl-

(108) Özer Ergenç, Konya, s.45-46.

(109) Kapu halkı'na ait bölüme bakınız.

(110) KSS, 69/107.

(111) KSS, 69/107.

(112) KSS, 100/73.

(113) Bakınız, M.Ferit Uğur, "Konya'daki Vali Konaklarına Dair Bir Ferman", Konya, S.36, (1941), s.3123-3124.

mış ve çeşitli zamanlarda tamir görmüştür¹¹⁴. Vali konağı da, daha sonra, çeşitli tamirler görerek¹¹⁵ 1303/1885 yılında vali Said Paşa'nın aynı yere bugünkü konağı yaptıranı kadar kullanılmıştır¹¹⁶.

Valilere ait ve 15 odası bulunan, bu konağın, "haremlik ve selâmlık" daireleri vardır¹¹⁷. Ayrıca bir mahseni¹¹⁸ ve hapishânesi de mevcuttur¹¹⁹. 1261/1845 tarihli bir mefruşat defterine göre, Saray-ı Cedid'de arz odası, kul odası, daire-i müdür odası, uşak odası, kâtib odası, kethüda beyefendi odası, divân efendi odası, vekil-i harc odası, duhan odası, hazine odası, hazinedâr odası, dividâr efendi odası, mühürdâr efendi odası, mabeyn odası, harem odası, diğer harem odası, harem kethüdası odası bulunuyordu¹²⁰.

Bunlardan başka, belki de Konya'ya mahsus olarak, "ahaliye-i Konya'nın mu'tadları üzere eyyâm-ı sayfa tebdil-i hevâ ve tashih-i ferah için Meram Bağları dimekle ârif nam mahâlde" Çarhacı Hacı Ali Paşa tarafından valiler için bir bağ evi inşa edilmiş; sonradan gelen valiler bunu bir süre kullanmışlar ise de, daha sonra kullanmamışlar ve bakımsızlıktan harap olmuştur¹²¹. Hamdi

(114) Bu kışlaya ait bir tamir için bakınız, Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara 1991, s.20.

(115) Bu tamirler hemen hemen her vali tayininde ifade edilmesine rağmen yapılmıyıp yapılmadığı malûm değildir. Ancak, belgelerden, yapılan masraflara binaen tespit edilen tamirleri şunlardır: Kâmil Kepeci, *Muhassıllık 5829*, varak 56; KŞS, 72/117; KŞS, 78/12; BA. CD. 2896.

(116) İbrahim Hakkı Konyalı, *Konya*, 240.

(117) BA. CD. 2896.

(118) KŞS, 84/13.

(119) KŞS, 81/42.

(120) KŞS, 78/72.

(121) KŞS, 79/55.

Paşa, Tanzimat'tan sonra, bir yenisini inşa¹²² ettirmiştir¹²³.

2- Mütesellim

Osmanlı Devleti'nin idarî yapısı içinde yer alan diğer bir müessese de "Mütesellimlik"dir. Mütesellim, vilayet veya sancaklarda görevli siyasî yöneticinin, başlangıçta geçici, zamanla daimî konumuna gelmiş olan bir vekilidir.

Mütesellimlik, Osmanlı Devletinde XVI. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanmıştır. Bu konuda ilk ciddi çalışmayı T.Mümtaz Yaman yapmıştır¹²⁴. Ortaya çıkışı ve görevlerine dair olan bu genel çalışmayı, XVIII. ve XIX. yüzyıldaki durumunu ele alan Yücel Özkaya'nın¹²⁵ ve Musa Çadırcı'nın¹²⁶ makaleleri izlemiştir. Bu çalışmalar, mütesellim ile ilgili bir çok hususu aydınlatmıştır. İncelediğimiz dönemle ilgili olarak, mütesellimler Karaman Eyaletine nasıl tayin olunuyordu, kimlerdir, görevleri nelerdir ve bu görevlerini nasıl yerine getiriyorlardı? sorularına cevap aranarak, Osmanlı Devleti geneline ait mevcut bilgilerimiz Konya örneği ile karşılaştırılmaya çalışılacaktır.

XVI.yüzyıldan sonra, vali veya sancakbeylerinin

(122) KŞS, 78/97; KŞS, 81/5.

(123) Bugün de Meram'da valilere ait bir bağ evi vardır; burası belki, eski valilerin bağ evlerinin yerine inşa edilmiştir.

(124) Talat Mümtaz Yaman, "Osmanlı İmparatorluğu Teşkilatında Mütesellimlik Müessesesine Dair", Türk Hukuk Tarihi Dergisi, C.I, (Ankara 1944), s.75 vd.

(125) Yücel Özkaya, "XVIII. Yüzyılda Mütesellimlik Müessesesi", AÜ. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, C.XXVIII/3-4, (Ankara 1970), s.369 vd.

(126) Musa Çadırcı, "II.Mahmud Döneminde Mütesellimlik Kurumu", AÜ. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, C. XXVIII/3-4, (Ankara 1970), s.287 vd.

tayin edildikleri yerlere gidinceye kadar, vekaleten ve geçici olarak tayin oldukları bölgenin idaresi için görevlendirilen kişiye "Mütesellim" denilmiştir. Bilahare, XVII. ve XVIII.yüzyıllarda bu mütesellimlerin hem görev alanları çeşitlenmiş, hem de görev süreleri uzamıştır. Valiler (veya sancakbeyleri), uzun sürelerle savaş veya diğer askerî maksatlarla görev mahallinden ayrılmaları veya iki farklı yerin aynı anda yöneticisi olmaları yada tayin oldukları yerin, mansıplarına uygun olmaması hasebiyle, "arpalık" olarak tevcih edilmeleri gibi sebeplerle bizzat görev yapmayarak yerlerine mütesellimler tayin etmişlerdir¹²⁷.

Yücel Özkaya, XVIII.yüzyılda çoğu sancakların artık mütesellimle idare edildiğini ifade etmektedir¹²⁸. Ancak, incelediğimiz dönemde Konya'da, belki de, eyalet merkezi olmasından kaynaklanan öneminden dolayı, idarî yönden mecbur kalınmadıkça mütesellim tayin olunmamıştır. Özellikle, Osmanlı Devletinde incelediğimiz dönemde çok sık rastlanılan, İstanbul'da ikamet edip, kendisine arpalık şeklinde tevcih yapılması veya mansıbına layık görmemesi gibi sebeplerle görev yerine gitmeyip yerine mütesellim tayini örneklerine Konya'da rastlanılmamıştır¹²⁹. Karaman Eyaletindeki çeşitli sebeplerle ortaya çıkan idarî boşluğu giderme ihtiyacına binaen görevlendirilen bu mütesellimlerin tayinlerinde dikkati

(127) Mütesellimlerin ne tür bölgelere tayin edildikleri ve ne kadar süreyle görev yaptıklarına dair Osmanlı Devleti geneline ait örnekler, şu çalışmalarda bol miktarda mevcuttur: T.Mümtaz Yaman, a.g.e.; Musa Çadırcı, a.g.e.; Yücel Özkaya, a.g.e.; aynı yazar, XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı (Bundan sonra Osmanlı Kurumları şeklinde kısaltılacaktır), Ankara 1985, s.196 vd.

(128) Yücel Özkaya, Osmanlı Kurumları, s.196.

(129) Aydın Eyaletine, Yakub Paşa yerine tayin olunan Fethi Paşa, Aydın'a gitmeden Namık Paşa ile kaymakam şeklinde idare etmek istemiş, fakat bu caiz görülmediğinden Çengelolu Tahir Paşa vali tayin edilmiştir. Bu konuda bakınız, Tuncer Baykara, XIX. Yüzyılda Aydın Eyaleti, İÜ. Tarih Bölümü Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi, İstanbul 1966, s.3.

çeken ilk husus, bunların tayinlerinin, valilerin isteği doğrultusunda hareket eden ve İstanbul'da oturan, valilerin kapu kethüdalarının arzıyla yapılmasıdır.

Osmanlı Devleti'nde, özellikle taşrada görevli önemli devlet ricalinin, idarî merkezdeki gerek tayin ve gerekse başka istek ve haklarını takip etmek üzere İstanbul'da oturan bir Kapu Kethüdası bulunurdu¹³⁰. Sicillerden tespit ettiğimize göre, XVIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra bazı mütesellimler, valilerin İstanbul'daki temsilcileri olan, onlar adına ve onların isteği doğrultusunda hareket eden kapu kethüdalarının arzı ile tayin edilmişlerdir. Bu cümleden olarak, 12 Safer 1175/12 Eylül 1761 tarihinde kendisine Karaman Eyaleti tevcih olunan Çelik Mehmed Paşa'nın kethüdası Ali'nin arzı üzerine, vali Konya'ya gelinceye kadar, Dergâh-ı Muâllâ Kapucubaşlarından El-hac Musa¹³¹; 4 Safer 1191/14 Mart 1777'de tayin olunan Yiğen Ali Paşa'nın kapu kethüdası Mîr Atullah'ın arzı üzerine Abdurrahman¹³² mütesellim tayin edilmişlerdir. Mütesellim tayininin kapu kethüdasının arzı üzerine yapıldığı ifade edilmeyen begelerde de, aynı tayin prosedürün geçerli olduğunu düşünmek mümkündür. Ancak, sicillerde XIX. yüzyıldaki mütesellim tayinleri vali buyrulduzu ile kayıtlı olduğundan, bu hususun geçerliliğinin devam edip etmediği bilinmemektedir.

Konya'da idarî olarak mütesellimlerden en çok, tayin olunan valinin Konya'ya vâsıl oluncaya kadar geçici olarak görev yapması şeklinde istifade edilmiştir. Bu meyanda, sabık Musul valisi Timur Paşa'ya, 21 Ramazan 1199/28 Temmuz 1785'de Karaman Eyaleti "tevcih ve ihsan" buyurularak, "vasıl oluncaya kadar tarafından bir mütesellim tayini gerektiğinden", Çelikpaşazâde İbrahim'in

(130) Talat Mümtaz Yaman, "Osmanlı İmparatorluğu Mülkî İdaresinde Avrupalılaşıma", İdare Dergisi, S.138, (1939) s.

(131) KŞS.100/177.

(132) KŞS. 100/149.

mütesellim tayin edilmesi¹³³; keza, Yiğen Ali Paşa'nın da (1191/1777), görev yerine gelinceye kadar Karamanî Abdurrahman'ı¹³⁴ görevlendirmesi örnek olarak ifade edilebilir¹³⁵. Mütesellimleri bir başka şekilde görevlendirme örneği de, Karaman valilerinin gerek savaş esnasında askerî görev üstlenmeleri ve gerekse, savaş tehlikesinden dolayı çeşitli yerlerde muhafızlık yapmaları dolayısıyla bizzat Konya'ya gelemedikleri zamanlarda ortaya çıkmıştır. Mesela, 8 Safer 1205/17 Ekim 1790'da Vidin Canibi Seraskerliği görevi kendisine tefviz ve tevcih olunan Mehmed Paşa, görevi dolayısıyla eyalete gidemeyeceğinden Salih Ağa'yı mütesellim tayin etmiştir¹³⁶. Çarhacı Ali Paşa da, orduda çarhacı olduğundan, yerine Mehmed'i mütesellim tayin etmiştir¹³⁷. Yine, Kandiye Kalesi muhafazası şartıyla Karaman Eyaleti tevcih olunan Çerkes Hasan Paşa, Çelikpaşazâde Mir İbrahim Beğ'i mütesellim tayin etmiştir¹³⁸. Bahr-i Sefid (Karadeniz) Boğazı Seraskerliği inzimamıyla Karaman Eyaleti tevcih olunan Hakkı Paşa, Ebubekir Ağa'yı 11 Şevval 1222/12 Aralık

(133) KŞS. 64/132.

(134) KŞS. 100/177; KŞS, 100/186-187.

(135) Diğer örnekler için; sabık Diyarbakır valisi Mikdad Ahmed Beğ'e Karaman Eyaleti'nin tevcihi üzerine vusûlüne dek Evasıt-ı Şevval 1200/11 Ağustos 1876'da Celil Paşa'yı [bakınız, Başbakanlık Arşivi, Kâmil Kepeci Divân-ı Hümyûn Tahvil Kalemi 7510, varak 19/a (bundan sonra BA. DH. Tahvil Kalemi 7510, 19/a şeklinde kısaltılacaktır)]; Alaeddin Paşa'ya Gurre-yi Rebiü'l-ahir/1224/15 Mayıs 1809'da Karaman'ın tevcihiyle varıncaya kadar (isim yok) mütesellim tayini [bakınız, KŞS. 69/174]; Ağazâde Süleyman Ağa'nın vali gelinceye dek mütesellimlik buyrulduzu için bakınız, KŞS, 64/18.

(136) KŞS, 101/126.

(137) 2 Şevval 1205/4 Haziran 1791'de KŞS, 101/107.

(138) 16 Cemaziye'l-ahir 1199/26 Nisan 1785'de; bakınız, KŞS, 64/139.

1807'de¹³⁹ mütesellim tayin etmiştir¹⁴⁰

Mütesellim olarak tayin olunan şahısların kimliklerine baktığımızda, -her ne kadar, Yücel Özkaya, XVIII. yüzyılda tayin edilen mütesellimlerin, hemen hepsinin yerli hanedana mensup kişiler olduğunu söylüyorsa da-, genellikle bunların, XVIII. yüzyılın ikinci yarılarında, Osmanlı Devletinin merkezinde bulunan memurlar veya tıpkı vali gibi, başka bir yerde mütesellim olarak görev yaparken Karaman'a mütesellim olarak tayin edilmekte olan şahıslar olduğu görülmüştür: Bu hususta, sabık Sivas valisi Mustafa Paşa'nın Mirmiran-ı Kiramdan Pîr Ömer'i ve uhdesinde Hotin Başbuğluğu olan Ahmed Paşa'nın sabık Kocaili Sancağı mütesellimi Mehmed'i Karaman'a mütesellim tayin etmelerini örnek olarak vermek mümkündür¹⁴¹. Bunların bir adım ilerisinde de, Karaman'a tayin olunan valilerin bizzat hizmetinde çalışan kimseler mütesellim olarak karşımıza çıkmaktadır: "Hidemat-ı hasbiyemde müstahdem, emin ve mücerretimiz, hadimimiz kıdvetü'l-emacid ve'l-akran izzetli İsmail Ağa", 27 Şevval 1206/18 Haziran 1792'de mütesellim tayin olmuştur¹⁴². Keza Mehmed Paşa 1205/1790'da kendi kethüdası Salih Ağa'yı mütesellim tayin etmiştir¹⁴³. Mütesellimlerin bu askerî niteliği XIX. yüzyıl başlarında da devam etmekle birlikte, bu

(139) KŞS, 69/17.

(140) Diğer örnekler; 20 Cemaziye'l-ahir 1205/24 Şubat 1791'de muhafazayla görevli ve Ordu-yu Hümâyûn henüz avdet etmediğinden önceki valinin mütesellimi olan Çelikpaşazâde İbrahim Bey'in mütesellimliğinin ibkası [bakınız, KŞS, 101/122]; Yergöğü Muhafızı olan Muhtarpaşazâde Abdullah Paşa, Evail-i Zilhicce 1204/12 Ağustos 1790'da Bazargânzâde Ahmed'i [bakınız, KŞS, 101/136]; 4 Şevval 1212/22 Mart 1798'de Kıbrıs Seraskerliği uhdesinde Karaman'a vali olan Mehmed Paşa, Dergâh-ı Mûallâm Kapucubaşlarından Celil Paşa'yı [bakınız BA. DH. Tahvil Kalemi 7510 s.70/a]; Ordu-yu Hümâyûn'da bulunan Mehmed Hamid Paşa, Evasıt Muharrem 1225/Şubat ortaları 1810'da Kethüdası Müftizâde Hüseyin'i [bakınız BA. DH. Tahvil Kalemi 7510, s.73/a] mütesellim tayin etmişlerdir.

(141) BA. DH. Tahvil Kalemi 7510, 28/a ve 31/b.

(142) KŞS. 101/91.

(143) KŞS. 101/129.

vazifelerin artık, yerli hanedan, ayan ailelerinin eline geçtiğini söylemek mümkündür. Bu geçiş, yerli hanedan ailelerine mensup şahıslar, çeşitli şekillerde askerî sınıfa ait bir makam veya mevki'e geldikten sonra¹⁴⁴, mütesellim olarak bu göreve tayin edildiklerini ve bir daha önceki göreviyle ilgilenmiyerek, bir valinin kendisini mütesellimlikten azletdikten sonra diğer bir valinin kendisini görevlendirmesini bekleyerek, mütesellimliği kendisine neredeyse bir meslek durumuna getirmesi suretiyle olmuştur. XIX. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra ise, mütesellimliğin, tamamen yerli hanedan ayan ailelerin eline geçtiğini; ancak askerî niteliğinin de bu ailelerin en azından aldıkları "Dergâh-ı müâllâ kapucubaşları" ünvanıyla sürdürdüklerini söylemek mümkündür.

Mütesellimlerin tayinlerinin yanısıra; valilerin görev sürelerine nazaran daha da az olan görevleri esnasında çeşitli şikayetlerden dolayı, görevden alındıkları da görülmüştür: Yerköğ'ü muhafızı da olan Karaman valisi Abdullah Paşa'nın tayin ettiği mütesellimi "Bazârgânzâde Ahmed, ahali-i vilayet ile hüsn-i imtizacı olmadığı"ndan azledilmiş ve yerine Ürgüb Kazası sükkanından Hacı Musazâde Memiş mütesellim olmuştur¹⁴⁵. Ancak, Memiş Ağa da, "makarr-ı vülat olan medine-i Konya'ya dahil olmayıp, tarafından Seyyid Hacı Hüseyin Ağa'yı vekil tayin ve irsal" ettiğinden azledilmiş¹⁴⁶ ve yerine Çelikpaşazâde

(144) Yerli hanedan ailelerden olup da aynı zamanda askerî ünvanı bulunanlara örnek olarak, Abdullah Paşa'nın (tevcihi 1232) mütesellimi, "mahall-i vücûhdan Dergâh-ı Muâlâ Kapucubaşlarından" Esseyid Ahmed'tir [bakınız, BA. DH. Tahvil Kalemi 7510, v.77/a]; Timur Paşa'nın mütesellimi "Yeniçeri Ocağı Haseki takaüdlerinden Serdar Mehmed Ağa"dır [bakınız, KŞS, 64/111]. "Konya vücûhdan kıdveti'l-emacid ve'l-ayan Serturna-yı izzetlü Ebubekir Ağa", bir çok valiye mütesellim olmuştur. Bakınız, KŞS, 69/17; KŞS, 69/176; KŞS, 69/181-182; KŞS, 69/189; aynı şekilde, "Karaman'da sakin", "Müteveffa Mehmed Paşazâde Serbevvâbîn-i Dergâh-ı âli ve'l-ayan İbrahim Beğ" de bir çok valiye mütesellim olmuştur. Bakınız, KŞS, 64/126-127; KŞS, 64/132; KŞS, 64/110; KŞS, 101/122; KŞS, 101/129.

(145) KŞS, 101/135-136.

(146) Bir başka azil örneği için bakınız, KŞS, 64/130.

İbrahim Beğ mütesellim tayin edilmiştir¹⁴⁷. Burada da bir örneği görüldüğü üzere, Seyyid Ali Paşa'nın mütesellimi olan Mehmed, "bâ işaret-i âliye ba'zı umur-ı mühimme-yi müste'acileye bi'n-nefs me'mur ve ta'yin" olunması hasebiyle yerine kethüdası Hüseyin Ağa'yı vekil bırakabilmektedir¹⁴⁸.

Bazan da, bu mütesellimlere kaymakam ("Kaim-i makam") da denildiği görülmüştür. 27 Şevval 1206/18 Haziran 1792 tarihinde "mesaliğ-i ibad için müddet-i muktedir bir kaymakam nasbı" gerektiğinden İsmail Ağa vali göreve gelinceye kadar mütesellim tayin edilmiştir¹⁴⁹. Yine, "hâlâ kaymakamımız olan" İbrahim Beğ'in mütesellimliği, vali tarafından ibka olunmuştur¹⁵⁰.

Mütesellimlerin görevlerine gelince; hemen hemen her vali, Karaman Eyaleti'ne tayin edilmesi üzerine, görev mahalli olan Konya'ya gelinceye kadar "bir kimsenin, tarafından mütesellim nasb ve ta'yin olunması lâbud ve muktezi"dir. Veya valinin diğer bir görevi dolayısıyla, Konya'da bizzat bulunamayacağından da mütesellim tayini gerekmektedir. Bu gerekliliğe binaen görevlendirilen mütesellimler, "rıza-yı havi, dost-ı aliye ve hayırhah-ı fukara ve zabt u rabt-ı memleket ve hıfz u hırsete inhaya muktedir ve mücerreb ve müntehab" birisi olmalıdır¹⁵¹.

3- Alaybeyi

Alaybeyi, Osmanlı toprak rejimiyle doğrudan ilgili

(147) Bakınız, KSS, 101/2.

(148) Bakınız, KSS, 101/112. Diğer bir örnek için bakınız, KSS, 74/9.

(149) Bakınız, KSS, 101/91.

(150) KSS, 64/126. Diğer örnekler için bakınız, KSS, 69/13; KSS, 101/69; KSS, 101/85.

(151) Daha önce verilen belgeye bakınız.

bir müessesedir: Sancaktaki zuemâ ve erbab-ı timarın başıdır. Dolayısıyla, sancak merkezinde oturmakta ve kendisinin de zeameti vardır¹⁵².

Eyaletlerde-sancaklarda iki çeşit asker vardı: Bunlardan birincisi yeniçerilerdi. Bu yeniçerilerin baş sorumlusu yeniçeri serdarıdır. İkinci grup asker ise, timarlı sipahilerdir. İşte bu, timarlı sipahilerin başı da, alaybeyidir. Sefer zamanlarında, hem kendi zeametin-deki askerleri hem de sancaktaki sipahileri toplayarak orduya katması, temel görevleri arasındadır¹⁵³. Bu meyanda, sefere iştirak etmeyenlerin bedeliyelerinin toplanmasından da sorumluydu. Bunların dışında, valinin emrinde bulunduğundan, valinin vilayet içindeki asayişle ilgili askerî harekâtlarına da katılırdı. Şayet, merkezden, valiye başka bir bölgede askerî bir görev verilirse, yine valiye iştirak eder veya başka bir valinin mahiyetine katılması istenirse, onun mahiyetine katılırdı¹⁵⁴.

Bu dışa dönük görevlerinden başka, içe, bölgesindeki timar ve timarlı sipahilere dönük görevleri de vardır. Timarlardaki yoklamalarda; mahlûl olan timarlara müstehâk olanların merkeze bildirilmesinde¹⁵⁵; zeamet ve timar sahiplerinden adlî olaylara karışanları mahkemeye çağırılması ve cezalandırılmasında görevleri vardı.

Alaybeyleri, her sancağın sancaktaki erbab-ı timar

(152) Yusuf Küçükdağ, 1150/1737'de Konya Alaybeyi'nin 34132 akçe zeameti tasarruf ettiğini tespit etmiştir. Bakınız, Yusuf Küçükdağ, Konya, s.116.

(153) Mehmed Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.I, İstanbul 1983, s.45.

(154) KSS, 101/81.

(155) İncelediğimiz döneme ait timarlara ait çok kayıt vardır. Bunlar arasında dikkati çeken en önemli husus yoklamalardır: Sık sık yoklama yapılması, timarları başında bulunmayan sipahilerin timarlarının iptal edilmesi; eğer erbab-ı müstehâktan biri varsa tevcihi, yoksa -ekserisinin taliplisi yoktu- iltizama verilmek üzere hazineye kaydedilmesi, çokca rastlanan örneklerdir.

ve zeamet sahibleri arasından, onların ittifakı ve bağlı oldukları vüzerânın arzıyla tayin olunur. Bu esnada, bağlı olduğu vüzerâ tarafından "arz akçesi ve sair avâ'id-i fevâ'id namıyla bir akça ve bir habbe" alınması yasakdı. Alaybeyi, "Hizmetkâr ve vakâr sahibi, 'imâl-ı neferâta ve umura kâdir, sadakatkâr ve mu'temed ve müste'zin ve mücerrebü'l-etvâr ve sahib-i nefis ve kaviü'l-iktidâr" biri olmalıdır. Ayrıca, "zümresinin müstehâk ve gayret şiârı ve cümlesinin bi'l-ittifak müstasvib ve muhtarı" da olmalıdır¹⁵⁶. 10 Cemaziye'l-evvel 1184/1 Eylül 1770 tarihinde Alaybeyi olan Ali'nin, sancaktaki sipahi ve züemânın bir kısmı tebdilini diğer bir kısmı da ibkâsını istemektedirler¹⁵⁷. Alaybeylerinin ekseri kanunsuzlukları timar tevcihlerinde vuku' bulmaktaydı: Konya Sancağı Alaybeyisi Seyyid Ahmed'in Gögez köyü zeametini ve Akça Alan köyü timarını kendisine, hilaf-ı şurut, kaydedilmek üzere arz etmesi sonucunda görevden alınmıştır¹⁵⁸.

4- Yeniçeri Serdarı

Yeniçeri Ocağı, padişahın hassa kuvveti olarak, seferde onun emir ve kumandası altında bulunmak üzere teşkil edilmişti¹⁵⁹. XVI. asırdan sonra yeniçerilerin eyaletlerde de yer almaya başladıkları görülmektedir¹⁶⁰. Merkezdeki asıl kuvvetlerinin önemi, gücü ve bozuklukları taşraya da sirayet etmiş; varlıklarını sürdürmelerine

(156) KSS, 101/81.

(157) Bakınız, BA. CD. 5102.

(158) Bakınız, KSS, 67/228.

(159) Yeniçeriler ile ilgili daha geniş bilgi için bakınız, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Teşkilatından Kapukulu Ocakları, C.I Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı, C.II Cebeci, Topcu, Top Arabacıları, Humbaracı, Lağımcı Ocakları ve Kapukulu Süvarileri, Ankara 1984²; Mücteba İlgürel, "Yeniçeriler", İslam Ansiklopedisi, C.XIII, İstanbul 1986, s.385-395;

(160) Mustafa Akdağ, "Genel Çizgileri ile XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi", Tarih Araştırmaları Dergisi IV/6-7, (Ankara 1970), s.213.

rağmen etkileri giderek azalmış¹⁶¹; ancak, merkezde olduğu gibi zaman zaman, vilayetlerde de bazı olaylara sebep olmaktan da geri kalmamışlardır.

Vilayetlerdeki bu yeniçeri kuvvetinin başında bulunan görevliye de Yeniçeri Serdarı adı verilmektedir¹⁶². Yeniçeri Serdarı, kazadaki mukîm ve misafir, cebeci, topçu ve top arabacısı, gulemân-ı acemi ve kuloğulları üzerine, Dergâh-ı Ali Yeniçeri Ağası'nın mektubu ile, divandan yazılan bir hükümle, üç aylığına serdar tayin edilmekteydi¹⁶³. Dolayısıyla, bu zaman zarfında Konya'da bulunan yeniçeri grubu da, atanan şahsı serdar kabul edip, ona itaat edecekti. Serdarlar, merkezdeki yeniçeri ocağı mensupları arasından seçilirdi ama seçilecek kişi "ocağın emekdarı ve kâr-gûzar ve zabt u rabta kaviü'l-iktidar zabıtândan olub, vücuhla mehl u müstehâk ve şayeste ve sezâvâr inayet olduğu"ndan seçilip, tayin ediliyordu¹⁶⁴.

Serdarların temelde iki tür görevleri vardı: Birincisi, üzerlerine tayin oldukları yeniçeri grubuna; ikin-

(161) XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Konya'daki yeniçerilerin önemlerinin azalmaya başladığına dair bakınız, Yusuf Oğuzoğlu, Konya, s.72-73.

(162) İ.Hakkı Uzunçarşılı, "Kaza gibi yerlerde yeniçeri serdarı bulunmak kanundu" diyor. Bakınız, İ.Hakkı Uzunçarşılı, Kapukulu Ocakları I, s.237.

(163) Konya'ya tayin edilen bazı Yeniçeri Serdarları: Seksenbir Cemaatin Çorbacı Esseyid Mehmed Ağa Evasıt Zilhicce 1185 KSS, 61/136, Evail Şevval 1186, KSS, 61/111; Otuzbir Bölüğün atik Serdengeçti Ağası Elhac Abdulkerim Ağa Evail Ramazan 1184 KSS, 60/120; Otuzbir Bölüğün Elhac Mustafa Ağa Evahir Receb 1185 KSS, 60/78; Otuzbir Bölüğün Serdengeçti Abdulkerim Ağa Evail Şevval 1185 KSS, 61/143; Seksenbir Cemaatin Hasekizâde Mehmed Ağa Evail Zilkaade 1185 KSS, 61/140; Otuzbir Bölüğün Serdengeçti Ahmed Ağa'nın Gurre Rebiü'l-ahir 1211, Gurre Şaban 1211, Gurre Zilkaade 1211, Gurre Safer 1212, Avail Receb 1214, Gurre Şevval 1214 tarihlerindeki tayinleri için KSS, 67/5-7. Diğer bazıları için de bakınız, KSS, 100/3; KSS, 100/208; KSS, 101/2; KSS, 69/25; KSS, 64/137.

(164) Bakınız Dergâh-ı Ali Yeniçerileri Zabiti ve Serdarı Serdengeçti ağvatından Esseyid Mehmed Ağa'nın Evasıt Zilkaade 1216'daki tayinine KSS, 68/2; KSS, 100/211; KSS, 64/1; KSS, 69/23.

cisi de, şehir asayişine müteallik olanıdır. İlk grup görevlerinde serdarlar, sefer zamanlarında emrindeki yeniçerilerin, merkezdeki yeniçeri birliklerine katılmasını temin eder¹⁶⁵ ve bu esnada, kendisinin yokluğunda yerine bir vekil bırakırdı¹⁶⁶. Bu vekilleri gerektiği zaman nahiyelere de gönderebilmekteydi¹⁶⁷. Serdarlar, yeniçerilerin idarî işlerinin yürütülmesi yanında, şehirdeki siyasî ve adlî otoritenin yeniçerilere fiilî müdahale ve kötü muamelede bulunmasına da engel olacaktı. Bu meyanda, meydana gelebilecek adlî olaylarda ne vali, ne de kadı, bir yeniçeriyi tutuklayıp, mahkemeye getiremezdi; bunu ancak, Yeniçeri Serdarı yapardı¹⁶⁸. Öte yandan, Yeniçeri Serdarı, bağlı kuvvetleri aracılığıyla, mahalle aralarında geceleri kola çıkararak veya mübaşirlerle birlikte teftişe giderek bölgedeki "ibadullahı erazil ve eşkiyadan hıfz ve hıresete takayyüd ve ihtimam" edecekti. Gece koluna bazan, yanına "canib-i şer'den başçukadar"ı da alırdı¹⁶⁹. Bunun yaparken bir çatışma çıkarsa da, gereken her türlü yetkiye sahip kılınmıştı¹⁷⁰.

Ne var ki, bu teorik sistemin her zaman düzenli olarak işlemediği anlaşılmaktadır. Serdarların, yukarıda da ifade edildiği üzere, üç aylığına ilk kez veya yeniden tayinleri yapılır ve bu esnada da, ocağa bir miktar

(165) KŞS, 69/2.

(166) İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları I*, s.327-330.

(167) Bakınız, KŞS, 64/126.

(168) Ladik'de yeniçeriler ile ehl-i örf arasında bir sürtüşme vardı. "Yeniçerilerinden birinin dava-yı şer'iyeleri zuhurunda şer'i serife ihzârı ve ahz u habsleri lâzım geldikde, eskiden beri serdarları ma'rifetiyle ve marifet-i şer'ile görülüb, ehl-i örf taifesi taraflarından dahl u taarruz olunmak icab itmez iken, voyvoda vesair ehl-i örf taifesi hilâf-ı kanun ve mugayir-i kadim ahz u habs tekli-fi müdahale ve te'addi ve rencideden hâli olmadıkları"na dair bakınız, KŞS, 100/190.

(169) KŞS, 100/95.

(170) Bu konuda bakınız, KŞS, 67/10; KŞS, 69/122.

ödemede bulunurlardı¹⁷¹. Bu, ocağın önemli bir gelir kaynağını teşkil etmekteydi. Bu sebeple, tayinlerde Yeniçeri Ağası'nın mektubunun alınmasına özel dikkat gösterilmesi isteniyordu. Buna rağmen, bürokrasinin uzaması ve savaşlar yüzünden ilgilenilememesi veya savaşı bahane etmek gibi çeşitli sebeplerle, sık sık mektupsuz serdar olanlar vardı. Bu husus, sadece Konya'ya mahsus olmayıp, tespit edilebildiği kadarıyla 1211/1796, 1217/1803 ve 1219/1804 tarihlerine ait, tüm Osmanlı ülkesini şamil olup; valilerin ve âyânların mektupsuz, rüşvetle veya acıyarak bazılarını serdar tayin ettikleri görüldüğünden mektupsuz serdar tayin edilmesinin yasaklanmasına dair emirler gönderilmiştir¹⁷². Buna rağmen, bazen "Ağa mektubunun zuhuruna kadar", çoğu zaman da açıklanmayan sebeplerle, "vücûh-ı ahaliyle bi'l-cümle akvat ve alemdârânı, mahall u münasib görmeleriyle", "Cümle ma'rifetiyle" "ocaklu ve vücuh-ı ahali iltimas itmeleriyle" Serdar tayini için kadıdan mürasele aldıkları görülmektedir¹⁷³. Nitekim, Haseki Hasan Ağa, ocağa hic bir caize ödemedi "9 müddet"(27 ay), "bilâ mektub" serdar olmuştur.¹⁷⁴

Yeniçeriler ve Serdarlarının varlığı, yeniçeriliğin 1826'da tüm Osmanlı Devletinde kaldırılmasına kadar devam etmiş; bu tarihten sonra, yeniçerilerin ve serdarlarının üstlendikleri görevler Asakir-i Mansure ve Redif Asker-

(171) Bu ödenen miktarı Rifat Özdemir Ankara'da üç aylık için 400 kuruş olduğunu tespit etmiştir. Bakınız, Rifat Özdemir, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara, Ankara 1986, s.151.

(172) Evail Safer 1211/6 Ağustos 1796 tarihli belge için bakınız, KŞS, 67/197 ve Evasıt Zilkaade 1217/9 Mart 1803 tarihli belge için bakınız, KŞS, 68/148. Ayrıca bakınız, KŞS, 69/7; KŞS, 69/125.

(173) Bu hususa dair bakınız, KŞS, 101/4; KŞS, 64/137; KŞS, 67/8; KŞS, 68/2; KŞS, 68/70; KŞS, 68/113; KŞS, 69/1.

(174) KŞS, 64/113.

lerine devredilmiştir¹⁷⁵.

Neticede Konya'daki Serdarlar, tüm ülkede olduğu gibi, yeniçerilerin konumu doğrultusunda görevlerini yerine getirirlerken zaman zaman kanunsuz yollara tevessül etmişlerdir. Bu da, genellikle Konya'da görev yapan vali, kadı veya vücûh-ı belde-âyân olanların yönlendirmesi veya işbirliğiyle gerçekleşmiştir.

5- Kale Görevlileri

Kale, Dizdar ve Kale Mustahfızları: Anadolu'nun önemli ve çok eski bir şehri olan Konya'nın, ananevî savunma sistemi olarak bir kalesi vardı. Konya, Türklerin (Selçukluların) eline geçtikten sonra şehrin kalesi hem sağlamlaştırılmış, hem de büyütülmüştür. Osmanlıların eline geçinceye kadar, hatta Osmanlı döneminde "Celâlî İsyanları" sırasında da, halka büyük bir sığınak vazifesi gibi önemli görevler ifa ettiği düşünülen kalenin içinde, kaleyi savunmak ve güvenliği temin etmekle görevli muhafızları vardı. Bunlardan başka, kaledeki askerî malzemeyi korumak, kaleye hapsedilen suçluları muhafaza etmek ve sefer esnasında sevki istenen askerın sevkini yapmak da, kale dizdarı ve onunla birlikte kale mustahfızlarının görevleri arasındaydı. Yaptıkları işin karşılığı olarak da kendilerine timar tevcih edilirdi¹⁷⁶.

1690 senesinde Konya kalesinde Kethüda, Dizdar, İmam ve Müezzin ile birlikte 117 kale erinin görev yaptığı

(175) Musa Çadırcı, "Anadolu'da Redif Askeri Teşkilatının Kuruluşu", Tarih Araştırmaları Dergisi, VII-XII, (Ankara 1975), s.66.

(176) Bu konuda bakınız, Yücel Özkaya Osmanlı Kurumları, s.48 vd.; Özer Ergenç, Konya, s.111 vd.; Yusuf Oğuzoğlu, Konya, s.75 vd.; Yusuf Küçükdağ, Konya, s.117 vd.; Rifat Özdemir, Ankara, s.154 vd.; Efdal Şükrü Batmaz, Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Anadolu'da Kalelerin İdarî ve Askerî Fonksiyonları (1550-1750), (AÜ.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1989.

bilinmektedir¹⁷⁷. Lale devrinde ise bu muhafızların sayısı 80'ne düşmekle birlikte fiilen görev yapan muhafız 5 tane idi¹⁷⁸. Konya kalesi muhafızları için tahsis edilen timarları tasarruf edenler vardı, fakat kalenin korunmasında veya görevi başında bulunanlar pek yoktu. Lale devrine, 5 kişinin dışında kalanlar çeşitli köylerde oturup, başka işlerle meşgul oldukları halde bu timarları tasarruf etmekteydiler¹⁷⁹. Bu sebeple, Muharrem 1218/Nisan 1803 tarihinde, İrad-ı Cedid Defterdarı İbrahim Reşid'in arzıyla; Anadolu ve Karaman'daki bazı kalelerin içeride kalmış olmalarıyla, muhafızlara gerek kalmadığı belirtilerek; bunlara ait timarların da, zaten, kadı, naib ilamları, dizdar ve benzerlerinin arz-ı inhallarıyla istida eden herkese tevcih edilmiş olduğunu, hatta bazılarının dahi bilâ sahip olduklarını belirterek, bunların Alay Beyine ilhak olunarak, Alay Beyisi bayrağı altında Üsküdar Ocağında isbat-ı vücut ideceklerini, yoklamaya gelmeyen dizdarların dizdarlıklarının da ref' olunacağını¹⁸⁰, yoklamada bulunmayan veya boş olan timarların gelirlerinin de Üsküdar Ocağı'na bağlanacağını bildirmektedir¹⁸¹. Üsküdar Ocağına bağlanan kale görevlilerine ait timar gelirleri Nizam-ı Cedid kaldırıldıktan sonra, Mukataat Hazinesine bağlanarak, fiilen görev yapan kale görevlilerine de bu hazineden aylık olarak maaş verilmeye başlanmıştır¹⁸². Bu meyanda, Konya Kalesi Dizdarına ait olan ve 10 000 akçelik tutarı bulunan Karahüyük ve Hatunsaray timarı, 1248 martı itibarıyla bir seneliğine 1500 kuruşa Karaman valisi Elhac Ali Paşa'ya

(177) Yusuf Oğuzoğlu, Konya, s.75.

(178) Yusuf Küçükdağ, Konya, s.117 vd.

(179) Aynı yer.

(180) KSS, 68/132.

(181) Bakınız, KSS, 68/145.

(182) Bakınız, KSS, 72/119-120.

iltizama verilmiştir¹⁸³.

B- YARGI

1- Kadı ve Naib

Osmanlı taşra organizasyonunun iki temel unsurundan birisinin sancak diğzerinin ise kaza olduğu daha önce ifade edilmişti. Her iki sistemin fizikî sınırları çakışmasa da, çoğu zaman sorumluları -en azından sancan beylerinin yanında- aynı mekanda görev yapmaktaydılar. Bu sebeple, Konya şehrinde, Karaman Eyaletinin ve Konya Sancağının görevlisi olan valinin yanında, sancağın bir parçası olan Konya kazasının kadısı olarak bir de kadı yer almaktadır. Bu noktada, teorik olarak, ilk önce kadının görev ve sorumluluklarının neler olduğu sorusu akla gelmektedir. Bunun akabinde, problemin inceleme konusunu ilgilendiren cephesine, yani Konya'daki kadılara ve onlara ait meselelere geçmek daha uygun olacaktır.

Bir toplumun temel unsuru devlet; devletin temel unsuru da adalettir¹⁸⁴. Dolayısıyla, islâm toplumunda, ilk zamanlardan Osmanlılara kadar tesis edilen adalet sistemi kadılar aracılığıyla gerçekleştirilmiştir¹⁸⁵. Kadıların Osmanlı Devleti içindeki rolleri ile ilgili bir çok

(183) 1247 senesinde bu iltizam 1300 kuruşa verilmiş. Bakınız, aynı yer.

(184) Bu husus Osmanlı belgelerinde çokca ifade edilmektedir; en çarpıcı örnek olarak Tanzimat Fermanı'nı verebiliriz.

(185) İslâm adalet teşkilâtının başından Osmanlılara kadarki gelişmesi ile ilgili olarak müstâkil monoğrafler yayınlanmıştır. Bunlar için bakınız; Fahreddin Atar, İslâm Adliye Teşkilâtı, Ortaya Çıkışı ve İşleyişi, Ankara 1979; Abdülaziz Bayındır, İslâm Muhakeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması), İstanbul 1986; Osman Öztürk, Osmanlı Hukuk Tarihinde Mecelle, İstanbul 1973; A.Refik Gür, Hukuk Tarihi ve Tefekkürü Bakımından Mecelle, İstanbul 1977.

çalışmalar da yapılmıştır¹⁸⁶. Bunlar meselenin büyük bir kısmını aydınlatmış olmakla birlikte gerek yeni bilgiler ve gerekse örneklerin zenginleşmesi bakımından konu Konya açısından ele alınıp, meselenin bütün boyutlarından ziyade belgelerde tespit edilen hususlar tartışılarak, katkıda bulunulmaya çalışılacaktır. .

İslâmî şehir tanımının içine temel unsur olarak kadı oturtulmuştur¹⁸⁷. Dolayısıyla, kadının görevleri de dar anlamda bir hukuk adamı olarak sınırlandırılmamıştır: Kadı şehirde beledî, mülkî ve adlî görev ve sorumluluklar yüklenmiştir. Beledî olarak; esnafa müteallik işler, üretim-satış ve tüketim safhasında meydana gelebilecek uygunsuzluklara engel olmak, narh koymak ve koyduğu narhı denetlemek, takip etmek, esnaf idarecilerinin yöneticilerinin seçimini onaylamak vb. işleri yapardı. Bütün bunları tek başına yapması düşünülemez; bu hususta gerek esnaftan bazarbaşı, yiğitbaşı, esnaf şeyhi gibi bazı görevliler ve gerekse hasseten bu tür işlerle me'mur olan -muhtesip, mimarbaşı- gibi diğer resmî görevliler kendisine yardım ederlerdi¹⁸⁸. Mülkî, idarî görevleri arasında ise şunları zikretmek mümkündür: Merkezî hükümet ile halk arasındaki resmî münasebeti temin etmektedirler. Halkın istek ve şikayetlerini merkeze iletir, merkezin halktan

(186) Osmanlı Devletindeki kaza, mahkeme ve kadı ile ilgili çalışmalar arasında şunları sayabiliriz: Halil İncelik, *The Ottoman Empire*, s.117 vd.; Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimai Tarihi, 1453-1559*, C.II, İstanbul 1979, s.96-103; Abdülaziz Bayındır, *İslâm Muhakeme Hukuku*, s.49 vd.; İlber Ortaylı, "Osmanlı Kadısının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine", *Anne İdaresi Dergisi*, IX/1, (Mart 1976), s.95-107; Mehmet Zeki Pakalın, "Kadı", *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.II, İstanbul 1983, s.119-125; J.Schacht, "Hukuk ve Adalet", *İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, Ed.P.M. Holt-Ann K.S. Lambton-Bernard Lewis, İstanbul 1989, s.85-110; J.Schacht (tamamlayan Halil İncelik), "Mahkeme", *İslâm Ansiklopedisi*, C.VII, İstanbul 1988, s.146-151; Ebül'ulâ Mardin, "Kadı", *İslâm Ansiklopedisi*, C.VI, İstanbul Tarihsiz, s.42-46;

(187) Osman Ergin, *Şehirciliğin Tarihî İnkışafı*, İstanbul 1936, s.116'da, İslâmî şehrin tarifini "içinde müftüsü ve tenfizi ahkâma kadir kadısı olan yer" olarak yapıldığını aktarmaktadır.

(188) Bu görevliler hakkında bilgiler, ilgili bölümlerde verilmeye çalışılacaktır.

istediği emir ve yasakları çoğu zaman kadı aracılığıyla duyururdu. Kazadaki ehl-i örfün görevlerini denetlemesinin yanısıra çeşitli görevlilerin atamalarında da arz makamı konumundadır. Ayrıca merkezî hükümetce toplanması istenen vergilerin toplanması aşamasında ilk resmî görevli yine kadıdır. Üçüncü olarak, herkesin de çok iyi bildiği gibi, kadının ön planda görünen esas görevi, hukukla ilgili olanıdır. Adlî bütün olaylara bakar; medenî, şahsî, ticarî, cezaî hukuka müteallik davaları gerek şikayet ve gerekse doğrudan müdahalesi ile görür, neticelendirirdi. Buna ilave olarak da, satış seneditapu, borç-alacak vesikaları gibi belgeleri tanzimiyle, onlara resmî hüviyet kazandırırdı¹⁸⁹.

Bu teorik bilgilerden sonra, Konya'ya ait belgelerin ışığında meydana gelen olayların incelenmesine ve yapılan tespitlere geçilebilir.

Kadılar, tayin olduklara yerlerin büyüklüklerine göre derecelere sahiptiler. Başaka bir ifade ile sahip oldukları rütbelerine uygun olan yerlere tayin edilirdi. Buna göre, büyük-küçük, eyalet-sancak kadılıkları şeklinde bir sınıflandırma vardı. Küçük kazaların kadılarını bağlı olduğu Anadolu Kadıaskeri (Rumeli'de ise Rumeli Kadıaskeri)'nin arzı üzerine; büyük yerlerin, eyaletlerin kadılarını da, Kadıaskerin inhası ve Sadraza-

(189) Kadıların Osmanlı Devletindeki görev ve sorumlulukları hakkında, bir çok eserde, birbirine yakın bilgileri ihtiva eden bir çok eser mevcuttur: Bunlardan bazıları için bakınız, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinde İلميye Teşkilâtı, Ankara 1980³, s.83 vd.; Mustafa Akdağ, Türkiyenin İktisadî ve İctimî Tarihi, C.II, İstanbul 1979², s.82 vd.; aynı yazar, "Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar", Dil ve Tarih-Ocğrafya Dergisi, XIII/1-2, (Ankara 1955), s.48 vd.; Abdülaziz Bayındır, İslâm Muhakeme Hukuku, İstanbul 1986; Osman Ergin, Türkiye'de Şehirciliğin Tarihi İnkisafı, İstanbul 1936, s.77 vd.; Musa Çadırcı, Anadolu Kentleri, s.79 vd.; Yücel Özkaya, XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı, Ankara 1985, s.20-24, 207 vd.; İlber Ortaylı, "Osmanlı Kadı'sının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine", Anne İdaresi Dergisi, C.IX/1, (Mart 1976), s.95 vd.; aynı yazar, "Osmanlı Şehirlerinde Mahkeme", AÜ. Bülend Nuri Esen'e Armağan, Ankara 1977; Özer Ergenç, Konya, s.114 vd.; Rifat Öztürk, Ankara, s.177 vd.

mın arzıyla padişah tayin ederdi. Mevleviyet rütbesini haiz büyük kadılıkların sayıları başlangıçta az iken, daha sonraları önemlerinden dolayı sayıları artırılmış ve Konya kadılığı da H.983/M.1575'de Mevleviyet'e yükseltilmiştir¹⁹⁰. Konya'ya tayin edilen ve tespit edilen kadı ve naiblerin hepsinde Mevlanâ ünvanları vardır. Tayin belgelerinde, tayin prosödürüne ait yeterli bilgi olmadığından, padişahın kim tarafından "hakkında mezid-i inâyet-i 'aliye-i şâhânem ve meziyyet-i re'fet-i seniyye-i padişahânem zuhûra getürül"düğü tespit edilememiştir¹⁹¹. Ancak, İ.Hakkı Uzunçarşılı'nın verdiği bilgiye istinaden, mevleviyet payesini haiz ve aynı zamanda bir eyaletin kadısı olacakların tayinleri, kadaskerin inhasıyla, sadrazamın arzıyla yapıldıklarını söyleyebiliriz¹⁹². Ne var ki, Konya'ya tayin edilen kadılara ait, Şer'îye Sicillerinde padişaha ait tevcih beratı kayıdı örneği çok azdır; genelde padişah beratı olmaksızın sadece niyabetlik emirleri kayıtlıdır; çok yaygın olarak da deftere sadece, göreve başladıkları zamanki kayıtların başına "fî zaman-ı .." diyerek ismini ve tarihini kaydetmekle yetinmişlerdir¹⁹³.

Sicillerdeki bu tür kayıtlar, hatta tevcih ve niya-

(190) Kadıların rütbeleri/dereceleri hem kadıların kendisine verilen Mevleviyet, Eşraf-ı kuzzât gibi rütbelere göre, hem de, tayin edildiği/edileceği yerin gelirine göre 40'lık (40 akçalık yevmiye), 50'lik, 60'lık, 150'lik, 300'lük, 500'lük gibi sıralanmaktadır. Bu konuda daha geniş bilgi için bakınız, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, İlmiye Teşkilatı, s.87 vd.

(191) Bu konuda çok örnek vermek mümkündür. Ancak bir kaç tanesi için bakınız, Sabıkan Ayıntab kadısı Yahyazâde Ahmed'in Gurre-i Rebiü'l-evvel 1187/23 Mayıs 1773'deki tayini için KSS, 61/80; Sabıkan Galata payesiyle Belgrad kadısı Lüfullah hafidi Feyzullah'ın Gurre-i Zilhicce 1198/16 Ekim 1784'deki tayin için KSS, 64/42; Sabıkan sofya kadısı Sekbanbaşı İmamı Ömer'in Gurre-i Zilhicce 1199/5 Ekim 1785'deki tayini için KSS, 64/86; Kevakizâde Mustafa Efendi'nin Gurre-i Zilkaade 1203/24 Temmuz 1789'deki tayini için KSS 101/13.

(192) Aynı yer.

(193) Bunlar şu şekildedir: "Fî zaman-ı Esseyid Elhac Ahmed Necib Efendi 23 Rebiü'l-evvel 1249" KSS, 73/8; "Fî zaman-ı Fahrü'l-müderrisin Hüseyin Hıfzı Gurre-i Zilkaade 1225" KSS, 119/52.

bet belgelerinde de Konya'ya tayin edilen kadılar hakkında, şahsî, ailesi, daha önceki görev yerleri vs. gibi hususlara dair bilgiler edinmemize imkan vermemektedir. Ancak, bazı belgelerde önceki kazasını belirten ifadelere rastlanmıştır: Meselâ, 29 Muharrem 1187/22 Nisan 1773 tarihinde Konya'ya kadı olan Yahyazâde Ahmed Ayıntab'dan gelmiştir¹⁹⁴. Keza Gurre-i Zilhicce 1199/5 Ekim 1785'te Konya'ya tayin olan da, "sabıkan Sofya kadısı Sekbanbaşı imamı Ömer"dir¹⁹⁵. Bir başka şekilde; bazı kadıların nereli olduklarına dair isimlerinin önüne aldıkları lakaplardan bilgi edinmek mümkündür: 1 Safer 1235/19 Kasım 1819'da tayin olan kadı İskilibîzâde Mustafa Es'ad Efendi'dir¹⁹⁶. Keza 1237/1821'de de Alaiye'li Esseyid Veliyüddin kadı olmuştur¹⁹⁷. 1232'de de, Konevî Esseyid Hasan Efendizâde Esseyid Elhac Mehmed Raşid kadı olmuştur¹⁹⁸. Yine, isimlerinin başlarındaki lakaplarına göre kadılar arasında kadızâde, müderriszâde¹⁹⁹, müftüzâde, şeyhzâdelere²⁰⁰ rastlanmaktadır²⁰¹. Bunlarla ilgili net bir oran tespit etmeden sonuca gitmek her ne kadar doğru değilse de, ehl-i ilme mensup aileler arasından

(194) KSS, 61/80.

(195) KSS, 64/86. Ayrıca kadıların derecelerine göre hangi şehirlere tayin edildikleri; hangi şehirden mâzul olanların nerelere gidebileceklerine dair bakınız, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, İlmîye Teşkilatı, s.274. Buna göre, Konya, Kayseri, Maraş, Şam-Trablus'dan mâzul olan kadılar Bosna ve Sofya kadısı olurlar veyahut yine mâzul olduğu mansıbı olurlar. Sakız, Kütahya, Erzurum, Sinop ve Kamaniçe'den mâzul olanlar Konya, Kayseri, Maraş'a kadı olurlar.

(196) KSS, 122/93.

(197) KSS, 122/166.

(198) KSS, 122/7.

(199) Bunlardan bir tanesi müderriszâde değil; "Fahrü'l-müderrişin"dir. Bakınız, KSS, 119/52.

(200) Bunlardan bir tanesi şeyhzâde değil bizzat 'Eşseyh'dir. Bakınız, Eşseyh Ahmed Efendi'nin kadılığa başlaması ile ilgili belge için 1 Cemaziye'l-evvel 1193/17 Mayıs 1779 KSS, 63/48.

(201) Bunlarla ilgili bir kaç örnek; Müftüzâde Elhac Salih Efendi KSS, 59/51; Kadızâde Esseyid Mehmed Emin KSS, 66/34; Şeyhzâde Mustafa Efendi KSS, 68/22; Müderriszâde Mehmed Salim KSS, 70/41.

kadınların çıkmış olması da çok fazla şaşırtıcı olmasa gerektir.

Osmanlı adli sisteminde naib, kadınların en büyük yardımcısıdır. Naib, kadının vekilidir; onun görev alanının coğrafî bir parçasında kadının görevlerini üstlenen bir memurdur²⁰². Kadı tarafından tayin ve azledilir; onun tarafından denetlenirdi. Ancak, kazaları dahilinde bulunan nahiyelere, görevli kadının naib tayin etme mecburiyeti var mıydı? Bu şer'îye sicil kayıtlarında pek açık değildir.

İnceleme döneminde Konya kazasına ait iki tür naiblikten söz etmek mümkündür²⁰³. Bunlardan biri, Konya kazasının kadılığının naibler aracılığıyla icrası; diğeri ise, Konya kazasında görevli naib/kadının kaza dahilindeki nahiyelere²⁰⁴ tayin edeceği naibdir. Bir kadının, kazası dahilindeki işlerin tek başına üstesinden gelemediğinden devlet, kazayı nahiyelere ayırmıştır²⁰⁵. Kadı, buradaki işlerini görmek üzere tam yetkili bir naib atar. Ancak, Konya örneğinde; bir kadının, kaza dahilindeki nahiyelere naib tayin etme mecburiyetinin bulunup, bulunmadığının anlaşılamadığını ifade etmek gerekir. Çünkü, inceleme dönemine ait kayıtlarda, Said İli nahiyelerini bir kenara bırakırsak, diğer üç nahiyeye için tayin edilmiş bir naibe ait niyabet belgesine tesadüf edilmediği gibi, nahiyelerdeki naibleri konu edinen çok az sayıda kayda rastlanılmıştır. Tespit edilen belgelerin

(202) Naibler ve çeşitleri hakkında bakınız, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, İlmîye Teşkilatı, s.117-118; Musa Çadırcı, Anadolu Kentleri, s.79 vd.

(203) Bundan başka, bir belgede, mahallinde akdedilen meclis-i şer'îde kadının bab naibi Mevlâna Seyyid Süleyman Efendi görev yapmıştır. Bakınız, KŞS, 64/11. Bab Naibi hakkında daha geniş bilgi için bakınız, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, İlmîye Teşkilatı, s.117.

(204) Konya'nın merkez kazasının sınırları ve nahiyeleri ile ilgili olarak Karaman Eyaletinin idari yapısı bölümüne bakınız.

(205) Nahiyelerle ilgili olarak bakınız, M.Tayyib Gökbilgin, "Nahiye", İslam Ansiklopedisi, C.IX, s.37-39, İstanbul 1988.

üçü de, naib hakkında yapılan şikayetlere dairdir. İlk ikisi, Hatunsaray naibinin Tolasa ve Kozagaç köylerinden kanunsuz para talebinden dolayı yapılan 206; diğeri ise, Sudirhemi nahiyesinin merkezi olan Sille köylülerinin "yerliden naib olmak memnu' iken" "Ali Efendi demekle ma'ruf kimesne her gelen naiblere naib ol"duğundan yaptıkları şikâyetleri havidir²⁰⁷. Buna göre, yerliden naib seçmek hilaf-ı kanun olduğu halde seçilmiştir²⁰⁸. Ayrıca ilerde de ifade edileceği üzere, gerek şehir dışında bir bölgeye ve gerekse bu nahiyelere bağlı köylere ait dava konusunu halletmek üzere kadının kendisi Konya'dan adam göndermektedir. Buna dair sicillerde bir çok kayıt vardır²⁰⁹. Bu belgelere bakarak, nahiyelere naib tayin etmenin kadının insiyatifinde olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür.

İkinci tür naibliğe gelince: Tıpkı vali ve sancak beylerinin, görevlerine gitmeyerek yerlerine mütesellim göndererek görevlerini yaptıkları gibi kadıların da, XVII. yüzyıldan sonra, kazada bizzat kendisinin fiilî hizmet şartı aranmadığından ekserisi kazaları naibler aracılığıyla idare etmeğe başlanmıştı²¹⁰. Bunlar ya gelirini az bulduğundan ve daha iyi bir yere tayinini yaptırmak için merkezde kalıyor ya da başka sebeplerle, kadılık görevini kendisi gitmeden naibler aracılığıyla ifa ediyor

(206) Bunlar 1212/1797 senelerini ihtiva eden iki belgedir: KŞS, 67/10; KŞS, 67/122.

(207) Yerliden naib seçmiş olmanın doğurduğu mahzurları belge şöyle ifade etmektedir: "iki hasım bir dava ile mahkemeye vardıkda, nahâk taraftan ahz-ı rüşvet ile ol tarafa himâye ve icrâ-yı ahkâm-ı şer'îye itmeyüb ibtâl-ı hakka bâis olduğundan", ayrıca çeşitli yem, yiyecek vs. zahirelerini alarak zulm ve te'addisinin "nihayeti olmayub ahvâl-ı fukara digergün olduğu" dur. Bakınız, KŞS, 67/218..

(208) Yerliden naib seçmenin yasak olduğuna dair bakınız, Halil İnalçık, "Adâletnâmeler", s.77.

(209) Hatta, bu üç belgeye tesadüf edilmezden önce, kadıların, her ne kadar önceden tayin ediyorlarsa da inceleme konusu olan döneminde, nahiyelere naib tayin etmedikleri düşünülmekteydi.

(210) Ebül'ulâ Mardin, "Kadı", İslam Ansiklopedisi, C.VI, s.45.

ve gelirini yine naibler aracılığıyla temin ediyordu. İnceleme dönemine ait Konya kazasında görevli olanların ne kadarının kadı ve ne kadarının da naib olduğunu tam olarak tespit edilmediyse de, karşılaştığımız örneklere istinaden naiblerin oranı daha az olmalıdır. XVIII. yüzyıla ait Konya'da görev yapan naiblere dair örnekler sınırlı da olsa bunların bazılarını tespit etmek mümkün olmuştur; ancak, XIX. yüzyıla ait niyabetlik uygulamasına rastlamakla birlikte, bunlar XVIII. yüzyıla ait uygulamadan muhteva olarak farklılık arz etmektedir. Bu hususa tekrar değinmek üzere, şimdi konumuzun sınırları dahilindeki XVIII. yüzyılın ikinci yarısına ait ve diğerlerinden de farklılık arz eden bir kaç niyabet örneğini zikretmek gerekir.

Elhac Mustafa 1 Muharrem 1176/23 Temmuz 1762 tarihinde "kaza-yı mezburun umur-ı şer'iyesi tarafımızdan sana tefviz ve sipariş olunmuştur" diyerek Hasan Efendi'yi naib seçmiştir²¹¹. Keza, Müslimzâde Mehmed Said'de bir süre kadılık yaptıktan sonra, 24 Rebiü'l-evvel 1184/18 Temmuz 1770 tarihinde "niyabeti tarafımızdan zabt itmek üzere cenâbınıza ihâle ve tefviz olunmuştur" diyerek yerine Esseyid Mahmud Efendiyi bırakmıştır²¹². Bu örneklere, Konya kazasına tayin olunan Hafız Mehmed Emin ve Elhac Mustafa'nın her ikisinin de Ömer Efendiyi naib seçmiş olmalarını ilave etmek gerekir²¹³. Öte yandan kadılık görevini yerine getirirken, bir vesile ile görevinden ayrılacak olan kadılar da, bir "hüccet-i şer'iyeye" ile kendilerine bir naib bırakmaktaydılar: Elhac Mustafa Efendi, 9 Receb 1186/6 Eylül 1772 tarihinde "Asitâne-i aliyye'ye azim olmağla", yerine Esseyid Elhac Mehmed Emin Efendi'yi naib nasb ve tayin etmiştir²¹⁴. Şehirdeki vali-

(211) KSS, 100/56.

(212) KSS, 60/13.

(213) Bakınız, KSS, 60/70 ve KSS, 60/73.

(214) KSS, 61/42.

lerin kadılarla ilgili bu dönemde sahip olduğu konumunu açıklamaya katkıda bulunacak bir başka örnekte de, görevi başında vefat eden bir kadı yerine yenisinin tayini yapılmıyaya kadar vali 'buyruldu' ile uygun birisini kadı tayin ediyor: Eşşeyh Ahmed Efendi, 27 Receb 1193/10 Ağustos 1779'da bi'l-fiil Konya kadısı olarak görevli iken vefat edince, yerine bir naib tayin edilinceye kadar "buyruldu" ile mahkeme başkatibi Esseyid Mehmed Efendi Naib tayin edilmiştir²¹⁵. Yukarıda da ifade edildiği üzere XVIII. yüzyılın ikinci yarısına ait dönemde tespit edilen bu tür örneklere XIX. yüzyılda tesadüf edilememiştir. Bu yüzyılda, Konya kazasının kadılığı daha ziyade, merkezdeki devlet memurlarına "arpalık" olarak verilmiştir²¹⁶. Bu hususu, ilmiye sınıfındaki özellikle kadı ve naiblerle ilgili içinde buldukları problemlere binaen III. Selim'in aldığı kararlarla açıklamak mümkündür²¹⁷.

XIX.yüzyılda, yukarıda da ifade edildiği üzere daha ziyade Konya kazası merkezdeki görevlilere gelir temin etmesi amacıyla "ber vech-i arpalık" olarak tevcih edilmektedir. Başka bir ifadeyle, Konya kazası, merkezde görev yapan (yapılan tespitlere göre bu genellikle Anadolu Kadıaskeri olmuştur) veya takaüde ayrılmış birine

(215)Bakınız, KSS, 63/54.

(216)Kazaların arpalık olarak tahsisi hakkında daha geniş bilgi için bakınız İsmail Hakkı Uzunçarşılı, İlmiye Teşkilatı, s.118 vd. III. Selimin fermanına bak.

(217)III.Selim, padişah olduktan sonra ilk ilgilendiği hususlardan birisi de kadı ve naiblerle -ilmiye ile- ilgili kanunsuzlukların giderilmesi ve bunlara ait düzenin tesisi olmuştur. Bu konuda sık sık fermanlar yayınlamıştır. Bununla ilgili daha geniş bilgi için bakınız, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, İlmiye Teşkilatı, s.255 vd. Ayrıca, bu fermanlardan Evahir-i Cemziye'l-evvel 1205/4 Şubat 1791 tarihinde Konya'ya gönderilip, sicile kaydedilmiş bir ferman için bakınız, KSS, 101/110.

tevcih edilmiş²¹⁸; görev sahibinin gerek başka görevi olması sebebiyle veya gitmek istemediğinden ya da başka sebeplerle görev yerine gitmediğinden/gidemediğinden yerine bir başkasını naib olarak tayin etmiştir.

Belgelere göre, kendisine arpalık olarak Konya kadılığı tevcih edilmiş ve yerine, bir naib gönderen, tespit edilen, merkezdeki me'murlar arasında şunlar vardır:

Tevcih Edilen	Makamı	Naibi	Tarihi
Mehmed Sadık	Anadolu Kadıaskeri	Fezullah Efendi	1 Zilhicce 1198
Numan Hain Efendi	Sabık İstanbul kadısı	Esseyid İbrahim Efendi	1 Zilkaade 1216
Numan Hain Efendi	Sabık İstanbul kadısı	Şeyhâde Mustafa Efendi	1 Rebiü'l-ahir 1218
Numan Hain Efendi	Sabık İstanbul kadısı	Ömer Recai Efendi	1 Rebiü'l-evvel 1219
Numan Hain Efendi	Sabık İstanbul kadısı	Esseyid Ahmed Efendi	1 Ramazan 1219
Numan Hain Efendi	Sabık İstanbul kadısı	Esseyid Ahmed Efendi	1 Rebiü'l-evvel 1220
Numan Hain Efendi	Sabık İstanbul kadısı	Esseyid Ahmed Efendi	1 Şaban 1220
Mehmed Salih	Sabık Müderris-i Darü's-sultanü'l-âliyye	Hüseyin Hıfzı Efendi	1 Zilkaade 1220
Mehmed Salih	Sabık Müderris-i Darü's-sultanü'l-âliyye	Hüseyin Mustafa Efendi	1 Zilkaade 1221
Mehmed Salih	Sabık Müderris-i Darü's-sultanü'l-âliyye	İbrahim Efendi	1 Rebiü'l-evvel 1222
Mehmed Salih	Sabık Müderris-i Darü's-sultanü'l-âliyye	Esseyid Abdurrahim Efendi	1 Şaban 1222
Mehmed Salih	Sabık Müderris-i Darü's-sultanü'l-âliyye	Esseyid Abdurrahim Efendi	1 Şaban 1223
Mehmed Salih	Sabık Müderris-i Darü's-sultanü'l-âliyye	Esseyid Abdurrahim Efendi	1 Şaban 1224
Mehmed Salih	Sabık Müderris-i Darü's-sultanü'l-âliyye	Hanzazâde Mehmed Es'ad Efendi	1 Zilkaade 1224
Kadıızâde Mehmed Tahir	Sabık Anadolu Kadıaskeri	Mehmed Tahir Efendi b. Mustafa	15 Safer 1239
Kadıızâde Mehmed Tahir	Sabık Anadolu Kadıaskeri	Mehmed Tahir Efendi b. Mustafa	1 Ramazan 1239
Kadıızâde Mehmed Tahir	Sabık Anadolu Kadıaskeri	Esseyid Hafız Mehmed Emin Efendi	1 Muharrem 1240
Dürrizâde Mehmed	Anadolu Kadıaskeri	Ali Derunî Efendi	1 Receb 1243
Dürrizâde Mehmed Abid Ef.vereseleri	Sabık Anadolu Kadıaskeri	Esseyid Ahmed Efendi	19 Şaban 1244
Esseyid Ali Bısa	Sabık Anadolu Kadıaskeri	Esseyid Elhac Mustafa Nehtar Efendi	3 Ramazan 1246
Mustafa Arif	Anadolu Kadıaskeri	Mehmed Necib Efendi	1 Ramazan 1253
Mustafa Arif	Anadolu Kadıaskeri	Esseyid Hüseyi Hidayetullah Efendi	1 Rebiü'l-evvel 1255
Mustafa Arif	Anadolu Kadıaskeri	Mehmed Efendi	15 Safer 1256

(218) Hatta bir kayıta, Konya kazasının geliri "selefimiz Sadr-ı Anadolu Dürrizâde Mehmed Abid Efendi" 19 Şaban 1244 tarihinde "vera'-yı âlem-i fâni" olduğundan "ber vech-i arpalık mutasarrıf olduğu kaza-yı mezkure" "veresesine ihsan buyrulmağla" Anadolu Kazaskeri tarafından Esseyid Ahmed Efendi Konya kazasına naib tayin edilmiştir. Bakınız, KSS, 74/24.

Nahivîsâde Esseyid Mehmed Aziz	Anadolu Kadıaskeri	Çavuşzâde Mehmed Aziz b. Ali Bey	1 Rebiü'l-evvel 1259
Fadikzâde Esseyid İbrahim Halil	Anadolu Kadıaskeri	Çavuşzâde Mehmed Aziz b. Ali Bey	1 Rebiü'l-ahir 1259
Sarızâde Mustafa	Anadolu Kadıaskeri	Mehmed Emin Efendi	1 Rebiü'l-evvel 1257
Dürrizâde Esseyid Mehmed Abid	Anadolu Kadıaskeri	Hızır İlyas b. Efendi	15 Receb 1267
Dürrizâde Esseyid Mehmed Abid	Anadolu Kadıaskeri	Hafız Hızır İlyas	15 Receb 1267 ²¹⁹

Yine, tayin belgelerine göre, kadıların görev ve yetkilerini, yukarıda ifade edilen kadıların görev ve yetkilerine dair verilen umumî bilgilere mütenâsip olarak tespit etmek mümkün değildir: Belgelerde kadının görevleri, "Konya kazasının icra-yı ahkâm-ı şer'iyesi" için tayin edildiğini ifade ile, bu meyanda "beyne'l-ahali icra-yı umûr-ı ahkâm-ı şer'iyeye idüb ve vuk'û bulan kısmet-i askeriyeyi tahrir ve terkim ve beyne'l-verese bi'l-farziyyeti's-şer'iyeye tevzi'i ve taksimde dikkat-i tam idesiz" şeklinde ifade edilmektedir²²⁰. Bu bağlamda, kadılar, görev ve sorumluluklarının sınırlarını, tayin belgelerinden öğrenmiyorlar; ya da, bu belgelerde kadıların görev ve yetkileri, çok geniş olarak ifade edilmesine gerek görülmediğini söyleyebiliriz. Çünkü, kadılar, teorik olarak, bunları hem medresede, hem de bir süre mülâzemetlik yaptığı yerlerde öğrenmekteydiler²²¹.

Kadılar, medreselerde ve mülâzemetlik yaptıkları yerlerde, islâm hukukuna ve kadılığına dair öğrendiklerini her zaman uygulamıyorlardı; bu durumlarından dolayı,

(219) Kuşkusuz bu liste daha da uzayabilir; şer'iyeye sicili defteri eksikliğinden, kayıtlarda kadıların ilgili her zaman geniş bilgi vermediklerinden ve bu araştırma esnasında dikkatlerden kaçmış olabileceğinden, tespit edilemeyenler olması muhakkaktır. KSS, 64/42; KSS, 68/5, KSS, 68/22, KSS, 68/31, KSS, 68/36, KSS, 68/43, KSS, 68/45, KSS, 68/46, KSS, 68/55, KSS, 68/70; KSS, 69/27, KSS, 69/49, KSS, 69/69, KSS, 69/73; KSS, 71/4, KSS, 71/6, KSS, 71/10; KSS, 74/10, KSS, 74/24, KSS, 74/45; KSS, 77/24, KSS, 77/35; KSS, 76/113; KSS, 83/10, KSS, 83/16, KSS, 83/28; KSS, 85/6, KSS, 85/7.

(220) Bu konuda hemen hemen bütün tevcih beratları ve niyabetlik emirlerinde aynı ifadeleri kullanmaktadır: Bir kaç örnek için bakınız, KSS, 101/4; KSS, 71/4; KSS, 71/6; KSS, 69/73.

(221) Kadı olacakların eğitim süreçleri ve mülâzemetlikleri ile ilgili geniş bilgi için bakınız, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, İlmîye Teşkilatı, s.83 vd.

hemen kadıları veya muhakeme düzenini menfi açıdan tenkit etmek çok doğru olmaz. Çünkü, Osmanlı Devletinde XVI. yüzyıla doğru oturmuş düzen, ekonomik, siyasî ve sosyal yapıdaki değişmelere uygun olarak, onun hızında değişmemiş, ya da menfî değişmeler beklenenin üzerinde bir hızda meydana gelerek²²² muhâkeme düzenini bozmuş ve kadıları da bazı teorik yapının dışında hareket etmeye icbar etmiştir. Öte yandan, bazı kadıların "kisb u kâra kanaat itmeyüb", "celb-i mal sevdasına" düşüp, kanunsuzluklar yaptıkları da yok değildi.

inceleme dönemine ait kadılara ait uygunsuzlukları, 1205/1793'de gönderilen bir fermanda da ifade edildiği gibi şu şekilde toplamak mümkündür: 1-Vali ve ehl-i örfün -hilaf-ı şer'i-i şerif- kadı tayin ve azl etmektedirler²²³. 2-Yine, vali ve ehl-i örf, kendi taht-ı hükümetlerinde bazı hususları belde kadısına işittirmeden başka beldenin kadısına davayı gördürmektedirler. 3-Vali ve ehl-i örfün "zulm ve teaddi"sine muhalefet eden kadıları, "hilaf-ı hakikat İstanbul'a arz ve ilâm" ettirip, yerine diğerini tayin ettirmektedirler²²⁴. 4-Kadıların tayin olurken ödedikleri harcın fazla, mâzul sürelerinin uzun, ayrıca görev sürelerinin kısa olması gibi sebeplerle bu giderlerini karşılamak üzere ya hilaf-ı kanun vergi almakta veya mevcut olan vergileri -uzun zaman önce tespit edilmesi hasebiyle günün şartları karşısında yetersiz kalmasında da- yüksek miktarlarda uygulamakta-

(222) Kadıların yaptıkları uygunsuzluklara ve bunlar için yayınlanan Adâletnâmelere dair bakınız, Halil İnalçık, "Adâletnâmeler", Belgeler, C.II/3-4, (Ankara 1965), s.75-79;

(223) Meselâ, Molla Ahmed, Karaman Valisi Abdi Paşa'nın buyruğusuyla Aladağ kazası naibi olmuştur. Bakınız, KŞS, 58/64.

(224) Bu konuda bakınız, KŞS, 101/110; Ankara'ya gönderilen aynı belgenin bir değerlendirmesi için bakınız, Yücel Özkaya, Osmanlı Kurumları, s.213.

dırlar²²⁵. 5- Yine biraz önceki sebeplerle, rüşvet alarak, davaları rüşveti verenin lehine sonuçlandırmaktadırlar²²⁶.

Osmanlı Devletinde sakin olan fukaraların, zayıfların ve bütün reayanın, devletin himayesine mazhar olduklarından, tahkir olmaktan ve zulûm ve te'addiden emin olarak yaşamaları, devletin en büyük arzusudur. Bunun için, bütün reayaya, zulûm ve te'addi yapılmamasına, onlara 'nezaret ve dikkat' olunmasına dair her zaman tenbih ve te'kiden fermanlar yayınlamış; bu tür olaylar vuku'a geldiğinde de gerekli soruşturma vb. işlemleri hemen yapmıştır. Ancak, bütün alınan tedbirler yeterli olmamış, olayların önü alınamamıştır²²⁷. Bu meyanda, kadılar da, yukarıda da kısmen ifade edildiği gibi, 'kesb u kâra kana'at itmeyib' hırs ile 'celb-i mal daiyesi' sevdasına düştüklerinden, reayadan hilaf-ı kanun çeşitli adlarla para talebinde bulunmuşlardır. Bunlar, "mahsûl def'", "şehriyye", "devriyye", "mahiyye", "harc-ı mahkeme" ve tevzi'i deflerine fazladan akçe idhali ...vb.

(225) Vilayet masraf defterlerinden kadı ve naiblerin ne suretle ve ne kadar vergi alacaklarına dair bakınız, BA. CD. 2298. Ayrıca, kadıların kaza dahilinde gezip, masraflarını ahaliye verdirdikten başka 'namaz teftişi' vesair isimler altında para topladıklarına dair bakınız, BA. CD. 3916.

(226) Kadıların karşılaştıkları ve içinde buldukları kanunsuzluklara dair yeterince örnek vardır. Bunların bazıları için bakınız, Halil İncalcık, "Adâletnâmeler", s.75-79; Musa Çadırcı, Anadolu Kentleri, 82 vd.; aynı yazar, "Tanzimat'ın İlanı Sıralarında Osmanlı İmparatorluğunda Kadılık Kurumu ve 1838 Tarihli 'Tarîk-i İlmîyye'ye Dâir Ceza Kânunnâme'si", Tarih Araştırmaları Dergisi 1981-1982, C>XIV/25, (Ankara 1982), s.139 vd.; Yücel Özkaya, Osmanlı Kurumları, s.207-222; çeşitli şehirler ait örnek için de, Çağatay Uluçay, 18. ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri, İstanbul 1955, s. ; Rifat Öztürk, Ankara, 185 vd.; Halis Turgud Cinlioğlu, Osmanlılar Zamanında Tokat, III. Kısım Tokat 1951; C.IV, Tokat 1973, çeşitli yerlerde; Konya'nın inceleme döneminden daha önceki zamanlarına ait örneklere için bakınız, Özer Örgenç, Ankara ve Konya, s. 114 vd.; Yusuf Oğuzoğlu, Konya, s.80 vd.; Yusuf Küçükdağ, Konya, s.127 vd.

(227) Bu konuda, Osmanlı Devletinde bu tür olaylara ve devletin bu olayları önlemek için gösterdiği çabalara dair örnek bir çalışma için bakınız, Halil İncalcık, "Adâletnâmeler", Belgeler, C.II/3-4, (Ankara 1965); Konya'da bu konuya ait merkezden gönderilen bir kaç emir örneği için bakınız, KSS, 59/136; KSS, 67/151; KSS, 101/110.

gibi isimler altında alınan parçalardı²²⁸.

Alınan bütün tedbirler; yayınlanan adaletnâmeler, fermanlar ve yasaklar, kadılık müessesesinde müspet bir netice meydana getirmeyince, adaleti sağlamak için önce adalet dağıtanların kanunsuzluklarına engel olmak gerektiği; bu cümleden olarak, ilk defa II. Mahmud döneminde, yapılan kanunsuzlukları önlemek ve bu kanunsuzlukları yapanlar hakkında da gerekli cezayı vermek ve böylece adaleti sağlamada, "haklaştırmada" gereken güveni temin etmek üzere 1254/1838 tarihinde kadılar için Ceza Kanunnâmesi yayınlandı²²⁹. 1256/1840 tarihinde Tanzimat'tan sonra da, genel ceza kanunnâmesi yayınlanarak yürürlüğe girdi²³⁰.

Tanzimat'ın ilanıyla birlikte, Osmanlı kaza teşkilatı ve kadıların fonksiyonu yeni bir sürece girmiştir. Tanzimat'a kadar Osmanlı devletinde kaza, başında kadının bulunduğu adlî bir ünite iken, Tanzimat'tan sonra, coğrafî olarak eski kazalarla aynı sınırları ihtiva etmekle birlikte bölge kadının denetiminden alınarak idarî bir birim haline getirilmiş ve başına da

(228) Konya'da kadıların karıştıkları çeşitli kanunsuzluklara dair örnekler için bakınız, KSS, 60/123; KSS, 67/10; KSS, 67/151; KSS, 67/122; KSS, 67/220; KSS, 101/84; KSS, 101/110; KSS, 100/117; İrade Meclis-i Vâlâ 1040. Bu belgelerin Ankara'ya gönderilenlerin bir değerlendirmesi için bakınız, Yücel Özkaya, Osmanlı Kurumları, s.214-215.

(229) Bu "Tarîk-i İlmîye'ye dâ'ir ceza kânunnâmesi"nin metni ilk defa Musa Çadırcı tarafından yayınlanmıştır. Bu kânunnâme metnini ilk kez Konya Şer'îye sicillerinde bulan Musa Çadırcı, daha sonraki araştırmaları neticesinde İstanbul Üniversitesi kütüphanesinde basılı bir metnini ve Türk Tarih Kurumunun Kütüphanesinde de Sarkiz Karakoç'a ait basılmamış eserinde bir nüshasını bulmuştur. Bu konuda daha geniş bilgi için bakınız, Musa Çadırcı, "Tanzimat'ın İlanı Sırasında Osmanlı İmparatorluğunda Kadılık Kurumu ve 1838 Tarihli "Tarîk-i İlmîye'ye Dâ'ir Ceza Kanunnâmesi", Tarih Araştırmaları Dergisi 1981-1982, C.XIV/25, (Ankara 1982), s.139 vd. Karşılaştır KSS, 83/70. Ayrıca, 83 numaralı Konya Şer'îye Sicili Defteri'nde bu kanunnâmeden önce me'murlara mahsus ceza kanunnâmesinin de metni vardır. Bakınız, KSS, 83/66.

(230) Bu konuda bakınız, Reşat Kaynar, Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat, Ankara 1985², s.295 vd.

bir "kaza müdürü" tayin edilmiştir²³¹. Hukukî olarak da, kadı, kendisi de içinde bulunmakla birlikte yargıyı, Tanzimat'tan sonra oluşturuşulan meclislere devretmiştir: "Konya'da paşa kapusunda tahsis buyurulan meclis odasında bi'l-cümle aza-yı meclis hazır oldukları halde akd olunan meclis-i şer'de" davalar görülmeye başlamıştır²³². Ancak, her ne kadar, Tanzimat gereğince "kâffe-i umur-ı şer'iyeye ve katibiyeye hususât-ı saire Vilâyet Meclisinde rü'yet olunmakta ise de" her olayın mecliste görüşülmesi meclisin işlerini çoğaltacağından "bundan böyle umur-ı cesime ve saltanat-ı seniyyenin ittifak-ı ara ile muhâkemede müzakere ve fasl-ı rü'yeti kemakan meclisde mahsus olub, dava-yı sairenin muhakemede rü'yet olunması" Konya kadısından istenmektedir²³³. Bilâhare, muhâkemenin bir kısmı, kadının ve meclisin sözkonusu olmadığı, ceza ve ticaret mahkemelerine devredildi²³⁴. XIX. yüzyılın ikici yarısından sonra beledî teşkilatın kurulmasıyla birlikte²³⁵, kadının görev ve sorumlulukları, kısacası, şehirdeki rolü giderek azalmıştır. Böylece, kadı; idarî, beledî görevlerini kaybettikten başka, adlî fonksiyonunun önemli bir

(231) inceleme konumuzu Konya şehri, Konya merkez kazası teşkil ettiğinden Tanzimat'tan sonraki kazalarda yapılan değişikliklere temas edilmeyecektir. Bu konuda daha geniş bilgi için bakınız, Musa Çadırcı, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Ülke Yönetimi (1839-1876)", IX.Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, C.II, Ankara 1988, s.1155 vd.; aynı yazar, "Tanzimat Döneminde Türkiye'de Yönetim (1839-1856)" Belleten, CLII/203, (1988), s.601 vd.; İlber Ortaylı, Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler (1840-1878), Ankara 1974; aynı yazar, Türkiye İdare Tarihi, Ankara 1979, s.264 vd.

(232) KSS, 79/130; KSS, 77/117.

(233) Kadıasker Mekkizâde Mustafa Asım'ın Konya kadısına gönderdiği mektub için bakınız, 76/155.

(234) Bu dönemde devlet merkezinde yapılan yenilikler; bunların taşraya yansımaları ve bunlar hakkında değerlendirmeler için bakınız, Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, C.VI, Ankara 1983⁴, s.142 vd.; Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, ter.M.Kıratlı, Ankara 1984², s.75 vd.; Stanford J.Shaw-Ezel Kural Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, ter. M.Harmancı, C.II, İstanbul 1983, s.65 vd.

(235) İlber Ortaylı, "İmparatorluk Döneminde Mahallî İdarelerin ve Belediyeciliğin Evrimi", Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi, Birinci Kitap, Ed. Ergun Türkçan, Ankara 1978, s. 3 vd.

kısmını da devretmiş, görevleri şahsî ve medenî hukuk alanıyla sınırlanmıştır.

a- Mahkeme Binası

İslam hukuk sisteminde mahkeme için ayrı bir mekân tahsis edilmemiştir. Bu sebeple kadının ayakta, camide, evinde veya olay mahallinde muhâkeme etmesine dair çeşitli örneklere rastlanmaktadır. Daha İslâmın ilk dönemlerinde mahkeme binasının bulunmayışı bir takım problemler ve tartışmalar yaratmış; pratik bir çözüm olarak kadının bulunduğu yer; başka bir ifadeyle de, kadının ikâmetgâhı mahkeme binası olarak kullanılmıştır²³⁶. Bu durumda da, kadınların her değişmesinde mahkeme binası da değişmektedir. Bu husus, çoğu Anadolu şehirleri için olduğu kadar XIX. yüzyıla kadar İstanbul için de böyledir²³⁷.

Mahkeme binası, zamanla, müesseseleşmenin gelişmesi sonucu ortaya çıkan bir yapıdır. Mahkeme binasının bulunması, mahkeme faaliyetinin bir anlamda yoğunluğunun ifadesi anlamına da gelir. Özer Ergenç'in, XVI. yüzyıl sonlarında Konya'da mahkeme binasının bulunmadığını ifadesiyle, kadınların muhâkemeyi oturdukları binada ifa ettikleri anlaşılıyor²³⁸. Ancak, XVII. yüzyılda Konya'yı ziyaret etmiş olan Evliya Çelebi, mahkemenin Şems-i Tebrizî yanında olduğunu ifade etmektedir²³⁹. Ayrıca, XVII. yüzyılın ikinci yarısına²⁴⁰ ve XVIII. yüzyılın ilk yarısına²⁴¹ ait yapılan çalışmalarda Konya'da Kasım Halife Cami'ine vakıf, sabit bir mahkeme binasının bulun-

(236) Fahreddin Atar, *İslâm Adliye Teşkilâtı*, s.33 vd.

(237) İlber Ortaylı, "Osmanlı Şehirlerinde Mahkeme", s.245-246.

(238) Özer Ergenç, *Konya*, s.46.

(239) Evliy Çelebi, *Seyahatnâme*, C.III, İstanbul 1314, s.21.

(240) Bakınız, Yusuf Oğuzoğlu, *Konya*, s.21.

(241) Yusuf Küçükdağ, *Konya*, s.31.

duğu tespit edilmiştir. Bu bina, küçük bir havlu içinde iki katlı, matbahı, ahır, 'memişhânesi', kütübhânesi; bir bölümünün kadının ailesinin ikâmetine tahsis edildiği ve 'harem' denilen yazlık, kışlık odaları bulunan bir yapıdır. Avlu ve ahur, mahkemeye gelenlerin hayvanlarını bıraktıkları bir yerd; buralarda, hayvanlar için 'batma'lar bulunuyordu. Zamanla meydana gelen tahribatlar neticesinde mahkeme binasının ihtiyaç duyduğu ta'mirleri çeşitli şahıslar ve vakıflar üstlenmişlerdir²⁴²: Bunlardan birinde, ta'mir için, Mevlevî Dergâhı Şeyhinin 'nukûd-ı vakf'ından 300 kuruş verilmiştir²⁴³. Bir diğesinde ise, belgede "Hanedandan" diye tabir ettiği, kenisini bazan Nakîbü'l-eşraf, bazan da Müftü olarak gördüğümüz Esseyid Abdurrahman Efendi tarafından, ta'miri için Çiftçiler Şeyhi vekili olan Yazıcı Ömer Efendi tayin olunmuştur²⁴⁴. Müftü Ahmed Efendi'nin yapmış olduğu ta'mirde binaya yeni odalar ilave edilmiştir²⁴⁵. İncelem dönemimizle ilgili olarak, son defa Hafız Mehmed Efendi mahkeme binasını 1266 tarihinde "müceddeden ibnâ ve inşa" etmiştir²⁴⁶. Neticede mahkeme binasının menşei itibarıyla, bir resmî daireden ziyade kadıların ikâmetine ayrılmış bir ev olduğu, ancak zamanla bu evin sabit bir mekân olarak devamlı kalması hasebiyle resmî daire haline getirildiği anlaşılıyor.

b- Mahkeme Görevlileri

Kazada görevli olan kadı, görevlerini yerine getirirken çevresinde resmî ya da gayr-ı resmî görevliler

(242) 1266 senesindeki tamirine ise, Hafız Mehmed Efendi memur edilmiştir. Bakınız, 81/108.

(243) KŞS, 85/130.

(244) KŞS, 72/62.

(245) KŞS, 74/5-6; KŞS, 74/239.

(246) Bakınız, KŞS, 81/108.

vardır. Gayr-ı resmî diye nitelendirilebilecek olanlar arasında, muhakemelerde hazır bulunan "şuhudu'l-hâl", narh tespit edilirken davet edilen "ehl-i vukuf" ve "muhtarân-ı esnaf" gibi şahsî kimliği belli olmayan kimseler vardır. Öte yandan, resmî diye nitelendirilebilecek olanlar arasında da naib, kâtip vb. bi'l-fiil mahkemede çalışanlar vardır. Mahkemede bi'l-fiil görevli olanlar, çoğunlukla kadı tarafından tayin ve azledildiklerinden, bir yerde mahkemenin değil kadının şahsına ait personel diye düşünmek daha doğru olur²⁴⁷.

i- Naib

Kazada, kadıdan sonra -eğer varsa- en önemli görevli naibdir. Bazen, kazaya tayin edilen kişinin kendisi de naib olabilir; başka biri adına gelmiş olmasına rağmen, kazada tek sorumlu olduğundan, o kazanın kadısındır. Ancak burada söz konusu edilen naib, daha ziyade, kazada asâleten veya vekâleten sorumlu olan kadının, kazası dahilinde nahiye diye adlandırılan bölgeye tayin ettiği kişidir. Yukarıda bu husus tartışıldığı için yeniden ele alınmayarak; nahiyelere her zaman kadının naib tayin etme mecburiyetinin bulunup, bulunmadığına dikkat çekilerek; Konya'ya ait belgelerin, kadının böyle bir mecburiyetinin bulunmadığı gibi bir neticeye ulaştırmış olduğuna işaretle iktifa edilecektir.

ii- Kâtib

Mahkemenin içinde ve kadını yanında görevli olan en önemli memur kâtibdir. Lûgat mânâsından da anlaşılacağı gibi²⁴⁸, mahkemenin bütün yazı muâmelâtıyla ilgilenmektedir: Davaların kaydı, şahidlerin ifadesinin alınması,

(247) İlber Ortaylı, "Osmanlı Şehirlerinde Mahkeme", s.256.

(248) Kısa bir açıklama için bakınız, Ferit Develioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Ankara 1984⁶, s.595; daha geniş ve islâm dünyasındaki kâtibin konumu hakkında bilgi için bakınız, F. Krenkow, "Kâtib", İslâm Ansiklopedisi, C.VI, s.431-432

kazaya gelen her türlü resmî yazıların ve muhakeme tutanağının sicile geçirilmesi ve bu sicillerin saklanması, kâtiblerin görevleri arasındadır.

Sayıları, XVIII. yüzyılın başlarında 10'a kadar çıktığı görülmekle²⁴⁹ beraber, sabit bir sayısının bulunduğunu söylemek mümkün değildir. Vakıflardaki bir hurufât defteri kaydına göre de²⁵⁰, XVIII. yüzyılda bunların sayıları dört adettir. XIX. yüzyılın ikinci yarısına ait Konya Salnâmesinde de mahkemede dört kâtibin mevcut olduğu ifade edilmektedir²⁵¹. Kâtib sayısı birden fazla olduğundan içlerinden birisi başkâtib olurdu²⁵². Bu kâtibler göreve önce "mukayyid" olarak başlarlar, şayet başarılı bulunurlarsa kitabete ve başkatibliğe kadar yükselebilirlerdi. Nitekim, "Konya mahkeme-yi şerifesinin idare-i umur-ı sicillâtına mukayyid nasb ve tayin olunan kâtib Hüseyin Efendi'nin hizmet-i mukayyidlikde musibet ve tekâsil zuhuruna binaen mukayyidlikden azl ve yerine müceddeden bir mütedeyyin ve müstakim mukayyid" olan Esseyid Elhac Mustafa Efendi tayin olunmuştur²⁵³.

Sicillerde, mahkemede ne kadar kâtib bulunduğuna dair bir bilgiden ziyade, vefat eden kâtibin yerine yenisinin tayiniyle ilgili bilgiler bulunmaktadır. 1178 tarihinde kâtibin beratla tevcih edildiği tespit edilmiş olmasına rağmen, daha sonra bunların kadılar tarafından tayin edildikleri görülmüştür. Konya mahkemesinin ikinci kâtibi olan Abdulgani vefat edince kitabeti Seyyid Halil üzerine berat ettirmiştir. Ancak, Seyyid Halil'in Kadı

(249) Bakınız, Yusuf Küçükdağ, Konya, s.134.

(250) Bu defter Tuncer Baykara tarafından yayınlanmıştır. Bakınız, Tuncer Baykara, Osmanlı Taşra Teşkilatında XVIII. Yüzyılda Görev ve Görevliler (Anadolu) Ankara 1990, s.203-204.

(251) 1298 Vilâyet- Konya Salnâmesi, def'a 14, .s.42.

(252) Bir soruşturma için olay mahalline giden "Mevlâna Başkâtib Esseyid Mehmed Efendi" için bakınız, KŞS, 100/163.

(253) KŞS, 72/8.

Naibi Mevlânâ Hasan, "ber vecihle emniyetleri olmayüb ahalinin her vecihle menfur olub umur-ı vilâyeti ihtilâle" vereceğinden ref' olunup yerine "cümlelerin mümtazı" olan Mevlânâ Mukayyidzâde Halil'in tevcih edilmesini arz ederek tayin ettirmiştir²⁵⁴. Esseyid Süleyman fevt olmuştur; bunun yerine "diyanet ve istikâmet ile me'luf olarak hizmet-i mukayyidliği idareye kâdir ve muhafaza-yı sicillâta iktidarı zahir bir kimesne" olduğunu, "cümle vûcuh-ı belde meclis-i şer' de ifade ve ihbar etmeleriyle" Hafız Ahmed Hamdi Efendi kadı tarafından tayin olunmuştur²⁵⁵.

Kâtibler çoğu zaman, mahkeme dışındaki olaylara giderler, gerekli soruşturmayı yaparlardı²⁵⁶.

2- Muhzırbaşı ve Muhzırlar

Muhzır ve Muhzırbaşı, Mustafa Akdağ'ın da ifade ettiği gibi, bir nevi 'adlî polis' gibidir²⁵⁷. Muhâkemeyle ilgili olarak, davalı, davacı ve şahitleri mahkemeye "ihzâr" ederler; mahkemede muhâkemenin güvenlik içinde cereyen etmesini temin ederlerdi. Yine bununla ilgili olarak, mahkeme dışındaki keşif, soruşturma ve "akd edilen meclis-i şer'i " gibi olaylar için kadı veya naible birlikte giderlerdi²⁵⁸. Muhzırbaşının yanında kaç kişinin bulunduğu kesin olarak bilinmemekle beraber, 3-7

(254) KSS, 58/196.

(255) Gurre-i Cemaziye'l-evvel 1240/22 Aralık 1824 tarihli belge için bakınız, KSS, 71/10.

(256) Bu konuda bakınız, KSS, 100/163; KSS, 69/28; KSS, 76/11.

(257) Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İctimî ve İktisadî Tarihi, C.I, İstanbul 1979³, 404.

(258) Konya'da, inceleme döneminden önceki zamana ait örnekler için bakınız, Yusuf Oğuzoğlu, Konya, s.84-85; Yusuf Küçükdağ, Konya, 135.

kişi arasında olduğu tahmin edilmektedir²⁵⁹.

XVIII. yüzyılın başlarında "bilâtayin" Dergâh-ı Muallâ Kapıcıbaşları arasında münâvebe ile bir yıllığına tayin olunurken XIX yüzyılın başlarında iltizama verilmekte idi: 1217/1802 senesinde eskiden beri "leyl u nehâr hizmet-i lazimesinde mevcut bulunmak üzere saray-ı hûmayûn bevvablarının zabitân ve bölükbaşları ve neferâtına bervechi maaş" olarak tahsis edildiğinden, Serzabitân Ali, Berât-ı Şerifle mutasarrıf olduğu "Konya'nın muhızırbaşılık ve tahtacılık ve bevvabân ve kassam-ı askerî ve beledî ve nevâhi muhızırlıkları"nın bir yıllığına Esseyid Elhac Mustafa Ağa'ya bedelini peşin alarak iltizam etmiştir²⁶⁰. Mustafa Ağa'da olduğu gibi, 1245'den 1252 senesine kadar, her sene yenilenmek üzere 7 sene müddetle Hacı Ali Ağa muhızırbaşılık iltizamına sahip olmuştur²⁶¹.

Eyalet dahilindeki mukataat, zimemât ve iltizamların valilere mahsub edilmesinden sonra, muhızırbaşılık iltizamının gelirinin Karaman'a vali olanlar tahsil etmektedirler²⁶². Ayrıca, şehirdeki muhızırlar tekâlifden muafdırlar. Kalecik mahallesinde oturan muhızır Esseyid Mehmed Çelebi, kendisinden vergi istenildiğinde itiraz etmiş ve dava neticesinde Şehir Emini'ne hitaben, mahalleden muhızır Esseyid Mehmed'in vergi hanesinin düşülmesi için mürasele yazılmıştır²⁶³.

(259) Her ne kadar muhızır mahkemede çalışıyor ise de, bunun tayinleri İstanbul'dan yapılması hasebiyle, kadının bizzat tayin ettiği naib ve kâtibler gibi edilmeyerek, mahkeme görevlilerinden ayrı tutulmuş tur.

(260) Bakınız, KŞS, 68/4; KŞS, 74/14. Esseyid Elhac Mustafa Ağa, 1211, 1212 ve 1213 senelerinin muhızırbaşılıklarının iltizamını almıştır. Bakınız, KŞS, 67/7; KŞS, 67/2; KŞS, 67/178.

(261) Bakınız, KŞS, 74/164; KŞS, 74/163; KŞS, 72/107; KŞS, 73/2; KŞS, 73/3.

(262) KŞS, 72/107; KŞS, 73/2; KŞS, 73/4.

(263) KŞS, 69/1.

C- EHL-İ İLİM

1- Müftü

Ulemânın devlet merkezindeki başkanı olan Şeyhülislamın taşradaki temsilcisi de müftüdür. İslamî bir devlet ve toplum olan Osmanlı'da, devletin kararlarında ve toplumun davranışlarında islamî kurallara uygunluğunun tespiti merkezde Şeyhülislama, taşrada ise müftülere bırakılmıştır. Taşrada, bulunduğu kazada müftü, halkın, yöneticilerin ve/veya kadının çözemediği hukukî ve/veya dinî bir konuda kadının, müftünün fetvasına gerek duyduğu zamanlarda kendisine baş vurulduğunda dinî kuralı (hükmü) belirten "Fetva" verirdi²⁶⁴. Müftü, kendisine sorulan hususları islâmî kaynaklara dayanarak cevaplardı. Buralarda doğrudan ilgili bir hüküm bulamazsa içtihadıyla fetva verirdi²⁶⁵. Bu sebeple fetva vermek, dolayısıyla

(264) Müftülerin verdiği fetvalar, özellikle adlî konulara inhisar eden konularda karşı tarafı hiç bir şekilde bağlamaktadır. Ancak, fetva alan kişi, davanın müftünün verdiği fetvaya göre davayı neticelendirmesini isteme hakkı vardır. Bu konuda bakınız, Abdülaziz Bayındır, İslâm Muhakeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması), İstanbul 1986, s.47.

(265) Fetva verdiği hususlar sadece şer'î konular olmadığı, örf ve geleneklere dair olabildiği gibi, dayandığı kaynaklar arasında da örf ve gelenekler de vardır. Hatta, kiliselerdeki seçim ihtilâflarını halletmekte bile fetva verdikleri de olmuştur. Bu konuda bakınız, Mustafa Akdağ, "Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş Devrinde Esas Düzen", Tarih Araştırmaları Dergisi, III/4-5, (Ankara 1966), s.142.

müftü olmak bir ilmî iktidar meselesidir²⁶⁶. Bu yönüyle müftü, hem halkın aydınlatılmasında, eğitilmesinde, hem de islâmî kanunlarının yaygınlaşmasında, öğrenilmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Müftülük görevinin padişah tarafından tevcih edilmesine rağmen, kendisine gelir kaynağı tahsis edilmemişti²⁶⁷. Sadece verdikleri fetvaların -yazdıkları fetvadaki emeklerinin- karşılığında muayyen bir ücret almaktaydılar. Bu sebeple, aşağıda da ifade edileceği üzere, müftüler aynı zamanda kendilerine gelir getirecek başka işler de yapmaktaydılar²⁶⁸. Binaenaleyh, kültürel konumu itibarıyla aynı çizgide bulunan kadının²⁶⁹ yanında müftünün bulunması, hem onlara müşavirlik hizmetini yerine getirmesi, hem de kadının ve diğer yöneticilerin aldığı kararları murakabe etmesi amacına yönelik olduğu kabul edilebilir²⁷⁰. Dolayısıyla müftü ve müftülük; icraî bir yetkisi yok gibi görünmesine rağmen önemli bir şahsiyet ve memuriyet olarak karşımıza çıkmaktadır.

Müftüler, ahalinin isteğini topluca iletmesiyle kadı, mahallin yöneticisinin (vali) arzıyla ve şeyhülislamın teklifiyle tayin edilebileceği gibi, şeyhülislam

(266) Müftülerin islâmın ilk dönemlerindeki konumları ve özellikleri ile ilgili olarak bakınız, Fahreddin Atar, *İslâm Adliye Teskilâtı, Ortaya Çıkışı ve İşleyişi*, Ankara 1979, s. 117-118; J.Schacht, "Hukuk ve Adalet", *İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, Ed.P.M.Holt-Ann K.S. Lambton-Bernard Lewis, çev.İlhan Kutluer-Hurrem Yılmaz, C.IV, İstanbul 1989, s.95, 106-107.

(267) Bu konuda J.Schacht da islam dünyası için müftülerin "fonksiyonları gayrı resmiydi ve genelde resmi olarak atanıyorlardı" demektedir. Bakınız, J.Schacht, "Hukuk ve Adalet", s.106. Ayrıca bakınız, Mustafa Akdağ, "Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar", *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XIII/1-2, (Ankara 1955), s.49.

(268) Bu konuda bakınız, Mustafa Akdağ, aynı yer.

(269) Osmanlı Devletinin başlangıcında müftü ve kadıların aynı kişiler olduğu, sonradan bu iki müessesenin ayrıldığına dair bakınız, Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.II, İstanbul 1983, s.599-601.

(270) Bu konuda bakınız, Mustafa Akdağ, "Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş Devrinde Esas Düzen", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.III/4-5, (Ankara 1966), s.142.

doğrudan doğruya padişaha yapacağı teklifle de yapılırdı. Ancak belgelerde, çoğu zaman bu tür bilgiler ayrıntılı olarak ifade edilmemekte; daha çok, "ehliyet ve istihkakın tarafımıza ihbar olunmağla", "hüsn-i sülûk ve muâşeret üzere olduğun tarafımıza inha ve hakkında ibka istida olunmağla", "her vecihle liyakât ve iktidarın tarafımıza inha" olunması üzerine müftüler tayin edilmektedir²⁷¹. Tayin belgelerinde, "lede'l-istifta esahh-ı akvâl eimme-i hafiyeye-i ilmuhûm Rahmet-i Râbbülberiyye" ile "kütüb-i mü'teberden naklı sarîh"le fetva vereceği ifade edilmektedir. Ayrıca, verdiği fetvaların altına "kaza-yı mezkur müftüsü olduğunu" açıklayan imzasını da atacaktı. Osmanlı, genelde hanefî mezhebine mensup bir toplum olduğundan, yukarıda ifade edilen muteber kitablar da hanefî fıkhına ait olmalıdır.

Bu konumuna ve icraî yetkisinin bulunmasına rağmen müftü, yukarıda da belirtildiği üzere, önemli roller üstlenmiştir. Müftünün sadece fetva vermekle yükümlülüğü bulunmayıp, gerek ihtiyacının ve gerekse de sahip olduğu itibarının sonucu olarak, vakıflarda mütevellilik, vasi²⁷² ve vergi toplama gibi hususlarda²⁷³ görevler almaktadır. Meselâ, 15 Şaban 1243'te müftü olan Hadimîzâde Esseyid Elhac Ahmed Efendi, Konya mahkeme binasına yeni odalar inşa ettirmiştir²⁷⁴. Yine, çoğu zaman katılanların isimleri belirtilmese de, kayıtlarda "meclis-i şer'i şerif" diye niteledirilen kadının yanındaki topluluğun içinde müfûlerin de yer aldıkları ifade edilmelidir²⁷⁵. Bu konum-

(271) Bir kaç örnek için bakınız, KSS, 100/ 1, KSS, 100/173, KSS, 100/176; KSS, 101/2; KSS, 64/1; KSS, 68/74; KSS, 71/3; KSS, 71/10; KSS, 74/14; KSS, 74/60; KSS, 74/134; KSS, 82/65.

(272) Musa Çadıcı, Anadolu Kentleri, s.92.

(273) Meselâ, Tarsus müftüsü Hilmi Efendi, Tarsus'un bazı köylerindeki aşarı toplamıştır. KSS, 74/34; ayrıca bakınız, BA. BE-OSEMK. Meclis-i Vâlâ, 20/6.

(274) KSS, 74/5.

(275) Bizatihi müftünün de hazır olduğu meclis- şer'i ifade eden belgeler için bakınız, KSS, 71/12 ve KSS, 77/117.

ları itibarıyla da zaman zaman, yolsuzluklara karışmışlar veya halkın şikayetlerine maruz kalmışlardır. Meselâ, Niğde müftüsü, sadece yolsuzluk değil, İbiş Ahmed isimli bir eşkıyayı Niğde mütesellimi tayin ettirecek ve birlikte 60 kese para toplayacak kadar konuyu ileri götürmüştür²⁷⁶. Öte yandan, 1245-1248/1829-1832 yılları arasında Konya müftülüğü yapan Abdulahad Efendi, bu tür bir şikayet sonucunda Karahisar-ı Sahib'e sürülmüştür²⁷⁷. Keza, Abdulahad Efendi'den önce Konya müftüsü olan Hadimîzâde Esseyid Elhac Ahmed Efendi de, "ba'zı matlubât-ı seniyyemden mahallâta tevz'i olunan tekâlifden 6000 guruş ve kurra ahalisinden 1085 guruş, cem'ân 7085 guruş bigayr-ı hak ahz itmiş olduğundan" nef' ve iclâ olunmuş ve haksız yere aldığı paraları iade etmesi istenmiştir²⁷⁸.

Müftüler, zaman zaman şehirdeki iktidar güçleriyle işbirliğine ve karşı mücadeleye girişmişlerdir. Meselâ, Tanzimat'tan sonra Hadim'de müdür, naib ve müftü arasında çok şiddetli mücadeleler cereyan etmiştir²⁷⁹. Neticede, Hadimîzâde Esseyid Elhac Mehmed Efendi müdür ve aynı zamanda müftü olarak tayin edilmesiyle mesele çözülmüş görünmektedir²⁸⁰.

Müftüler, müftülük hizmetiyle, bütünüyle meşgul bir görevli olmayıp, yukarıda da ifade edildiği üzere, başka görevler de üstlenmişlerdir. Ayrıca, bunlar toplumun önde gelen şahsiyetleri olduklarından, müftülükten ayrıldıklarında veya azledildiklerinde, bir başka göreve gelmekte; başka bir ifade ile, yeniden şehirdeki bir başka vazifeye me'mur tayin olunmaktaydılar. Meselâ, Nakibzâde

(276) KŞS, 100/194.

(277) Bakınız, KŞS, 72/95.

(278) Bakınız 3 Muharrem 1245/5 Temmuz 1829 tarihli belge için KŞS, 74/34.

(279) KŞS, 64/111.

(280) BA. DHK. KCI, 8/62; BA. DHK. KCI, 82/65.

Esseyid Mahmud Efendi, 1239 Safer sonunda müftü iken²⁸¹, daha sonra nakübü'l-eşraf kaymakamı olmuş, ancak 15 Rebiü'l-evvel 1240'da nakübü'l-eşraflıktan azledilmiş²⁸² ve 9 Rebiü'l-ahir 1240 tarihli bir belgede de şehir âyânı olarak zikredilmiştir²⁸³.

2- İmam

Osmanlı Devletinde şehirin temel birimini mahalle oluşturur. Bu mahalle, sosyal bir birim olduğu kadar, idarî ve aynı zamanda da iktisadî bir birimdir. Dolayısıyla, devlet, şehirlere müteallik idarî ve iktisadî kararlarını mahallelere göre alırdı. Asker toplanması, vergi tarhı vs. bu mahallelere göre düzenlenir ve uygulamaya konulurdu. Dolayısıyla bu mahallelerde devletin bu tür işlerini yürüten, yerine getiren bir sorumlunun bulunması gayet tabiidir. Öte yandan, Osmanlı şehrinde mahallenin unsurlarına baktığımızda ilk önce, mahallenin ibadet merkezi olan cami veya mescit karşımıza çıkmaktadır. Hatta çoğu mahallenin, bu ibadet merkezine binaen teşekkül ettiği söylenilebilir. İmamlar da, bu ibadet merkezi olan cami veya mescitlerdeki görevlilerdir. İşte mahallenin bu temel müessesinin sorumlusu olan imama, devlet, aynı zamanda başka görevler de yüklemiştir. Hatta bunu, mahallenin yöneticisi ve hâkimidir, diye ifade edecek kadar imamın rolünü büyütenler de vardır²⁸⁴.

Bu noktada imamın görevlerini iki grupta ele almak

(281) KŞS, 71/3.

(282) KŞS, 71/10.

(283) KŞS, 71/12.

(284) Bu konuda bakınız, Osman Ergin, *Türkiyede Şehirciliğin Tarihi İnkişafı*, İstanbul 1936, s.103, 120-121; Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî Tarihi*, C.II, s.47 vd.; İlber Ortaylı, "Osmanlı kadı'sının taşra yönetimindeki rolü üzerine", *Amme İdaresi Dergisi*, IX/1, (Mart 1976), s.99.

gerekmektedir: Bunlardan birincisi, dinî, diğeri ise, sosyal ve siyasî olanıdır. Dinî açıdan, mahalledeki cami veya mescitte cemaate namaz kıldırarak en başta gelen görevlerindedir. Siyasî olarak, vergi tevz'î ve tahsiline; mahalledeki güvenlik ve asayişin temin edilmesine yardımcı olmak temel görevleri arasından sayılırdı. Bunlardan başka, sahip olduğu itibar dolayısıyla bir çok sosyal ve kültürel roller de üstlenmektedir²⁸⁵. Osmanlı Devletinde bu çerçevede yer alan imamın, incelenilen dönem Konya'sında belgelerde tespit edilen özellikleri şu şekilde belirtilebilir.

Genellikle imamların dinî yönden mahallede mükellef oldukları vazifelerini ve gelirini, bu müesseseyi tesis eden vâkıf, vakfiyesinde açık bir şekilde ifade etmektedir: Burada, imamın "mücevved-i Kur'an ve salih ve muttakî ve hanefiü'l-mezheb" olması gerektiği ifade edilerek, üç veya beş vakit imamet eylemeleri belirtilmektedir²⁸⁶. İmamlara bu vazifelerden başka, mahalle mescidi veya cami'inin yanında mevcut olan mu'allimhânelerde ta'lim ile, vazife yaptığı camii veya mescidin vakfının veya mahallenin avarız vakfının mütevelliliği görevlerini üstlendikleri de görülmektedir.

İmamlar üstlendikleri görevlerinden dolayı tekâlif-

(285) İmamlar hakkında müstakil bir monografi yapılmamıştır. Ancak, imam hakkında gerekli bilgiler için bakınız, Mehmet Zeki Pakalın, Tarih Deyimleri, C.II, s.59; W.Ivanov, "İmam", İslam Ansiklopedisi, C.V/2, s.980-983; Osman Nuri [Ergin], Mecelle-i Umur-ı Belediye, C.I, İstanbul 1922, s.898,960; aynı yazar, Şehirciliğin Tarihi, s.120-121; Halil İnalçık, "İstanbul: Bir İslâm Şehri II", Dergâh, Edebiyat Sanat Kültür Dergisi, ter. İ.Kalın, C.II/25 (İstanbul 1992), s.15; Musa Çadırcı, Anadolu Kentleri, s.40; Üzer Ergenç, "Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerine Bazı Düşünceler", VIII.Rürk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, Ankara 1981, s.1271. İmamların gelirlerini avarız vakıflarından aldıklarına dair bilgi için bakınız, Ö.Ergenç, "Osmanlı Şehirlerindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine", Osmanlı Araştırmaları, C.IV, (İstanbul 1984), s.76.

(286) Beş vakit ve imamın özellikleri için bakınız, KSS, 71/58; Şekerfuruş mahallesi mescidinde üç vakit imamet başka bir belge için KSS, 71/58.

ten de muaf tutulmuşlardır. ²⁸⁷ konuda 28 Receb 1199/5 Haziran 1785 tarihli bir belge ilginç bir örneği teşkil etmektedir: Vadi-i Meram mahallesinde, mahalleye isabet eden salyânenin hissesine düşen 23 kuruşu Seyyid Mehmed'den talep edildiğinde, "ben mahallenin imam ve hatibiyim, benden salyâne iktizâ etmez", diye cevap veriyor; ancak mahalleli, Seyyid Mehmed'in hem hizmeti terk ettiğini hem de cahil olduğunu söyleyerek muafiyetini iptal ettirmişlerdir²⁸⁷.

İmamların bu dinî hizmetlerinin yanında, yukarıda da belirtildiği üzere, Siyasî-sosyal ve kültürel hizmetleri de vardır: Vergi tevzî ve toplanmasında; mahallenin güvenlik ve asayişinin temini hususunda yapılan kefalet ve taahhüdlere; mahallede uygunsuz davranışları yüzünden "adem-i emniyetleri sebebiyle" istenmeyen ve uzaklaştırılmak istenilen kişilerin vuku'nda; velhasıl mahalleyi ilgilendiren ve toplu olarak mahkemeye yapılan müracaatların hemen hemen hepsinde, mahalle imamını görmek mümkündür. Muhtarlık teşkilatı kurulduktan sonra, imamın konumunda ne gibi değişiklikler olduğu herne kadar tespit edilemediyse de, bu dönemde de mahallelinin mahkemeye toplu müracaatlarının hemen hemen çoğunda muhtarla birlikte imamın da yer aldığı görülmektedir²⁸⁸.

Her ne kadar mahlul olan imamete, genellikle kadınların "erbab-ı istihkakdan" birini arzı üzerine ve merkezden de onay alınarak tayin yapılıyorsa da, bu arzı, müftü, vâkîf ve vakîf mütevellisi de yapabiliyordu. Hatta, mahalleli ve imam adayının kendi talebi ile de tayin yapılabiliyordu²⁸⁹. Bu tayinlerde dikkati çeken önemli bir husus ise, imamet vazifesini tasarruf etmekle ekseri, görevin veya ona bağlı olan gelirin, sanki ailenin özel mülkiyeti gibi görülüyor olduğudur: Bir mahalle

(287) KSS, 64/132.

(288) Bakınız, KSS, 79/6; KSS, 79/18; KSS, 82/52; KSS, 79/60.

(289) Bu konuda bakınız, KSS, 61/114; KSS, 68/129; KSS, 71/40.

imamı vefat ettiğinde vazife, herne kadar belgelerde, yukarıda da ifade edildiği üzere, "erbab-ı istihkakdan" birine verileceği belirtiliyorsa da, önce müteveffa imamın çocuğu varsa ona verilmektedir²⁹⁰. Hatta bazen, bu vazife iki veya daha fazla çocuk varsa aralarında müşterek tasarruf ettirilmektedir²⁹¹, ilave olarak, imamet başka birine tevcihi durumlarında, imamın "bila velet fevt" olduğunun -belki de bu yüzden imamın çocuklarına değil de başka birine tevcih edildiği- vurgulandığı belirtilebilir. Öyle ki, Bağ-ı Evliya mahallesi imamı Karabıçakzâde Hüseyin ölünce, imameti oğulları İbrahim ve Ali sagirler üzerlerine almışlar; ancak, küçük oldukları için "aidat ve tayyaratı" çocuklar adına anneleri toplamaktadır. Fakat, imam Hüseyin'in ölümüyle imamet "mahlul ve mu'attal" olduğunu, beratı dahi olmayan, üstelik "hizmet-i imamete kesb-i liyakat tarikinde olmamalarıyla mahalleimiz dahi perişan olduğu"nu belirterek mahalleli karşı çıkıyor ve aylık ücretle "talebe-yi ulûmdan birinin imam tayin edilmesini istemişlerdir²⁹².

İmam, mahalle içindeki bu konumundan veya sahip olduğu gelir kaynağından dolayı bazı kanunsuz davranışlara sebep veya muhatap olmuştur. Denkiş cami'i şerif imamı Elhac Hafız Mehmed Halife b. Ahmed'in vazifesinde bir kusuru yok iken Desiseli Mahmud, Konya valisi Kadı Abdurrahman Paşa'nın divan kâtibine rüşvet vererek imamı habs ettirmiş, cebren ve kahren de beratını almıştır²⁹³. Keza hem imam, hem de müteveli iken hesabı

(290) Bu konuda bakınız, KSS, 72/96.

(291) Ahmed Dede mahallesinde Elhac İsmail'in bina eylediği caminin imamı Seyyid Mehmed Emin'in ölümü üzerine oğulları Seyyid Musa, Seyyid Mehmed Es'ad ve Seyyid Mehmed Emin müşterek iştirak ederlerken, Seyyid Mehmed Emin de ölünce onun hissesini diğer iki kardeş kendi üzerlerine almışlardır. Bakınız, KSS, 68/129. Başka bir örnek için bakınız, KSS, 74/11.

(292) Bakınız, 3 Cemaziye'l-ahire 1241/13 Ocak 1826 tarihli belgeye KSS, 71/40.

(293) Bakınız, KSS, 68/88.

görüldüğünde, vakfı zarar ettirmekle suçlanan imamlar da olmuştur²⁹⁴.

Mahalledeki müslümanlar, dinî vecibelerinin bir bölümünü teşkil eden namaz ibadetini yerine getirirken sık sık imamlarla birlikte oluyorlardı. Mahallelinin dinî ihtiyaçlarını gideren ve dinî problemlerini çözmeye çalışan imamın, mahalleli nezdinde önemli bir itibarı sözkonusuydu. Bu itibarından dolayı devlet, mahalleye ait resmî işlerde imamı görevlendirerek ondan istifade etmiştir.

Netice olarak, imamlar, siyasî-sosyal ve dinî olarak mahallenin önderidir. Bu konumunu, imamın şahsiyetiyle mütenasip olarak daha da pekiştirmiş olacağı muhakkaktır. Ancak, muhtarlık teşkilatının kurulmasından sonra muhtarların, imamların bir kısım görevlerini üstlendiklerini ve bu sebeple imamın statüsünde bir değişimin olduğunu söylemek mümkünse de, bu konunun detaylı bir araştırmaya ihtiyacı vardır.

D- ŞEHİR HALKININ TEMSİLCİLERİ

1- Âyân

Osmanlı Devletinin kuruluşundan yıkılışına kadar taşra idaresinde âyân, eşraf, hânedân ve vücûh-ı memleket diye nitelendirilen güçlü ailelerin söz sahibi oldukları herkesin malûmudur. Bu sebeple, âyânlık, Osmanlı sosyal, hatta siyasî tarihinde önemli bir mevki'i işgal eder. Özellikle XVIII. yüzyıldan sonra, Osmanlı Devletinin taşra hayatının hemen hemen her biriminde yer alan âyânların, âyânlık görevinin resmî bir niteliğinin bulunmama-

(294) Vakfın nakid akçasını, imam gereken yerlere sarf ederek harcamıştır ama mahalleli, imama, vakfın parasını kullanmadığın zamanlar niye faize verip de işletmedin diye itiraz ederek vakfı zarara uğratmakla suçlamışlardır. Bakınız, ..KSS, 64/77

sına rağmen, devlet, halkın temsilcileri olarak âyânları her zaman resmî işlerinde muhatap olarak görmüş; bu meyanda kendilerine bir çok vazifeler yüklemiştir.

Âyânların sahip oldukları bu önemlerinden dolayı, meselenin mahiyetinin anlaşılması için, bir çok araştırmalara, hatta müstakil monografilere konu olmuştur. Buna rağmen, âyânların Osmanlı Devleti içindeki konumlarının tam olarak vuzuha kavuşmadığı, bu konuda araştırmalara devam edilmesinden anlaşılmaktadır²⁹⁵.

Burada, âyânlağın ne zaman ve nasıl teşekkül ettiği; XIX. yüzyıla kadar nasıl bir seyri izlediği gibi problemler ele alınmayacak; hatta, inceleme dönemimiz olan XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIX. yüzyılın ilk yarısına ait âyânların içinde buldukları bütün meseleler de, incelenmeyecektir. Bu araştırmada yapılmak istenen; araştırma sahamızla ilgili olarak âyânlara ait tespit ettiğimiz örnek olayları ifade ederek, onları tahlil etmeye çalışacak ve bu meyanda, âyânlar hakkında daha önce yapılan ve yapılacak olan çalışmalara, Konya örneğinde, veri bakımından katkıda bulunulmaya çalışılacaktır.

Osmanlı Devletinde âyân, "bir kazanın umum üzere, reayasının âyânlığını istida eyledikleri kimesnenin, keyfiyet-i hâl sadrazam tarafına ilâm ve sadrazam tara-

(295) M. Fuad Köprülü-İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Âyân", İslâm Ansiklopedisi, C.II, (İstanbul 1979); Yücel Özkaya, "XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Âyânlık İddiaları", A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, C.XXIV/3-4, (Ankara 1969); aynı yazar, Osmanlı İmparatorluğunda Âyânlık, Ankara 1977; aynı yazar, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Âyânlıkları Ele Geçirileri ve Büyük Hânedânlıkların Kuruluşu", Belleten, C.XLII, (Ankara 1979); Mücteba İlgürel, "Balıkesir'de Âyânlık Mücadelesi", İ.Ü. Tarih Enstitüsü Dergisi, S.III, (İstanbul 1972); Yuzo Nagata, Muhsin-zâde Mehmed Paşa ve Âyânlık Müessesesi, Tokyo 1976; Mutaftçieva, "XVIII. Yüzyılın Son On Yılında Âyânlık Müessesesi", İ.Ü. Tarih Dergisi, ter. B.Kodaman, S.31, (İstanbul 1977). Bunlar, âyânlar hakkında yapılmış monografiler olup, bunların dışında dönemin Osmanlı Tarihini ve Müesseselerini inceleyen değişik çalışmalarda kısa veya geniş olarak âyânlara da yer veren bir çok çalışma da mevcuttur.

fından dahi izin mektubu tahrir olun"duktan sonra seçiliyordu²⁹⁶. Ancak, çoğu zaman buna pek riayet edilmiyordu. Âyânlık itibarlı bir makamdı. Başkaları tarafından da arzu edilen bu makamı elde etmek için, belli bir faaliyet, başka bir ifade ile mücadele etmek gerekiyordu. İşte bu noktada, hilâf-ı kanun bir çok âyânlık seçimleri örnekleri ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki, bilâ mektub-ı sadrazam, valilerin âyân tayin etmeleridir²⁹⁷. Valiler bunu âyânlardan kanunsuz olarak, 'âyâniyye' adında bir para almak istediklerinden yapıyorlardı. Tabi, yılda iki, hatta daha fazla değişen valiler, her seferinde geldiklerinde para almak için âyân azl ve nasbına tevessül etmeleri, âyânlar arasında mücadelenin şiddetlenmesinden başka işe yaramıyordu. Bu sebeplerle, İstanbul'a çok sık olarak, âyânlar aleyhine şikayetle yapılmakta; ancak bunların ekserisi gerçek dışı olduğundan itibar edilmemekteydi²⁹⁸.

Âyân olmak isteyen kişi, kendi lehine çözüm yolunu merkezî hükümet aracılığıyla elde edemeyince, zulm ve te'addi, cinayet işleme yoluna tevessül ettikleri görülmektedir²⁹⁹. O kadar meşakkatli ve masraflı bir şekilde; her an kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğu halde bu görevi elde eden âyânlar, hem yaptıkları masraflarını, hem de meşakkatinin karşılığını en kısa zamanda elde etmenin yollarına bakıyorlardı³⁰⁰.

(296) KSS, 64/26.

(297) Meselâ, 1248/1832 senesinde Karaman Valisi, Elhac Mahmud Bahir Efendiyi vali buyrulduzu ile âyân tayin etmiştir. Bakınız, KSS, 72/96.

(298) BA. CD. 3541; BA. CD. 2879.

(299) Âyânlık mücadelesinde bulunan Manavgadlı Mehmed'in yaptığı gasp ve cinayetlere dair bakınız, KSS, 78/23. Ayrıca, Akşehir İshaklı kazasında âyânlık iddiasında bulunanların yaptıkları şekâvetlere dair de bakınız, BA. CD. 4374; BA. CD. 5290.

(300) Bu konuda bakınız, KSS, 58/64; KSS, 64/26; karşılaştır, Yücel Özkaya, Âyânlık, 185 vd.

Ayan seçilen kişinin temel görevleri arasında, kaza ahalilerinin üzerine edası lazım gelen "tekâlifi ve umur-ı mühimmeyi kemâl-i hakkaniyet" üzere tahsil ve idare ettirip, "tevzi'i hususunda dahi şerâit-i istikâmetle tesviyeye dikkat" etmeleri vardı. Bu hususta âyânlar, ne zulme vesile olsunlar, ne de izin versinler. Ayrıca, tevzi'i defterlerine kendileri, valiler vs. ehl-i örf için 'defter akçası' vd. isimler altında hiç bir "habbe zam ve idhal olunmamasına" dikkat edeceklerdi³⁰¹. Başka bir ifade ile âyânlar, "umur-ı memleket ve mehâm-ı fukarayı ve sair asker ve zahire ve buna dair mehâm-ı matlûbeyi vaktiyle idare ve rû'yet ve ahali ve sakine-yi memleketi himâyet ve siyânet" edeceklerdir³⁰². Neticede, âyânlar, devletin halka ödenmesi için tarh ettiği her türlü verginin tevzi'i ve tahsilinde yardım edecek, ne kendisi, ne de, başkasının halka zulmetmesine izin vermeyecekti. Buna ilave olarak da, devletin, savaş zamanlarında, sıkıntı zamanlarında, talep ettiği zamanlarda asker toplayıp, istenilen yere götürmek de, âyânların görevleri arasındadır³⁰³.

Ancak bu teorik çerçeve, gerçekte çoğu zaman uygulanıyordu. Âyânların bizzat kendileri zulüm yapıyor ve zulmün kaynağını teşkil ediyorlardı. Bu sebeple devlet, 1200/ 1786 tarihinde yayınladığı bir fermanla "âyânlık lafzı külliye ref ve her mahalde birer şehir kethüdası nasb ve mecmu'âyânlığa müterâfi hususâtı şehir kethüdarları rû'yet eylemek üzere", âyânlığı kaldırmıştı. Âyânların yaptığı işler de, "şehir kethüdası"na havele edilmişti³⁰⁴. Ancak, beklenen netice hasıl olmamıştı: Çünkü "şehir kethüdarları dahi sahib-i nüfus makûlesinden olmayub, âcize gürûhundan olduklarından, ahali beyninde

(301) KSS, 64/26; KSS, 74/208; KSS, 100/162.

(302) Bakınız, KSS, 101/129.

(303) Bu konuda daha geniş bilgi için bakınız, Yücel Özkaya, Âyânlık, s.146 vd.

(304) BA. CD. 3661.

itibarları olmayub, yine ol maħalde iş gören ve nüfusu cāri olan ahalinin müte'ayyin ve kişizâdeler olup, lakin zahiren âyân tâbiri olmadığından devlet-i âliyyenin umurunu rü'yet iktizâ itse 'biz âyân değiliz, işe karışmayız' deyu" şehir kethüdasına havale etmekte, onun da, işleri görmeğe kudreti olmadığından "ahvâl-ı reaya perişan" olmuştu. Bu sebeplerledir ki, devlet, âyânları göreve tekrar çağırarak zorunda kalmıştır³⁰⁵.

Konya'da her ne kadar, Anadolu'nun diğer yerlerindeki Çaparzâde, Karaosmanoğlu gibi köklü aileler ve âyânlar yoksa da, II.Mahmud döneminde âyânlarla yapılan mücadelede nasibini almış; gerektiğinde devlet, bu bölgedeki âyânlar için, Bozok Sancağı mutasarrıfı olan Çaparzâde Süleyman'dan yardım da almıştır. Nitekim, Konya'da âyânlık ve mütesellimlik yapmakta olan ve Konya valisi olan Kadı Abdurrahman Paşa'ya karşı isyan edip, valiyi Konya'dan ayrılmak zorunda bırakacak kadar güçlenen Bekir Ağa'yı bir vesile ile öldürtmüştür³⁰⁶. Yine, II.Mahmud döneminde, Akşehir'de işaklı âyânları da tedip edilmiş³⁰⁷; Ereğli âyanı Serbevâbin-i Dergâh-ı Âli Hasan Ağa için Çaparzâde Süleyman Bey'den yardım talep edilmiştir³⁰⁸.

Âyânların, âyânlık görevinin resmî bir niteliğinin olmaması ve XVIII. yüzyıldaki 'yerli aile' niteliğine ilave olarak resmî bir hüviyet kazandırmak için, âyânlık görevinin yanında "kapucubaşılık" rütbesi elde etmek için özel dikkat harcamışlardır. Neticede bunların hemen hemen hepsi yerli ailelerden olmalarına rağmen, 'Degâh-ı Âli

(305)Rebiü'l-evvel 1205/Kasım 1790 tarihli belge için bakınız, KŞS, 101/129. Karşılaştır, BA. CD. 1409.

(306)Bakınız, KŞS, , karşılaştır, Muzaffer Erdoğan, "Kadı Abdurrahman Paşa, Hayatı ve İcraatı", Konya, S.70, (Konya 1944), s. 23 vd.

(307)BA.CD.4374; BA.CD. 5290.

(308)BA. CD. 282.

Kapucubaşısı' rütbesini taşımaktadırlar³⁰⁹. Bu talepleriyle, âyânlar, reayâ statüsünden, askerî sınıfa geçmeği mi, niyetleniyorlardı sorusunu göndeme getirmektedir.

Âyânların iktisadî ve sosyal açıdan güçlü yerli aileler arasında bulunduğunu biliyoruz. Bunların iktisadî açıdan daha fazla gelir getirecek işlerle uğraşmaları beklenirken; iktisadî bir cazibesi olmadığı halde âyânlığa çok fazla rağbet edilmesinin altında başka sebepler aranmalıdır. Belki bu sebeplerin ilki olarak, âyânlığın, bilinenlerin dışında, rüşvet, fazla akça talebi gibi yollarla daha fazla gelir getirecek bir konumda olması sayılabilir. İkinci olarak da, âyânlıkla elde edeceği gayr-ı resmi gelirlerin dışında, gerek âyân olarak ve gerekse âyânlıktan sonra elde ettiği statü³¹⁰ sayesinde, devletin ekonomik kaynaklarını elde etmede daimi bir ayrıcalık kazanacaktı³¹¹. Bu da en az âyânlık kadar önemli kabul edilmelidir. Bu ayrıcalıklarının, âyânlık kaldırıldıktan, Tanzimat'tan sonra da devam ettirmişler; kurulan 'Eyalet Meclisleri'nin ilk üyeleri olmuşlardır³¹².

Neticede Osmanlı Devletinde âyânlar, eskiden var olduğu kabul edilmekle birlikte, daha ziyade, XVII. yüzyılda, gerek devletteki değişmeler ve gerekse toplum

(309) Âyânların kapucubaşılık rütbesini haiz olduklarına dair çok örnek vardır; ancak, Gördes Kazası asilzâdegânından şehir âyânı Ebubekir'e, sadıkâne hizmetine ve müstâkîmâne gayretine binaen 'kapucubaşılık' tevcihi talebi, zikredilmeğe değer. Bakınız, BA. CD. 1846.

(310) Bu statü, belgelerde her zaman "sabık âyân" şeklinde zikredilir. Örnek olarak bakınız, KSS, 73/225; KSS, 74/44. Belki de bu statüleri hiç kaybolmuyordu?

(311) Bu konuda belgelerde şu ifade bulunmaktadır: Devletin sahip olduğu ekonomik kaynaklar arasında yer alan "mirî mukataatın ekseri ricâl-i devlet ve âyân-ı vilâyetden bazılarının uhdelerinde olub". Bakınız, KSS, 100/125. Ayrıca, Konya âyânlarının bu tür devletin ekonomik kaynaklarını tasarruf ettiklerine dair örnekler için bakınız, KSS, 100/181; KSS, 73/225; KSS, 73/237; KSS, 73/266; KSS, 84/105; KSS, 84/128.

(312) İlber Ortaylı, Tanzimat'tan Sonra Mahalli İdareler, s.14 vd.

içinde meydana gelen karışıqlar sebebiyle meydana gelen otorite boşluğunu doldurarak, ön plana çıkmıştır. Başlangıçta, işlerin yürütülmesinde müsbet rollerinden dolayı bu durumdan devlet de memnun görünüyordu. Ancak, XVIII. yüzyıldan sonra devlet açısından âyânların konumları ciddi boyutlara ulaşmış; devlet, idarî, siyasî, sosyal ve hatta askerî bir takım tedbirler alarak, âyânların konumlarını kontrol altına almak istemiştir. Tanzimat'tan sonra ise, ayanlar resmî olarak varlıklarına son verilmekle birlikte, sahip oldukları sosyal ve iktisadî güçleri sebebiyle, devletin yıkılmasına kadar gayr-ı resmî olarak kendilerini muhafaza etmişlerdir.

2- Nakıbü'l-eşraf Kaymakamı

Gerek İslam dünyasında ve gerekse Osmanlı Devletinde seyyidler (sâdât) önemli bir yer işgal ederler. Devlet bunlara bir çok ayrıcalıklar tanımıştır. Ayrıca bunlara toplum tarafından da itibar ve saygı gösterilmektedir. Bu noktada önce, sâdât kimdir ve nasıl bir düzeni vardır sorusuna cevap vermek gerekir; bilahere, Konya'daki durumu nedir diye bakılabilir.

Hz. Peygamber'in torunlarından olan Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in neslinden gelenlere sâdât denilmektedir. Bunlardan, Hz. Hasan'ın neslinden gelenlere "Şerif" (kadınlarına "Şerife"); Hz. Hüseyin'in neslinden olanlara da "Seyyid" (kadınlarına "Seyyide") denilmektedir. İşte bu seyyidlerin nesebinin listesini tutmakla; hâl ve hareketlerini kontrol etmekle; onların çıkarlarını korumakla görevli kişiye "Nakıbü'l-eşraf" denilmektedir³¹³. Bu Nakıbü'l-eşraf devletin merkezi olan İstanbul'da oturmak-

(313) C. Van Arendonk, "Şerif", İslam Ansiklopedisi, C.XI, s.435-442; T.W. Haig, "Seyyid", İslam Ansiklopedisi, C.X, s.543; Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadî Tarihi, C.II, s.80 vd.; Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.III, İstanbul 1983, s.200, 342; Ferit Develioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Ankara 1984⁶, s.1087, 1136, 1187.

ta, bunların taşralardaki temsilcilerine de "Nakübü'l-eşraf Kaymakamı" denilmektedir. Bunlar da, seyyidlerin arasından seçilmekteydi; dolayısıyla kendileri de sâdât-tandı.

Belgelere göre, Konya, Ladik ma' Said-ili, Bozkır ve Karapınar kazalarına birden, İstanbul'daki Nakübü'l-eşraf'ın mektubu ile bir Nakübü'l-eşraf kaymakamı görevlendirilmektedir; görevleri arasında, her şeyden evvel, kendilerine bağlı bölgelerdeki sâdât-ı kirama saygı ve hürmet göstereceği belirtilmektedir. Kadı veya mütesellim senedleriyle "izhar-ı alâmet-i hazıra edenleri men' ve def'" edecekler ve seyyid belgesini, nakübü'l-eşraf kaymakamı dahi vermeyecek, ancak böyle bir talep vuku' bulursa, bu isteği İstanbul'a ileteceklerdi. Önemli bir problem yada nakübü'l-eşrafların dikkat etmeleri gereken bir husus da, "sâdât-ı kiramdan tevcihiye, arusiye ve muhaddesât-ı saire namerziye namıyla bir akçelerin almayub ve aldırma"yacaklardır. İlave olarak, seyyidlerin ırz ve namuslarının korunmasında gayret göstermeleri de istenmektedir³¹⁴. Seyyidlerle ilgili bir husus meydana geldiğinde ehl-i örfün müdahale etmemesi, konunun kaymakam aracılığıyla çözümlenmesi istenmektedir: "İçlerinden biri dava-yı şer'iyesi vuku'nda meclis-i şer'e ihzarı ve ahz ve habs ve te'dib lâzım geldikde, kadimden vazifeleri olan nakübü'l-eşraf kaymakamı olanlar ma'rifetiyle rü'yet" olunacaktır³¹⁵. Buna rağmen, "ehl-i örf taifesi taraflarından hilâf-ı kanun ahz ve habs tekâlifiyle teaddi" oldukları ve buna engel olunması istenmekte-

(314) Nakübü'l-eşraf kaymakamı tayinlerine dair bir kaç örnek için bakınız, KSS, 100/200; KSS, 64/1; KSS, 64/132; KSS, 67/2; KSS 71/3; KSS, 74/37; KSS, 74/42; KSS, 74/48; KSS, 78/58.

(315) Bu husus, sadece seyyidler arasında değil, seyyidler ile vatandaş arasında da malî, adlî bir hadise vuku'nda konu önce nakübü'l-eşraf kaymakamına iletilmektedir. Mesela, Nakibzâde merhum Esseyid Elhac Abdullah'ın mahdumu Esseyid Elhac Mehmed Efendi'nin Hatıb köyü ahalilerinden 593 kuruş alacağı için kadının Nakübü'l-eşraf Kaymakamı Esseyid Elhac Ali Efendiye yazdığı 22 Rebiü'l-evvel 1212/14 Eylül 1797 tarihli mürasele için bakınız, KSS, 67/2. Ayrıca bakınız, KSS, 64/130; KSS, 64/132.

dir³¹⁶.

Kimler ve ne gibi özelliklerinden dolayı nakübü'l-eşraf kaymakamı seçildiklerine baktığımızda; genellikle nakübü'l-eşraf kaymakamı tayinlerinde belgeler aynı dili kullanmakla birlikte birkaç tanesi, bu hususu açıklar nitelikte ve farklı şekilde ifade etmiştir: Mesalâ, Gurre-i Ramazan 1239/30 Nisan 1824'de yeniden nakübü'leşraf kaymakamı tayin edilen Mehmed Cemaeddin Efendi "nabercâ hareketi bu defa ilâm ve bâ arz-ı mahzar" olduğundan yerine Nakibzâde Mahmud Efendi tayin edilmiştir³¹⁷. Eski kaymakam Esseyid Abdulkadir Efendi, "bi'l-iktiza hecr" olmuştur (ayrılmıştır). Yerine, "hüsn-i hâlini ve hizmet-i mezkureye liyakat ve istidadını bazı mevsuku'l-kelam zevat-ı kiram inha" etmesiyle Rebiü'l-evvel ayının gurre-i 1211/4 Eylül 1796 tarihinde Esseyid Elhac Ali Efendi tayin edilmiştir³¹⁸. Yine, "sâdât sizden hoşnud oldukları tarafıma inha olduğuna binaen" Gurre-i Cemaziye'l-ahire 1213/12 Eylül 1798 senesinde Nakibzâde Esseyid Ali Efendi yeniden kaymakam tayin edilmiştir³¹⁹.

Nakübü'l-eşraf kaymakamı, toplum içinde sahip olduğu itibarından başka, mahkemelerde duruşmalara katılarak, bilirkişi olarak görev almakta; bu konuyla, kadıyı, gayr-ı resmi olarak murakebe etmekte ve adlî bir rol de üstlenmektedir³²⁰. Bu davranışı ile nakübü'l-eşraflar aynı zamanda yargının güvenilirliğine katkıda bulunmaktadır.

(316) KSS, 64/132.

(317) Bakınız, KSS, 71/3.

(318) Bakınız, KSS, 67/9.

(319) Bakınız, KSS, 67/2.

(320) Çoğunlukla mahkemelerde resmi olarak kimin -davaya şahitlik eden "şuhudu'l-hâl" dışında- hazır bulunduğu belirtilmemektedir. Ancak Meclis-i Şer'de, genellikle mahallin önde gelenleri hazır bulunmaktadır. Meclis-i Şer'de, Nakübü'l-eşrafın da hazır bulunduğunu ifade eden iki örnek için bakınız, KSS, 71/12; KSS, 77/117.

3- Şehir Emîni

Malî ve idarî konularda resmî görevlilere yardımcı olmakla görevli olan şehir kethüdasının varlığı Osmanlı Devletinin kuruluşuna kadar gitmektedir³²¹.

Çoğu şehirlerde bu konumda bulunanlara "Şehir Kethüdası" denildiği halde, Konya'dakine "Şehir Emîni" denilmektedir³²². Fakat Yusuf Küçükdağ, XVIII. yüzyılın ilk yarısında şehir kethüdası ile şehir emîni'nin aynı anda görevde bulduklarını söyleyerek "bu iki görevin ayrı olarak mütalaa edilmesi" gerektiğini ifade etmektedir³²³. Ancak incelenilen dönemde, Konya'ya ait kayıtlarda şehir kethüdası ile ilgili bir kayda tesadüf edilemediğinden şehir emîni ile şehir kethüdasının aynı olduğu görüşü geçerli kabul edilmelidir.

Öte yandan Osmanlı Devleti merkezinde şehir emîni ismi altında şehir kethüdasından farklı vazifesi olan ayrı bir görevli bulunmaktadır³²⁴. Buna rağmen, Osman Nuri vilayetlerdeki şehir emînlerinin, Evliya Çelebinin de verdiği bilgiler doğrultusunda merkezdekinden farklı olarak şehir kethüdası konumunda olduğunu belirtmektedir³²⁵.

Bu meyanda, Osmanlı Devletinde şehir kethüdası-şehir

(321) Mustafa Akdağ, İctimaî Tarih, C.I, s.408; C.II, s.41.

(322) Bu konuyu Musa Çadırcı ifade etmekte; Rifat Özdemir de, Musa Çadırcı'nın bu görüşüne iştirak etmektedir. Bakınız, Musa Çadırcı, Anadolu Kentleri, s.41; Rifat Özdemir, Ankara, s.157.

(323) Yusuf Küçükdağ, her nekadar ayrı mütalaa edilmesi gerektiğini söylüyorsa da bunların vazifelerindeki "nüansı" tam olarak tespit edemediğini de belirtiyor. Bakınız, Yusuf Küçükdağ, Konya, s.124-125.

(324) Osman Nuri [Ergin], Mecelle, s.1358 vd.

(325) Aynı Eser, s.1361 vd.; Karşılaştır, Evliya Çelebi, Seyahat-nâme, C.IV, İstanbul 1314, s.413.

emini hakkında yapılmış bir hayli inceleme mevcuttur³²⁶. Buna göre şehir emini ahali seçmekte, kadıya durum bildirilerek gerekli beratını almaktadır. Buna muvafık olarak, "Konya kazasının bi'l-cümle ahalileri Meclis-i Şer'i"de Seyyid Ali Efendi b. Seyyid Cafer'i "cümlemizin rey ve ma'rifetimizle beldemizin iktiza eden umur u hususâtımızı rü'yete bundan akdem şehir emini nasb ve ta'yin" olmuştur³²⁷. Görevi, yukarıda da belirtildiği üzere "beldemizin iktiza eden umur u hususâtımızı rü'yet" olarak ifade edilmektedir. Bu genel ifadeyi açarak şehir emininin görevleri olarak şunları söylemek mümkündür: Beldenin bütün masrafları şehir emini tarafından yapılmaktadır. Yapılan bu masraflar, tevzi'i vaktinde hesap edilerek, tevzi'i defterine kaydediliyor ve bu defterlere kaydedilen miktarlar, salyâne olarak halktan tevzi' ve tahsil ediliyor³²⁸. Şehir emini İbrahim Ağa, 1168'den 1176'ya gelinceye kadar "ma'rifet-i şer' ve bizim ma'rifetimizle vilâyetin şehir emini olub; müddet-i emnâlığından bu yana vaz' olunan mümzi' tevzi' defteri mucibince, taksit ve avarız ve menzil-i imdâdiye vesair cüz'i ve küll'i, vâk'i olan salyânelerin hesabları"nı gördürmüştür. Toplanan bu paraları İbrahim Ağa, yöre halkının bilgisi dahilinde beldenin "umur ve husus-ı

(326) Bu konuda ilk olarak Osman Nuri [Ergin]'i zikretmek yerinde olacaktır. Osman Nuri [Ergin], Mecelle, s.1657 vd.; Musa Çadırcı, Anadolu Kentleri, s.41 vd.; Tuncer Baykara, "Tanzimatda Şehir Belediye", 150. Yılında Tanzimat, Haz. H.D.Yıldız, Ankara 1992, s.283 vd.; Rifat Özdemir, Ankara, 157 vd.; Yusuf Küçükdağ, Konya, s.123-125.

(327) Bakınız, 25 Şaban 1211/23 Şubat 1797 tarihli belge için KSS, 67/78; 15 Cemaziye'l-evvel 1220/11 Ağustos 1805 tarihli belge için KSS, 68/60; KSS, 73/48.

(328) Bu defterler; vilayetteki en büyük yolsuzluk kaynağıdır. Bu defterlere, valiler, kadılar, âyanlar vd. görevliler "fazladan akça idhal" ediyor ve bunu da, halktan tahsil ediyorlardı. Bunu önlemek için, devlether zaman, tevzi'i defterlerinin tahsil edilmezden evvel, kontrol edilmek üzere yılda iki kez İstanbul'a gönderilmesini, vilayet masraflarına dahil olmayan harcamaların, eğer varsa vali, kadı vs. gibi kişilerin fazladan ekledikleri paralar çıkarılarak, kalanın halka tevzi'i edilmesini istemiş ancak buna pek riayet edilmemiştir.

mühimmelerine" "harc ve sarf" etmiştir³²⁹. Sadece, beldede yapılan masrafları tahsil ve sarf değil, valilere ait imdad-ı hazeriyye ve imdad-ı seferiyyelerin tahsil ve yerli yerine itası da görevleri arasındaydı. Bu hususta, ilk olarak 1177 senesine mahsuben Karaman valisi Abdi Paşa'nın imdad-ı hazeriyyesinin takşid-i sanisinin Konya kazasına isabet eden miktarı şehir emini Abdullah Çelebi tarafından tahsil edilip teslim edilmiştir³³⁰. Yine Konya valisi olan Hafız İsmail Paşa'ya ait olan imdad-ı seferiyyenin Konya kazasına isabet eden 2837 kuruşluk kısmı, şehir emini Hafız Abdurrahman Efendi tarafından ahz ve kabz edilip, Konya Mütesellimi Hacı Mustafa'ya teslim edilmiştir³³¹. Keza, bir başka belgede şehir emini, 1225/1810 senesine mahsuben Konya kazasına isabet eden rüsüm-i ağnamın 335 adedinin bedeliyesi olan 1675 kuruşu da tahsil ederek, teslim etmiştir³³². Şehir emini bu masrafları tahsil işini bazen, başkalarına havale ettiği de olurdu³³³. Bu görevi karşılığında vilayet masraflarına eklenmek üzere belli bir ücret alırdı. Bu ücretin, 1256/1840 senesinde, 6 aylığınının 350 kuruş olduğu tespit edilmiştir³³⁴.

Bu meyanda, şehir eminin temel görevi vergi toplamak ve gerekli yerlere harcama yapmak olduğuna göre, kimlerin vergi vereceği ya da vermeyeceği; harcamaların nerelere yapılacağı da şehir eminini doğrudan ilgilendirmektedir.

(329) KSS, 100/104.

(330) KSS, 58/209.

(331) 7 Şaban 1222/10 Ekim 1807 tarihli belge için bakınız, KSS, 69/23; keza Hafız Abdurrahman Efendinin 1224/1809 senesine ait imdad-ı seferiyyelerinin teslimi için bakınız, KSS, 69/23; 1212 senesine ait imdad-ı hazeriyyenin Konya kazasına isabet eden taksit-i saniyi Şehir Emni İbrahim Efendi yediyle tamamen ve kâmilan teslim-i hazine olduğuna dair bakınız, KSS, 67/241.

(332) Bakınız, 7 Şevval 1225 tarihli belge için KSS, 69/26.

(333) KSS, 64/16.

(334) KSS, 76/136.

Bu sebeple, fakir ülema, kimsesiz dul kadın, yaşlı, kimsesiz, 'alil ve fakir olup da vergi veremeyecek durumdakilerin müracaatları sonucunda vergiden muaf olma talepleri davası şehir emini tarafından yakından takip edilmekte ve netice de emine bildirilmektedir³³⁵. Aynı şekilde, çeşitli görevlerden taka'üd olmuş kişiler de maaşlarını şehir emininden almakta, emin de bunları şehir masrafları arasına katmaktadır³³⁶.

Şehir eminlerinin sui istimalleri de yok değildi; en başta geleni, tevzi defterlerinin her altı ayda bir kontrol edilmek üzere gönderilmeleri işlemi zamanında yapılmıyordu. Bu da, daha çok, tevzî defterlerine girmemesi gereken masrafların dahil edildiği ve fazladan, yapılmadığı halde harcama yapılmış gibi para kaydedildiğinden, kontrol edilmesi için gönderilmiyordu. Ancak, şikayet vuku' bulduğunda da bunların hesapları yeniden görülür, zimmetinde para bulunursa tahsil edilirdi. Bu meyanda, Konya şehir emini Hacı Halil'in sui istimal ve irtikapta bulunduğu dair Karaman valisi Alaeddin Paşa'nın yazısı üzerine, Emin Bey'in nezaretinde hesabı yeniden görülmüştür³³⁷.

Şehir eminleri, her ne kadar yerli ailelerden seçiliyorsa da, incelenilen dönemde âyân, mütesellim, müftü vs. gibi diğer görevliler kadar ön planda ve etkili rol oynadığı tespit edilememiştir. Keza, şehir eminleri şehir hayatında âyânlar, müftüler kadar etkili ve nüfûzlu değillerdi³³⁸; çünkü, âyânların nüfûzlarını kırmak için âyânlığı kaldırmışlar yerine şehir kethüdalarını/eminler-

(335) KSS, 58/70; KSS, 58/71; KSS, 58/103; KSS, 64/16; KSS, 71/18.

(336) Bakınız, KSS, 67/241; KSS, 73/18.

(337) Şevval 1215/Şubat 1801 tarihli belge için bakınız, BA. CD.772.

(338) Bu konuda daha geniş bilgi için sosyal hiyerarşi bölümüne bakınız.

ini görevlendirmişlerdi; ancak, 1200/1786 tarihinde yayınlanan bir fermanla, şehir kethüdalarının nüfûzu ve kudreti olmadığından âyanlar tekrar görevlendirilmişlerdi³³⁹.

4- Muhtar

Bir toplumda müesseseler, toplumun beklentilerine cevap vermeyince, problemi çözmek için iki tür davranış tipi görülür: Biri, mevcut müesseseyi aksayan yönlerini gidermek amacıyla, o müessesede bazı ıslahat yapılır. Diğeri ise, mevcut müesseseyi ortadan kaldırarak veya o müessesenin alternafini ortaya koyarak; istenilen şekilde çalışmayan müesseseyi devre dışı bırakarak, kendiliğinden yok olmasına terk edilir. II. Mahmud döneminde de, özellikle Yeniçerilerin ortadan kaldırıldığı 1826 senesinden sonra, bir çok alanda toplumun ve devletin beklentilerine cevap vermeyen bir çok müesseseler ya ortadan kaldırılarak, ya da, buna gücü yetmiyorsa, onu etkisiz hale getirilerek, onun fonksiyonlarını icra eden yeni bir müessese tesis edilme yoluna gidilmiştir. Bu dönemde kurulduğunu bildiğimiz Muhtarlık teşkilatı³⁴⁰ da böyle bir düşüncenin sonucunda kurulmuştur.

Muhtarlık teşkilatı kurulmazdan evvel gerek köylerde ve gerekse şehirde mahallelerde aynı işi gören "kethüda", "ihtiyar" hatta bazen "muhtar" diye nitelendirilen kişiler mevcuttu³⁴¹. Bunlar, genel olarak, daha sonra kurula-

(339) Ayanlığın kaldırılarak yerine Şehir Kethüdasının görevlendirilmesi gerektiği; akabinde bu uygulamanın başarısızlığı sebebiyle ayanların tekrar seçilmelerine dair bakınız, BA. CD. 3661; BA. CD. 4761; BA. CD. 1894; BA. CD. 1409.

(340) Muhtarlık teşkilatının kurulmasına dair müstakil tek monografi, Musa Çadırcı'ya aittir. Bu konuda bakınız, Musa Çadırcı, "Türkiye'de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması Üzerine Bir İnceleme", Belleten, C.XXXIV/135, (1970), s.409 vd.

(341) XVIII. yüzyılın ilk yarısında Konya'daki "ihtiyar" vb. kişilerle ilgili olarak bakınız, Yusuf Küçükdağ, Konya, s.126; KSS, 64/52; KSS, 72/67-68; ayrıca bakınız Musa Çadırcı, Anadolu Kentleri, s.38.

çak resmî muhtarlık teşkilatının üstlendiği görevleri yerine getiriyorlardı. Fakat, muhtarlık teşkilatına yüklenen görevleri daha ziyade şehirlerde ve köylerde bi'l-fiil âyânlar yerine getiriyorlardı. II. Mahmud'un âyânlarla yaptığı mücadele, herkesin bildiği gibi çok çetin geçmiş, fakat tam olarak ortadan kaldırmak mümkün olmamıştır. Ancak, âyânları etkisiz hale getirmek ve resmî muamelede devre dışı bırakmak için, âyânların görevlerini üstlenen, eskiden beri de toplum içinde gayri resmi olarak varlığı bilinen muhtarlık geleneği resmî hale getirilerek böylece muhtarlık teşkilatı kurulmuştur. Nitekim, Anadolu'daki muhtarlık teşkilatı da, şehir yöneticisi ile bir âyân arasında meydana gelen problem sonucunda kurulmuştur³⁴².

Konya'da da, 9 Cemaziye'l-ahire 1251/2 Ekim 1835 tarihinde gönderilen³⁴³ bir emirle muhtarlık teşkilatının kurulması istenmiştir. Fukara ve zayıfların emniyet ve istirahatlarını temin için "her bir mahallât ve kurraya mücerrebü'l-etvâr kimesnelerden evvel ve sâni itibarıyla ikşer muhtar nasb ve tay'yin" olunacaktır³⁴⁴. Binâenaleyh, "dersaadetimde karargîr olan nizâm-ı müstâhsenenin" yerine getirilerek "nasb olunan muhtarânın" isimleri defteri İstanbul'a gönderilerek, hazineden "hakk" olunacak mühürleri kendilerine verilecektir³⁴⁵. Bu şekilde seçilecek muhtarlar mahalle ahalisine; mahalle imamları da muhtarlara ve vücuh-ı memlekete "yeke yek" kefil olacaklardır. Muhtarların görevlerini belgeden şu şekilde özetlemek mümkündür: eğer mahalleliden biri, başka bir yere gidecek veya taşınacak olursa, imam ve mahalle muhtarlarının her biri kendisine mühürlü pusula vermedikçe, Defter Nazırları tarafından inha ve mürür tezkere-

(342) Bakınız, Musa Çadırcı, "Muhtarlık Teşkilatı", s.410 vd.

(343) KSS, 73/220.

(344) Bu konudaki vali buyruğusu için bakınız, KSS, 73/225.

(345) Bu mühürlere ait belgenin ilişikteki fotokopisine ve bunlara ait tanzim edilen listeye bakınız.

si verilmeyecek ve vardıkları yerde de kabul edilmeyecek; eğer birisi, bir mahalleye veya köye girmek isterse de, önce muhtarları ona kefil olacak, sonra mahalle defterlerine kaydedilecektir³⁴⁶.

Muhtarlar, bu resmî görevleri karşılığında vergiden muaf tutulmuş³⁴⁷; ancak Tanzimat-ı Hayriye icabınca bütün muafiyetler iptal edildiğinden, muhtarlara, köyleri veya mahallelerinin büyüklüğüne göre 50 ilâ 100 kuruş arasında senevî maaş bağlanmıştır³⁴⁸. Mahalle muhtarları, yukarıdaki görevlerinin yanısıra, daha önce âyânların etkin bir şekilde rol aldıkları mahalleye vergi dağıtma ve tahsil işini de üstlendikleri görülmektedir. Bu da, muhtarların

(346) KŞS, 73/220; karşılaştır, BA. 13 Zilhicce 1252 CD. 3405.

(347) BA.25 Receb 1256 tarihli belge için bakınız, CD. 2196

(348) BA. 29 Receb 1257 tarihli belge için bakınız, CD. 2870.

zaman zaman yolsuzluklara karışmasına veya yolsuzluk isnadına muhatap olmalarına sebep olmaktadır³⁴⁹.

Mahallede muhtarlık teşkilatından önce, mahallede resmî sorumlu mahalle imamı iken, muhtarlık teşkilatı kurulduktan sonra muhtarlar olmuştur. Ama, yukarıdaki belgede de, imamların muhtarlara kefil olacakları şeklinde ifade edildiği üzere, imamların mahalledeki nüfuzu belki azaldı ama tamamen kaybolmamıştır³⁵⁰.

E- TANZİMAT'TAN SONRA

ŞEHİR İDARESİNDEKİ BAZI DEĞİŞMELER

Osmanlı Tarihinde 'Batılılaştırma' hareketi önemli bir yer işgal eder. Batılılaştırma hareketi içinde de, 1839 tarihinde Mustafa Reşid Paşa'nın Gülhâne'de okuduğu fermanla başlayan ve "Tanzimat" adı verilen dönemin ise çok daha fazla önemi vardır. Ne varki, Tanzimat hareketini, hemen 'Gülhâne'de Hatt-ı Hümayun'un' okunduğu 1839 tarihiyle başlatmak pek doğru olmaz: Çünkü, Tanzimat, uzun zamandır devam eden ve olgunlaşmış olan bir hareketin uzantısıdır; Batılılaştırma hareketinin 1839 tarihinden sonraki aldığı boyuttur.

Tanzimat hareketinin yakın plandaki temelleri, II.Mahmud'un 1826 tarihindeki "Vaka-yı Hayriye"den yani Yeniçerileri ortadan kaldırdıktan sonra başlattığı reformlardır. Burada, II.Mahmud, idarî alanda yaptığı yeniliklerle, yönetimde işbölümü ve nâzırlılara geçiş; modern meclislerin alt yapısını oluşturacak "Meclis-i Vâlâ" gibi danışma meclislerinin kurulması; görevlilere

(349) Yolsuzlukları veya yolsuzluk suçlaması ile hesapları görülen muhtarlara ait belgeler için bakınız, KŞS, 79/130; KŞS, 82/58.

(350) KŞS, 79/6; KŞS, 79/18; KŞS, 82/52; ayrıca bu konuda mahalle imamı bölümüne bakınız.

doğrudan gelir kaynaklarını tahsis etmek yerine, merkezi hükümet tarafından maaş verilmesi gibi köklü değişiklikler gerçekleştirmiştir. Tanzimat hareketi, bu değişiklikleri hem tescil etmiş, hem hızlandırmış, hem de genişletmiştir³⁵¹.

Tanzimat'ın ilanıyla birlikte ilkeleri, tüm Osmanlı Devletinde birden olmasa da, tedricen uygulanmaya konulmuştur. Karaman Eyaleti, başka bir ifadeyle Konya da, "Tanzimat-ı Hayriye icra olunan mahaller" in ilkeleri arasında yer almıştır³⁵².

Bu meyanda, Konya'da Tanzimat'ın öngördüğü idarî, malî ve askerî yenilikler uygulamaya konulacaktı. Ancak, Tanzimatçıların bu hususta yeterli hazırlıkları olmadığından, toplu bir değişiklikten ziyade tedrici uygulamalarla bu yenilikler hayata geçirildi. Taşrada ilk olarak, vilayetlerin sınırları ile ilgili idarî bazı düzenlemeler yapıldı³⁵³.

Ayrıca, en önemli değişik vergi alanında yapılacak; vergi, maktuen, ürünün tamamından değil üründen elde edilen gelirden alınacaktı. Ama bunun için önce mevcut potansiyel tespit edilmeliydi: Bunun için yeni bir tahrir

(351) Bu konuda çok geniş literatür mevcuttur; bazıları için bakınız, Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.V, Ankara 1983², s.169 vd.; Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Metin Kıratlı, Ankara 1984², s.77 vd.; Stanford Shaw-Ezel K.Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu*, C.II, s.66 vd.; Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul 1978, s.163 vd.; Reşat Kaynar, *Mustafa Reşid Paşa ve Tanzimat*, Ankara 1984².

(352) Tanzimat Fermanı'nın sicildeki kayıdı için bakınız, KSS, 83/103; karşılaştır, BA. CD. 162; BA. CD. 4250 ve BA. Tanzimat Defteri I, s.162.

(353) Bu konuda bakınız, idarî bölüme.

yapılmasına karar verildi³⁵⁴. Bu hemen gerçekleşek, tamamlanacak bir karar değildi. Bunun için, hemen uygulamaya geçilecek nitelikte bir uygulama olarak her eyalete, zaten eyaletlerdeki resmî görevlilerin özellikle vergi tahsili esnasındaki keyfiliğinden şikayetlerin çok fazla olmasından da hareketle valilerin sorumluluğunun dışında birer "muhassıl" gönderilmesine karar verildi. Bunlar, valisinin yanında ama doğrudan merkeze bağlı ve eyaletin vergisini toplamak, görevlilerin maaşlarını vermek gibi malî işlerinden sorumluydu³⁵⁵. Asayiş işleri de "Zabtiye Amirine" bırakıldı. Böylece, eyaletlerde görev ve sorumluluk paylaşılmış; bir yerde eyaletlerde kuvvetler ayrılığı prensibi uygulanmaya çalışılmıştı. Bu meyanda Konya'da muhassıl olarak Ahmed Hulusi'yi³⁵⁶; keza, zaptiye işleriyle ilgili Eyüp Paşa'nın görevli olduğunu görmekteyiz³⁵⁷.

Bu yapılanlarla görevlilerin hilaf-ı kanun hareketlerinin önüne geçilmeye çalışılacaktı³⁵⁸. Fakat, daha

(354)Yapılan bu tahrirler, Başbakanlık Arşivinde Temettuat Defterleri başlığı altında tasnif edilmiştir. Bakınız, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, Ankara 1992, s.281. Bu kayıtların Konya'ya ait olanının sicillerdeki karşılığı 148 numaralı defterdir. Bu defter tamamen, bahsedilen dönemde yapılan tahrirler olan temettuat kayıtlarını ihtiva etmektedir. Başbakanlık arşivinde Konya'ya ait temettuat kayıtları, önce şehir merkezindeki mahalleler tek tek; daha sonra köyler, kazalar, sancaklar şeklinde sıralanmaktadır. Bunlara ait bazı örnekler için bakınız, Nehr-i Kâfûr mahallesi Temettuat, 10254; Vad-i Meram mahallesi Temettuat, 10257; Baba Sultan mahallesi Temettuat, 10259; Bab-ı Aksaray mahallesi Temettuat, 10260. Diğerleri de bu numaraları takip etmektedir.

(355)BA. CD. 1496.

(356)Bakınız, KSS, 76/146.

(357)KSS, .76/150.

(358)Tanzimat'ın taşrada uygulanmasına dair bir çok örnek mevcuttur; ancak bazıları için bakınız, Halil İnalçık, "Tanzimat'ın Uygulanması"; aynı yazar, Tanzimat ve Bulgar Meselesi, Ankara 1943; Musa Çadırcı, Anadolu Kentleri, s.203 vd.; İlber Ortaylı, Mahalli İdareler; Muzaffer Sencer, "Osmanlı İmparatorluğunda Tanzimat Sonrası Siyasal ve Yönetmel Gelişmeler", Anne İdaresi Dergisi, XVII/3, (Ankara.1984); Muhiddin Tuş, Sivas Şer'iyeye Sicillerine Göre

sonra gerek valiler ve gerekse merkeze karşı doğrudan sorumlu malî me'murlar (muhassıl), idarî yönden işbirliğine gidememişler ve birbirlerini engeller mahiyette ve başarısızlığa sebep olacak davranışlar içine girmişlerdir³⁵⁹.

Ayrıca muhassıllarla birlikte, eyaletlerde birer meclis oluşturulmasına karar verilmişti. Bu meclislerde muhassılın mahiyetindeki mal, nüfus ve emlak kâtbinin yanısıra, mahallin hakîmi, müftüsü, asker zabiti ile ileri gelen dört kişi ve gayr-ı müslimlerden de dinî başkanlarıyla iki kocabaşı bulunacaktı³⁶⁰. 21 Muharrem 1256^{27 Mart 1840} tarihli, İstanbul'a gönderilen bir belgede, Konya'da böyle bir meclisin oluşturulduğu bildirilmişti³⁶¹. Buna göre oluşturulan meclisin muhassıl gibi aslî olanların dışında kalan azaları arasında Celâliye Evkafı Mütevelli-si, müderris-i kirâmdan ve hâlâ Konya Müftüsü olan Abdulahad Efendi, Konya hanedânından Dergâh-ı Âli Kapucubaşlarından Süleyman Bey (sabık Konya âyânı), müderris-i kirâmdan hâlâ Naib Kaymakamı Mahmud Efendi, hâlâ Nüfus Defter Nazırı Elhac Tahir Efendi, Konya hanedânından Abdurrahman Efendi, Konya hanedânından Osman, diğer bir Osman Efendi, Abdi Ağa ve Konya hanedânından Sadreddin Efendi vardı. Bu listeden de görülebileceği üzere, mecliste gayr-ı müslim aza bulunmamaktadır; ayrıca hemen hemen Konya'nın ileri gelenleri görev almışlardı. Fakat "Konya'nın kurra ve mahalâtının sülüsü hisseye" malik evkaf olması hasebiyle Mevlâna Dergâhı postnişini Mehmed Çelebi "Efendi hazretlerinin meclisde bulunmasını

Tanzimat'ın Sivas'a Tesirleri 1839-1856, (H.Ü. Tarih Bölümü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1986.

(359) Bu konuda bakınız, BA. CD. 3272;

(360) Bu meclisler hakkında daha geniş bilgi için bakınız, Halil İnalçık, "Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkileri", Belleten, XXVIII/112, (Ankara 1964); İlber Ortaylı, Mahalli İdareler, s.15 vd.

(361) BA. CD. 652.

tensib itmişler ise efendi-i, müşarûnileyh tarafından bi'l-vekâle mütevelliyi tayin itmiş"tir. Ayrıca, Meclis azalarından Celâliye Evkafı mütevellisi (Çelebi'nin vekili)'ne 2 000 kuruş, sabık Konya âyânına 1 500 kuruş, müftü, naib kaymakamı ve Nüfus Defter Nazırına 750 kuruş, diğerlerine de 300'er kuruş maaş ödenmesi kararlaştırılmıştır³⁶².

Konya Şer'îye Sicillerinden, bu meclisin çalışmasına dair açık bilgiler elde etmek mümkün olmamakla birlikte, Konya mahkemesinin de meclisin tabii üyesi olması dolayısıyla, bir çok yargılamalar bu meclislerde yapılmaktaydı. Dolayısıyla, çok yüzeysel de olsa sicillerdebu konuda bazı bilgiler bulmak mümkün olmuştur: Buna göre, vali konağında bir "Meclis Odası" tahsis edilerek ve meclisin toplantılarını burada yapmaktadır³⁶³.

Tanzimat'tan sonra eyaletlere gerek muhassıl gönderilmesi, gerekse iltizamın kaldırılarak herkesin gücüne göre ve eşit miktarda vergi alınması prensibi çeşitli sebeplerle başarılı olmamış; 1842 yılında, yeni bir düzenleme ile, iltizam usulüne geri dönmüş; başarılı olamayan muhassıllık kaldırılmış, yerine tekrar "defterdarlar" görevlendirilmişti³⁶⁴. Fakat, bu sefer, meclislerin başkanlığına muhassılların yerine geçen defterdarları değil valileri tayin etmişlerdi. 1849 tarihinde de meclis başkanları merkezden tayin edilmeye başlandı. Valilerin yetkilerinde yapılan kısıtlamalar da, eyaletlerde asayişin daha çok bozulmasına sebep olduğundan 1852

(362) Aynı belge.

(363) KSS, 79/130; KSS, 88/2.

(364) Konya'ya tayin edilen bazı Defterdarlar ve bunların çalışmalarında karşılaştıkları güçlükler için bakınız, KSS, 78/81; KSS, 85/6; BA. CD. 1038; BA. Divân-ı Hümâyûn 12/a-b.

tarihinde valilerin yetkileri tekrar genişletildi³⁶⁵. Bu tür yetki dağıtımını değişiklikleri devam etmekle birlikte bu sistem, 1864 vilayet nizmanamesine kadar fazla bir değişikli göstermeden devam edecek; bu tarihte yapılan düzenlemeyle de cumhuriyet dönemine kadar sürecek vilayet idaresi tesis edilecektir³⁶⁶.

Bu dönemde, halkın Tanzimat'a tepkisi, doğrudan Tanzimat'ın kendisine olmamış; Tanzimat'ın getirdiği, özellikle iktisadî konularda, vergi muafiyetleri gibi hususlarda yapılan yeniliklerin bazan toplumun bir kesiminin menfaatlerine ters geldiği, bazan de, bu yenilikler halka yanlış aksettirilerek³⁶⁷, işin doğrusu anlaşıldığı zaman uygulamanın menfaatlerine ters düştüğünü düşünmesinden dolayı tepki göstermesi şeklinde olmuştur³⁶⁸. Tanzimat Fermanının kendisine fazla itiraz edilmemiş; bu ferman, Konya halkı bir meydana toplanarak okunmuş ve

(365) XIX. yüzyıl ortalarında valilerin yarattığı ve meydana gelen değişmelerle ilgili detaylı bir araştırma için Musa Çadırcı, *Osmanlı Türkiye'si Yönetiminde Yenilikler (1826-1856)*, (AÜ. DTCF. Tarih Bölümü Basılmamış Doçentlik Tezi), Ankara 1979; buradaki bilgilerin yeniden bir değerlendirilmesi için de, aynı yazar, *Anadolu kentleri; Tanzimat dönemindeki memurların düşünce ve davranışlarındaki değişmeler için Şerif Mardin, "Şerif Mardin'le din ve devlet sosyolojisi konusunda söyleşi"*, konuşan Ali Bayramoğlu, *Dün ve Bugün Felsefe, I.Kitap*, İstanbul 1985; ayrıca, genel değerlendirmeler için Muzaffer Sencer, "Tanzimat'a Kadar Osmanlı Yönetim Sistemi", *Amme İdaresi Dergisi*, 17/2, (1984); aynı yazar, "Osmanlı İmparatorluğunda Tanzimat Sonrası Siyasal ve Yönetimsel Gelişmeler", *Amme İdaresi Dergisi*, 17/3, (1984).

(366) Daha geniş bilgi için bakınız, Musa Çadırcı, *Anadolu Kentleri*, s.203 vd.; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, C.VII*, Ankara 1983³, s.152 vd.

(367) Meselâ, Bozkır kazası naibi Arnavut Ali Zülfikâr Efendi, Tanzimat'la birlikte Bozkır'a tâbi Ahırlı köyü pazarında dellâllar vasıtasıyla halka bütün vergilerden afv olunduklarını ve kimseden bundan sonra bu yolda bir tek akçenin dahi alınmayacağını ilan etmişti. Bakınız, Muzaffer Erdoğan, "Hacı Ali Paşa" *Anıt Dergisi*, S.2-3, (Konya .1946) s.13-15

(368) Bu konuda, Sivas örneğinde yapılan araştırma için bakınız, Muhiddin Tuş, *Tanzimat'ın Sivas'a Tesirleri*.

herkes büyük memnuniyet gösterisinde bulunmuştur³⁶⁹. ges Bunun Bunların dışında meydana gelen olayları, Tanzimat öncesi cereyen edenlerinden çok farklı görmemek daha doğru bir değerlendirme kabul edilmelidir.

F- DİĞERLERİ

İncelenilen dönemde, kuşkusuz daha başka görevlilerin de var olduğu düşünülmektedir. En azından, XVII. ve XVIII. yüzyılda var olduğunu bildiğimiz bir çok müessesenin, XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIX. yüzyılın ilk yarındaki akıbetlerinin sorgulanması gerekirdi. Bunu başka bir şekilde ifade edersek, incelenilen dönemde Anadolu'nun başka şehirlerinde gördüğümüz bazı müesseselerin, Konya'da niçin olmadığı sorusu tartışılabilir; var oldukları halde incelenmediler mi, yoksa, Konya'ya mahsus olarak mevcut değiller miydi? Sorularına cevap aranabilirdi.

Bu problemler, gözden kaçmış, ya da, dikkate alınmamış değildir. Konya şehri incelenirken, gerek Osmanlı Devletinin genelinde karşımıza çıkan müesseseler, gerekse, başka Anadolu şehirlerinde mevcut olanlar, itina ile belgelerde araştırılmıştır. Bunların bazılarını ismen de olsa belgelerde tesadüf edilmiş; bazılarını ait ise hiç bir bilgi bulunamamıştır.

Bu noktada, hakkında bilgi bulamadıklarımıza, bu müessesenin mevcut olmadığından başka bir sonuç çıkarmak mümkün değildir; ancak, bu doğru bir usûl değildir. İkinci olarak, az da olsa hakkında bilgi bulduğumuz bazı müesseseler için, bu bulduklarımızla bir neticeye gitmek de doğru değildir.

(369)Yavuz Özkan, Konya'da Tanzimat Fermanının Tatbiki Meselesi 1839-1856, (İÜ. EF. Tarih Bölümü Basılmamış Lisans Tezi), İstanbul 1969, s.6.

Bu kaygılarla, hakkında az da olsa bilgi bulunan ya da hiç bulunmayan bu müesseselerden ismen bahsedilip, bu konunun incelemeye açık bir husus olduğu belirtmekle iktifa edilecektir.

Gerek, daha önceki dönemlere, ait incelemelerde tespit edilenler olsun, gerekse, diğer Osmanlı şehirlerinde mevcut olduğunu bildiğimiz, hazineye ait hasların gelirini tahsil eden Hazine Defterdârı, has, zeamet ve timarlara ait kayıtları tutan Defter Kethüdası, Çavuşlar Kethüdası, bölgede güvenlik ve asayişten sorumlu Subaşı, şehrin temizliğinden sorumlu Çöplük Subaşısı, valinin yardımcısı olan Kehüda Ağa, sipahilerin başı olan Kethüdayeri, yine bir sipahi zabiti olan Çeribaşı ve şehrin imarından sorumlu olan Mimarbaşı gibi müesseseler hakkında, Konya'ya dair incelediğimiz kayıtlarda haklarında bilgiye tesadüf edilememiştir³⁷⁰.

Öte yandan, Tanzimat'tan önceve daha sonra maliyeden sorumlu olan Defterdâr³⁷¹, gümrük gelirlerinden sorumlu olan Rüsûmat Nazırı³⁷², Sandık Sarrafı³⁷³, Ziraat Müdürü³⁷⁴, ordunun arpa ihtiyacını temin ile mükellef Arpa Emini³⁷⁵, şehirdeki vakıfların nezareti, imarı, gelirlerinin tahsili ve işletilmesinden sorulu Vakıf Müdürü³⁷⁶,

(370) Bu konuda bakınız, Evliya Çelebi, a.g.e., s.19; Şerafettin Turan, "Osmanlı Teşkilâtında Hassa Mimarları", DTCF. Tarih Araştırmaları Dergisi, C.I/1, (Ankara 1963); Özer Ergenç, Konya; Rifat Özdemir, Ankara; Yusuf Oğuzoğlu, Konya; Yusuf Küçükdağ, Konya isimli eserlerin çeşitli yerlerinde.

(371) KSS, 78/81; KSS, 85/6; BA. CD. 1038.

(372) BA. Divân-ı Hümayun, 12/a-b4.

(373) KSS, 78/107.

(374) KSS, 78/81.

(375) KSS, 100/185.

(376) KSS, 76/130; KSS, 78/59; KSS, 78/87-91; KSS, 81/54.

Karantina Müdürü³⁷⁷, şehirdeki resmî dairelerin imar işleriyle görevli Yapı İşleri Me'muru³⁷⁸, güvenlikten sorulu olan Zaptiye ve Zaptiye Feriki³⁷⁹ gibi Konya ile ilgili inceleme dönemimize ait kaynaklarda ismini tespit etmiş olmakla birlikte, şehirdeki konumunu ve Konya'da yaptıkları işlerle ilgili bir değerlendirme yapacak kadar bilgiyi, inceleme dönemimize ait kaynaklarda bulamadığımız müesseselerdir. Bu müesseselerin Osmanlı Devleti'ndeki konumları bilinmekle beraber Konya'daki temsilcileri hakkında bir tespit yapılamayınca, bu konulara soru işareti konularak, daha ileride yeniden ele alınmak üzere böylece bırakılmıştır.

(377) KSS, 76/104; KSS, 76/110; KSS, 76/123.

(378) BA. CD. 3684.

(379) KSS, 76/128; KSS, 76/142; KSS, 76/146.

İKİNCİ BÖLÜM

T O P L U M

I-) SOSYAL YAPI

Tarih araştırmalarının temel konusu olan insan, yeryüzünde hemcinsleriyle birlikte, toplu olarak yaşamaktadır. Toplu olarak birarada yaşmanın getirdiği bir takım avantajların yanısıra, yarattığı problemler de vardır. İnsanın hayat mücadelesi, bu ikisi arasında cereyan etmektedir. Bu noktada insan, sahip olduğu imkanları kullanmada ve meselelerini çözmeye kendisine uygun bir sistem tesis etmiştir. İşte bu sistemin bir parçasına da "sosyal yapı" adı verilmektedir.

İnsanı ilgilendiren hususlar bir bütün olmakla birlikte, tahlilde ve meselelerin anlaşılmasında kolaylık temin etmesi için parçalara ayrılmıştır. Bunlardan birisini de toplumun sosyal yapısı teşkil etmektedir. O halde, öncelikle, sosyal yapı nedir sorusuna cevap verilmelidir. Akabinde, inceleme konumuz olan meselenin XVIII. yüzyılın ikinci ve XIX. yüzyılın ilk yarısında Konya şehri bazında ele alınmasına geçilecektir. Fakat, günümüz incelemelerinde çok geniş belge ve bilgi kaynakları edinme yollarının bulunması dolayısıyla çok yönlü olarak ele alınan sosyal yapı konusu, inceleme dönemi ve alanı ile ilgili olarak ancak, elde edilen verilerin imkân verdiği nisbette incelenmeye çalışılacaktır.

Sosyal yapı, sosyologlarca yeterince tartışıldığından¹; burada daha ziyade genel anlamıyla ele

(1) Sosyal yapıyı konu edinen bir çok referans bulunmakla birlikte, bunların içinden bir kaçının ifadesi ile yetinilecektir: Amiran Kurtkan Bilgiseven, Genel Sosyoloji, İstanbul 1982, s.3 vd.; Özer Ozankaya, Toplum Bilime Giriş, Ankara 1984⁵, s.131 vd.; Altan Eserpak, Sosyoloji, Ankara 1981, s.113 vd.; İbrahim Yasa, Türkiyenin Toplumsal Yapısı ve Temel Sorunları, Ankara 1970; Emre Kongar, İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, İstanbul

alınacaktır. Buna göre, bir topluluğun sosyal düzeni, müesseseleri, müesseselerinin işleyişi ve bir takım görevleri yerine getiriş yoluna sosyal yapı adı verilmektedir². Başka bir ifade ile sosyal yapı, sosyal yapıyı oluşturan çeşitli müesseseleri ve bu müesseseler arasındaki ilişkileri ihtiva etmektedir³. Buradan hareketle, ilk olarak, XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIX. yüzyılın ilk yarısında, Konya'daki toplumu ve mevcut olan resmî hiyerarşinin yanında şehirde oluşan gayr-ı resmî hiyerarşi incelenecektir. Akabinde, sosyal yapının temel unsuru olan Konya'ya ait nüfus meselesi ele alınacak; daha sonra toplum içindeki sosyal ilişkiler ile toplumun varlığını devam ettiren kültürel müesseseler, bugünün ilmi potansiyeli çerçevesinde, ancak tarihî bir konu olması sebebiyle, kaynaklardaki belge ve bilgilerin imkânı ölçüsünde incelenecektir.

A- KONYA ŞEHİR TOPLUMU ve SOSYAL HİYERARŞİ

Osmanlı toplum yapısı, klasik olarak askerî ve reaya olmak üzere iki ana gruba ayrılmaktadır. Askerî gruba girenler, devlete vergi vermeyip, devlete ait bazı vergi gelirlerinin bazan tahsil yetkisinin, bazan da muafiyet şeklinde kendilerine tahsis edilenlerdir. Reaya ise, askerî grubun dışında, devlete vergi veren herkesi içine almaktadır.

Bu genel tanımlamanın dışında, toplumların buldukları mekana veya yaptıkları işe göre de tasnifler yapılmıştır. Yaptıkları işe göre, esnaf, tüccar, çiftçi; bunların daha da detaylısı olarak haffaf, bezzaz, debbağ, bakkal vs. gibi tasnifler yapılmaktadır. Yine toplum, şehirde oturanlar, köyde oturanlar ve göçebe olarak yaşayanlar şeklinde de ayrılmaktadır. İnceleme konumuz olan Konya'nın da, Osmanlı Devletinin genel yapısından

1981⁴; Ömer Bozkurt, Ayrımsal Sosyoloji ve Toplumsal Yapı, Ankara 1972, özellikle Türk sosyoloji literatüründeki anlamı ile ilgili olarak s. 31 vd.

(2) İbrahim Yasa, Toplumsal Yapı, s.1.

(3) Özer Ozankaya, Toplum Bilim, s.131-132.

ayrılması mümkün değildir. Bu tür tasnifler Konya için de geçerlidir. Ancak, konumuzun, şehir merkezi ile sınırlı olması dolayısıyla tasnife tâbi gruplardan bir kısmı dışarıda kalmaktadır.

Buna göre, Konya'da askerî zümre içinde en başta, yönetimde görevli bulunanlar gelmektedir. Bunun da tepesinde, vali bulunmaktadır. Vali ve onun vekili olan mütesellimden sonra, vilayet konağı personeli, yeniçeri, sipahi, askerî grubun diğer önemli unsurudur. Bunlardan başka, kadı ve mahkeme personeli; müftü ve ehl-i ilim mensupları; nakibü'l-eşraf kaymakamı ve seyyidler; ehl-i tarîk, yaşlı veya dul olması sebebiyle ya da başka sebeplerle her türlü vergiden muaf olanlar da vardır. Reaya grubunda ise, her türlü ticaret ve esnaflıkla uğraşanlar, çiftçiler ve işsizleri zikretmek gerekir. Gayr-ı müslimler, Konya şehir hayatında kitleden farklı bir toplumsal konumu bulunmadığından yukarıdaki tasnifin içinde kendilerine yer bulmakta fakat dinî ve hukukî olarak bazı ayrıcalıkları dolayısıyla bunları ayrıca ifade etmek daha doğru görünmektedir.

Osmanlı Devletinin genelinde mevcut olan bu klasik sınıflamayı yukarıda ifade edildiği veçhile Konya'da da görmekteyiz. Ancak, burada, bu sınıflamanın Konya'da hangi hiyerarşik düzende yer aldığı sorusunu sormak gerekir. Başka bir ifade ile, klasik olarak ifade edilen geneldeki hiyerarşik düzen, teorik yapı, pratikte ne kadar uygulanmaktadır?

Burada, Konya'nın başka şehirlerde görülmeyen bir özelliğinden dolayı, Konya'daki reaya ve daha ziyade askerî grubun hiyerarşik konumunu aydılatabilecek bilgilerin günümüze intikali söz konusudur. Sıcak yaz günlerinde, Konya haricinde kışın yağan karların saklandığı buzluktan buzlar yazın o boğucu sıcaklarında çıkarılıp dağıtılmaktadır. Yaz mevsiminde az miktardaki bu buzların dağıtımının siyasî hiyerarşiye değil, sosyal hiyerarşiye göre yapıldığı anlaşılmaktadır. Başka bir ifade ile, Konya'daki siyasî, sosyal ve ekonomik güçlerin sahip oldukları veya bunlara atfedilen itibar ölçüsünde bu

imakandan faydalanmaktadırlar⁴.

Buna göre tanzim edilen buz defteri metni ve listesi şu şekildedir:

"Defter oldur ki,

İşbu diyâr-ı celîlu'l-kadrin hassasından olub yaz eyyâmına mahsus olan buzun vakti hulûl itmeğın bi'l-iltimas vâli-i vilâyet devletlu veliü'n-ni'am efendimiz hazretlerinin ve hâkimu's-şer' ve âyân ve eşrâfın bermûceb-i 'adet-i hasene ve kâide-i müstahsene beher yevm ta'yin olunan buz defteridir ki, ber vech-i âti zikr ve beyân olunmasını kayd şud. Fi 25 Muharrem 1249. "

	KIYYE
*1-Devletli vali Efendimizin saray-ı âlilerine	80
2-Kethüdalarına	15
3-Hâzâin-i Müşârun ileyh	15
4-Mahkeme-i Şerife'ye	50
5-Çelebi Efendi'ye	40
6-Dergâh-ı Hazret-i Mevlânâ'ya	40
7-Mütesellim-i Konya	40
8-Müftü Efendi'ye	30
9-Sabık Müftü Efendi'ye	10
10-Nakib Efendi'ye	15
11-Âyan Bey'e	30
12-Hidayetzâde'ye	5
13-Begliçelizâde'ye	5
14-Şehir Emini'ne	5
15-Hacı Tahir Efendi'ye	15
16-Reisü'l-küttâb Efendi'ye	5
17-Küttâb-ı Mahkeme ⁵	20
18-Ser Muhzırân	5
19-Defterdar Efendi'ye	30

(4) Buz defterlerine ait örnekler için bakınız, KSS, 102/169; KSS, 71/3; KSS, 72/162; KSS, 73/291.

(5) Mahkeme kâtipleri dört tane olduğunda, adam başı 5 kıyye düşmektedir.

Diğer buz defteri listelerinde bu sıralamada ve buz miktarlarında küçük farklar bulunmakta fakat bu esas fazla değişmemektedir. Bu farklar bazan sabık müftü kaydı bulunmaması, bazan sabık âyânın da yer alması şeklinde olmaktadır. Bazı defterlerde de ise, 'göreviyle değil de, görevli olanların ismiyle (Meselâ, âyân yerine "Saadetlu Süleyman Bey'e" şeklinde) ifade edilmiştir.

Yukarıda da görüldüğü üzere hiyerarşide, validen sonra kadı yer almakta; bunlardan hemen sonra da Çelebi ve Mevlânâ Dergâhı gelmektedir. Daha sonra mütesellim, müftü ve âyân sıralanmaktadır. Vücûh-ı memleket'den sayılan Konya'nın ileri gelenlerinden bazıları defterdar ve nakibü'l-eşraf kaymakamından sonra gelmektedir. En alt sırada şehir emini, mahkeme kâtibleri ve reisleri ile muhızırbaşı gelmektedir.

B- NÜFUS

Sosyal yapının temel unsuru olan nüfus, toplumun mevcut niceliğini ifade etmekle birlikte, aynı zamanda o toplumun iktisadî, sosyal ve kültürel bir çok olaylarını da izah etmekte önemli rol oynamaktadır. Bu meyanda, nüfusu meydana getiren insanın maddî ve manevî durumu, fizikî kuvveti, sahip olduğu sermayesi, üretim ve tüketim imkanı, diğer insanlarla münesebetleri, toplum içinde sahip olduğu statü ve rolü dolayısıyla iktisadî, sosyal ve kültürel olaylarda tesiri sözkonusudur⁷.

Nüfus, sadece günümüzde değil, çok eskiden beri dünyada gerek askerî ve gerekse malî konulardan dolayı

(6) KSS, 72/162.

*-Numaralar tarafımızdan verilmiş olup, defterdeki orjinal sırayı göstermektedir.

(7) Tahir Çağatay, "Nüfus Sosyolojisi Meseleleri", Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi Dergisi, XX/1-2, (Ankara 1962), s.75 vd.

dikkati çekmiş⁸; bu sebeple, sahip olunan nüfusun miktarını tespit etmek için dönemin şartlarına ve ihtiyaçlarına göre tahrirler yapılmıştır. Eski dönemlere ait bu tahrirleri, nüfus verilerini değerlendirmek üzere "Tarihî Demografi" diye bir ilim dalı teşekkül etmiştir⁹.

Bu husus, Osmanlı Devleti için de geçerli olup, fethedilen bölgede ilk olarak, nüfus ve arazi tahriri yapılmaktadır. XVII. yüzyıla kadar, periyodik denilebilecek nitelikte olan bu tahrirler daha sonraki dönemlerde yapılmamıştır. Her ne kadar bu tahrirler yapıldığı dönemin nüfusuna ait bazı bilgileri veriyorsa da, bunları günümüzün anlayışına uygun nüfus sayımı demek mümkün değildir¹⁰. Ancak Osmanlı Devleti'nde modern anlamda ilk nüfus sayımı XIX. yüzyılın ilk yarısında 1830 tarihinde yapılmıştır¹¹. Bu nüfus sayımı, çağdaş ülkelerde modern anlamdaki örneklerinin arasında yer almakla birlikte, XIX. yüzyılda yapılan¹² daha sonrakiler de dahil olmak üzere, günümüz sayımları kadar geniş ve sağlıklı

(8) Cipolla, Tarih Boyunca Ekonomi ve Nüfus, İstanbul 1980, s.80.

(9) Tarihî demografi konusuna Türkiye'de dikkati ilk çeken Ömer L. Barkan olmuştur. Bakınız, Ömer L. Barkan, "Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi" Türkiyât Mecmuası, X, (İstanbul 1953).

(10) Bu tahrirler ile ilgili, gerek yapılış tekniği ile ilgili olarak ve gerekse bu kaynaklardan istifade ederek yapılmış çok fazla çalışma örnekleri vardır. Bunlardan bir kaç örnek için bakınız, Mehmet Z. Pakalın, Tarih Deyimleri, III, s.376-377; Ömer L. Barkan, "Türk İktisat ve Maliye Tarihi için Kaynaklar: Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri", İktisat Fakültesi Mecmuası, II/1,2, (İstanbul 1941); Halil İnalçık, Hicrî 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid, Ankara 1954; Nejat Göyünç, XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı, İstanbul 1969; İsmet Miroğlu, XVI. Yüzyılda Bayburt Sancağı İstanbul 1975; Bahaeddin Yediyıldız, Ordu Kazası Sosyal Tarihi, Ankara 1985.

(11) Enver Ziya Karal, Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831, Ankara 1943; Musa Çadırcı, "1830 Genel Sayımına Göre Ankara Şehir Merkezi Nüfusu Üzerinde Bir Araştırma", Osmanlı Araştırmaları, I, (İstanbul 1980); Mahir Aydın, "Sultan II. Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri", Sultan II. Mahmud ve Reformları Semineri, İstanbul 1990.

değildir¹².

1830-1831 nüfus sayımı, yeniçeriliği kaldıran devletin yeni kurduğu ordu için sahip olduğu askerî ve malî potansiyeli tespit etmek amacıyla yapılmıştır¹³. Tanzimat'tan sonra yapılan sayımlarda ise, getirilen malî yenilikler dolayısıyla, toplumun sahip olduğu gelir durumu ve bundan mütevellid, alacağı vergileri tespit etmek amacı güdülmüştür¹⁴. XIX. yüzyılın ilk yarısında modern anlamdaki bu adımlara yüzyılın ikinci yarısından sonra, Osmanlı Devletinde nüfus verilerine daha fazla itina gösterilerek devam edilmiş ve bu meyanda çok sık sayımlar yapılmaya; nüfus kayıtları, kimlik ve pasaport belgeleri tanzim edilmeye; dolayısıyla daha geniş ve sağlıklı bilgiler toplanmaya başlanmıştır.

Bu çerçevede yer alan Osmanlı Devletinin demografik konumu içinde, Konya şehrinin nüfusu; bir bakış açısı oluşturması bakımından, XVI. yüzyılda yapılan tahrirlerden XIX. yüzyılda yapılan sayımlara kadar elde edilen veriler bir bütün içinde tahlil edilmeye çalışılacaktır.

1- Müslüman Nüfusu

Bölgedeki konumu itibarıyla çok eski bir yerleşim merkezi olan Konya'nın XII.yüzyılın başlarındaki nüfusunun 3-4000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Şehrin nüfusu, Konya'nın Anadolu Selçuklularının baş şehri olmasından sonra, XIII. yüzyılın ortalarında 60 000 kişiye yükseldiği görülmüştür¹⁵. Fakat, Selçuklulardan sonra, gerek bölge ve gerekse Konya şehri büyük bir kargaşa ve savaşların ortasında yer almış; dolayısıyla nüfusta büyük bir azalma meydana gelmiş; hatta, XIII. yüzyılın ortalarında sahip olduğu bu nüfus potansiyeline,

(12) Kemal Karpat, *Ottoman Population 1830-1914, Demographic and Social Characteristics*, Wisconsin 1985, s.8.

(13) Bakınız bir önceki not.

(14) Kamil Kepeci, *Varidat Muhasebesi*, 5953, v.2 vd.

(15) Bu konudaki veriler ve tahminler için bakınız, Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, Ankara 1985, s.138 vd.

XX. yüzyıla kadar bir daha ulaşamamıştır¹⁶.

XVI. yüzyılın başlarında yapılan bir tahrirde Konya'da 935'i müslim 22'si zimmi olmak üzere toplam 957 "hâne" vardır¹⁷. Bunun 6185 nüfusa tekâbül ettiği tahmin edilmektedir. 1584 yılına ait bir başka tahrirde ise 3654 vergi yükümlüsü (3289 hâne) tespit edilmiştir¹⁸. Buna göre, Özer Ergenç tarafından yapılan hesaplamayla, şehrin nüfusunun 18 430 olduğu tahmin edilmiştir. Öte yandan, XVII. yüzyıldan sonra kaynaklar değişmiş, tahrir defterlerinin yerini şer'îye sicilleri almıştır; dolayısıyla nüfus tespitinde kullanılan verilerin niteliği de değişmiş, kaynaklarda 'hâne' veya 'vergi yükümlüsü' yerini 'âvâriz hânesi' denilen kayıtlar almıştır. Buna göre XVII. yüzyılın ikinci yarısında Konya'da 263.5 "âvâriz hâne"si vardır¹⁹. Yusuf Oğuzoğlu'nun yaptığı tespitlere göre; bir âvâriz hânesi 10 gerçek hâneye tekabül ettiği ve bunların dışında, askerî sınıf ve vakıf yoluyla vergiden muaf olanların ilavesiyle yapılan hesaplama neticesinde Konya şehrinin nüfusunun 19 360 civarında olduğunu tahmin edilmiştir²⁰. Yine, yapılan bir diğer araştırmada da, XVIII. yüzyılın ilk yarısında nefsi Konya'nın âvâriz hânesinin ortalama 182 olduğu tespit edilmiştir. Bu araştırmada da, yine Y.Oğuzoğlu'nun metoduyla yapılan hesaplama sonucunda, bu dönemde Konya nüfusunun 22 235 kişi olduğu tahmin edilmektedir²¹. İnceleme dönemimiz içinde yer alan XVIII. yüzyılın ikinci yarısında, nüfus verisi olarak kaynaklarda yine âvâriz hânesine ait rakamlar tespit edilmiştir. Buna göre, bu

(16) Şehrin 1940 yılında yapılan sayımı 56 465, 1945 sayımı da 58 457 kişidir. Bakınız, İbrahim Hakkı Konyalı, Konya, s.257; Konya İl Yıllığı 1967, Ankara, Tarihsiz, s.135.

(17) Bakınız, İbrahim H. Konyalı, Konya, s.262. Barkan, 1820'lerde 1092 müslime karşılık 22 zimmi olduğunu söylüyor.

(18) Özer Ergenç, Konya, s. 52 vd. Karşılaştır İbrahim Hakkı Konyalı, Konya, s.252 vd.

(19) Yusuf Oğuzoğlu, Konya, s. 37 vd.

(20) Yusuf Oğuzoğlu, a.g.e., s.41.

(21) Yusuf Küçükdağ, Konya, s.73 vd.

dönemde Konya Kazası'nın âvâriz hânesinin 321.5 ve 1 rub' olduğu görülmüştür²². Bunun da yaklaşık olarak 215'inin şehir merkezine ait olduğu tahmin edilmektedir. Keza yine bu dönemde de XVII. yüzyılda olduğu gibi bir âvâriz hânesinin 10 gerçek hâneye tekabül ettiği görülmektedir²³. Öte yandan, şehirdeki Evkaf-ı Celâliye mahallelerinden olan Civar mahallésindeki 121, Pîrî Mehmed Paşa mahallesindeki 128, Alaca Mescid mahallesindeki 110, Durak Fakih mahallesindeki 90, Dedemoğlu mahallesindeki 85, Dolab Ucu mahallesindeki 112, Zincirli Kuyu mahallesindeki 218, Sarı Hasan Sokağı mahallesindeki 98 nefer avarızdan muafdır. Buna ilave olarak 91 Celâliye vakfının hademesi, 167 sadaat, 114 yeniçeri ve sipahi 195 hâne-i mahallât, 165 dul ve yetim, 205 diğer mahallelerden vakıf mahalleye gelen ve 675 vakıf reayası olmak üzere toplam 1612 nefer avarızdan muafdırlar²⁴. Bu rakamları -ortalama hâne sayısı olarak- 5 ile çarptığımızda XIX. yüzyılın başlarında Konya nüfusunun 23620 civarında olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu rakam da XVIII. yüzyılın ilk yarısına göre % 6'lık bir artışa tekabül etmektedir.

XIX. yüzyılın ilk yarısında 1830-1831 senelerinde, yukarıda da işaret edildiği üzere, ilk nüfus sayımı yapılmıştır. Buna göre, Karaman Eyaletinin nüfusunu

(22) 321.5 rakamı, Konya Kazasına aittir. Yani buna, Hatunsaray, Sudiremi ve Sahra nahiyeleri dahildir. XVII.yüzyıl avarız haneleri ile çok fazla fark olmaması hasebiyle bu dönemde Sahra nahiyesine ait 11 avarız hane, Hatunsaray'a ait 50 avarız hane ve Sudiremi'ne ait 45 avarız haneyi bundan düşersek yaklaşık şehir merkezine ait avarız haneyi 215 olarak buluruz. Bu hususta, sancağın avarızdan muaf olmayan kazalarına ait avarız haneleri örneklerini vererek Yusuf Oğuzoğlu'nun XVII. yüzyıla ait rakamlarıyla karşılaştırılabilir. Aladağ 54.5 (XVII.yy.53+0.25), Belviran 52.5(XVII.yy.60), Gafriyad 22 (XVII.yy.37.5+0.25), İnsuyu 30.5 (XVII.yy.39.5+0.25), Karış maa Berendi 18 (XVII.yy. 28+0.25), Pirluganda 20.5 (XVII.yy. 22.5+0.25). Bakınız, KSS 64/141; KSS, 101/126; KSS 101/151; Yusuf Oğuzoğlu, Konya, s.61-62.

(23) 1224 senesinde Gemalmaz ile Yenice mahalleleri arasında meydana gelen bir vergi anlaşmazlığı dolayısıyla tanzim edilen belgede Yenice mahallesinin 22 nefer olduğunu ve bunun da 2 adet ve 1 rub' avarız hanesine tekâbül ettiğini ifade etmektedir. Bakınız, KSS, 69/145.

(24) Bakınız, KSS, 64/142.

tahrir etmekle Koca Yusuf Paşazâde Nazif Bey görevlendirilmiştir. 1830 senesi Temmuz'unda Karaman'a gönderilen bir fermanla, malî konularda düzenleme yapılması gerektiğine binaen nüfus sayımı yapılacağı ifade edilerek; bu gerekçeye istinaden ve 12 yaşa kadar olanı küçük, 12 yaş üstünü de büyük, malûl olanlar da 'alil' kaydedilmiştir. Bizzat asakir-i mansurede bulunanlara ise 'asker' diye işaret edilmiştir²⁵.

TABLO:II 1830-1831 YILI KONYA NÜFUS SAYIMI SONUÇLARI²⁶

	Hâne	Kübâr	%	Sigâr	%	Alil	%	Asker	%
	5162	7906	63	4302	35	114	1	135	1
TOPLAM	5162	12.457							

Buna göre, 5 162 hânedede; % 63 (7906) yetişkin, % 35 (4302) çocuk ve yaklaşık olarak % 1 (114) yaşlı insanın yaşadığı tespit edilmiştir. Ayrıca, bunların yaklaşık % 1 (135)i de elân âsâkir-i mansûre ordusunda görevlidir.

Bu rakama, Konya'da devlet hizmetinde çalışan resmî görevliler, askerden muaf olanlar ve kadınlar dahil değildir. Yaklaşık erkek nüfusu kadar kadın olduğu gözönünde tutarsak, muafı da ortalama 5000 sayarak hepsini topladığımızda, Konya şehri için tahmini olarak 30 000 civarında bir nüfus elde etmek mümkündür.

Keza, Tanzimat'tan sonra getirilen yenilikler arasında yer alan, herkesten, gelirine göre vergi alma prensibi gereğince 1257/1841 senesinde Konya'nın "tefrik olunan virgünün mahallerinde kura be-kura, mahalle be-mahalle tefrik ve kura ve mahallâtta dâhi her bir şahsın kudret-i haline göre tarh ve tevzi"²⁷ edilen²⁷ deftere

(25) Bakınız, Enver Z.Karal, İlk Nüfus Sayımı, s.112; Mahir Aydın, a.g.e., s.83, 103. Ayrıca bu nüfus sayımı oldukça ciddi tutulmuş ve bu sayımdan gizlenenler ile ilgili gerekli cezai uyarılar yapılmıştır. Meselâ, Kayseri'de Mir Ağazâde Sadık oğullarını gizlediği için 6 ay hapis cezası verilmiştir. Bakınız, Bab-ı Ali Evrak Odası Mektubî Kalemi Meclis-i Vâlâ, 9A-/8.

(26) Enver Z.Karal, İlk Nüfus Sayımı, s.112.

(27) Temettuat görevlileri Konya'da 19419 kuruş 14 para harcayarak tahrirlerini tamamlamışlardır. Bakınız, KSS, 82/18.

göre²⁸ -bu yapılan da bir nevi sayımdır- 1830-1831 sayımı itibarıyla % 6'lık bir artış meydana gelerek, Konya şehir merkezi 5471 hâneye yükselmiştir²⁹. Bundan kısa bir süre sonra 1264/1847 tarihinde, aynı şekil ve gerekçelerle yapılan bir başka sayımda da şehir merkezinde 5692 hâne tespit edilmiştir³⁰. Buradaki artış da % 4'dür. Onyedili senelik gelişmeye baktığımızda ise % 10.26'lık bir artış meydana geldiği görülmektedir.

XVI. yüzyıldan sonra uzun bir süre boyunca nüfus artışında bir hareketlilik görülmezken XIX. yüzyılda başlayan bu artış yüzyıl boyunca devam edecektir. Nitekim, 1285/1868 salnâmesine göre erkek nüfus 16732 (1830 sayımına göre 40 sene zarfında bu en azından % 34'lük bir artışı ifade ediyor) olmuş; 1290/1873 salnâmesine göre Konya şehrinin hânese 7440 (yine 1830 sayımına göre hâne sayısı açısından % 44'lük bir artış), 1298/1881'deki vilayet salnâmesine göre de hânese 7480'e (1830 sayımına nazaran % 45 artışla) yükselmiştir³¹. Vital Cuinet'in³² 1890 yılı için verdiği nüfus ise, 50 protestan, 150 katolik, 1500 rum ve 3000'i de ermeni olmak üzere toplam 44000 kişidir³³.

Son olarak, şehirde Arap menşeli bir grup insanın bulunduğu tahmin edilmektedir. Konya'da aynı isimde bir mahallesinin bulunmasına ve XVIII yüzyılın başında

(28) Bu tür iki kayıt vardır; bunların ilki 1257 senesi "ruz-ı hızır"ına mahsuben, diğeri de 1259 senesi için hazırlanmıştır. Her iki kaydın verileri bakımından aralarında çok fazla bir fark yoktur. Bakınız, BA. KK. Varidat Muhasebesi, 5917; BA. KK. Varidat Muhasebesi, 5953.

(29) Bu konuda Eklerde verilen Mahalleler Listesine bakınız.

(30) Bakınız, KŞS, 148. Defterin tamamı temettuat vergisi tevzi' ve taksimine ayrılmıştır.

(31) Salnâmeler için bakınız, Vilâyet-i Konya Salnâmesi, Sene 1285, s.96; Vilâyet-i Konya Salnâmesi, Sene 1290, defâ 6, s.120; Vilâyet-i Konya Salnâmesi, Sene 1298, defâ 14, s.51.

(32) Vital Cuinet, La Turquie d'Asie, C.I, Paris 1892, s.819.

(33) Yüzyıl boyunca vilâyetin toplam nüfusunun gelişme seyri ve diğeri bölgelerle birlikte toplu bir değerlendirmesi için bakınız, Kemal Karpat, a.g.e.

Y.Küçükdağ'ın işaretine rağmen, inceleme dönemimizde varlığı, -bunların da müslüman olması dolayısıyla- resmî belgelerde ifade edilmemektedir. Ancak, bir takım tereke kayıtlarında "Arap" lakaplı kişilerin varlığı, bu Arap topluluğuna işaret ediyor olmalıdır. Bunların, ticaretin yanı sıra Konya'nın hac yolu üzerinde bulunması hasebiyle³⁴, hacı adaylarına rehberlik ettikleri görülmüştür³⁵.

TABLO: III KONYA ŞEHİRİNİN OSMANLILAR DÖNEMİNDEKİ NUFUSUN DEĞİŞİM SURECİ³⁶

TARİH	1520	1571	1584	1641	1675	1730	1800	1830	1841	1847	1868	1873	1881	1890
İsl./Hâne	957		3289	240*	263*	182*	215*	5162	5471	5692		7440	7480	39300-
Rum	22	17*	16						68	66			265	1500-
Ermeni									136	133			10	3000-
Tahminî Top. Nüf.	# 6185	# 15356	# 18491		# 19360	# 22235	# 23620	+ 12457			+ 16732			200& 44000

*)Ävâriz hânesi rakamlarıdır.

#)Hesaplama sonucu tahmini nüfus rakamlarıdır.

+)Kaynağın verdiği erkek nüfus rakamlarıdır.

-)&)Cuinet'in verdiği nüfusun toplam rakamlarıdır.

&)Cuinet'in verdiği katolik ve protestanlara ait toplam rakamlarıdır.

Sonuçta Konya şehri, yukarıdaki Konya nüfusunun Osmanlılar dönemindeki gelişim süreci tablosunda da toplu olarak görüleceği üzere, Selçuklular döneminde sahip olduğu tahmini 60 000 nüfusuna XIX. yüzyılın sonlarında hâlâ ulaşamamıştır. Ancak, Konya nüfusu, XIX. yüzyıla

(34) Anadolu ve Rumeli'den Hacc'a gidenler yollarında, yol güzergâhını ve bölgeyi çok iyi bilen birer 'delil' denen kılavuz götürürlerdi. Konya da, hac yolu üzerinde bulunduğu için; bu kılavuzların, kılavuzluk yapmadıkları zamanlarda burada oturuyor oldukları düşünülebilir.

(35)Yusuf Küçükdağ, Konya, s.96.

(36)Bu konuda bakınız, İbrahim H. Konyalı, Konya, s.252; Ömer L. Barkan, "Research on the Ottoman Fiscal Surveys", Studies in the Economic History of the Middle East, Ed. A.Cook, London, s.169-171; Özer Ergenç, Konya, s.75; Yusuf Oğuzoğlu, Konya, s.40-43; Yusuf Küçükdağ, Konya, s.78; Enver Z.Karal, Nüfus Sayımı, s.112, 203; BA. KK. Varidat Muhasebesi, 5917; BA. KK. Varidat Muhasebesi, 5953; KŞS, 148; Salnâme-i Vilâyet-i Konya sene 1285; Salnâme-i Vilâyet-i Konya sene 1290, defâ 6; Salnâme-i Vilâyet-i Konya sene 1298, defâ 14; Vital Cuinet, La Turquie d'Asie, C.I, Paris 1892, s.819;

kadar düşük de olsa tedrici bir artış göstermiştir. Bu artışın, tabii sebeplerden kaynaklanabileceği gibi, daha ziyade, yakın çevreden ve uzak çevreden yapılan göçlerden meydana geldiği söylenebilir. Konya, XIV. ve XV. yüzyılda meydana gelen karışıklıklardan³⁷ arandıktan sonra, meydana gelen uygun ortamın çekiciliğiyle; şehir dışındaki bölgelerin Celâlî ve benzeri eşkıyalık hareketlerinin sebep olduğu karışıklıkların iticiliğiyle nüfus yönünden XV. yüzyıldan sonra bir miktar artış göstermiştir.

Şehir, Anadolu Selçuklularının yıkılmasından ve Osmanlı Devletinin eline kesin olarak geçişine kadar geçen sürede meydana gelen karışıklıklar ve diğer başka sebeplerden dolayı, 60 000'den 6185'e düşerek büyük bir nüfus kaybına uğramış olmalı. Akabinde, gerek XVI. yüzyılda Anadolu'da meydana gelen umumî nüfus artışına paralel olarak ve gerekse şehir dışındaki Celâlî karışıklıklarının sebep olduğu göçlerle Konya'nın şehir nüfusunda hızlı bir artış meydana geldiği görülmüştür. Ancak bu artışın ekonomik ve sosyal temeli olmadığından uzun süre devam etmemiş; XVI. yüzyılın sonlarında sahip olduğu nüfusu, XIX. yüzyıla kadar fazla değişmemiştir. XIX. yüzyıldan sonra ise, siyasî, ekonomik ve sosyal yapıda meydana değişmeler sebebiyle bugün de devam eden yeni bir artış sürecine girmiştir.

2- Gayr-ı Müslimler

Osmanlı Devleti içinde yaşayan dinî toplulukların, Fatih Sultan Mehmed zamanından itibaren hukuken varlıkları tanınmıştı. Buna göre, ırkî tasniften ziyade dinî nitelikte tasnife tâbi tutulan ve adına "millet" denilen topluluklardan biri Ortadokslardır. Bunların çoğunluğu Rum ve Romalı geçmişe sahip olan topluluklarla, Rume- li'deki Slavlar'dan oluşmaktaydı ve Fener Rum Patrikhanesinin sorumluluğunda organize olmuşlardı. Diğer bir millet grubu ise Yahudilerdir; İstanbul Hahambaşısı

(37) Karamanoğulları ile Osmanlı Devletinin iktidar mücadelesinden kaynaklanan bu karışıklıklarla ilgili bakınız, Besim Darkot, "Konya", İslam Ansiklopedisi, C. VI, s. 847 vd.

liderliğinde toplanan bu Musevîler, Ortadoğu kökenli ve Avrupa'nın çeşitli bölgelerinden gelen topluluklardı. Üçüncü millet toplumunu da, Grogeryan Kilisesi liderliğinde ve çoğunluğunu Ermeniler oluşturmaktaydı. Bu millete ayrıca, Çingenerler, Süryaniler gibi bağlı oldukları bir millet cemaati olmayan imparatorluk dahilindeki geride kalan bütün dinî topluluklar da bağlanmıştı³⁸.

Bu cemaatlerin hepsini, Anadolunun hemen hemen her yerinde az veya çok görmek mümkündür. Ama, daha ziyade burada, bunların -Konya bazında- nüfusları ne kadardır? Bu toplulukların sosyal sistemleri nedir? Birbirleriyle ve müslümanlarla olan münasebetleri nasıldır? gibi sorulara cevaplar aranacaktır.

a- Nüfusları

Konya'da önemli bir unsur olan, Ermeni ve Rumlara geçmeden evvel Yahudi ve Çingenerler'in mevcudiyetleri hakkında bilgi vermek yerinde olur: Konya'da, Selçuklular zamanında Yahudilerin bulunmasına rağmen³⁹ inceleme dönemimizde varlığına tesadüf edilmemiştir. Ancak, Tanzimat döneminde toplam 20 hâne kadar olan ve bir kaç mahallede üç-beş hâne olarak dağınık bir şekilde oturan Çingenerler'in bulunduğu tespit edilmiştir⁴⁰.

Konya'nın, eski bir Roma-Bizans şehri ve aynı zamanda Anadolu Selçuklular döneminde devlet merkezi olması⁴¹ ve nüfusunun da 60000'e kadar çıkması hasebiyle dinî yönden daha heterojen bir yapıda olması bekleniyordu.

(38) Osmanlı Devletindeki millet sisteminin teşekkülü ve mahiyeti hususunda daha geniş bilgi için bakınız, Gülnihâl Bozkurt, Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasî Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914), Ankara 1989, s.9 vd.; Stanford Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, ter.Mehmet Harmancı, C.I, İstanbul 1982, s.214 vd.

(39) Bakınız, Tuncer Baykara, Konya, s. 137.

(40) Bakınız, BA.Temettuat, 10331.

(41) T.Baykara, Konya'da, özellikle şehrin başket oluşuna bağlı olarak Frenk, Ermeni, Rum ve Yahudilerin bulunduğunu ifade etmektedir. Bakınız, Tuncer Baykara, Konya, s.134 vd.

Ancak, XVI. yüzyılın başında, genel nüfusun yanısıra zimmî nüfusta da büyük bir düşüş olmuş ve bu dönemde Konya'da, sadece 22 hânelik bir gayr-ı müslim nüfus kalmıştır⁴². 1584 tarihinde ise, mevcut 119 mahalleden yine 16 vergi yükümlüsünün bulunduğu ayrı bir Hristiyan mahallesi vardır⁴³. Bu durum, XVII. yüzyılın ikinci yarısında değişmiş ve Konya'da 235 vergi yükümlüsü gayr-ı müslimin bulunduğu tespit edilmiştir. Bunların 168'i iç Kaledeki ayrı zimmî mahallesinde, geri kalan 67 vergi yükümlüsü de 23 mahallede müslümanlarla karışık olarak oturmaktadır⁴⁴. Yusuf Küçükdağ da, XVIII. yüzyılın başlarında gayr-ı müslimlerin nüfusunun ne kadar olduğunu tespit edememekle beraber, XVII. yüzyıla göre arttığını; önceden karışık olarak oturdukları mahalle sayısının 23 olduğu halde, Lale Devrinde 51'e yükseldiğini ifade etmektedir⁴⁵. Bu noktada, XVIII yüzyılın ikinci ve XIX. yüzyılın ilk yarısını ihtiva eden inceleme dönemimizde gayr-ı müslimlerin sayısı nedir? sorusu akla gelmektedir.

İnceleme dönemimizde, Konya'daki nüfusu tespiti yarayan üç belge türü vardır: Bunlardan ilki, cizye kayıtlarıdır⁴⁶; diğeri, 1830-1831'de yapılan nüfus sayımı ve son olarak da, nüfus sayımlarının devamı olan ve Tanzimat'tan sonra yapılan tahrirlerdir⁴⁷.

Cizye evraklarına göre, Konya kazasında 36 âlâ, 370

(42) Kanunî Devrine ait 387 numaralı Tapu Tahrir Defterindeki bilgi için bakınız, İbrahim Hakkı Konyalı, Konya, s.262. Karşılaştır, Özer Ergenç, Konya, s. 78.

(43) Özer Ergenç, Konya, s.78. Ayrıca Ö. Ergenç, 1570 yılında Hristiyanların 17 avarız-hânesini oluşturduklarını söylemektedir; ancak, açık olmamakla birlikte bu miktar, şehir dahili olmayıp, belki Konya kazası için olmalı.

(44) Bakınız, Yusuf Oğuzoğlu, Konya, s.51 vd.

(45) Bakınız, Yusuf Küçükdağ, Konya, s.91 vd.

(46) Bu cizye kayıtları için bakınız, 1205 senesi için KŞS, 101/1; 1212 senesi için KŞS, 67/2; 1217 senesi için KŞS, 68/2; 1221, 1223 ve 1224 seneleri için KŞS, 69/198; 1244 senesi için KŞS, 74/101; 1246 senesi için KŞS, 74/36.

(47) Tanzimattan sonra yapılan tahrirler olan temettuat kayıtları hakkında nüfus bölümünde bilgi verilmiştir.

evsat ve 60⁴⁸ ednâ olmak üzere 466 cizye evrakı⁴⁹ vardır⁵⁰. Bunun ne kadarının şehir merkezine ait olduğunu tespit edememiş olmakla beraber, 1830-1831 nüfus sayımı sonuçlarına göre şehir merkezinde gayr-ı müslim bulunmamaktadır. Buna göre, Konya'nın şehir merkezinde hiç zimmî erkek nüfus tespit edilememiş ancak köylerinde toplam 1678⁵¹ kişi sayılmıştır⁵². Fakat, Tanzimat'tan sonra yapılan tahrirlerde şehir merkezinde, karışık olarak oturanlar hariç olmak üzere biri Ermeni -Çifte Merdiven-diğeri de Rum -Gazi Alemşah- olmak üzere iki zimmî mahallesinin bulunduğunu kesin olarak biliyoruz⁵³. Bu sebeple, 1830-1831 nüfus sayımında, şehir merkezindeki zimmîlerin neden kaydedilmediği anlaşılamamıştır.

Neticede, yukarıda bahsedilen kayıta sadece gayr-ı müslimlerle meskûn olan iki mahalleden biri olan Çifte Merdiven'de 136; Gazi Alemşah'da da 69, -en azından- toplam 205 hânede zimmînin yaşadığı tespit edilmiştir. Ancak mevcut kayıtlarda zimmîlerin diğer mahallelerde müslümanlarla birlikte karışık olarak oturup, oturmadığı ve oturuyorsa ne kadar olduğuna dair bir kayıt bulunmuyor⁵⁴ ama ev satış vesikalarında, tereke defterlerinde

(48) Bir kaç örnek için bakınız, 1205 senesi için KŞS, 101/1; 1212 senesi için KŞS, 67/2; 1218 senesi için KŞS, 68/2; 1221, 1223, 1224 seneleri için KŞS, 69/198; 1246 senesi için KŞS, 74/36.

(49) Kemal Karpaz da 1804'den sonraki döneme ait cizye kayıtları vermektedir; ancak sicillerden tespit edilenlerden farklıdır. Karşılaştırınız, Kemal Karpaz, *Ottoman Population*, s. 21 vd.

(50) Karaman Eyaletine ait cizye evrakına ait miktarlar ise, 691 âlâ, 6030 evasıt, 901 ednâ olmak üzere toplam 7622'dir. Bakınız, KŞS, 100/112; KŞS, 60/105; KŞS, 74/215; Konya Sancağı da, 1399'dur. Bunun için de bakınız, KŞS, 83/2.

(51) Bunların büyük bir çoğunluğu Sille'li zimmilere ait olmalıdır. Çünkü, yaklaşık on sene sonrasına ait kayıta Sille'de 587 hâne mevcuttur. Bakınız, BA. KK. Varidat Muhasebesi, 5917.

(52) Enver Ziya Karal, *İlk Nüfus Sayımı*, s.203.

(53) Bakınız, KŞS, 148; BA. KK. Varidat Muhasebesi, 5953; BA. KK. Varidat Muhasebesi, 5917.

(54) Özellikle Tanzimat'tan sonra yapılan tahrirleri ihtiva eden şu kayıtlara bakınız, KŞS, 148; BA. KK. Varidat Muhasebesi, 5953; BA. KK. Varidat Muhasebesi, 5917.

ve bilvesile tanzim edilen diğ er sicil kayıtlarında karışık olarak oturduklarını biliyoruz⁵⁵; bu sebeple, Konya'da gayr-ı müslimlerin nüfusunun bu 205 hânenin üstünde olduğunu söylemek mümkündür⁵⁶.

Binaenaley Konya'da gayr-ı müslimlerin nüfuslarının tedricen arttığını söylemek mümkündür. Bu artış, tabii sebeplerden kaynaklanabileceği gibi, ama daha ziyade, dışarıdan yapılan göçlerle meydana gelmiştir⁵⁷. Bu göçler, XIX. yüzyılda⁵⁸ olduğu gibi, XVIII.yüzyılda da araştırmacıların dikkatini çekecek niteliktedir⁵⁹.

b- Sosyal Hayatı

Bu cemaatlerin aynı zamanda Konya'da birer kiliseleri vardı: Rumların ki, Hristos⁶⁰; Ermenilerin ki de, Meryem Ana⁶¹ ismini taşımaktadır⁶². Konya Ermeni kilise-

(55) Tereke Defterlerinde, Kal'a-i Cerb, Ulvî Sultan, İmaret, Muhtar, Şems, Mihmandar, İhtiyareddin, Eflatun, Mücellit, Aknal, Biremani, Kadıasker'in, Konya'daki zimmilerle müslümanlar karışık olarak oturdukları mahallelerden birkaçı olduğu görülmüştür.

(56) Keza 1294 salnâmesinde, 1298 salnâmesinde, 1313 salnâmesinde ve 1317 salnâmesinde bu nüfus artarak devam etmektedir. Karşılaştır: Vital Cuinet, a.g.e., s.819; Kemal Karpat, a.g.e., s.119; Stanford Shaw, a.g.e. s.

(57) Bir kaç örnek için bakınız, KSS, 74/7; KSS, 88/124; KSS, 100/53.

(58) Ahmed Tevhid Bey, 1897 senesinde "Burada hristiyan pek azdır. Kırk elli sene evvel daha az imiş. Şimdi bulunanlar Kayseri'li, Niğde'li ve sair civar kasabalardan gelmedir" demektedir. Bakınız, Süheyl Ünver, "Yetmiş Yıl Önce Konya", Belleten, C.XXXI/122, (1967), s. 213.

(59) Bu konuda bakınız, Yusuf Küçükdağ, Konya, s.92.

(60) KSS, 73/229.

(61) KSS, 76/92.

(62) Bu iki kilise, Alâeddin Tepesi'nin güney kısmında bulunan Gazi Alemşah Mahalesinde, Ermeni ve Rum Mezarlıklarına bitişiktir. Cumhuriyet döneminde bunlar yıkılmış olmakla birlikte (bakınız, İ.Hakkı Konyalı, Konya, s.1078) aynı bölgede bugün hâlâ bir kilise mevcuttur. Charles Texier, Alâeddin Tepesi'nin kuzey-doğusunda bulunan Çifte Merdiven Mahallesinde bir küçük kilisenin daha bulunduğunu bildiriyorsa da, kaynaklarda buna dair bilgi tespit edileme-

si, Ankara, Bolu, Çankırı, Hamid ve Teke sancakları ile birlikte Ankara Patrikliğine bağlıdır⁶³. Rum kilisesi de, İstanbul Fener Rum Patrikliğine bağlı, Konya, Seydişehir, Beyşehir, Silile, Akşehir, Kâfirköyü, Niğde, Bereketli Madeni, Bor, Ortaköy, Aksaray ve bunlara tabi yerlerden sorumlu bir metropolitlik olarak idare edilmekteydi; 1218/1803 tarihinde Konya Metropolitliği Rafael'in, Fener Metropolitliğine tayin olunmasıyla, bu kilisenin Rum kiliseleri arasında önemli bir mevkisinin bulunduğunu söylemek mümkündür⁶⁴.

Dinî hizmetlerini gören papazların yanında, gayr-ı müslimlerin ileri gelenlerinden olan ve din dışı olaylarda ön planda yer alan kişiye "Kocabaşı" adı verilmektedir⁶⁵; bu, bir yerde, âyanların gayr-ı müslimler arasındaki muadili gibidir. Devlet bunları, gayr-ı müslimlerle ilgili işlerde aracı olarak kullanmaktadır. Osmanlı Devleti Tanzimat'tan sonra bu kocabaşılara, eyaletlerde oluşturulan meclislerde gayr-ı müslimleri temsil görevi vermiştir. Buna karşılık, Konya'da, incelenilen sicillerde şehirde gayr-ı müslimleri temsilen bir kocabaşının bulunduğunu ifade eden bir belgeye rastlanmamıştır. Ancak, temettuat kaydında Gazi Alemsah mahallesinde bir kişinin kocabaş olduğu tespit edilmiştir⁶⁶. Ancak, Tanzimat'tan sonra oluşturulan Konya Meclisi listesinin içinde, gayr-ı müslimleri temsilen ne kocabaşıya ne de bir hristiyan ismine tesadüf edilmiştir⁶⁷. Bunun anlamı belki de şehirde, gayr-i müslimleri mecliste resmî olarak temsil edecek kadar nüfusunun bulunmaması olabilir.

Osmanlı Devleti, gerek zimmîlerin kendi içlerinde

miştir. Bakınız, Charles Texier, *Küçük Asya*, ter. Ali Suad, C. III, İstanbul 1340, s.205. Ayrıca bakınız, 1313 Vilâyet-i Konya Salnâmesi, s.251; 1317 Vilâyet-i Konya Salnâmesi, s.70.

(63) Devlet Salnâmesi, 1264, s.91.

(64) KSS, 68/101.

(65) Mehmet Z. Pakalın, *Tarih Deyimleri Sözlüğü*, C.II, s.254.

(66) BA. Temettuat, 10332.

(67) Bakınız, BA. CD., 652.

mezhep değiştirmelerini ve gerekse bunların İslam dinine geemelerini, çeşitli sosyal⁶⁸ proplemler doğuracağı endişesiyle pek desteklemiyordu⁶⁸. Fakat, yine de, bunlar arasında, yoğunluğu tespit edilememekle birlikte zaman zaman, İslâmı seçenler oluyordu. İslâmı seçecek kişi kadının önüne gelerek, kendi hür iradesi ve hiç bir baskı altında kalmadan İslâmı seçtiğini ifade ediyordu⁶⁹.

Gayr-ı müslimler, kendi aralarında, gerek medenî hukuk ve gerekse özel hukuk alanlarındaki meselelerinin, kendi cemaat hukukuna veya İslâm hukukuna göre özölme isteğinde her türlü serbestliğe sahipti. Buna dair, hem çeşitli araştırmalarda, hem de inceleme dönemimize ait sicillerde çok sayıda örnek mevcuttur⁷⁰. Ancak, dönemin içinde bulunduğu olumlu-olumsuz şartları gayr-ı müslimler de yaşamış; bu sıkıntılıları çeşitli vesilelerle, gerek kadıya ve gerekse bağlı oldukları kiliseleri aracılığıyla merkezî hükümete aktarmışlardır. Bunlar arasında en yağın olanı, ehl-i örfün, gayr-ı müslimlerin evlerine inerek, meccanen yem ve yiyecek talep etmelerine dair şikayetleri ihtiva etmektedir⁷¹. Ehl-i örf ve onlara bağlı olan levend eşkıyası, müslüman olanlara yaptığı kanunsuzlukların benzerini zaman zaman gayr-ı müslimlere karşı da yapmaktaydılar; kiliselerini teftiş bahanesiyle ve zimmîlerin evlerinde ayin yapma yasaęını⁷² fırsat bilip, zimmî evlerine varıp siz evinizde ayin yaptınız diye taciz ediyorlardı⁷³. Bunların dışında, cizyelerin toplanmasında, gerek toplayanlar, zimmîlerin cizyelerini edada imtina ettiklerine, gerekse, gayr-ı müslimlerin makbuzlarıyla ilgili şikayetlerine dair sık sık problemler

(68)Bakınız, Gülnihâl Bozkurt, a.g.e., s.20 vd.

(69)Bir kaç örnek için bakınız, KŞS, 67/2; KŞS, 69/20; KŞS, 74/2; KŞS, 74/13; KŞS, 74/46; KŞS, 83/2.

(70)Bu konud daha geniş bilgi için bakınız, Gülnihâl Bozkurt, a.g.e., s. 20 vd. Konya ile ilgili örnekler için bakınız, Yusuf Oğuzoğlu, Konya, s.51 vd.; Yusuf Küçükdağ, Konya, s.91.

(71)Örnek olarak bakınız, KŞS, 73/227; KŞS, 78/77.

(72)Bakınız, KŞS, 68/101.

(73)KŞS, 64/113; KŞS, 69/133; KŞS, 85/90.

çıkıyor olmalı ki, merkezden cizyenin toplanmasıyla ilgili sık sık emirler gönderiliyordu⁷⁴.

Bu olayların yanında, Konya'da, müslümanlarla-zimmîler arasında Tanzimat dönemine kadar ciddi bir sürtüşmenin meydana gelmediğini söylemek mümkündür. Her iki dinî grup, birlikte ticarî ortaklık, mal alışverişi yaptıkları; ev, bağ ve tarla alıp-satmış oldukaları sicil kayıtlarında görülmektedir. Hatta, Sille'de müslim ve gayr-ı müslimler Seydişehirli Hacı Yordan'ı ortaklaşa, vergi toplamak için temsilci seçmişlerdir⁷⁵. Her ne kadar, bazan, bunlar arasında, borcunu ödemediğinden dolayı mahkemeye intikal etmiş örnekler var ise de⁷⁶; bu örnekler, günlük, vaka-yı adiyeden olup, dinî cemaatlerin ilişkilerini zedeleyecek nitelikte olmamıştır. Binaenaleyh, Konya'daki gayr-ı müslim nüfus artışının bir başka sebebinin de bu olduğunu söylemek mümkündür.

Ancak, Tanzimat döneminde, sabık Konya âyânı Süleyman Bey ile Konya sandık sarrafı olan Anasti arasındaki rekabet; daha doğrusu, Anasti'nin, kanunsuz ticarî faaliyetlerine en büyük engel olarak, Konya'da önemli bir sosyal itibara ve ekonomik güce sahip olan Süleyman Bey'i görmesi ve Süleyman Bey engelini ortadan kaldırmak için sadece Konyada'ki değil, İç Anadolu bölgesindeki bazı Rumları kullanması, müslümanlar ile Rumlar arasında kısmen de olsa bir olumsuz durum yaratmış gibi gözükmektedir.

Öte yandan, Konya'daki gayr-ı müslim toplulukların önemli bir kısmını oluşturan Rumlar ile Ermeniler arasında, XIX. yüzyılın ortalarına doğru husumeti celbedici önemli bir olay olmuştur. Belki de, Konya'da surların sınırları içinde kalan Gayr-ı müslim mezarlığına, 1255 tarihinde Rumların bu bize aittir diye Ermenilerin cenazelerini defn etmelerine engel olmaları yukarıdaki olay-

(74) KSS, 60/105; KSS, 68/135; KSS, 74/70; KSS, 78/28; KSS, 83/115.

(75) KSS, 69/130.

(76) KSS 74/19; KSS, 77/59; KSS 77/70; KSS 88/124;

dan daha önemlidir⁷⁷. Çünkü, benzeri bir durum Sivas'ta da meydana gelmiş; sürtüşme uzun süre devam etmiş ve ciddi boyutlara ulaşmış ve neticede bu olayın, toplumun cemaatci düşünceden millî düşünceye geçmesinde önemli etkisi olmuştur⁷⁸.

C- AİLE

Toplumun temel müesseseleri arasında aile yer almaktadır. Bugün olduğu gibi dün de, aile, aynı önemini korumuştur. Sahip olduğu bu öneminden dolayı aile, bilim dünyasında çeşitli yönleri ile incelenmiş; bu meydana ailenin ne olduğuna dair sorulara cevap aranmış, verilen cevaplar neticesinde ailenin çok çeşitli özellikleri ve tarifleri ortaya çıkmıştır. Ancak genelde, aynı çatı altında oturan bireylerin aileyi oluşturduğunda birleşilmektedir⁷⁹. Burada, bu gibi konuları tartışmaktan ziyade, genelde Osmanlı Devletinde, özelde de XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIX. yüzyılın ilk yarısında Konya'da ailenin nitelik ve niceliklerine dair tespit edilen bazı hususiyetleri incelenecektir.

Osmanlı Devletinde aile ile ilgili ayrıntılı bir araştırmanın yapılmamış olduğuna uzun zaman önce işaret etmiş olan Özer Ergenç, hangi kaynakların kullanılması ve ne gibi problemlere cevap aranması gerektiğini ifade ederek bu araştırmaların yolunu da göstermiştir⁸⁰. Bu çerçevede daha önce tüm Osmanlı Devleti Anadolu'sunu ihtiva edecek şekilde ve ihtimalî sondaj metodu kullanı-

(77) KŞS, 83/58.

(78) Bu konuda bakınız, Muhiddin Tuş, Tanzimat'ın Sivas'a Tesirleri, s.57 vd.

(79) Bu konudaki tartışmalar için bakınız, Birsen Gökçe, "Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme", Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, VIII/1-2 (1976), s.46 vd.

(80) Özer Ergenç, Konya, s.247 vd.

olarak yapılan bir araştırmanın⁸¹ benzeri, sadece Konya için ve inceleme dönemimizi kapsayacak şekilde sınırlandırılarak yapılmıştır. Buna göre, Konya'da aileyi oluşturan bireylerin eş sayıları, çocukları, evi, ev eşyaları ve kıyafetleriyle ilgili tespit edilen bilgiler tahlil edilmeye çalışılacaktır.

Terekelerden istifade edilerek yapılan ve ailedeki bireylerin eş sayılarına geçmeden evvel, iki karşı cinsin aileyi oluşturma sürecini incelemek gerekmektedir.

1- Oluşumu ve Dağılımı

a- Nişanlanma, Nikah ve Boşanma

Bunun için önce evlilik öncesi normları ve davranışları tespit etmek gerekmektedir. Buna göre, aileyi oluşturacak iki karşı cinsin (yani kız ve erkek nasıl tanışıp karşı karşıya geliyorlar, bunu şer'îye sicil kaynaklarından tespit etmek mümkün değil -belki yaşayan gelenekler yardımıyla bu konuda bazı fikirler ileri sürülebilir- ama) evlenmeden önce nişanlandıklarını görüyoruz. Buna, şer'îye sicillerindeki kayıtlarda "namzedlik" adı verilmektedir⁸². Belgelerde konu, namzedliklerin tesisinden ziyade bozulması dolayısıyla yer almıştır. Nişandan dönme örnekleri her iki taraf, yani kız ve erkek için de geçerlidir. Nişanı bozma gerekçesi olarak taraflar, "birbirimize medfunumuz olmamağla", "beynimizde akd-i câri olmamağla" gibi sebepler göstermektedir. Kadı nişanı bozmak amacıyla mahkemeye müracaat

(81) Bu araştırmada XVI. yy.-XIX. yy. arasındaki dönemlere ait Konya'dan da 320 tereke örneği kullanılmıştır. Bu araştırmanın metodu ve neticeleri için bakınız, Muhiddin Tuş-Ömer Demirel-Adnan Gürbüz, "Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı", Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, C.I, İstanbul 1993, s.98 vd.

(82) Bu konuda Rifat Özdemir, "Tokat'ta Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1771-1810)", Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu", Ankara 1987, s.105 vd.'de geniş bilgi vardır.

eden tarafın, ister kız olsun ister erkek, ben istemiyorum dedikten sonra isteğini tescil etmekten başka bir şey yapmamakta; çünkü, evlilik tarafların hüsn ü rızasıyla tesis edilememektedir. Kadı bu noktada sadece, namzedlik döneminde tarafların birbirlerine verdikleri hediyelerin iadesiyle ilgilenmektedir⁸³.

Buradaki bilgilere göre nişanlılık süresiyle ilgili bir sınırlamanın bulunduğu dair bir bilgi tespit edilememiştir. Çünkü, kısa bir süre içinde ayrılanların yanı sıra 8 yıl beklediği halde hâlâ evlenememiş olduğundan nişanı bozan örnekler mevcuttur⁸⁴.

Evlilik sürecinde nişandan sonraki ikinci nokta, nikahdır. Nikah, -herhalde toplum içinde yapılan düğün töreninden önce- dinî vecibe gereği erkeğin eşine mihrinin bir kısmını peşin (muaccele) olarak, bir kısmını da daha sonra (müeccele) eda etmek üzere kadı huzurunda tarafların birbirleriyle evlendiklerini şahitler huzurunda ikrarıdır⁸⁵. Kadı da, tarafların bu ikrarını sicile kaydederek, tarafların evliliğini tevsik etmektedir. Ancak bu, evlilik için bir mecburiyet değildir. Taraflar, kadının huzuruna gelmeden de, iki kişinin şahitliğinde bu evliliği gerçekleştirebilir. Kadının huzurunda evlenmenin toplum içinde taraflara kazandırdığı avantajın ne olduğu tespit edilememiş; incelenmesi gereken bir husus olarak işaretle iktifa edilmiştir.

Ailenin tesisinden sonra, aile için bir inkıta devresi olan boşanmadan da söz etmek gerekmektedir⁸⁶. Normal olarak ailenin ömrü üyelerinin ölümüyle sona ermektedir. Fakat bunun dışında, eşlerden birinin çeşitli

(83) Bu konu ile ilgili örnek için bakınız, KŞS, 58/7; KŞS, 58/11; KŞS, 58/85; KŞS, 58/100.

(84) Gurb-ı Cedid mahallesinden Mehmed b. Mustafa 8 sene nişanlı kaldıktan sonra nişanı bozmuştur. Bakınız, KŞS, 58/7.

(85) Evlilik ile ilgili olarak bakınız, Halil Cin, İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme, Konya 1988².

(86) Boşanma ile ilgili bakınız, Halil Cin, Eski Hukukumuzda Boşanma, Konya 1988².

sebeplerle eşinden ayrılmak, istemesiyle de bu aile birliği bozulmaktadır. İşte, aile içindeki bu tür ayrılmalara, boşanma denilmektedir. Belgelerden izlenebildiği kadarıyla boşanmanın hukukî normlarını islâmî kurallar çizmektedir.

Buna göre, boşanmak için kadıya müracaat eden erkekler de bulunmakla beraber⁸⁷ daha çok kadınlar "beynimizde hüsn-i zindegânîmiz ve muzâfâtımız olmamağla" diye gerekçe göstererek müracaat etmiş oldukları görülmüştür. Çok az örnekte kadın, eşinin kendisini dövdüğünden dolayı boşanmak istediğini ifade etmektedir. Öte yandan boşanma talebinde bulunan kadınların bir kısmının isteği, eşinin "talak-ı selâse ile şart" ederek gerçekleştirdikleri boşanmanın, ayrıca, eğer ben diyar-ı ahire gidersem veya gidince -15 gün, 6 ay sonra- gelmez isem veya sen babayın evine gidersen veya ben senin babayın terekesinden bir tek eşyayı evime sokarsam vb. gibi sözlerden veya yeminlerden sonra "benden boş ol" demesinden bir süre sonra bu yeminin gerçekleşmesi üzerine zuhur eden boşanmanın kadı huzurunda şahitlerle tescil edilmesi içindir. Böylece, dinî açıdan boşanmış olan kadın, bunu kadı huzurunda da tescil ettirerek başkasıyla evlenme izni (hakkı) almakta ve böylece durumu resmî olarak topluma ilân etmektedir. Bu erkeklerin bazıları bir kızgınlık anında veya çok eskiden ve çok başka şartlarda söyledikleri bu yeminlerden pişman oldukalarını ifade etmelerine rağmen kadının boşanma talebinin tesciline ve kadının boşanma kararına engel olamamaktadırlar⁸⁸.

Boşanan kadın, evlenirken eşnin vermeyi taahhüt ettiği mihr-i müeccilesini de talep etmektedir. Şayet kadının yanında çocukları varsa, hamileyse veya

(87) Mustafa b. Mehmed, "beynimizde hüsn-i zindegânemiz olmamağla" diyerek kadıya müracaatla, Emine b. Gedik Hafız'ı boşamıştır. Bakınız, KŞS, 101/13.

1) Bu konuda çok çeşitli ve zengin örnekler mevcuttur. Ancak, bunları ayrı bir çalışmada tek tek ele alarak incelemek daha doğru olur. Burada, bu tür örnekler toplu olarak ve genel özellikleri verilerek değerlendirilmeye çalışıldı. Bunlara dair bir kaç örnek için bakınız, KŞS, 58/5; KŞS, 101/13; KŞS, 101/24; KŞS, 101/48; KŞS, 61/6; KŞS, 61/20; KŞS, 61/40; KŞS, 61/62; KŞS, 72/41; KŞS, 72/54; KŞS, 74/55.

başkasıyla evlenmemiş ve gelir elde etmekte aciz ise eski eşinden nafaka talebinde bulunur ve mahkemenin tayin edeceği miktarda nafaka alırdı⁸⁹.

2- Niceliği

İki karşı cinsin bir araya gelerek, nişan ve nikah gibi resmî vesikalara intikal eden ve düğün gibi sosyal hayatta adet ve geleneklere bağlı olarak, vesikalara intikal etmeden gerçekleştirilen törenlerden sonra tesis edilen ailenin terekeler yardımıyla yapılan incelemesine geçebiliriz.

Buna göre ihtimâlî sondaj metoduyla, tabloda da görüldüğü üzere toplam 200 tereke incelemeye esas tutulmuştur⁹⁰.

TABLO: IV TEREKE SAHİPLERİNİN DAĞILIMI

TEREKE SAHİPLERİ						
	MÜSLİM		GAYR-I MÜSLİM		TOPLAM	
	SAYI	%	SAYI	%	SAYI	%
KADIN	10	5	10	5	20	10
ERKEK	151	75.5	29	14.5	180	90
TOPLAM	161	80.5	39	19.5	200	100

Bunların 161 tanesi (% 80.5) müslimlere; 39'u (%9.5) da gayr-ı müslimlere aittir⁹¹. İncelenen terekelerin Cinsiyet bakımından tasnifi ise şu şekildedir: Toplam 200 terekenin 180 (% 90) tanesi erkeklere aittir. Buna göre toplam terekelerin 151 tanesi (% 75.5) müslim erkeklere ve 29 tanesi (% 14.5) de gayr-ı müslim erkeklere aittir. Yine bunların 10 (% 5)'u müslim

(89) KSS, 101/11; KSS, 72/161.

) Bu durumda, yukarıda bahsedilen araştırmada incelenen 320 tereke ile birlikte Konya geneli için 500'ü aşkın tereke incelenmiştir.

(91) Burada şunu belirtmekte fayda var ki; Konya'daki gayr-ı müslim sayısının çok az olması sebebiyle ve belli bir neticenin görülmesini temin etmek için -iradî olarak- tespit edilen zimmi terekelerinin tamamı incelemeye dahil edilmiştir.

kadınlara, 10 (% 5) da zimmi kadınlara aittir.

a- Eş Sayıları

Toplumun temeli olan ailenin tesis edilebilmesi için öncelikle iki karşı cinsin evlenmesi gerekmektedir. Bu noktada insanların değişik zamanlarda ve çeşitli toplumlarda farklı sayıda eşle evlendiği görülmüştür. İslamiyet de, sınırsız sayıda eşle evlenme geleneğinin bulunduğu bir toplumda evlenilecek kadın sayısını sınırlandırarak, şartlı olarak dört kadınla aynı anda evliliğe izin vermiştir. Bu durumun, bir İslam toplumu olan Osmanlı toplumunda da geçerli olması gayet tabiidir; ancak, burada asıl cevaplandırılması gereken husus, Konya'da yaşayan müslüman erkeklerin bu izni ne ölçüde kullandıklarıdır. Başka bir ifadeyle erkekler kaç kadınla evliliği yaygın olarak tercih ediyorlardı? Ayrıca, bu evliliklerinde ne gibi sebepler etkili olmaktadır? Böylece, verilecek cevap, hem ailenin iç dinamizmini, hem de, nüfus seyrinin anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

İncelenen 200 terekenin 161 (% 80.5) müslümanlara aittir. Bunun da 10 tanesi kadın tereke sahibidir. Bunlardan 3 tereke sahibinin (% 1.5) de eşi ve çocuğu olmamasından bekâr olduğu tahmin edilmektedir. Geriye kalan 148 (% 74) terekenin, tabloda da görüleceği üzere 14 tanesi birden fazla kadınla evlidir. Bunlardan 12 tereke sahibi (% 7.89) aynı anda 2 kadınla birden; 2 tanesi (% 1.31) de üç kadınla aynı zamanda evlidir. Dört kadınla evli olanı tespit edilememiştir. Bu 148 terekeye göre, Konya'daki müslüman erkeklerin ancak % 9.45'i birden fazla kadınla evlidir. Terekelerin tamamını esas kabul edip, toplumun tümüne genellediğimizde de bu oran % 7.5'e tekabül etmektedir. Başka bir şekilde ifade edersek, Konya'daki toplumun % 7.5'i birden fazla kadınla evlidir. Bu oranı, daha önce yapılan çeşitli araştırmalarda elde edilen neticeler de

desteklemektedir⁹². Neticede şimdiye kadar yapılan bütün çalışmalarda, gerek Osmanlı toplumunda olsun, gerekse aynı zamanda inceleme alanımız olan Konya'da olsun, çok kadınla evlilik % 10'un üstüne çıkmamıştır.

(92) Bu konuda bakınız, Ömer L.Barkan, "Edirne Askerî Kassamına Ait Tereke Defterleri (1545-1659)", Belgeler, S.5-6, (1966); Hüseyin Özdeğer, 1463-1640 Yılları Bursa Şehri Tereke Defterleri, İstanbul 1988; Ömer Demirel, "1700-1730 Tarihlerinde Ankara'da Ailenin Niceliksel Yapısı", Belleten, S.211, (1990); Muhiddin Tuş-Adnan Gürbüz-Ömer Demirel, "Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı", Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi; Muhiddin Tuş, "Kayseri Ev Halkı ve Sosyo-Ekonomik Durumları", (Belleten'de çıkacak).

TABLO: V TEREKE SAHİPLERİNİN DİN VE CİNSİYET BAKIMINDAN AİLELERİNİN DURUMU

	Tereke sayısı	Eş Sayıları			Dul	Be kâr	Çocuğu Olmayan Aileler			Erkek Çocuk	Kız Çocuk	Hami le	Anne	Baba	Diğer
		1	2	3			Erk	Kız	Hiç						
GAYR-I MUSLİM KADIN	10	9			1		6	6	2	7	5		3	2	4
GAYR-I MUSLİM ERKEK	29	28			1	1	15	6	4	23	37	3	3	1	10
MUSLİM KADIN	10	7			3		5	2	1	6	10		2		6
MUSLİM ERKEK	152	129	12	2	8	3	57	43	22	167	203	15	19	5	38
TOPLAM	200	173	12	2	13	4	83	57	29	203	255	18	27	8	58

Muhakkak ki, birden fazla kadınla evlenenler dinin kendilerine verdiği izni kullanmaktadır ama, burada şu soruyu sormak gerekir; acaba bu evlilikler sadece din izin verdi diye mi yapılmaktadır?

Birden fazla kadınla yapılan evliliklerde, muhakkak ki başka sebepler de etkili olmakla beraber, terekelerden tespit edilebildiği kadarıyla, daha ziyade evlat sahibi olma, akabinde de, eksik olan kız veya erkek çocuk edinme düşüncesi hissedilmektedir. Çünkü, Konya'da tespit ettiğimiz 3 eşli iki terke sahibinden Turak Fakih mahallesinde oturan Esseyid Elhac İbrahim Efendi b. Mehmed Bayram Efendi'nin 9 büyük kızı olmasına karşılık bir küçük erkek çocuğu vardır⁹³; Karacığan mahallesinde oturan Halil Beşe b. Arab Osman'ın ise, yine 3 kadınla evli olmasına rağmen, sadece bir küçük kızı vardır⁹⁴. Öte yandan 2 kadınla evli Esseyid Elhac Mustafa b. Elhac Ahmed, 7 büyük kız çocuğunun yanında iki küçük erkek

(93) KSS, 121/149.

(94) KSS, 121/87.

çocuğa sabiptir⁹⁵. 2 evli 5 tereke sahibinin hiç kız çocuğu; 1 tereke sahibinin de hiç erkek çocuğu yoktur. Birisinin de 1 erkek çocuğu olmasının yanında eşinin ikisi de hamiledir⁹⁶.

Burada elde edilen evlat sahibi olma; kız çocuklarına sahip olanlar da erkek, erkek çocuğuna sahip olanlarda da kız çocuğuna sahip olma arzusu, birden fazla evliliklerde temel sebep olarak görünmektedir. Bu netice, aynı zamanda daha önce yapılan araştırmalarda elde edilen sonucu da desteklemektedir⁹⁷.

b- Çocuk Sayısı

Ailelerin büyüklüğünü ve Osmanlı tarihinde birçok nüfus verilerinin değerlendirilmesinde kullanılan hâne katsayısını belirleyen ailelerin çocuk sayısı ve buna bağlı olarak ailenin genişliği de önemli bir husustur⁹⁸.

Tabloda da görüleceği üzere, incelenen 200 terekede toplam 458 çocuk tespit edilmiştir. Bunun 76 (% 17)'sı gayr-ı müslimlerin çocuklarıdır. Geriye kalan 382 (% 83)'si de müslümanların çocuklarıdır. Bunun da % 11.79'u (54 adet) birden fazla kadınla evli ailelerin çocuklarıdır.

(95) KSS, 119/122.

(96) Bu örnekler için bakınız, KSS, 117/135; KSS, 120/104; KSS, 120/117;; KSS, 121/5; KSS, 122/39; KSS, 123/60.

(97) Bu konuda daha önce verilen dip nottaki araştırmalara bakınız.

(98) Nejat Göyünç, "'Hâne' Deyimi Hakkında", Tarih Dergisi, S. 32, (1979), s. 331 vd.

TABLO: VI TEREKE SAHİPLERİNİN ÇOCUK SAYILARINA GÖRE
AİLELERİNİN DURUMU

		Çocuk suz	Be kâr	Ailelerdeki Çocuk Sayıları										Toplam	
				1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
M Ü S L İ M İ M İ M	1 Eşli	18		32	33	21	18	5	5	4				136	
	2 Eşli			3	2	4	1					1	1	12	
	3 Eşli			1									1	2	
	Dul	2		1	4		1							8	
				3											3
	Toplam	20	3	37	39	25	20	5	5	4			1	2	161
Gayr-ı M Ü S L İ M	1 Eşli	3		12	11	5	4	1						36	
	Dul					2								2	
				1										1	
	Toplam	4	1	12	11	7	4	1						39	
Genel	Tereke	27	4	49	50	32	24	6	5	4			1	2	200
	Çocuk			49	100	96	96	30	30	28			9	20	458

Ailelerdeki çocuk sayısına bakıldığında üçe kadar çocuğu olan ailelerin oranının % 70'in üzerinde olduğu görülmektedir⁹⁹. Aile başına düşen ortalama çocuk sayısı ise, tek eşle evli ailelerde 2.32; iki eşlilerde 1.91; üç evli iki ailede ise 5.5'dur. Bu husus zimmilerde ise 1.94'dür. Toplumun genelinde ise bu ortalama 2.29'a ulaşmaktadır.

Bu netice de, daha önce yapılmış olan ve müslimlerde 2.34; zimmilerde 2.07, genel ortalama olan 2.33 rakamlarına çok yakın ve onları desteklemektedir¹⁰⁰.

Ailede bulunması muhtemel kişilerin başında tereke

(99) Tek eşle evli ailelerde bu oran % 63'dür.

(100) Bu konuda daha önce verilen dip nottaki araştırmalara bakınız.

sahibinin ebeveyni gelmektedir. Müslüman tereke sahiplerinin vefatı esnasında 5 taneşinin babası, 21'nin de annesi hayattadır. Bunların dışında miras almaya hak kazanan kişiler arasından ana-baba bir veya birisi farklı kız-erkek kardeşler, kardeş çocukları, torunlar vb. gibi farklı akrabalık ilişkisi olan 44 kişi vardır. Fakat bunların, tereke sahibi ile akraba olmasına karşın aynı çatı altında oturan ve aileyi oluşturan bireylerden biri olduğunu düşünmek doğru olmaz. Bu konuda iki ip ucu, bize, insanların farklı evlerde oturduklarını düşündürmektedir: Bunlardan biri, incelediğimiz 200 tereke içinden 44 (% 22)'ünün geride bıraktığı malları arasında ev bulunmamasıdır. Bu rakamın içine, bekârlar, evli kadınlar ve gerçekten evi olmayıp da kirada, özellikle vakıf evlerinde kirada oturanlar dahildir¹⁰¹. Diğer bir ip ucu ise, ileride de ifade edileceği üzere, tespit edilen evlerin çoğunun, geniş bir aileyi barındıracak kadar büyük olmamasıdır.

3- Mekânı ve Eşyaları

a- Evi

Aileyi aynı çatı altında barındıran mekân olan ev, Osmanlı Devleti tarihinde çok az incelenen bir konudur¹⁰².

(101)Terekelerde eşi olmayan ama çocuğu olanları dul; eşi ve çocuğu olmayanları da bekâr kabul ettik. Evli kadınların çoğunun terekelerinde ev kaydına rastlanılmamıştır. Bunların oturdukları evlerinin mülkiyetinin eşine yani kocasına ait olduğu düşünülmektedir. Fakat bu terekelerde evi olmayanların hepsinin kirada oturup oturmadıklarını bilemiyoruz. Belkide, mülkiyeti hanımında olan evde oturmaktadır. Bir kısım evler hisselidir; eğer miras yoluyla intikalden dolayı hisseli değil ise birlikte oturuyor olabilir; bir kısım tereke sahibinin de birden fazla evi var. Neticede, yukarıdaki 44 evsiz terekenin içine 20 kadın ve 4 bekâr, toplam 24 tereke de dahildir. Geriye teorik olarak 20 tereke sahibi evsiz olduğundan, eşinin üzerinde kayıtlı bir evde, kirada veya diğer akrabalarıyla beraber oturmaktadırlar.

(102)Arşive dayalı olarak eski evlerin özelliklerini tespit eden çalışmalara örnek olarak, Suraiya Faruqi, Man of Modest Substance House Ovner and House Property in Seventeenth Century Ankara and Kayseri, Cambridge 1987; Robert Mantran, XVI. ve XVII. Yüzyılda İstanbul'da Günlük Hayat, çev. M.A.Kılıçbay, İstanbul 1991, s.161 vd.; Muhiddin Tuş-Ömer Demirel-Adnan Gürbüz, "Osmanlı Anadolu Ailesinde Ev, Eşya ve Giyim Kuşam", Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde

Türk evi ve Osmanlı döneminde ev ile ilgili yapılmış bir hayli araştırmalar vardır; ancak bunlar, ya günümüze intikal edebilmiş örneklerden yola çıkarak, ya da çeşitli kaynaklarda tasvir edilen büyük konaklara ait örneklerdir¹⁰³. Osmanlı Devletinde arşiv kaynaklarında ve gösterişten uzak, genele şâmil ve yaygın olan ev örneklerinin özelliklerinin tespit edilmesi ve böylece aile ve toplum hayatında büyük önemi bulunan bu hususun aydınlatılması gerekmektedir.

İnceleme dönemimizle ilgili evlerin hususiyetlerini açıklayan belge örnekleri arasında; şer'îye sicillerindeki ev satış vesikaları, vasiyet senetleri ve zaman zaman da tereke defterleri vardır.

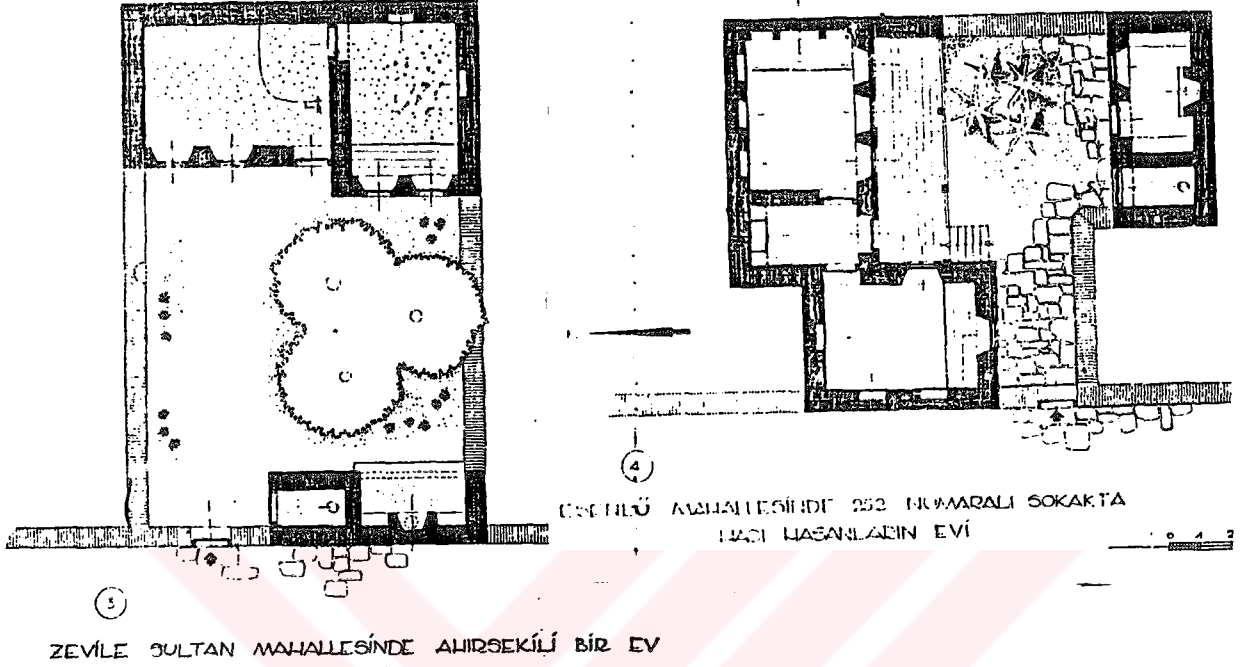
Bu kayıtlardaki bilgilerin değerlendirilmesi sonucunda Konya'da, toprak kerpiçten yapılmış olan ve genellikle tek odalı, "bir bâb" evlerin kullanıldığı görülmektedir¹⁰⁴. Ancak 2 odalı ve az da olsa 3 odalı evlere de rastlanılmaktadır. Bu evlerin odaları, bazan fevkânî ve tahtânî olabilmekteydi. Bu odaların bazan dahilîye ve haricîye diye adlandırıldıkları da görülmektedir. Bu belgelerde, ifade edilen odaların yanısıra evlerin müstemilâtı arasında bazan eşcâr-ı müsmire ve eşcâr-ı gayr-ı müsmire (meyveli ve meyvesiz ağaçlar) avlu, odunluk, samanlık, ahur, helâ, anbar, matbah, kiler,

Türk Ailesi, C.II, İstanbul 1993, s.703 vd.

(103) Bu konuda şimdiye kadar ya mimar, ya da sanat tarihçilerine ait örnekler vardır. Bunlar arasında Osmanlı evinin teorik çerçevesini çizen ve değişik yörelere ait plan örnekleri ihtiva eden değerli çalışmalar vardır. Bir kaç örnek için bakınız, Doğan Kuban "Türk Ev Geleneği Üzerine Gözlemler", Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler, İstanbul 1982, s.196 vd.; Sedat H. Eldem, Türk Evi, 3 cilt, İstanbul 1991; M.Akok-A.Gökoğlu, Ankara'nın Eski Evleri, Ankara 1951 ve özellikle Konya için bakınız, Celil Berk, Konya Evleri, İstanbul 1951.

(104) XVIII. yüzyılın başlarında da evlerin çoğunlukla tek odalı olduğunu Y.Küçükdağ da tespit etmiştir. Bakınız, Yusuf Küçükdağ, Konya, s. 91.

aşhâne gibi bölümler de zikredilmektedir¹⁰⁵.

Resim: I. Konya'daki Eski Evlere Ait İki Plan Örneği
(C.Berk'den alınmıştır)

Evlerdeki odaların sayısının azlığı, her ne kadar bize bu evlerin kullanımda bazı güçlükler doğurduğu intibai'nı veriyorsa da zamanın kullanıcılarının çok yaygın olarak tercih ettiklerine göre sıkıntı çekmiyorlardı. Çünkü bu insanlar ananevî göçebe kültüründen gelme alışkanlıkları sonucunda, eşyaları ihtiyacına göre açıp katladığından, bir problem hissetmemiş olmalıdır: Bu yüzden sahip olunan tek oda, yeri geldiğinde sofrası açılarak bir yemek odası; yine, yeri geldiğinde minderler

(105) Evlerin özelliklerini ihtiva eden çok sayıda belge vardır. Bazı örnekler için bakınız, KSS, 75/4; KSS75/35; KSS, 120/1; KSS, 120/32; KSS, 120/117.

serilerek oturma odası; gece olunca da, odalarda, duvarların içine yerleştirilen yüklüklerde muhafaza edilen yataklar açılarak yatak odası olarak kullanılmaktadır¹⁰⁶. Bu sebeple, ilk bakışta günümüz insanı tarafından anlaşılması zor olan tek odalı evler, çok yaygın ve normal olarak kullanılmıştır.

b- Ev Eşyaları

Terekelerden yaptığımız tespitlere göre, çok az sayıda odaları bulunan evin eşyaları da, genelde sayı olarak fazla değildir¹⁰⁷. Bu az sayıdaki eşyalarını, yukarıda da ifade edildiği üzere, kullanılacağı zaman meydana çıkarılacak şekilde, evin muhtelif yerlerine yerleştirmekte; böylece, kendisine her zaman için, dar mekânda geniş bir kullanım alanı yaratmaktadır. Bu meydana, terekelerde, tereke sahibinin geriye bıraktığı eşyalarını bir kaç grupta tasnif etmek mümkündür: Evinin döşemesinde kullandığı sergi ve döşemeler; yatak takımları; mutfak takımları; gıda maddeleri; hayvanlar; kitap vb. gereçler ve son olarak da giyim kuşama ait eşyalar.

Sergi amacıyla kullanılan eşyaların arasında yaygın olarak halı, kilim, palas, cecim, keçe, seccade ve hasır bulunmaktadır. Bunların, ifade edilmemesine rağmen çoğunlukla Konya ve civarında imal edildikleri düşünülmektedir. Kaldı ki, hariçden gelen veya belli bir özelliği bulunan eşyalar terekelerde belirtilmektedir. Meselâ, Türkmen kilimleri; Bursa, Mısır hasırları; Kıbrıskârî, Acemkârî minderler; Ladik, Karaman, Kırşehir Gördes seccadeleri; Selânikkârî makat; Yanbolu kebe ve keçeleri.

Yatak eşyaları, terekeler arasında çok sade bir

(106) Bu konuda ayrıntılı ve tüm Anadoluyu ihtiva edecek şekilde yapılmış araştırma örneği için bakınız, M.Tuş-Ö.Demirel-A.Gürbüz, "Osmanlı Anadolusunda Ev", s.704 vd.

(107) Belki, tereke sahibi vefatından önce bazı eşyaları tevzi ediyor olmasından; belki de miras paylaşımı ile ilgili tespit edemediğimiz başka sebeplerden dolayı terekelerde fazla eşya bulunmuyor. Belki de malının hepsi bu kadar!

anlatımla ifade edilmektedir. Bunlar yatak, yorgan, yastık ve bunlara ait çarşafarla yüzlerdir. Bu eşyaların da çoğunun nerede imal edildikleri belirtmemekte, bu sebeple bunların da Konya'da imal edildikleri tahmin edilmekte ama dışarıdan gelen yastık, yastık yüzü, çarşaf ve yorganlar da kullanılmaktadır. Hindkârî, Bilecikkârî, Borkârî, Bursakârî ve Halepkârî gibi çeşitli yatak takımları kullanılıyor olmakla beraber, dışarıdan gelenlerin büyük bir kısmı Kıbrıs ürünüdür.

Mutfak eşyaları, genellikle bakırdan olması hasebiyle terekelerde, evâni-i nühas veya teçhizat-ı menzil şeklinde zikr edilmekle beraber, bazan bizzat isimleriyle ifade edilenleriyle de bir hayli zengindir. Bu eşyalar, varsa, matbah-mutfak, aşhâne gibi bölmelerde, olmadığı yerlerde de genellikle odalarda bulunan ocakların sağında ve solunda bulunan gözlerde-dolaplarda ve odanın tavanına yakın yükseklikte bulunan sergen/tereklerde saklanmaktaydı.

Gıda maddeleri olarak, hemen hepsi kuru gıdalar olup, arpa, buğday, bulgur, un, nohud ve çeşitli yağlar zikredilmektedir. İlginç olduğu düşünülen bir gıda maddesi de şekerdir. Çok sık olmasa da, temin edilmesinin güç olmadığı düşünülecek kadar terekelerde rastlanılmıştır. Bunlardan birinde, bunun "çay şekeri" olduğu da ayrıca belirtilmiştir.

Bunların dışında terekelerde tespit edilen bazı mallar var ki, bunlar insanların bazı bedi'i ihtiyaçlarını tatmin etme amacına yönelik eşyalardır. Bu konuda sayı itibarıyla dikkati çeken ve en başta geleni kitaplardır. 200 tereke içinden 54 ailenin 872 kitabının olduğu tespit edilmiştir. Hemen hepsinin sahip olduğu Kur'ân-ı Kerîm, 21 tereke sahibinin de tek kitabı durumundadır. 33 tereke sahibinin ise birden fazla kitabının olduğu görülmüştür. Burada, çok kitaplı tereke sahiplerinin ehl-i ilme mensup mu? olduğu sorusu akla gelebilir. Ancak, bunlardan ehl-i ilme mensup olanların oldukça az olduğu görülmektedir. Meselâ, Fatma b. Osman'ın ve Alâşehir'de naib iken vefat eden Uzunağazâde Elhac Ali b. Hüseyin'in terekesinde 20

kitabı bulunmaktadır¹⁰⁸. 22 kitabı olanlardan Esseyid Hasan Dede Efendi b. Esseyid Derviş Hüseyin ser-tarik¹⁰⁹ ve Esseyid Elhac Abdurrahman b. Esseyid Abdulkadir ise sufîdir¹¹⁰. Esseyid Mehmed b. Hasan Efendi'nin de 25 kitabı vardır¹¹¹. Yine, Esseyid Ahmed Ağa b. Elhac İbrahim Ağa'nın¹¹² 44 kitabı; Esseyid Elhac Mehmed Efendi b. Veliyüddin'in 56 kitabı¹¹³; Mesnevîhân olan Süleyman Efendi'nin 85 kitabı¹¹⁴; attar olan Esseyid İbrahim Efendi b. Esseyid İbrahim'in de 86 kitabı¹¹⁵; Seyyid Abdulkadir b. Mehmed'in de 90 kitabı¹¹⁶; sülâle-i Mevlânâdan olan Esseyid Elhac İbrahim Efendi b. Mehmed Bayram Efendi'nin¹¹⁷ de 97 kitabı ve mesleği saatci olan Köse Ahmed Efendi b. Ömer'in¹¹⁸ de 157 kitabı tespit edilmiştir.

Bedi'i ihtiyaçları gideren diğer eşyalar arasında çeşitli silahlar, saatler, kahve ve kahve takımları, şerbet takımları, duhan, nargile ve gülâbdan gelmektedir. Kahvenin, genellikle belirtilmemekle beraber, bazan, Yemen kahvesi; bir kaç kez de "Yeni Dünya Kahvesi" diye menşe'i zikredilmektedir.

Konya'da terekelerde tespit edilen giyim kuşam eşyalarına geçmeden evvel, giyim kuşamın temel malzemelerinden olan iplik ve kumaşlara temas etmek gerekmektedir. Özellikle iplikler, terekelerde çok yaygındır. Her

(108) KSS, 117/134; KSS, 123/20.

(109) KSS, 122/110.

(110) KSS, 121/36.

(111) KSS, 117/20.

(112) KSS, 121/130.

(113) KSS, 117/14.

(114) KSS, 117/51.

(115) KSS, 122/39.

(116) KSS, 120/117.

(117) KSS, 121/149.

(118) KSS, 120/150.

ne kadar, terekelerde varlığına rastlanmamışsa da, evlerde çeşitli ölçülerde ve nitelikte dokuma tezgâhları bulunduğu tahmin edilmektedir. Bu iplikler, aile efradı tarafından uygun zamanlarda tezgâhların da yardımıyla dokunarak, çeşitli ihtiyaçlar gideriliyordu. Bu tezgâhlarda kumaşın yanısıra, Konya yöresinde bol miktarda bulunan yün ve yün ipliği dolayısıyla çok yaygın olan halı, kilim ve seccade de dokunmaktaydı¹¹⁹. Konyalılar, kumaş ihtiyaçlarını sadece kendi dokuduklarıyla gidermiyor, doğudan; Anadolu dışından Raha, Hama, Halep, Şam, Musul ve Bağdad; Anadolu içinden Diyarbakır, Malatya, Antakya ve Niğde; batıdan; Bursa, Manisa ve Tire; güneyden Kıbrıs; ülke dışından ise Hind, Frenk, İngiliz ve Fransız mâmûlü çeşitli nitelikte bezleri de kullanıyorlardı.

c- Kıyafetleri

Konya'daki terekelerden tespit edilen kıyafetler çok çeşitlidir¹²⁰. Bunların bir kısmı sade bir anlatımla ifade edilirken, bazıları kıyafetin bir takım özellikleriyle anlatılmaktadır. Bazan, bu kıyafetlerin başında imal edildiği şehir ismi de zikredilmektedir; bazı kıyafetlerde o kadar sık zikrediliyor ki, insana o şehrin bu konuda ihtisaslaşmış olduğu hissini vermektedir. Bu şekildeki bazı şehirler ve kıyafetler için Hama kuşağı, Ermenek ve Musul sarığı, Halep alacası şalvarı ve entarisi, Halep kuşağı, Şam alaca entarisini örnek olarak zikretmek mümkündür.

Giydikleri kıyafetler arasında, erkeklerin başların-

(119) Bu konuda bakınız, A.Fulya Bodur, XVIII. Yüzyıldan Günümüze Kadar Konya Yöresi Halıcılığı, (Ü.Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1984, s.9 vd.

(120) Ev eşyaları ve giydikleri kıyafetler konusunda hem daha geniş bilgi ve Anadolun'un geneli ile karşılaştırmak için, hem Osmanlı Devleti geneline şâmil olan ve hem de daha geniş çerçeveli, bol örnekli olarak hazırlanmış olan iki çalışma için bakınız, Ba-haeddin Yediyıldız, "Samsun Halkının Kullandığı Eşyalar Üzerine Bir Tahlil Denemesi", İkinci Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, V (1983), s.271; M.Tuş-A.Gürbüz-Ö.Demirel, "Osmanlı Anadolu Ailesinde Ev, Eşya, ve Giyim-Kuşam", Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, İstanbul 1993, s.703 vd.'a bakınız.

da çoğunlukla sarık ve destarın; kadınlar da ise, yemeni, dülbend, çenber ve çalıgın yaygın olarak bulunduğu görülmektedir. Diğer kıyafetlerde, belki modeli farklı olabilir ama erkek ile kadınların giydikleri aynı isimleri taşımaktadır: Meselâ, kadın ve erkek her ikisi de, iç kıyafet olarak belden aşağısı için çoğunlukla don; belden yukarısı için de, içlik, mintan ve gömlek giymektedirler. Bunların üzerine de entari ve fistan giyerek günlük ev kıyafeti olarak kullanılmaktaydılar. Dışarı çıkılacağına, belden aşağı giydikleri donlarının üstüne çakşır veya şalvarı geçirirler; belden yukarıya da, entari ve fistanın üzerine hırka ve yelek giyerlerdi. Bu kıyafeti, mutlaka, duruma göre uçkur, kemer veya kuşak bağlayarak tamamlarlardı. Bütün bunların üstüne de, aba, cübbe, ferace ve kürklerini giyerlerdi. Bunlar çeşitli nitelikte olup, kişinin gelir durumuna göre değişmektedir. Ancak, Konya yöresinde hayvancılığın çok yaygın ve buna bağlı olarak da debağcılığın çok gelişmesi, kürk ve kürkçülüğü¹²¹ de yaygınlaştırmış olmalı ki, Konya'daki insanların, terekelerinin değerinin miktarına bağlı olmaksızın bir çoğunda değişik hayvanlara -özellikle koyun ve kuzuya- ait kürkleri kullandıkları görülmektedir.

D- EĞİTİM

Eğitim, insan kültürünün yeni nesillere aktarıldığı yegâne sistemdir. Bu sistemi insanlar bazan iradî olarak, bazan da farkına varmadan tesis ederler. Genellikle insanlar, iradî olarak kültürlerini yeni nesillere aktardıkları sistemin tamamına eğitim demektir. Bir yerde eğitim, toplumun kendisini savunma mekânizmasıdır. Böylece toplum, hem kendini koruyacak yeni nesiller hazırlayacaktır, hem de kendini geliştirecek ortam yaratacaktır. Bu sebeple, her toplumda eğitim, ilk ele alınan, temel müesseseler arasında yer almaktadır.

Bu gerçek, Osmanlı Devletinde de kabul edilmiş; daha devletin teşekkül aşamasında Osmanlının temel eğitim müessesesi olan, medrese İznik'te tesis edilmiştir.

(121) Gayr-ı müslimler arasında çok miktarda kürkçülükle meşgul olanlar görülmektedir.

Osmanlı Devletinde eğitime verilen bu önem zamanla azalmamış ama daha XVI. yüzyıldan itibaren keyfiyeti değişmiştir¹²². Ancak burada, Osmanlı Devletindeki eğitim sisteminden ziyade, aynı zamanda Osmanlı eğitim sisteminin bir parçası olan, XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIX. yüzyılın ilk yarısında Konya'daki eğitim sistemi tartışılacaktır. Kaynaklardan yapılan tespitler ölçüsünde, mevcut eğitimin fizikî yapısı, insan unsurları ve düşünce dünyası, olaylardan yola çıkılarak yorumlanmaya çalışılacaktır.

1- Mektep

Osmanlı Devletinde değişik eğitim müesseseleri bulunmakla beraber temeli medrese eğitimine dayanmaktadır¹²³. Ancak, medreselerden de önce ve yaygın olarak dâruttalim dârulilm, muâllimhâne, mektep vb. gibi değişik şekillerde de isimlendirilen sıbyan mektepleri vardır¹²⁴. İnceleme dönemimizde Konya'da da, bu mektep ve medreselerde eğitim gerçekleştirilmektedir.

Bunlar hemen her mahallede cami ve mescidlerin müştamilâtı olarak veya uygun bir yerde bulunmaktadır¹²⁵. Eğitim, buluş çağına gelmemiş çocuklara temel dinî bilgileri vermekle sınırlıdır. Buna rağmen, buraları inşa ettiren vâkıf, hem eğitimde, hem de yönetimde farklı şartlar ifade edebilirdi. Hoca olarak vâkıflar, genellikle mahalle camisi/mescidinin imamını görevlendirmektedirler. Bazan bunlara bir halife tayin ettikleri de

(122) Cihad Baltacı, XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, İstanbul 1976, s.61 vd.; Mustafa Bilge, İlk Osmanlı Medreseleri, İstanbul 1984, s.5 vd. Johs. Pedersen, "Mescid", Osmanlı bölümünü ikmal eden M.Cavid Baysun, İslâm Ansiklopedisi, C.VIII, (1979) s.49-71.

(123) Cihad Baltacı, a.g.e., s.16 vd.

(124) Osman Ergin, Türk Maarif Tarihi, C.I-II, İstanbul 1977, s.82 vd.; L.Brunot, "Mektep", Türkiye kısmını ikmal eden Vedat Günyol, İslâm Ansiklopedisi, C.VII, (1988), s.652 vd.

(125) KSS, 64/102; KSS, 69/87; KSS, 84/103.

oluyordu¹²⁶. XVIII. yüzyılın başlarında Konya'da 60'dan fazla sıbyan mektebin bulunduğu tespit edilmiştir¹²⁷. XIX. yüzyılın ilk yarısında bu sayı 140 ulaşmıştır ama Batılılaşmanın temelini modern eğitim olduğu gerçeğinin idrakinden ve ilave olarak da Tanzimat'la birlikte ilk eğitimin mecburî hale getirilmesinden sonra sıbyan mekteplerinin yanında ilk olarak Konya valisi Sakızlı Ahmed Es'ad Paşa şehirde modern usulle planlı-programlı eğitim yapan İptidâî Mektepleri yaptırmıştır¹²⁸. Buna göre şehri yedi semte bölerek her semte de bir iptidâî yaptırmıştır: Bunlar, Körübaşı mahallesinde Aziziye, Topraklık mahallesinde Mecidiye, Hacı Fettah mahallesinde Fevziye, Hamidiye mahallesinde Hamidiye, Altunçeşme mahallesinde Mahmudiye, Akçeşme mahallesinde ve Karacığın'da Feridiye iptidâî mektepleri açılmıştır¹²⁹.

2- Medrese

Konyanın Osmanlı Devleti döneminde, eskiden Anadolu Selçuklu Devletinin merkezi olmasından dolayı, eğitim müesseseleri yönünden şanslı bir yerinin olduğu söylenebilir. Çünkü şehirde hazır bir ortam vardı; yani Selçuklular ve Karamanoğulları döneminden intikal etmiş ve fizikî yapıları bugüne kadar ayakta kalabilmiş bir çok medreseler mevcuttu¹³⁰. Bu sebeple XVI. ve XVIII. yüzyıllarda Konya'da eğitimin, yoğun olarak Selçuklu dönemi medreselerinde yapıldığını görmekteyiz¹³¹. Ancak, XVIII.

(126) KŞS, 71/68.

(127) Yusuf Küçükdağ, Konya, s.72.

(128) Bakınız, Tefik Büyüksarıkulak, II. Abdülhamit Dönemi Sâlnâmelerine Göre Konya Vilâyet Merkez Sancağının İktisadî Durumu, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 1988, s. 11.

(129) Bakınız, Vilâyet-i Konya Salnâmesi, 1298, s.153.

(130) Bu medreseler ve mimarî özellikleri hakkında bakınız, Suut Kemal Yetkin, Türk Mimarisi, Ankara 1970, s.46 vd.;

(131) Bakınız, Özer Ergenç, Konya, s.49-50; Yusuf Oğuzoğlu, Konya, 32 vd.; Yusuf Küçükdağ, Konya, 48 vd.

RESİM: II Konya'da XIX. Yüzyılın Sonlarında İnşa
Edilmiş Tipik Bir Medresenin Dış Görünüşü
(C.Berk'den alınmıştır)

yüzyıldan itibaren en azından Selçuklu dönemden intikal edenler kadar yeni tesis edilmiş medreselerin de bulunduğu anlaşılmaktadır. Ne varki, Konya'da inşa edilen Osmanlı dönemi -özellikle XIX. yüzyıla ait olanlar- medrese binaları resimde de görüleceği üzere, Selçuklu dönemlerindeki kıyasla, mimarî açıdan hem gösterişten

uzak, hem de dayanıksız toprak yapılarıdır.

Bu sebeple, bunların büyük bir kısmı, bir sonraki yüzyıla intikal bile edemiyorlardı¹³². Evliya Çelebi Konya'da XVII. yüzyılda sadece daru'l-kurraların 13, daru'l-hadislerin de 3 tane olduğunu belirtmekte iken¹³³, XVIII. yüzyılın başlarında daru'l-kurra ve daru'l-huffazlarla birlikte 47 tane medrese vardı; XIX. yüzyılın ortalarında ise, 1265/1848'de bi'l-vesile tanzim edilen bir belgeye göre, listede de görüldüğü üzere Konya'da 27 medrese faaliyettedir¹³⁴. Yaklaşık 30

(132) Osmanlı Dönemi Medreselerinin dayanıksız yapılar olduğunu, Ö.Ergenç'in, Y.Oğzuoğlu'nun ve Y.Küçükdağ ile yukarıda verilen medreselerin listelerini karşılaştırarak da anlamak mümkündür.

(133) Evliya Çelebi, a.g.e., s.19

(134) BA. İrade, Meclis-i Vâlâ, 3902.

TABLO: VII XIX. YY. ORTALARINDA KONYA'DAKİ FAAL MEDRESELER,
ODA ve ÖĞRENCİ SAYILARI

	MEDRESE İSİMLERİ	Oda sayısı	Talebe sayısı	Çömez sayısı	TOPLAM
1	Berik Hafız Medresesi	10	1	4	5
2	Cıvıloğlu Medresesi	19	6	8	14
3	Çetihciler Medresesi	17	19	6	25
4	Fettah Efendi Medresesi	14	11	12	23
5	İplikçi Medresesi	15	15	10	25
6	İrfaniye Medresesi	30	20	25	45
7	Kadızaade Medresesi	16	12	18	30
8	Kapu Mecid Medresesi	15	14	11	25
9	Kozya Medresesi	23	23	20	43
10	Köprü Başı Medresesi	9	6	3	9
11	Küçük Medresesi	6	3	13	16
12	Küçük Zincirli Medresesi	5			
13	Kütübhane Medresesi	12	9	3	12
14	Larende Medresesi	18			
15	Mes'ud Medresesi	23	3	5	8
16	Molla Kadı Medresesi	3	25	12	37
17	Nakiboğlu Medresesi	18	20	17	37
18	Palanlı Medresesi	14	12	10	22
19	Paşa Medresesi	14	9	11	20
20	Sarraçoğlu Medresesi	13	8	10	18
21	Selamoğlu Medresesi	8			
22	Süleymaniye Medresesi	14	13	10	23
23	Taş Kapu Medresesi	12	2	12	14
24	Uzun Hoca Medresesi	15	2	5	7
25	Yağmuroğlu Medresesi	19	12	19	31
26	Yiğen Ağa Medresesi	9			
27	Ziyâiye Medresesi	15	15	16	31
	T O P L A M	386	260	260	520

sene sonraki bir salnâme kaydında medrese sayısının 38 olduğunu¹³⁵ ve yüzyılın sonlarında ise bu rakamın 53'e yükseldiğini görmekteyiz¹³⁶. İnceleme dönemimizdeki medreselere ait niceliği böylece ifadeden sonra, acaba burada görevli olanlar kimlerdir? Nasıl atanıyorlardı? Nasıl çalışıyorlardı? gibi sorulara cevap aranabilir.

a- Müderris

Medreselerde eğitimden sorumlu kişiye müderris denilmektedir. Osmanlı medrese teşkilatında talebe,

(135) 1294 Vilâyet-i Konya Salnâmesi, s.65.

(136) 1317 Vilâyet-i Konya Salnâmesi, def'a 28, s.69. Bu 53 medresede 2192 öğrenci mevcuttur.

İstanbul'daki büyük medreseleri tedristen sonra 'icazet'ini alarak, görev isterse, gitmek istediği yere göre Anadolu veya Rumeli kadiaskerliğine müracaat ederek, 'mülâzim' kaydolurdu. Sırası geldiğinde de medreseye müderris olarak tayini yapılırdı¹³⁷. XIX. yüzyılda müderrisleri tayin usûlünün, yukarıda ifade edilen klasik dönemdekine göre değiştiğini söylemek mümkündür. Buna göre, inceleme dönemimizde Konya'da bir medreseye müderris tayini gerektiğinde, 'erbab-ı istihkakdan' biri kadıya müracaat eder; kadının İstanbul'a arzı ve Şeyhü'l-İslâm'ın işareti mucebince tevcih yapılır ve beratı verilir. Bu özelliğinden başka, öyle bir durum oluyor ki, medrese vakfının müderrislik hissesine (müderrisliğine) tâlip olanların bazan müderrisin ve/veya aynı zamanda vâkıfın oğlu, bazan da bir kaç kişi olduğu ve böylece bunların eğitim amacını unutup, daha ziyade vakıf hisselerinden gelir elde etme yarışına girdikleri anlaşılmaktadır.

İnceleme dönemimizde medreselere, iki sebepten müderris tayin edildiği tespit edilmiştir: Bunlardan biri, yeni tesis edilen bir medreseye, vâkıfın ismen birini görevlendirmesi şeklinde oluyordu; böyle durumlarda genellikle, medresesi vâkıfın kendisi kurduğundan müderris olarak da yine kendisini tayin ettiriyordu¹³⁸. Diğerinde ise, görevli bir müderrisin vefatı üzerine, ya onun oğlu veya Konya'dan uygun biri tayin ediliyordu. Bazan, aynı göreve, daha doğrusu vâkıfın tayin ettiği müderrislik hissesi gelirini almak üzere iki veya daha fazla müderris görevlendirilebiliyordu. Bu hususlara dair vereceğimiz bir kaç örnek, meseleyi daha iyi açıklayacaktır: Ziyaeddin Medresesi müderrisi Hadimîzâde Esseyid Ahmed b. Esseyid Abdullah ölünce, yerine oğlu Mevlâna Esseyid Mahmud Rasih Halife tayin edilmişti. Aynı Esseyid

(137) Klasik dönem medrese eğitimi ile ilgili bakınız, Johs. Pedersen, "Mescid", Osmanlı bölümünü ikmal eden M.Cavid Baysun, İslâm Ansiklopedisi, C. VIII, (1979) s. 49-71; İsmail H. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi C.II, Ankara 1983⁴, s.583 vd.; Osman Ergin, Maarif Tarihi, s. 99 vd.; Cahit Baltacı, a.g.e., s. 26 vd.

(138) İsa Efendi, Kuyumcular içine 'binâ ve ihya' ettiği medrese kendisi müderris olmuştur. Bakınız, KŞS, 68/118.

Ahmed bir başka medresede, İrfaniye Medresesinde de müderrislikle vazifelidir ve oğlu o göreve de tâliptir. Esseyid Elhac Abdurrahim Medresesi müderrisi ve mütevellisi Esseyid Hasan vefat edip, yerine oğlu Seyyid Mehmed b. Seyyid Hasan ile Seyyid Mahmud b. Seyyid Ali tevcih edilmişlerdir. Daha önce böyle bir örnek ortaya çıkmış mıydı, bilemiyoruz ama, durumun garipliği dönemin insanların da dikkatini çekmiş olmalı ki, bu tevcihin usûlüne uygun yapılıp-yapılmadığı vakıflar tarafından da denetlenmişti. Çolak Hacı Ali Medresesinde yevmi 1.5 akçe vazife ile müderris olan Esseyid Lütfullah Efendi'nin vefatı üzerine, oğlu bu göreve sipahi olduğu için uygun (müstehâk) olmadığından, Lütfullah Efendinin görevini oğlu yerine 'erbâb-ı istihkakdan' ulemâdan Esseyid Mahmud Efendi b. Esseyid Ali'ye vermişlerdir¹³⁹. Daha değişik ve karmaşık bir örnek de şudur: Gelirinin sümün hissesinden sūdüs hissesi müderrislik ve tevliyete ait olan Sırçalı Medresesinin müderrisi olan Seyyid Emrullah ölünce yerine Karamanî Seyyid Ahmed tayin oluyor. Seyyid Ahmed'ten sonra da Veliyüddin b. Musa'ya tevcih ediliyor. Ancak, Seyyid Ahmed'in oğulları, babamız hayatındayken müderrislik ve tevliyetin nısf rub' hisseden sūdüs hissesini bizlere ferağ etti diyerek, müderris Veliyüddin'e müdahale ediyorlar¹⁴⁰. Aynı şekilde, İplikçi Medresesi'nin 'nısf vazife-i muayyene ile nısf tedris ve rub' hisse tevliyet cihetlerine mutasarrıf' olan İbrahim Efendi ölünce, 'erbâb-ı istihkakdan' Esseyid Mehmed hissesini almak istemiş fakat İbrahim Efendi'nin oğlu Esseyid Mehmed de aynı hisseleri isteyince durum karışmış ama mahkeme, her ikisine de, tevliyet ve tedris hisselerini bölüştürerek meseleyi çözmüş görünmektedir¹⁴¹. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Aynı şekilde, medreselerde müderris adayları ve mütevellisi ile medresenin müderrisi arasında vakfın hissesine sahip olmak için yapılan mücadele örnekleri hiç de

(139) Örnekler için bakınız, KŞS, 68/124; KŞS, 68/131; KŞS, 72/107; KŞS, 72/108.

(140) KŞS, 60/127.

(141) KŞS, 61/111.

az değildir¹⁴².

Netice itibarıyla, inceleme dönemimiz Konya'sının medreselerinin müderrislerinde, asıl amaç olan tefris düşüncesinin kaybolmakta olduğu ve yerine medrese vakıflarının müderrislik hisselerinin ne kadarının kime tahsis edileceğinin, aldığını söylemek mümkündür.

b- Talebe

Eğitim sisteminin unsurlarından olan medrese ve onun müderrisinden sonra, sistemin bir başka önemli unsuru olan, öğrencilerin de incelenmesi gerekmektedir. Burada, inceleme dönemimizdeki uzun zaman dilimindeki medrese talebelerinden ziyade meydana gelen bir olay sebebiyle belli bir kesitine ait sayıları, düşünce yapıları, eğitimi vs. hususları ele alınacak; böylece, Osmanlı Devletinin, dolayısıyla medreselerin çöküş sürecindeki konumuna katkıda bulunulmaya çalışılacaktır.

İnsanların toplu olarak yaşadıkları yerlerde, zaman zaman toplumun hoş karşılamadığı bazı olayların meydana gelmesi gayet tabiidir. Ancak, bu durum, toplumun bu tür davranışların olmasını hiç beklemediği yerlerde zuhur edince, çok fazla dikkat çekici olmaktadır. Konya'da da, birer eğitim müesseseleri olan mektep ve medreselerde zaman zaman -bazan ispatlanan bazan da ispatlanamayan- bir takım nahoş olaylar olduğu görülmüştür¹⁴³. 1265/1848'de de böyle bir olay neticesinde Konya'da büyük olaylar patlak vermiş ve bu olaylar, dönemin medrese ve öğrencileri hakkında geniş bilgi edinmemizi sağlayacak belgelerin tanzimine sebep olmuştur.

Buna göre olaylar şöyle gelişmiştir: Medresedeki usta öğrencilerden Mehmed Efendi, çömez talebelerden

(142) KSS, 64/118; KSS, 64/126; KSS, 101/139; KSS, 84/148; KSS, 100/145; KSS, 100/179.

(143) 1268 senesinde meydana gelen olayda, valiye göre suç sabittir. Öte yandan, Konya ulemasına göre de, böyle bir olayın aslı yok iken vali, ilgili şahsı "cebren halka-yı medreseden kaldır"mıştır. Bakınız, BA. İrade, Meclî-i Vâlâ, 3902.

Evren isimli birine tecavüz etmiştir; bu öğrencinin babası durumu vali Hasan Hakkı Paşa'ya bildirerek, şikayet etmiştir. Bunun üzerine Mehmed Efendi yakalanarak elleri, ayakları zincire vurularak götürülmüştür. Bunu göre medresedeki arkadaşları toplanarak Mehmed Efendinin tutulduğu nezarethâneyi basıp kurtarmışlardır. Olayların bu şekilde büyümesi üzerine vali harekete geçmiş, Ziyaiye Medresesine sığınan medrese talebeleri ile kısa bir çatışmadan sonra sorumlular yakalanmıştır¹⁴⁴.

Bu olay sebebiyle talebelerin bazıları firar etmiş ve bazıları tard ve bazıları da habs edilmiş olmakla beraber yapılan¹⁴⁵ yoklamada; geride, XIX.yy. ortalarında Konya'da faal 27 medresenin 386 odasında 260 talebe ile 260 çömez kaldığı tespit edilmiştir¹⁴⁶. Buna göre, medreselerin her bir odasında ortalama bir talebe ve bir çömez kaldığı anlaşılmaktadır. Öte yandan, inceleme dönemimiz olan XVIII. yüzyılın ikinci ve XIX. yüzyılın ilk yarısına ait Konya ile ilgili tereke kayıtlarında, medreselerde 'misafir' veya 'mukîm' iken vefat edenler tespit edilmiş; ancak bunların hepsinin talebe mi, yoksa han odası gibi işletildikleri için mi misafir oldukları; bu sebeple, medreselerdeki sayının zaman zaman yoğun olarak artıp artmadığı anlaşılamamıştır.

Meydana gelen ve yukarıda ifade edilen olay dolayısıyla Konya valisinin merkeze gönderdiği yazıda, müderrislerin, talebelerinin çokluğunu kendi aralarında iftihar vesilesi yapmakta olduklarını bildirmektedir. Böylece, medreseye öğrenci gelsin de, ne olursa olsun düşüncesine düşmüşlerdir. Ayrıca, bu gelen talebelerin ekserisi Karadeniz yöresinden olup, bunların hemen hepsi, kendi bölgelerinde istihdama ve muhafazaya muktedir olunamadıklarından mecburen "bilâd-ı saireye" gitmek zorunda kalmış olanlardır. Yine bunlar, ilmiyeye intisab

(144)BA. İrade Meclis-i Vâlâ 3902.

(145)Bunların sayılarının 70 civarında olduğu ifade edilmektedir. Bakınız, BA. İrade Meclis-i Vâlâ, 3902.

(146)Medreselere ait bu konudaki ayrıntılı döküm için daha önce verilen tabloya bakınız.

etmekle, islam dinini öğrenip, takvaca üstün olmak istemiş görümlerine rağmen, islam dininde takvaca en makbul vazife olan "cihad"ı göz ardı etmektedirler; böylece, kendilerini mektebe gönderen bu talebelerin babalarının asıl amaçlarının, çocuklarının askeriyeden müstesnâ tutulması amacıyla oldukları anlaşılmaktadır.

Medreselerde öğrenim gören talebeler, çeşitli riyâ-kârlıklarla kendilerine birer çömez edinmekte ve kendi özel işlerini bunlara gördürmektedirler. Çömezlerin bu konumundan dolayı, zaman zaman medreselerde çömezler vesilesiyle büyük kavgalar da çıkmaktadır. Son olay sebebiyle, olaylara karışan talebelerin bazıları haps, bazıları tard, bazıları da müderrisleri tarafından kefil olunmasıyla serbest bırakılmışlardır. Ayrıca, bundan sonra kefilsiz hiç bir talebe medreseye alınmayacaktır.¹⁴⁷ Ulemânın dışından biri tarafından XIX. yüzyıl ortalarında Konya'da medreselerde öğrenim gören talebelerin içinde buldukları durumları, bu şekilde ortaya konulmaktadır.

Medreselerde okutulan derslere ve öğrenim süreci içindeki bazı törenlerine dair incelediğimiz arşiv kaynaklarında açık bir bilgi bulamadık. Ancak, son dönem medreselerinde bulunmuş olanların verdikleri bilgiler vardır¹⁴⁸. Buralarda verilen bilgiler de, daha ziyade hem Osmanlı Devletinin hem de medreselerin yıkılışının son zamanlarına tesadüf etmesi sebebiyle, medreselerdeki çarpıklıklara işaret etmekte ve dolayısıyla yukarıda Konya valisinin dile getirmiş olduğu görüşleri teyit eder mahiyettedir.

(147) Bakınız, BA. İrade Meclis-i Vâlâ 3902.

(148) Bunlardan, çok iyi bilineni Ankara Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Hüseyin Atay'dır. Hüseyin Atay, Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi, Medrese Programları-İcazetnâmeler-İslahat Hareketleri, İstanbul 1983'de bu konuda geniş bilgi vermektedir. Ayrıca, Konya'daki medreselerden birinde öğrenim görmüş olan Abdülkadir Erdoğan da, H. Atay'a benzer bilgi vermekte; ilâve olarak medreselerde anânevî törenleri de geniş bir şekilde anlatmaktadır. Bakınız, "Konya'da Eski Medrese ve Medreseliler", Konya Mecmuası, S.20-21, s. 1194-1197; S.22-23, s.1220-1226; S.24-25, s.1320-1325; S.26-27, s.1389-1395, (Konya 1938).

3- Kütüphâne

Eğitim, sözlü olarak yapıldığı kadar yazılı eserlere dayalı olarak da yapılmaktadır. Bu sebeple, yazılı eserlerin en başta geleni olan kitap da eğitimin önemli bir unsurunu teşkil etmektedir. Gerek İslam dünyasında ve gerekse Osmanlı Devletinde kitapların, matbaa tekniği kullanılmadığı ve elle yazıldığı için çok yaygın olmadığı kabul edilebilir. Ancak, bu menfî duruma karşı çare olarak kütüphâne kurulması fikri ilgi görmüş ve zaman zaman çok büyük, sayısı yüzbinlere varan kitap mevcudu bulunan kütüphâneler kurulmuştur. Eski bir Türk şehri olan Konya'da da köklü bir kütüphâne geleneği mevcuttur. Bu meyanda, Anadolu Selçuklularından intikal eden medrese kütüphânelerinin yanısıra, Sadreddin Konevî gibi bazı özel şahısların tesis ettikleri kütüphâneleri zikredebiliriz.

İnceleme dönemimizde kayda değer en önemli husus, Yusuf Ağa'nın Sultan Selim Camiine bitişik olarak XVIII. yüzyılın sonlarında inşa ettiği Yusuf Ağa kütüphânesidir¹⁴⁹.

Bu kütüphâneler okuyucuya açık olduğu gibi evlere ödünç kitaplar da vermekteydi. Bu ödünç kitabların nasıl ve kimlere verileceğini vâkıf, vâkfiyede açıkça belirtmektedir¹⁵⁰. Kütüphânelerde kitaplara hafız-ı kütüb; medreselerdekine de müderrisi bakmaktadır. Meselâ, Zincirli Medresesindeki Kütüphânedeki müderris Ahmed Efendi, Hacı Hasan Efendiye Buharî Şerif ve Şerhi ve Mushâf-ı Şerif'i ödünç olarak vermiş olduğunu görmekteyiz¹⁵¹.

Neticede, XIX. yüzyılın sonlarında Konya'da, resmi olarak 5 kütüphâne mevcut olup, İplikçi Camii ve Şeyh Sadreddin kütüphâneleri Osmanlı öncesi dönemden intikal edenlerdir. Yusuf Ağa, XIX. yüzyılın başlarında, Hazreti

(149) Vakfiyesi için bakınız, KŞS, 67/19; İnşaat defteri için de,

(150) KŞS, 74/5.

(151) KŞS, 74/2.

Mevlânâ Dergâhı ile Hacı Abdurrahim Efendi kütüphaneleri yüzyılın ikinci yarısından sonra tesis edilmişlerdir. Buralarda mevcut kitap sayısı 3230'a ulaşmıştır¹⁵².

Resmî kütüphanelerin dışında, halkın elinde de kitaplar mevcuttur¹⁵³. Tereke kayıtlarından yaptığımız incelemeler neticesinde 200 aile içinde yaklaşık % 30 ailenin (54 adet) terekesinde toplam 872 adet kitaba rastlanmıştır. Bu 54 ailenin de % 60'ının birden fazla kitabı vardır. Çok kitabı olanlar arasında ilmiyeden ziyade başka mesleklere mensup olanlar vardır: Bunlardan bazıları, helvacı (25 adet kitap), bakkal (56 adet kitap), pekmezci (86 adet kitap), haffaf (90 adet kitap)'dır.

E- VAKIFLAR

İslâm dünyasının sosyal ve ekonomik hayatında önemli bir rol oynayan dinî-içtimâî bir müessesenin adı olan vakfın kelime olarak anlamı durdurmak, alıkoymak olup, deyim olarak da, bir kişinin mülkünü dinî, hayrî veya içtimâî bir gayeye ebedî olarak tahsis etmesidir. Bunlardan başka vakıf, vakfedilen malları ifade de kullanılmaktadır¹⁵⁴.

(152) Buralardaki kitap adedinin ayrıntılı dökümü şu şekildedir:

1-Hacı Abdurrahim Kütüphanesi	: 300
2-Hazreti Mevlânâ Dergâhı Kütüphanesi	: 1323
3-İplikci Camii Kütüphanesi	: 128
4-Şeyh Sadreddin Kütüphanesi	: 256
5-Yusuf Ağa Kütüphanesi	: 1223
6-Zincirli Medresesi Kütüphanesi	: 34
T O P L A M	: 3264

Bakınız, 1317 Vilâyet-i Konya Salnâmesi, s.70; 1313 Vilâyet-i Konya Salnâmesi, s.251. Zincirli Kuyu Medresesi Kütüphanesinin kitap sayısı, yüzyılın sonunda 200'den fazladır. Bakınız, Süheyl Ünver, "Yetmiş Yıl Önce Konya", s.213.

(153) Bu konuda ayrıca, ev eşyaları bölümüne de bakınız.

(154) Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf", İslâm Ansiklopedisi, C.XIII, İstanbul 1986, s. 153; Mehmed Z. Pakalın, Tarih Deyimleri Sözlüğü, C.III, s.577 vd.

Kamu hizmetleri, İslâm ve dolayısıyla Osmanlılarda devlet tarafından üstlenilmediğinden bu hizmet, toplum içinde durumu müsait olan kişiler tarafından vakıflar aracılığıyla yerine getirilmektedir. Bu konumu dolayısıyla vakıflar, toplum ve devlet hayatında önemli bir rol üstlenmiştir. Kamu hizmetlerinin yanısıra birçok özel konularda da vakıf yapılması dolayısıyla vakıflar, geniş bir alanı içine almaktadır. Binaenaley, vakıflar hem toplumu etkilemiş, hem de ondan etkilenmiştir. Başka bir ifade ile, toplumda meydana gelen değişmelerde, müsbet olduğu kadar menfî tesirleri olmuş veya kendisi bunlardan müteessir olmuştur.

Vakıflar, bu öneminden dolayı her zaman insanların dikkatini çekmiş; bu yüzden çok eskiden beri incelemeye konu olmuştur. Ancak, bizde ilk ciddi inceleme M.Fuad Köprülü tarafından yapılmıştır¹⁵⁵. M.F.Köprülü burada, kendisinden önce yapılan yerli ve yabancı incelemeleri tenkid ederek, vakıfların nasıl incelenmesi gerektiğini ve önemini ortaya koymuştur. Bu çerçevede daha sonraki yıllarda vakıfların teorik ve amelî uygulamalarını konu edinen birçok araştırmalar yapılmış ve Osmanlı Devletindeki vakıfların temel çerçevesi çizilmiştir¹⁵⁶. Bu noktada, vakıflarla ilgili farklı bölgelerdeki uygulama ve problemlerin incelenerek, değişik veya benzer uygulamaların vakıfların gelişmesindeki rollerinin tespit edilmesi

(155) M.Fuad Köprülü'nün değişik yerlerde yayınlanan vakıflarla ilgili çalışmaları, İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi, İstanbul 1983'de toplanmıştır: Özellikle şu makaleleri, "Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihi Ehemmiyeti", aynı eser, ss.311-319; "Vakıf Müessesesinin Hukukî Mahiyeti ve Tarihi Tekâmülü", aynı eser, ss. 351-408.

(156) Bu konuda belli başlı araştırmalar arasında, Ömer L.Barkan-Ekrem H.Ayverdi, İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri -953 (1546) Tarihli-, İstanbul 1970; M.Tayyib Gökbilgin, XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası, Vakıflar-Mülkler-Mukatalar, İstanbul 1952; Bahaeddin Yediyıldız, Institution du Vaqf Au XVIIIe Siecle En Turquie, étude socio-historique, Ankara 1990; Nazif Öztürk, Menşei'i ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar, Ankara 1983; Hasan Yüksel, Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü Üzerine Bir Araştırma (1585-1683), (A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1990; Ömer Demirel, Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü (1700-1850), (A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1990 ve Vakıflar Dergisinde yayınlanan çeşitli makaleler.

gerekmektedir.

Bu incelemede de, teorik olarak vakıfların önemi, işletilmesi, fonksiyonu vs. gibi özelliklerinden ziyade, yukarıda da işaret edildiği üzere, XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIX. yüzyılın ilk yarısında Konya'daki vakıfların ne tür problemlerle karşılaştıkları, toplum içinde nasıl bir etkileşimde bulunduğu, sahip olduğu ekonomik ve sosyal hacmi gibi hususlar incelenerek, Osmanlı Devleti genelindeki gelişmelerle karşılaştırılmaya çalışılacaktır.

Bütün dinî ve içtimâî müesseselerin yanısıra sosyal ve kamu hizmetlerinin vakıflar aracılığıyla yerine getirildiği ve köklü bir geçmişe de sahip olduğu için Konya'da çok sayıda ve çeşitte vakıf mevcuttu. Fakat, gerek fonksiyonları açısından ve gerekse ekonomik kapasiteleri bakımından en göze batanlarının başında hiç şüphe yok ki Celâliye Evkafı gelmektedir. Bunu, Alaeddin Camii ile Sadreddin Konevi'nin vakıfları takip etmektedir. Nihayet, Karamanoğlu İbrahim Bey vakfı da, en az diğerleri kadar büyük ve önemlidir.

Hazreti Mevlânâ'nın Dergâhına meşrut olan Celâliye evkafının, gelir kaynakları çok zengindir; dergâha, Konya ve diğer bölgelerden çeşitli zamanlarda vakfedilen arazilerden büyük miktarda akar gelmektedir. Ayrıca, şehirde vakfa ait bazı mahalleler vardır; Celâliye evkafının Konya şehri için, şehre aktardığı gelir kadar önemli olan bir diğer özelliği de, şehirde Celâliye evkafına meşrut bu mahallelerin her türlü vergi muafiyetine sahip olmasıdır. Bu mahallelerin büyüklüğü ve barındırdığı nüfus mahdut iken, diğer mahallelerde meskûn halkın vergilerden dolayı çektikleri sıkıntı sebebiyle zamanla Celâliye vakfına ait bölgeye geçmesiyle vakıf mahallelerinde bir artışa ve genişlemeye sebep olunmuştur. Bu, vakıf olmayan mahallelerde oturanlar aleyhine bir durum yarattığından zaman zaman vakıf olmayanlar ile vakıf mahalleler arasında nizalara sebep olmuştur. Hem bu nizaları önlemek, hem de ortadaki adaletsizliği gidermek için Çelebiler ile Konya halkı, Konya'ya tarh edilen vergiyi altı sehme bölüp; birini vakıf mahallelerin, kalanını da diğer

mahallelerin hissesi olarak taksim etmekte anlaşmışlardır. Fakat, vakıf mahallelerde oturanlar bu işten yine kârlı çıkmışlardı; çünkü, vakıf mahalleleri sakinleri, hisselerine düşen bu sehimleri kendileri ödemiyor, Celâliye evkafının gelirinden ödeniyordu. Bu şekilde, Celâliye evkafı, vakıf mahallesi sakinlerine diğer mahalledekilere nazaran daha uygun şartlar sunmaya devam ediyordu. Bu da, iki bölge arasındaki dengesizliğin ve sürtüşmenin kesilmemesine sebep olmaya devam etti. Neticede, şehirde, Celâliye evkafının mahallelerinin bulunduğu bölge zamanla hem alan olarak hem de nüfus yoğunluğu bakımından sürekli genişledi. Öyle ki, bu vakıf mahallelerin adedi artmadığından, sayısı vakfiyede sabit olduğundan ve buralarda başka bir isimde yeni bir mahalle oluşturulması vakfiye şartına uygun olmayacağı ve vakıf mahallesi özelliğini kaybettireceğinden, mecburen ilâve olarak yeni kurulan mahalleler "Celâliye evkafı mahâlâtından Civar mahallesinde Zincirli Kuyu sokağı mahallesi" şeklinde tanımlanmaya başlanmıştır.

Sultan Alaeddin Camii'nin gelir kaynakları arasında, Konya şehir merkezine 12 kilometre uzaklıkta bulunan ve Sudirhemi Nahiyesi'ne tabi XVIII.-XIX. yüzyılda önemli bir merkez olan Sille köyü bulunmaktadır. Sadreddin Konevî'nin gelir kaynağı ise, genellikle şehir merkezi ile batıda yer alan dağlar arasındaki Toruntay bölgesindeki bağ, bahçe ve tarla alanlarıdır¹⁵⁷.

Yukarıda ifade edilen vakıflara ait olan bu bölgelerin halkına, vergiden muaf olmalarına rağmen ehl-i örfün zaman zaman çeşitli vergi mutalebesiyle rencide ve mezalim ettiklerinden, ya da bu bölge insanının vakıflara ödemesi gereken vergileri ödemekten imtina etmelerinden dolayı mahkemeye çeşitli şikayetler vukubulmuştur¹⁵⁸.

(157) Bu vakıfların diğer gelir kaynakları ile ilgili (XV. yüzyıla ait olmakla beraber) daha geniş bilgi için bakınız, Feridun Nâfiz Uzluk, Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi, Ankara 1956, s.9 vd.

(158) Bunlar için bakınız, KSS, 60/94; KSS, 64/119; KSS, 64/124; KSS, 100/159; KSS, 100/212; KSS, 100/237.

Konya'da, gerek Anadolu Selçukluları zamanında ve gerekse daha sonraki zamanlarda birçok tekke, zaviye ve hangâh tesis edilmiştir¹⁵⁹. Bunlar şehrin büyüyüp, genişlemesinde mühim rol oynamıştır. Binaenaleyh; Konya'daki birçok mahalle, bugün dâhi bu tekke ve zaviyelerin ya da kurucularının isimleriyle anılmaktadır¹⁶⁰. Çeşitli düşünce ve tarikata mensup olan bu zaviyeler arasında Ali Gav zaviyesi'nde¹⁶¹ olduğu gibi Bektaşî olanları da vardır¹⁶². Hatta, Konya'da Hacı Bektaş Dergâhı'na meşrut araziler de bulunmaktadır¹⁶³.

Konya'daki bu büyük vakıfların bir çoğu Osmanlı öncesinden kalmadır. İnceleme dönemimizde tesis edilen vakıflar daha ziyade, daha önceki vakıf eserlerinin bakımı, tamiri, ihtiyacına cevap vermeyen gelirlerini takviye amacıyla onlara ilave olarak yapılmışlardır¹⁶⁴. Ayrıca, çok sık olarak, mahallenin âvâriz vakfına meşrut olarak nakit para vakfedildiğine de şahid olmaktadır¹⁶⁵.

Avâriz vakfına veya çeşitli işlere meşrut olarak yapılan para vakıflarının vâkıfı, bu paraların % 10 (10'u 11'den), % 15 (10'u 11.5'dan), % 20 (10'u 12'den) olmak

(159) Bunların XV. yüzyıla ait olanlarına dair bakınız, F.Nâfiz Uzluk, a.g.e., s.19; XVIII. yüzyıldakiler için de, Yusuf Küçükdağ, Konya, s.63 vd.

(160) Bu konuda, Ek bölümünde verilen zaviyeler ile mahalle isimlerine bakınız.

(161) Evahir Şaban 1221 tarihli bir belgede, Ali Gav Sultan Zaviye'sinin zaviyedâr ve mütevellisi olan Tarikat-ı Bektaşîye'den Derviş Esseyid Elhac Mehmed'in vefatı üzerine, yerine evlâd-ı Hacı Bektaş-ı Velî'den ve hâlâ Asitâne-yi seniyyede seccadenişin olan Esseyid Eşseyh Feyzullah'ın arzıyla Tarikat-ı Bektaşîye'den Süleyman Dede'ye berat verilmiştir. Bakınız, KŞS, 68/114.

(162) Konya'da eski harflerle (ayın-lâm-vav-ye)'den oluşan bir mahalle vardır ki, bazıları bu mahalleyi "Ulvî Sultan" diye okurken bazıları da, "Alevî Sultan" diye okumaktadırlar. Ancak bölgede Ulvî Sultan şeklinde telaffuz edilmektedir.

(163) Bakınız, KŞS, 64/121; KŞS, 64/125.

(164) KŞS, 64/5; KŞS, 69/47; KŞS, 100/129; KŞS, 78/167; KŞS, 85/66; KŞS, 83/27.

(165) KŞS, 64/7; KŞS, 100/225.

üzere faizle işletilmesini açıkça istemekteydi¹⁶⁶.

İnceleme dönemimizde dikkati çeken bir başka husus da, çeşmelerle ilgili Konya'nın içinde bulunduğu durumdur. Konya; şehrin batısında yer alan dağların eteğinde yerleşmiş olduğundan, bu dağlardan kaynaklanan yeraltı ve yerüstü sularından istifadeyle su ihtiyacını karşılamaktadır. Bu kaynakların yetersiz olduğu zamanlarda da, suyu sert olmakla birlikte şehirde açılan kuyulardan faydalanma yoluna gidiliyordu; bunların da yetersiz kaldığı durumlarda ise, yağmur ve kanal sularını büyük küplere doldurarak bir kaç gün dinlendirmek suretiyle¹⁶⁷ ihtiyaçlarını giderebiliyorlardı¹⁶⁸. İçme suyu meselesi, zaman zaman temininde karşılaştıkları bu güçlüklerden dolayı Konya için her zaman önemini korumuştur¹⁶⁹. Evliya Çelebi, XVII. yüzyılda Konya'da 300 çeşmenin¹⁷⁰ bulunduğunu ifade ettiğine göre, her mahallede en azından üç çeşme bulunuyor olmalıydı. Bu çeşmelerin de, vakıflarla inşası, tamiri, kısacası yaşaması temin ediliyordu. İnceleme dönemimizde de, hem yeni çeşmelerin inşası, hem de eskilerin tamir ve bakımına meşrut vakıfların yapılmaya devam edildiğini görmekteyiz. Bu vakıflar çoğunlukla para olarak yapılmaktaydı. İnceleme dönemimizde ne kadar çeşme bulunduğunu tespit edememiş olmakla birlikte, zamanla Konya'nın çeşmelerinin bakımsızlıktan sularının

(166) Bakınız, KŞS, 69/87; KŞS, 78/167; KŞS, 83/49; KŞS, 85/66; .

(167) Bakınız, Naci Fikret Baştaç, (ter. ve ikmal eden), "Muhtelif Garp Eserlerine Nazaran Konya, <<Cl.Huart, "Konya", Encyclopédie de l'Islam>>", Konya, S.30, (1939), S.1570-1571; Abdülkadir Erdoğan, "Meram Bağları", Konya, S.7 (1937), s.425 vd.

(168) Konya'nın su açısından durumunun değerlendirmesi için bakınız, V.A.Gordelevski, "Konya İrva ve İska Tarihine Dair Materyeller", ter.H.Ortekin, Konya, S.18-19, (1938), s.1051 vd.

(169) Çeşmelere ve suya verilen önem, günümüzde de devam etmekte; birkaç sene öncesine kadar halk hayrat olarak şehir merkezinin hemen hemen her köşesine bir buzdolabı koyarak, yazın sıcak günlerinde insanların susuzluğunu hafifletmeye çalışmışlar; 1990 senesinde yeni kurulan bir vakıfla da, eski çeşmeleri yeniden tamir ve ayrıca yeni yerleşim bölgelerine ve şehrin uygun olan bir çok yerine yüzlerle ifade edilen yeni çeşmeler yapmışlardır.

(170) Evliya Çelebi, a.g.e. s.18.

akmaz olduğunu, bu çeşmelerin vakıflarının ise kifâyetsiz kaldığını; bu sebeple, zaman zaman, çeşmelerin Konya'nın ileri gelenlerine tamir ettirilip, su kanallarının temizlettirilip, bakımının yaptırıldığı anlaşılmaktadır¹⁷¹.

Vakıflarda, bütün vakıf işlerini "mütevelli" takip ederdi; bu mütevellinin yaptıklarının, vâkıfın tespit ettiği şartlara uygun olup, olmadığını "nâzır" denetledi. Vâkıfın nâzır tayin etmediği ve haremeyn'e mülhâk olmayan vakıflarda nezâret vazifesini kadı ifa ederdi. Haremeyn'e mülhâk vakıfların nâzırları Dar'u's-saade Ağaları veya onların görevlendireceği müfettişlerdi. Vakıfların bunlardan başka, vakıf eserleri olan cami, mescit, medrese, imaret vs. gibi müesseselerde hizmet edenler ile kâri, duagû vb. gibi ehl-i mürtezika diye adlandırılan çok geniş bir görevliler topluluğu bulunabilirdi. Meselâ, Karamanoğlu İbrahim Bey vakfının geniş bir görevliler grubu mevcuttu; masraflarının % 51'ni ehli mürtezika'ya yevmiye olarak verilmekteydi¹⁷². Keza, Mevlânâ Dergâhında da geniş birmürtezika topluluğu vardı.

Mütevelliler, vakıfların vâkıfın şartlarına uygun olarak işletilmesiyle meşgul olurlardı. Bunun için, vakfın gelirlerini toplar veya câbiler aracılığıyla toplattırır; vakfiyede belirtilen gerekli yerlere harcanmasını yapardı. Bu arada mütevelli, vakfın değişen şartlara adaptesini temin etmek için vakfın nakid mevcurlarını ev, arsa, dükkan gibi gelir getirici yerlere yatırmaktaydı¹⁷³. Vakfın ekonomik imkanlarına sahip olan mütevellinin, zaman zaman yolsuzluk yaptığı veya en azından bu iddia ile muhatap olduğu da görülmektedir. Mütevellilerle ilgili şikayetler daha ziyade, aile vakıflarında meydana gelmekte; evlad-ı vâkıfdan olduğu halde, evlâdiyet hissesesinin uzun zamandan beri kendisine verilmediğinden dolayı şikayetler yapıldığı görülmekte-

(171) Bu konularda bakınız, KŞS, 69/87; KŞS, 100/74; KŞS, 100/102; KŞS, 74/49; KŞS, 76/156; KŞS, 83/27.

(172) Karamanoğlu İbrahim Bey vakfına ait bir muhasebe kaydı için bakınız, KŞS, 67/241.

(173) KŞS, 64/7.

dir¹⁷⁴.

Vakıfların içinde bulunduğu durum, Osmanlı Devleti genelinde olduğundan farklı değildi; büyük vakıflar vardı ama, bunların bırakın görkemli yapılar ortaya çıkaracak gücünün bulunmasını, eski yapıları muhafazaya kudretleri bile yetmiyordu. Her konuda olduğu gibi, II. Mahmud döneminde de vakıflardaki bu problem görülmüş, meselenin halledilmesi için bir takım tedbirler alınmıştır.

İdarî yönden vakıflardan sorumlu "Evkâf-ı Hümâyun Nezareti" isminde bir nezaret kurulmuştur. Eyaletlere de "Muaccelât müdürleri" ve "vakıf müdürleri" gönderildi. Vakıfların denetlenmesi, mallarının kiraya verilmesi, satılması, yapılan işlemlerden sonra tahsili gereken vergilerin toplanması vs. gibi hususlar muaccilât müdürleri veya vakıf müdürleri aracılığıyla yapılmaktaydı. Bu meyanda, yapılan yeniliklerin uygulanması için ve yapılması gerekenler hakkında sık sık talimatnâmeler gönderilmekteydi¹⁷⁵.

Buna göre, vakıfların mahlûl olan mallarının Muaccilât müdürü aracılığıyla satılması veya kiraya verilmesi; elde edilen gelirin yarısının vakfa, diğer yarısının da hazineye verilmesi isteniyordu. Ayrıca, vakıf hayratlarının ne durumda oldukları; tamire muhtaç mı, muhtaç ise şimdiyedek ne kadar tamir edilmiş, tamirine şurut vakfedilen paraların ne kadarının tamirine harcandığına dair geniş bir şekilde bakılması da isteniyordu. Bu talimâtnâmede ifade edilenlerin belki de en önemlisi, vakıflardaki bir vazifenin bir kaç hisseye ayrılarak, farklı kişilere dağıtılmasının vakıflar açısından meydana getirdiği yanlışlığa işaret edenidir. Talimâtnâmede bundan sonra, müştereken tasarruf edilen vazifelerden, eğer mutasarrıflardan biri vefat ederse, bu vazife hissesini bir başkasına değil, müştereklerden birine vererek birleştirmeye çalışın; bu vazifeyi, mutasarrıfın evladına vermek caizdir ancak, bunu evlatlar arasında pay etmeden,

(174) KSS, 64/17; KSS, 100/6; KSS, 84/146; KSS, 85/88.

(175) Bunlar için bakınız, KSS, 78/63; KSS, 83/95.

diğerlerinin rızasını alarak içlerinden müstehak olana birleştirek verin denilmektedir¹⁷⁶.

II.Mahmud dönemindeki bu anlayış, öncelikle vakıfların denetlenmesi sonucunu doğurmuş olmalıydı; bu cümleden olarak, gelirin fazlası mütevelliyeye veya evlâd-ı vâkıfa kalan vakıfların muhâsibelerinin denetlenmesi için Tanzimat'tan hemen önce, 1253/1837 senesinde yapılan sayım sonucunda bu türden olarak Konya'da 61 vakıf tespit edilmiştir¹⁷⁷.

1253/1837 SENESİNDE KONYA'DAKİ BAZI VAKIFLARIN MUHASEBE KAYDI

	HARC-I MUHASEBE	MAAŞ-I MUHARRER
1-Medrese-i Altın Apa	4	20
2-Hatun	15	60
3-Körpe Seydî	1.5	6
4-Sarı Sultan	10	40
5-Şeyh Halil ve Şeyh Mâruf	5	20
6-Müşki Sultan	2	15
7-İlyas Baba	10	40
8-Sultan Hatun	10	40
9-Tacu'l-vezir	7	31
10-Satı Hatun	17.5	70
11-İshak Bey	10	40
12-Meydanî Ahmed Bey	20	80
13-Sinan Ağa Abdalcı	26	104
14-Pirî Çelebi Ağa	3	15
15-Nefise Hatun	5	20
16-Medrese-i Ata Bey	16.5	62
17-Zaviye-i Şeyh Ali	10	40
18-Medrese-i Muiniye	5	25
19-Mescid-i.....	20	80
20-Şeyh Ahmed	5	20
21-Cami-i Sinan Ağa	14	55
22-Zaviye-i Şeyh Salih	7	10
23-Abdülmü'min Halife	15	70
24-Bağdad Hatun	2	12
25-Şeyh Burhan	10	40
26-Seyyid Harun Veli	25	100
27-İlyas	7.5	30
28-Medrese-i Molla-i Atik	3	15
29-Hatibzâde Mehmed Çelebi	32.5	130
30-Turgudoğlu Ömer Bey	75	300
31-Medrese-i Seyfiye	2	11

(176) Bu talimâtnâmenin tarihi yoktur, bakınız, KŞS, 78/63. Bu talimâtnâmenin ve Tanzimat döneminde vakıflarla ilgili yapılanların bir değerlendirmesi için bakınız, Bahaeddin Yedi yıldız-N.Öztürk, "Tanzimat Dönemi Vakıf Uygulamaları", 150.Yılında Tanzimat, Haz. H.D.Yıldız, Ankara 1992, s.571 vd.

(177) Bu konuda, 1253 senesinde Konya'daki bazı vakıfların muhasebe kaydı listesine bakınız.

32-Zaviye-i Taşkiran Baba	41	164
33-Mescid-i Tahtalı	2.5	12.5
34-Mescid-i Arslantaş	1.5	7.5
35-Şeyh Evliya	10	40
36-Sadık Bey	19	76
37-Medrese-i Nizamiye	4.5	22
38-Cami-i Ahmed Bey nd. İplikci	13	65
39-Kadı İzzeddin	30	120
40-Medrese-i Sırçalı	16	79
41-Cami-i Anberreis	9	35
42-Ebu İshak Kazvinî	15	40
43-Mescid-i (kvr) Efendi	9	45
44-Arab Mahmud	3	15
45-Cami-i Tutlu	30	120
46-Ferhuniye	31	123
47-Cami-i (knven) Dede	7.5	30
48-Pir Es'ad	12.5	50
49-Sahib Ata Daru'l-hadisi	150	600
50-Sarı Şeyh	5	20
51-Şeyh Muslihiddin	10.5	42
52-Mescid-i Demirci Hacı	9	46
53-Müştak Efendi	45	180
54-Şeyh	1	22
55-	3.5	19
56-Şeyh Yakub	5	23
57-Çeşme-i Dokuz	3	16
58-Gürcüoğlu İbrahim Paşa	32	130
59-Koçhisarî El.Mehmed Ağa	12	50
60-Şeyh Şekerim	20	80
61-Şeyh Havva Cenneti	50	200
T O P L A M	996	4073

1254/1838 SENESİNDE KONYA'DAKİ BAZI VAKIFLARIN MUHASEBE KAYDI

62-Kasım Halife	40	160
63-Kadı İzzeddin	20	60
64-Zaviye-i Şeyh Ali	7.5	30
65-Taygun Babası Dedemoğlu	35	140
66-Pir Es'ad	12.5	50
67-Hunad Hatun	15	60
78-Cami-i Şeyh Ahmed Efendi	57.5	230
79-Şeyh Muslihiddin	10.5	42
70-Körpe Seydi	2.5	12.5
71-Sedir Sultan	00	00
72-Şeyh Halil ve Şeyh Maruf	2.5	10
73-İlyas Baba	2.5	10
74-Şeyh Evliya	7.5	30
75-Sinan Ağa Abdalçı	7.5	30
76-Şeyh Şekerim	10	40
77-Ferhuniye	20	80
88-Anberreis	5	20
89-Ata Bey	4	20
80-Turgudoğlu Ömer Bey	75	300
81-Medrese-i İplikci	1.5	7.5
82-Sultan Hatun	1.5	5
83-Nefise Hatun	1.5	5
84-Bağdad Hatun	1.5	5
85-İshak Bey	15	60
86-Medrese-i Sırçalı	4	17.5
87-Meşki Sultan	1	5
98-Piri Mehmed Paşa	35	140
99-Abdulbaki Ağa	3	15
90-Merameddin	50	200
T O P L A M	448.5	1784.5

Bu muhasebeleri sonucunda, bütün masraflar çıktıktan sonra geride kalan gelirin % 5 üzerinden yaklaşık 1000 kuruş (1254 senesi ile birlikte 1444.5 Kuruş) "harc-ı muhasebe", % 20 üzerinden 4073 kuruş da (1254 senesi ile birlikte 5861.5 Kuruş), "maaşı muharrer" ücreti alınmıştır. Buradan hareketle, bu vakıfların bir yıllık net gelirlerinin tahminen 20 000 kuruşa yaklaştığı görülmüştür. Başka bir ifade ile, Konya'daki vakıfların sadece bir bölümü (bunun bütün vakıflara göre ne kadar olduğunu kesdirmek güç) şehre yılda en azından 20000 kuruş girdi sağlamaktaydı.

İncelediğimiz dönemde vakıf sisteminin işleminde karşılaşılan temel güçlük, çok eskiden kurulan bir vakfın tespit ettiği ücret ve tahsisat miktarları, değişen şartlar ve devamlı artan piyasa fiyatları karşısında sabit kaldığından zamanla gerek vakfın hizmetlilerine ve gerekse hayır faaliyetlerine kifayet etmediğinden, iş göremez olması veya başka kaynaklardan takviye almak zorunda kalmasıdır¹⁷⁸. Öte yandan bu vakıfların işletilmelerinde de sui-niyete müteallik davranışlar da eksik değildi; gelirlerinin fazlası mütevellilere meşrut olan vakıflarda müteveli, vakfın daha çok gelir fazlası elde etmesi, dolayısıyla müteveli hisselerini artması için, gerekli yerlere, meselâ vakıf hayrat binalarının tamir ve bakımına harcaması gereken paraları harcamayarak kendi gelirlerini artırmakta; dolayısıyla, vakfın hayrat ve kaynaklarına zarar vermektedir. Yine, evlad-ı vâkıfa meşrut vakıflarda mütevelliler veya evlad-ı vâkıfın bir kısmı ile diğerleri arasında vakfa ait gelirlerin paylaşımında sık sık mahkemeye intikal eden problemlerin çıktığı görülmüştür. Mütevellilerin bunların yanısıra, Konya'daki bazı arsa, ev ve tarlanın sınırları veya mülkiyetleri konusunda, Konya halkı ile sık sık ihtilafa düştükleri de olmuştur. Son olarak, mütevelliler, vakıflarda hilâf-ı şurut-ı vâkıf müceddeden vazife ihdas

(178) Kışla camii; şerafeddin camii imamı, çeşmelerin yapımına şehirliler yardım etmesi; eski camiihale hala vakıf yapılmaya devam edilmesi.

etmişler; bu da, vakfın masrafını artırdığından, birçok vakıf bu sebepten, harap ve bakımsız duruma düşmüştür.

İşte bu olumsuzluklar içinden XVIII. yüzyıldan XIX. yüzyıla intikal eden Konya'daki vakıflar, genelde Osmanlı Devleti'ndeki vakıfların da içinde bulunduğu benzer durumlardan dolayı, özellikle 1830'lardan sonra bir takım idarî, malî yeni uygulamalara tâbi olmuşlar, ancak vakıflardaki menfî gidişin önü alınamamıştır.

F- SOSYAL MÜNASEBETLER

Sosyal münasebetler, toplum hayatının temel unsurlarındandır. Bu münasebetlerin niteliği, bizi o toplumu değerlendirmede doğru sonuçlara götürür. Bu sebepten, inceleme dönemimiz olan, XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIX. yüzyılın ilk yarısı arasındaki devrede Konya'daki sosyal münasebetlerin incelenmesi gerekmektedir.

Sosyal münasebetleri çok çeşitli boyutlarda ele almak mümkün ise de, bu araştırmada bu konu kaynakların ve belgelerin izin verdiği ölçüde incelenecektir. Bu sebeple burada, daha ziyade, reaya ile yönetici kitlenin münasebetleri makro düzeyde ele alınarak, örneklendirilmeye çalışılacaktır. Bu meyanda verilen bilgilerin bir kısmı zaten bu incelemenin çeşitli bölümlerinde kısmen de olsa ifade edilmişti. Burada, Konya'daki değişik grupların münasebetleri ve birbirlerine karşı tavırları toplu olarak bir kez daha incelenmiş olacaktır.

Halk ile resmî görevlilerin karşı karşıya geldiği sahalar, ya asayiş konularını, ya da, iktisadî, özellikle vergi tahsilini ihtiva etmektedir. Vali ile halkın tesis ettiği münasebetler de iki ayrı platformda cereyan etmekteydi. Bunlardan biri, valinin veya resmî görevlilerin -mütesellim, valinin kapu halkı vs. gibi- sebep olduğu olaylar; diğeri de, valinin dışında gerçekleşen, fakat bu olay karşısında aldığı tavırla valinin olayın içine dahil olduğu örneklerdir. Konya'da görev alan valiler, özellikle uzun süre görev yapanların bazıları halk ile iyi

münasebetler kurdukları, halk tarafından çok sevildikleri görülmektedir¹⁷⁹. Bunların bir kısmı şehre, vakıflar aracılığıyla çeşitli eserler de bina etmişlerdir. Bir kısmının da, şehirdeki halkla bir problemi olmamasına karşın vilayet dahilindeki diğer yerlerde cereyan eden olaylar sebebiyle şöhret şiar olmuştur. Valileri ilgilendiren bir diğer grup olay örneğini de, vali personelinin, -kapu halkının- sebep olduğu olaylar teşkil etmektedir.

Valiler hakkında, genelde yaptıkları teftişlerde veya bir yerden başka bir yere giderken ahalinin rencide edildiği; valilerin meccanen halktan yem ve yiyecekler aldıkları, kanunsuz olarak çeşitli isimler altında vergi tahsil ettikleri şeklinde şikayetler yapıldığı görülmüştür. Bu olayları merkezî hükümet haber almakta; bazan tüm Osmanlı geneline bazan da Konya'ya özel bu tür uygunsuzlukların yapılmamasına dair sık sık emirler yayınlamaktadır¹⁸⁰. Valilerin yaptığı zulümler merkeze bildirilemiyorsa, durumu öğrenen başka bir vilayetin valisi, konu ile ilgili İstanbul'a bilgi verebiliyordu. Nitekim, Adana valisi Mehmed Said Paşa, Karaman valisi Abdurrahman Paşa'nın mezalim ve teaddiyatını merkeze bildirmiştir¹⁸¹.

Bu tür olaylar bazan, valinin kapu halkı tarafından valinin bilgisi dışında yapılıyordu. Böyle zamanlarda, vali olaya müdahale ederek yapılan haksızlığı telâfi ediyordu. Meselâ, Karaman Valisi Mehmed Paşa'nın Delil askerleri tarafından Bor kasabasından alınmış olan hayvanlar ve diğer eşyalar, durumu öğrenen vali tarafından geri verilmiştir¹⁸². Keza, İsmail Paşa'nın Delilbaşısı ile Akşehir halkı arasında meydana gelen çatışmadan Delilbaşısı sorumlu tutulmuş ve vali tarafından görevden

(179) Bakınız, Muzaffer Erdoğan, "Sivaslı Alâeddin Paşa (1771-1832)", Konya, S.89, 91-92, (Konya 1946).

(180) BA. CD. 771; BA. CD. 4724; BA. CD. 1391; BA. CD. 1402; BA. CD. 2358; KŞS, 74/185.

(181) BA. CD., 555.

(182) BA. CD. 2055.

alınmıştır¹⁸³. Yine, şehir merkezinde, şekâvete ve "katl-i nüfus"a başlayan "zümre-i askeriyeden" Receb Alemdâr ve avânesi olan 20 kişi, vali tarafından tedip edilmiştir¹⁸⁴. Resmî kimliği devam eden bu asker zümrelerinin yaptıkları eşkıyalıklar karşısında halk resmî görevliler hakkında menfî kanaatlere sahip olmuştur. Bu sebeple, halk, eşkıyalık maksadı olmayan resmî görevlilere de zaman zaman karşı çıkmıştır¹⁸⁵. Kadı Abdurrahman Paşa'yı, halkın karşı çıkarak şehre girmesine izin vermemesi bu kabilden değerlendirilebilir. Keza, Alaeddin Paşa tarafından Akşehir, İsmil ve Karapınar arasında tasallut eden delil eşkıyasının tenkili için gönderilen kuvvetlere Argıthanı ahalisinin silahla karşılık vermesi de bu şekilde yorumlanabilir¹⁸⁶.

Halkın bu düşünceye ulaşması hiç de, sebepsiz ve yersiz görünmemektedir. Çünkü, tımar sisteminin bozulmasıyla eyaletlerdeki tımarlı sipahi askerlerinin yerini levend, sekban veya delil diye nitelendirilen ve valiler tarafından savaş zamanlarında istihdam edilen, savaş sonrasında da valinin ihtiyacından fazla olanlarının bakımı masraflı olacağı için serbest bırakılan bu eski askerlerin yaygın olarak yaptıkları eşkıyalıklar halkı böyle düşünmeye sevketmiş olmalıdır¹⁸⁷. Delil taifesinin bir gün önce resmî vilayet askeri kimliği var iken, bir gün sonra bu kimliğinin bulunmadığını halkın anlamasını beklemek doğru olmaz; zaten, bu taife de önceki kimliğini pek unutmuş ve unutturmak niyetinde değildir.

Yukarıda bahsedilen, resmî görevlilerin yaptığı eşkıyalık ile, resmî kimliğinden henüz çıkmış, levend,

(183)BA. CD., 1658.

(184)KSS, 100/217.

(185)Bu konuda daha geniş bilgi için, valiler bölüme bakınız.

(186)BA. CD. 1907.

(187)Deli, sekban ve levend grubunun eşkıyalıklarına dair çok sayıda belge vardır. Örnekler için bakınız, KSS, 60/81; KSS, 61/93; KSS, 64/29; KSS, 64/101; KSS, 67/184; KSS, 68/123; KSS, 68/125; KSS, 68/143; KSS, 74/72; KSS, 74/173; KSS, 100/224; KSS, 101/96; BA. CD., 1056; BA. CD., 960.

delil ve sekban grubunun yaptığı eşkıyalık ve halka yapılan zülümden başka, hiç bir askerî kimliği olmayan kimselerin eşkıyalıkları ve bölgede göçebe olarak bulunan aşiretlerin "geşt u güzâr"ları esnasında sebep¹⁸⁸ oldukları ile yine bölgenin ileri gelen âyân, şeyh, mutasarrıf gibi kimselerinin birbirlerine karşı rekabetlerinden¹⁸⁹ dolayı ahalinin uğradığı haksızlıklar, zararlar, rahatsızlıklar ve zülmeler de vardır¹⁹⁰.

Bunlar genellikle, devletin seferlerini fırsat bilip, meydana gelen askerî kuvvet ve iktidar boşluğundan istifade ederek gasb ve garâta başlamaktadırlar¹⁹¹. Bunlar genelde, otorinin yokluğunda yani devletin sefer dolayısıyla askerlerini ve valisini göreve çağırdığı zamanlarda ortaya çıkıyordu. Bazan bu muhtekirlerin gözü öyle büyüyor ki; Aksaray ahalisinden 40 kese akçe salyâne tevzi ve tahsil eden Zaimoğlu Mustafa, âyân Abdurrahman ve eski kadı, kendilerine itiraz eden mutasarrıf Tahir Paşa'yı Konya'ya kadar kovalayabiliyorlar¹⁹². Gerek bunlarla, gerekse delil eşkiyası ile yapılacak mücadelelerde, Konya valisinin gücünün yetmeyeceği durumlarda civardaki kuvvetlerden yardım talep ediliyordu. Meselâ, Develioğlu eşkiyasının tenkili için Karaman Valisi Çelik Mehmed Paşa'ya yardım etmeleri hususunda Maraş valisi Mekkizâde Hüseyin Bey'e ve Adana Beylerbeyisi Ahmed Paşa'ya yazı gönderilmiş¹⁹³; Sarıkavaklı olan ama Laren-

(188) Bu konuda örnek olarak KSS, 68/144; KSS, 69/164; BA. CD., 1548 verebiliriz. Osmanlı Devletinde aşiretlerin sebep olduğu zararlar biliniyordu; üstelik sağlayacağı faydalar da dikkate alınarak aşiretlerin yerleştirilmesi için devletin bir genel politikası vardı. Bu konuda bakınız, Cengiz Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskân Teşebbüsü, İstanbul 1963; Yusuf Halaçoğlu, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, Ankara 1988.

(189) KSS, 68/84; BA. CD., 282; BA. CD., 1301.

(190) Başka bölgeler için benzeri bir değerlendirme için bakınız, Mustafa Öztürk, "XVIII. Yüzyılda Antakya ve Çevresinde Eşkıyalık Olayları", Belleten, LIX/211, (1991), s.963 vd.

(191) BA. CD., 1115; KSS, 101/69.

(192) BA. CD., 2869.

(193) BA. CD., 1057.

de'ye yerleşerek şakâvete sülûk eden Koca Abdükadir'in tenkili için de Çaparzâde Süleyman Bey'den yardım talep edilmiştir¹⁹⁴.

Eşkıyalığın yanısıra halk, kendisinden hilâf-ı kanun çeşitli isimlerle para tahsil edilmesinden de şikayet etmektedir. Bu şikâyetler, validen başlayıp kadı dahil olmak üzere en küçük resmi görevliye kadar yayılmaktadır. İktisadî yönden halka yapılan teaddiler devriyye, teftişiyeye, kaftan baha, kahve baha gibi çeşitli isimler altında vergi şeklinde yapıldığı gibi, benzer şekilde, tevzi defterlerine, yapılmadığı halde yapılmış gibi veya dahil olmaması gereken masraflar kaydedilerek bunların tahsili yoluyla da yapılmaktadır¹⁹⁵. Bazan da, vilayet masraf defteri¹⁹⁶, tüm vilayete taksim edilmesi gerekirken sadece Konya şehir halkına tevzi' edilmekte¹⁹⁷; bu da, halkın büyük sıkıntılara düşmesine, dolayısıyla şikâyetlerine sebep olmaktadır¹⁹⁸.

Bu olaylar karşısında, dayanabildiği kadar dayanan halk, çıkış yolu kalmadığını görünce, yerlerini terketmektedir. Bu çoğunlukla, Konya'nın çevresindeki köylerde görüldüğü gibi¹⁹⁹, şehir merkezinde de tek tek de olsa görülebilmektedir²⁰⁰.

(194) BA. CD. 4832.

(195) Bu konuda şu eserde bütün Osmanlıyı şamil yeterince örnek mevcuttur: Yücel Özkaya, *Osmanlı Kurumları*, çeşitli yerlerde vardır.

(196) Bu konuda, valiler, mütesellimler ve kadılar bölümünde bilgi bulunabileceği gibi, ayrıca bakınız, BA. CD., 2504; BA. CD., 1402; BA. CD., 1391.

(197) Bakınız, BA. CD., 3001.

(198) Niğde, Kırşehir ve Beyşehir Sancaklarını müştereken tasarruf eden Süleyman Bey'in devamlı Niğde'de oturması, benzeri durum sebebiyle Niğdeliler'in şikâyetine yol açmış; bu şekilde olması, bize çok masraflı oluyor, 6 ay Niğde'de, 6 ay Kırşehir'inde ve 6 ay da Beyşehir'inde otursun diye müracaat etmişlerdir. Bakınız, BA. CD., 3131.

(199) BA. CD., 2894; KSS, 71/19.

(200) Bu konuda daha geniş bilgi için, sosyal hareketlilik bölümüne bakınız.

Valiler bu tür olayların kendi eyaletinde ortaya çıkmasını tasvip etmemektedir; valiler, buna rağmen eğer nahoş bir hadise meydana gelirse, bunu da merkeze genellikle bildirmek istememektedir: Bu olayları, kendilerine bir zararı dokunacağı, idaresizlikle suçlanacağı düşüncesiyle "ketm u ihfâ" etmekte ve neticede "inhilâl-ı şirâze-i nizâm ve asayîşi hâmi rûyeti davet ider" bir mahiyet almaktadır²⁰¹. Buna ilave olarak da, Tanzimat'tan sonra, yabancı elçiliklerin idareye her fırsatta müdahale etmeleri dolayısıyla, bu tip olayları daha da gizlemek istemişler; fakat bu elçiliklerin kendilerinin değişik yollardan bilgi edinmeleri sebebiyle, onların müdahalesine engel olamamışlardır. Nitekim, 28 Rebiü'l-evvel 1260 senesinde İngiltere elçisi, diğer bölgelerle birlikte Konya'da işkence ve eziyet yapıldığına dair hükümete bir rapor vermiştir²⁰².

İdarî yönden, Tanzimat'tan sonra valinin görevlerinde ve yetkilerinde yapılan kısıtlamalar da, bir takım problemler doğurmuş; işlerin düzenli olarak yapılmasına engel olmuştur. Vali ile idarî yönden doğrudan merkeze bağlanan ve merkeze karşı sorumlu olan gerek Tanzimat'tan hemen sonra tayin edilen muhassıllar, gerekse, daha sonraki yıllarda işbaşına gelen defterdârlar arasında münasebet eksikliği ortaya çıkmıştır; valiler, muhassılların kendilerine danışmadan başarılı olamadıklarını bildirirlerken; öte yandan Konya defterdarları da, valilerin, Konya'ya yazılan emir-nâmelerin bir kısmını kendilerine ulaştırmadıklarından şikâyet etmektedirler²⁰³.

Öte yandan, resmî işlerde rüşvet ve dostluk yoluyla

(201) Yüksel Ekici, 1261-2164 Senelerine Ait İradeler Üzerine Bir İnceleme, (Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi) İstanbul 1971, s.18.

(202) BA. CD., 1872.

(203) BA. CD., 3272; BA. Babîâlî Evrak Odası, Sâdâret Evrakı Mektubî Kalemi, Meclis-i Vâlâ, 6/24.

bir çok haksızlıkların yapıldığı bilinmektedir²⁰⁴. Buna engel teşkil edecek yol olan merkeze şikayet müessesesi de tağşiş edilmiş; bazı şahıslar "mücerret icra-yı gazez için müzevir" şikâyetler yaygınlaşmıştı²⁰⁵.

Şehir içindeki halk arasında, Mevlânâ Celâleddin Rumî Evkâfına meşrut bazı mahallélerin bulunması ve bundan dolayı vakıf mahallelinin vergiden muaf olmaları diğerlerinin rahatsızlığına sebep olmuş; bu durumdan dolayı şehirde bir takım huzursuzluk âlâmetleri zaman zaman ortaya çıkmışsa da, daha büyük olaylara sebebiyet vermemiştir²⁰⁶.

Gayr-ı müslim olarak şehirde bir miktar Ermeni ve Rum bulunmaktadır. Bunlar arasında da, münasebetler başlangıçta müsbet nitelikte iken zamanla, kilisenin arkasındaki mezarlık sebebiyle başlayan sürtüşmeden dolayı ciddî boyutta sayılmasa da, iki toplum arasında münasebetlerin bozulduğunu söylemek mümkündür. Belki de bunun başka ve derin sebeplerini, Konya dışında gelişen sosyal ve siyasî olaylarda da aramak gerekir²⁰⁷.

Benzeri bir gelişme, Rumlar'la Türkler arasında da meydana gelmiştir. Her iki millet arasında ferdî ilişkilerdeki olumsuzlukların dışında, toplumsal bir problem görülmez iken, Tanzimat'tan sonra, Konya ileri gelenlerinden eski âyân Süleyman Bey ile Konya Sandık Sarrafı olan Anasti arasında başlayan ekonomik rekabete, toplumsal nitelik kazandırılarak her iki millete mensup insanların olayların içinde yer almalarına sebep olunmuştur. Bunun da zamanla her iki toplumun münasebetlerinin bozulmasında etkili olacağı düşünülebilir²⁰⁸.

(204) BA. CD., 694. Ayrıca bakınız, Ahmet Mumcu, Tarih içindeki Genel Gelişimiyle Birlikte Osmanlı Devletinde Rüşvet (Özellikle Adli Rüşvet), İstanbul 1985², s.256 vd.

(205) BA. CD., 1254.

(206) KSS, 67/166. Ayrıca bu konuda vakıflar bölümünde daha geniş bilgi verilmiştir.

17) Bu konuda daha geniş bilgi için zimmiler bölümüne bakınız.

(208) Bu konuda ayrıca gayr-ı müslimler bölümüne de bakınız.

G- SOSYAL HAREKETLİLİK

Sosyal bilimlerde, sosyal süreci veya unsuru değişmeden bağımsız olarak düşünmek mümkün değildir. Binaenaley, gerek Osmanlı Devletinde ve gerekse Konya toplumunda da değişme kaçınılmazdır. Toplumlardaki değişmeler çok çeşitli şekillerde olur; bu değişmelerin niteliğine, yönüne ve boyutuna göre toplumda, bir çok olayları aydınlatmak mümkündür. Burada, bu değişmenin bir alt boyutu olan sosyal hareketliliğin inceleme dönemi-mizde Konya'daki boyutu tahlil edilmeye çalışılacaktır.

Hareketlilik ve sosyal hareketlilik ifadelerinin temelinde bir dinamizm vardır; devamlı hareket eden, değişen bir toplum akla gelmektedir. Buna binaen, asıl konuya girmeden, hareketlilik ile ne ifade edilmeye çalışıldığının izah edilmesi gerekmektedir.

Sosyal bilimlerde hareketlilik, toplumda fertlerin veya grupların her alanda yer değiştirmeleri şeklinde tarif edilmektedir. Bu, coğrafi alanda bir değişim olabileceği gibi meslekî alanda da bir değişim olabilir. Aynı şekilde, sınıf veya sosyal tabakasını, ekonomik durumunu değiştirme şeklinde de olabilir. Bu, birkaç alanda; hem mesleğini, hem sınıfını hem de oturduğu yeri aynı anda değiştirme şeklinde olabilir.

Osmanlı Devletinin uzun tarihî süreci, zaman zaman hızlı, zaman zaman da çetin, ama yavaş karekterde sosyal hareketlere sahne olmuştur. Fakat, sistem genelde, her türlü hareketliliği engellemekle birlikte, asgariye indirme düşüncesi içinde hareket etmiştir. Bu sebeple, gerek coğrafi alanda gerekse, sosyal alanda olsun bütün yer değiştirmeler sıkı denetime tabi tutulmuştur. Bu sebeple, inceleme dönemimizde Konya'da, büyük neticeler doğuran geniş çaplı sosyal hareketliliğe tesadüf edilmiştir. Ancak, boyutları küçük, etkileri sınırlı da olsa bazı insanların bir yerlerden kalkıp, başka bir yerlere gitmekte oldukları görülmüştür. Konya'da cereyan eden sosyal hareketliliğe müteallik işte bu olayları bir kaç

grupta incelemek mümkündür:

İlk olarak, insanların yer değiştirmelerini içine alan coğrafî hareketliliği; ikinci olarak da, insanların sosyal tabaka, meslek vb. özelliğini değiştirmesini içine alan toplumsal hareketliliği ifade etmek mümkündür. Coğrafî hareketlilikte, Konya'ya gelen nereden geliyordu? Konya'dan giden insanlar nereye gidiyorlardı? Şehir içinde nasıl bir hareket boyutu vardı? Burada bu sorulara cevap verilmeye çalışılacaktır.

Konuya girmeden evvel hemen şunu belirtmeliyiz ki, bu konuda yapılan tahlillerin hiç birisinde, meselenin gerçek boyutu net rakamlara dayalı olarak tespit edilememiştir. Hatta, bunu oran olarak ifade etmek bile, dönemin kaynakları arasında buna uygun nitelikte bilgi verecek belgeler tespit edilemediğinden, mümkün olmamıştır. Bu konuda inceleme kaynakları olarak bize daha ziyade, tereke defterleri, çeşitli mülk satış vesikaları ve benzeri belgeler yardımcı olmaktadır.

Terekelerde yapılan incelemede, çok az insanın birden fazla eve sahip oldukları tespit edilmiştir. Bu evlerin büyük bir çoğunluğuna tereke sahibinin hisseli olarak malik olmasından, bunun miras yoluyla intikal ettiği, bu yüzden ihtiyacından dolayı temin etmemiş oldukları düşünölmektedir. Hiç evi olmayanların da vakıflara ait evlerde kiracı olarak oturdukları düşünölmektedir²⁰⁹. Binaenaley, şehirde oturanların bir çoğunun tek evi vardı. Ama, ev satışları hiç de eksik değildi; peki bu evini satanlar ne yapıyorlar? diye sormak gerekmektedir. Buna verilecek çok cevap bulmak mümkün ise de, içlerinden en azından bir kısmının şehri terk ettiklerini söylemek mümkündür; bunlar daha ziyade, tespit edilebildiği kadarıyla İstanbul ve İzmir'e gidiyorlardı. Çünkü bunları zaman zaman bazı belgelerde, tereke kayıtlarında ve mirascılar arasında "fi'l-asl medine-i Konya'dan iken" fakat İstanbul veya İzmir'in çeşitli mahallelerinde

(209) Bu sonuçlar, inceleme dönemimizi içine alacak şekilde seçilmiş 200 terekenin tahlilinden elde edilmiştir. Bu konuda daha geniş bilgi için, "aile" adlı bölüme bakınız.

"mükim" diye tanımlanmış olarak bulmaktayız. Ayrıca, bu meyanda gerek Başbakanlık Arşivinde ve gerekse Konya'daki Şer'îye Sicillerinde, İstanbul'a göçün önlenmesi, belgelerdeki ifadesiyle "men'i mürûr" için gönderilen bir çok emirlerin kayıtlı olduğu çok iyi bilinmektedir²¹⁰.

Ayrıca, bu gidenlerin bazıları; kalıcı olarak gitmiyorlar; en azından başlangıçta böyle bir niyetlerinin olmadığı anlaşılmaktadır: Önce, tek başlarına İstanbul'a gittikten bir süre sonra evlatlarını da götürmektedirler²¹¹. Aynı şekilde bazı belgelerde, kadın mahkemeye müracaat ederek, on veya yirmi senedir "diyar-ı âhara" (yada İstanbul veya İzmir gibi belli bir şehire) gitmiş olan eşinden haber alamamış olduğundan boşanmak istediği görülmektedir. Başka bir belge grubu olan terekelerde mirascılar arasında "gayb-ı münkat'i" veya "gayb-ı ani'l-beled" diye tarif ettikleri insanlar vardı.

Son olarak, bazı insanların hac için Mekke-Medine'ye ve ticaret için, mal almak amacıyla başka şehirlere gittikleri anlaşılmaktadır. Bunların ekserisinin Adana, Tarsus, Kayseri, Bor, Niğde ve Ankara gibi yakın yerleri tercih ettiklerini söylemek mümkündür.

Konya'ya gelen insanlar arasında dikkati çeken ilk grup, Karaman Eyaletine tayin edilen vali ile, önemli bir sayıya ulaşan onun kapu halkıdır²¹².

Bunlardan sonra, şehirde bir dinî niteliği var görünen kişinin ismi altında çeşitli yerlere yerleşmiş olan ve "Hacı Hüseyin Cemaati Mahallesi", "Burhan Dede Cemaati Mahallesi" vb. gibi cemaat ismiyle anılan grup gelmektedir²¹³. Bunlar hakkında çok kesin bilgiler bulamamış olmakla beraber, ilk planda akla göçerlerin iskân

(210) Sicillere ait bir kaç örnek için bakınız, KSS, 78/4; KSS, 78/51; KSS, 83/64; KSS, 83/78; KSS, 100/221;

(211) KSS, 100/221.

(212) Bu konuda "valinin kapu halkı" adlı bölüme bakınız.

(213) Konya'daki bu tür diğer mahalle isimleri için metin sonunda verilen "Konya'daki Mahalleler" listesine bakınız.

edilmesinden mütevellid bu isimleri almış olduğu düşüncesi gelmektedir²¹⁴. Bunların dışında dikkati çeken diğer bir grubu, tek tek veya toplu olarak eşkıya baskısından veya başka sebeplerden yerlerini terk ederek şehre gelmiş olan çevre köylerin insanları teşkil etmektedir²¹⁵. Buraya kadar Konya'ya gelen insanların, (yukarıdaki göçerlerin) devletin baskısıyla mı yerleştirildiği bilinmemekle beraber, içinde yaşadıkları çevrenin iticiliğinin yanı sıra, şehrin çekiciliğinin de etkisiyle gelip yerleştikleri düşünülmektedir.

Bunların dışında, ticaret için Halep, Şam, Hama vb. Arap ülkelerinden, İstanbul'dan, Ankara'dan, İzmir'den Konya'ya gelen tüccarlar vardır. Bunlar, daimi olarak yerleşmek amacıyla olmadıkları için ya han odalarında, ya kahvehânelerde, yada birilerinin yanında misafir olarak kalmaktadırlar. Öte yandan Konya'da, "seyyah-ı âlem" ve "keşf ü güzâr" için Hindistan'dan ve İran'dan gelmiş-vefat etmiş- insanların buldukları da görülmüştür²¹⁶.

Konya'nın hac yolu üzerinde bulunması sebebiyle, kayıtlarda, bir çok yabancıların "tarik-i hac" sebebiyle buldukları Konya'da vefatlarına binaen terekelerine rastlanılmıştır²¹⁷. Bu hacılara rehberlik etmek amacıyla, Arabistan çöllerini tanıyan rehberlerin Konya'ya kadar geldikleri; hatta bir kısmının Konya'ya yerleşerek kendilerine ait bir mahalle oluşturdıkları bilinmektedir²¹⁸.

(214) Bakınız, KK. 5829. Ayrıca, Osmanlı Devletinde her zaman aşiretlerin iskân edilmesi yönünde bir politika izlendiği bilinmektedir: Bu konuda bakınız, Cengiz Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretleri İskân Teşebbüsü İstanbul 1963 ve Yusuf Halaçoğlu, XVIII.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, Ankara 1988.

(215) KSS, 79/68; KSS, 88/55; Köylerden insanların niçin kaçtıklarına dair sebepleri, devletin resmi belgelerinden birinde gayet güzel sıralanmış. Bakınız, BA. Maliyeden Müdevver, 5601, s.196.

(216) KSS, 79/111;

(217) Konya'ya hemen her yıl, Mekke'ye gidecek hacıların Akşehir'den Adana'ya kadar güvenli bir şekilde intikallerini temin etmesi için gönderilen "Hüccac" fermanları kaydını bulmak mümkündür.

(218) Bu konuda daha geniş bilgiyi "nüfus" bölümüne bakınız.

Bu büyük mesafeli yer değiştirmenin dışında, Şehir içinde bir mahalleden diğer mahalleye evini nakleden, yer değiştiren nisbeten kk çaplı hareketlilikler de vardı; bunlar daha ziyade, vakıflar bölümünde de izah edildiği üzere, Şehirde Mevlânâ Celâleddin Vakfına meşrut mahalleler ile gayr-ı meşrut mahalleler arasında cereyan etmektedir. Celâliye evkafının, vakfa meşrut mahalleliye sağladığı ekonomik ve sosyal imknlar dolayısıyla, vakıf mahallede oturmayan insanların, öncelikle ötekilere nisbetle çektikleri sıkıntı, daha sonra onların sahip oldukları imknlar ilgisini çekmeye başlamış ve her fırsatta vakıf mahalleye gitmeye çalışmıştır. Bu konuda, umumî Őikyetin yanısıra, diğer mahalle sakinlerinin vergi tahsili zamanlarında mahkemeye müracaatla, Őikayetci oldukları adamın aslında kendi mahallesi sakinlerinden olduğunu ve buna göre tarh edilen vergide onun da hissesi bulunduğunu; bu yüzden hissesini eda etmesini talep etmekte oldukları görülmüştür. Ancak, davalı da, genellikle müftüden aldığı bir fetva ile destekli olarak, aslen o mahalleli olduğunu inkr etmemekte, fakat diğer mahalleye taşındığını, vergisini Şu anda oturduğu mahalle hissesinden vermekte olduğunu, eski mahallesinde vergiye müstehâk bir mlk bulunmadığını beyanla, kendisinden vergi talebinin doğru olmadığını ifade ederek davayı kazanmaktadır. Bu rnekleri çoğaltmak mümkündür; ancak, bu tür sosyal hareketliliğin, Şehirdeki kitleye nisbetle miktarını ve yoğunluğunu tespit etmek mümkün olmamıştır.

Şehirdeki sosyal hareketlilik olgusuna dair bir başka örnek, muvakkaten yapılan yer değiştirmelerdir. Günlük veya mevsimlik olarak yapılan bu seyyaliyet, Şehirdeki canlılığı, ekonomik ve sosyal münasebetlerin n cephesindeki anlamını da ortaya koymaktadır. Konya'daki insanların bir kısmı, işleri için evlerinden kalkıp çalıştıkları meknlara gidecekler, akşamleyin de evlerine döneceklerdir. Bunların dışında, insanlar günlük ihtiyaçları, çeşitli alışverişleri, dinî ibadetleri yerine getirmek için bulunduğu mekndan çeşitli yerlere intikal edeceklerdir. Şehirin mekân organizasyonu bu tür sosyal zaruretleri çözümlenecek Şekilde oluşmuştur. Şehirde, dönemin intikalt vasıtalarının bugüne göre ibtidi

durumu göz önünde bulundurulduğunda, nakliyenin asgariye indirilmesi için iş yerleri belli bir bölgede yoğunlaşmıştı. Bu bölge, Özer Ergenç'in XVI. yüzyıl için tarif ettiği şekliyle XIX. yüzyıla kadar pek değişmeyen, üzerinde İç Kale'nin yer aldığı Alaeddin Tepe'sinin Doğu cephesinden Mevlânâ Dergâhı arasında kalan yerdedir²¹⁹. Buralarda, yoğunlaşan insan nüfusunun çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak için bir çok sosyal yapılar bu mekânda yer almaktadır; bu bölgede dinî ihtiyaçlar için şehrin en büyük camileri, medreseleri, hanları, bedestenleri, kahvehâneleri, kütüphâneleri bulunmaktadır.

Konya'nın coğrafî mekânı dolayısıyla, şehirdeki insanlar mevsimlik olarak da büyük miktarda yer değiştirmekteydiler; kurak iklime sahip olması hasebiyle yaz mevsiminin kuru ve boğucu sıcağından kurtulmak için Konya'lı, "mutad-ı kadime olarak" genellikle şehrin batısında yer alan Meram bölgesindeki bağlık alana taşınırlardı²²⁰. Bu hareket, yaz mevsiminin sıcağından kurtulmaktan ziyade, buradaki bağ ve bahçelerde çeşitli meyve ve sebzeler yetiştirerek hem kendisinin yaz ve bir kısmını kurutarak kış ihtiyacını, hem de, fazlasını satarak başka ihtiyaçlarını gidermek amacıyla yapılırdı. Bu, ilkbaharla birlikte başlayan bağ ve bahçe mevsimi, hemen hemen sonbarın son günlerine kadar devam etmekteydi. Şehirdeki insanların bir kısmı doğrudan bu bölgelerdeki evlerinde ikâmet etmekte iken, bağlık-bahçelik yerlerde oturmayanların büyük bir çoğunluğunun, şehrin kuzey cephesi hariç üç bir tarafını çeviren bölgelerden birinde az veya çok bir parça bağı vardı. Bunlar, bugün dahi "eski Konyalılar'ın" devam ettirdikleri ve anane haline gelen bir usülle, yazın daimî veya geçici olarak bağlara taşınırlar; böylece hem yazın sıcağından kaçarlardı, hem de çeşitli ihtiyaçları için ziraatle istigal ederlerdi. Bu geleneği sadece yerli halk değil, Konya'ya dışarıdan gelen valiler ve diğer yöneticiler de

(219) Bakınız, Özer Ergenç, Konya, s.35 vd.

(220) KSS, 79/55.

sürdürmüşlerdir²²¹. Gayr-ı müslimler de bu geleneği, Konya ile Sille arasında sürdürmüşlerdir. Ch. Texier'in ifadesine göre, Konya'daki zimmîlerin hemen hemen bir çoğunun, hatta en fakirinin bile Sille'de ayrı bir evi vardır; yazın onlar da Sille'ye gitmektedirler²²².

Toplumsal hareketlilik; insanların sahip oldukları mesleklerini değiştirmeleri, sosyal sınıflarını yükseltmeleri veya düşürmeleri, ekonomik yönden zayıflamaları veya güçlenmeleri konusunu içine almaktadır. Büyük çaplı bir toplumsal hareketliliğin meydana gelmesi için yine aynı büyüklükte sosyal, siyasî ve ekonomik olayların meydana gelmesi beklenirdi; ancak, inceleme dönemimizde, kitleyi toplumsal yönden harekete geçirecek göze batan bir sosyal, siyasî ve ekonomik olaya tesadüf edilmemiştir. Başka bir ifade ile, inceleme dönemimizde büyük-küçük meydana gelen siyasî, sosyal ve ekonomik olaylar, bölgede geniş çaplı toplumsal hareketliliğe sebep olacak ve kitleyi önemli ölçüde harekete geçirecek nitelikte olmamıştır. Bu sebeple, Konya'da küllî bir toplumsal oynama olmamıştır. Fakat, ferdî olarak, tek tek bazı insanların mesleklerini değiştirdiklerine, ekonomik yönden zenginleştikleri veya fakirleştiklerine; ya da, belli bir meslek grubuna mensup olan insanların çocuğunun/çocuklarının başka bir mesleğe intisap ettiklerine dair örnekler bulmak mümkün ise de, şehre şâmil nitelikte olmayacağı düşüncesiyle bu araştırmanın dışında bırakılmıştır.

(221) Konya'ya gelen valiler için "eyyam-ı sayf"da kullanmak üzere Meram'da iki kez konak inşa edilmiştir. (KSS, 79/55; KSS, 78/97; KSS, 81/5) Bugün dahi, valilere ait bir vilayet evi vardır. Daha geniş bilgi için vali konağı bölümüne bakınız. Ayrıca, Mevlânâ Dergâhı'nın da Meram'da büyük bir dergâhı vardı; dervisler yaz günlerini ekseri burada geçirirlerdi. Bakınız, Süheyl Ünver, "Yetmiş Yıl Önce Konya", s.217 vd.

(222) Bakınız, Charles Teixer, a.g.e., s. s.206.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

E K O N O M İ

Ekonomi, toplumların üretimden tüketime sahip oldukları kıt imkânları ihtiyaçlarını gidermek amacıyla yaptıkları faaliyetler olarak tarif edilmektedir. Üretimden tüketime giden süreçte birçok etkileyici faktör rol almaktadır¹. Üretimi kim ve nasıl yapmaktadır? Nasıl bir organizasyona sahiptir? Üretilenler tüketiciye nasıl ulaştırılmaktadır? Tüketime hangi mallar arz edilmektedir? Devletin bu çerçevede rolü nedir? Bu sorunlar, toplumun cereyan eden ekonomik faaliyetlerini etkileyen hususlardır. Binaealeyh, bir toplumun ekonomik hayatını incelemek için, bu soruların -daha başkaları da bulunmakla birlikte- ilk planda cevaplandırılması gerekmektedir.

Günümüz toplumlarının ekonomik hayatını ortaya koyan bu hususu, tarihî dönemler ve toplumlar için de, belgelerin imkân verdiği nisbette ele almak mümkündür. Bu araştırmada da inceleme alanımız olan XVIII. yüzyılın ikinci ve XIX. yüzyılın ilk yarısında Konya toplumunun ekonomik faaliyetleri incelenirken yukarıdaki problemlere cevaplar aranmaya ve mesele bu çerçevede tahlil edilmeye çalışılıacaktır. Binaenaleyh, ilk önce, inceleme alanımız olan Konya'da üretimi kimler yapmaktadır ve nasıl bir organizasyona sahiptir, sorusuna cevap vermek gerekmektedir.

(1) Janine Bremond-Alain Geledan, İktisadi ve Toplumsal Kavramlar Sözlüğü, İstanbul 1984, s.140 vd.; Erdoğan Alkin, İktisat, İstanbul 1972, s.1 vd.

I -) ESNAF TEŞKİLATI

insanların çok çeşitli ihtiyaçları vardır; üretimi bu ihtiyaçlarını gidermek için yapmaktadırlar. Bu noktada, insanların çok farklı olan ihtiyaçlarının çok çeşitli gruplar tarafından giderildiğini söylemek mümkündür. Osmanlı şehir hayatında ve üretiminde esnaf, önemli bir unsur olarak yer almaktadır². Esnaf, terim olarak en genel manada şehir ve kasabalarda çeşitli hizmetlerin üretimi ile ilgili bir iş kolunda uzmanlaşmış olarak çalışan meslekî grup olarak tarif edilmektedir³. Bu sebeple, Konya'daki esnaf grupları, organizasyonu ve üretim alanları gibi konular ilk planda incelenecektir.

A) ESNAF GRUPLARI

Esnaf, kelime olarak arapça sınıf kelimesinin çoğuludur. Sınıf kelimesinin kazandığı bugünkü anlamına rağmen Osmanlı'da grup, lonca anlamı vardı. Bu sebeple esnaf, grup grup ayrılmış zanaatçılar anlamına gelmektedir⁴. Şehirdeki üretimi büyük oranda, grup olarak bir bütün halinde bulunan esnaf gerçekleştirmektedir. Burada,

(2) Bu hususta bir çok çalışma yapılmıştır: Çağatay Uluçay, XVII. Yüzyılda Manisa'da Ziraat, Ticaret ve Esnaf Teşkilatı, İstanbul 1942; Ömer lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğunda Esnaf Cemiyetleri", iÜ. İktisat fakültesi Mecmuası Ömer Lütf Barkan Armağanı, XLI/1-4, (İstanbul 1984); Halil İnalçık, The Ottoman Empire, s.150 vd.; Musa Çadırcı, Anadolu Kentleri, s.119 vd.; Gabriel Bear, "Türk Loncalarının Yapısı ve Bu Yapının Osmanlı Sosyal Tarihi İçindeki Önemi", ter. S.Ferliel, Tarih Araştırmaları Dergisi, VIII-XII, (Ankara 1970-1974); İlhan Şahin-Feridun M.Emecen, "XV. Asrın İkinci Yarısında Tokat Esnafı", Osmanlı Araştırmaları, VII-VIII, (İstanbul 1988); Ömer Demirel, Sivas'ta Esnaf Teşkilatı.

(3) Mehmet Genç, "Osmanlı Esnafı ve Devletle İlişkileri", Ahilik ve Esnaf, Konferanslar ve Seminer, İstanbul 1986, s.113 vd.; Mustafa Akdağ, Türkiyenin İktisadî Tarihi, C.II, s.208 vd.; Aydın Yalçın, Türkiye İktisat Tarihi, Osmanlı İktisadının Büyüme ve Gerileme Süreci, Ankara 1979, s.206 vd.

(4) Osmanlı Devletindeki esnafa aynı zamanda hırfet de denilmektedir. Bu konularda daha geniş bilgi için bakınız, Osman Nuri [Ergin], Mecelle-i Umur-ı Belediye, C.I, s.507 vd.; Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadî Tarihi, C.II, s.207 vd. Ayrıca karşılaştırınız, Niyazi Berkes, Türkiye İktisat Tarihi, İstanbul 1969, s.57.

şehirde ne tür ve ne kadar esnaf vardır, diye bir soru sorulabilir. Şehirdeki üretimi gerçekleştiren esnafın gerek sayısını ve gerekse çeşidini, daha önce de ifade edildiği üzere, insanların ihtiyaçları, başka bir ifade ile talepleri; bunun yanısıra mevcut yer altı ve yer üstü kaynakları; coğrafî konumu ve ikliminin tayin ettiğini ifade etmek gerekmektedir. Bunlara ilave olarak, siyasî iktidarın rolü de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu çerçevede şekillenen Konya'daki esnafın, şer'îye sicil kayıtlarından tek tek yaptıkları işe göre yüzlercesinin isimlerini tespit etmek mümkündür. Bu rakam bazı şehirlerde 200'e yaklaşan bir miktarda ortaya çıkmıştır⁵. Hatta Evliya Çelebi, XVII. yüzyıl İstanbul'u için binden fazla bu şekilde isim zikretmektedir⁶. Konya için de böyle bir meslekler listesi hazırlamak mümkündür. Ancak bu tespit, Konya'da faaliyet gösteren esnaf gruplarını göstermekle beraber esnaf teşkilatını açıklamaya kifayet etmez. Çünkü, esnaf teşkilâtı bu şekilde hazırlanan listelerin dışında teşekkül etmiş olmalıdır. Böyle bir ameliye sadece, Konya'da faaliyette bulunan meslek çeşitlerini anlatacaktır. O halde, şehir halkı veya siyasî idare şehirdeki meslekleri nasıl algılıyorlardı; başka bir şekilde ifade edersek, organize esnaf teşkilatı ile faal esnaf arasında nasıl bir ayırım vardı diye sormak gerekmektedir.

Buna göre, incelenen belgelerin geneli göz önünde tutulduğunda Konya'daki esnafın iki farklı şekilde tasvir edildiği anlaşılmaktadır: Bunlardan ilki, yukarıda belirtildiği üzere, şehirdeki esnafın yaptığı işi tam olarak

(5) Bazı Osmanlı şehirlerinde bu esnafların isimleri tespit edilmiştir. Bunlar için bakınız, Halis Turgut Cinlioğlu, *Osmanlılar Zamanında Tokat*, C.III, Tokat 1951, s.144 vd.; Halit Ongan, "Ankara'nın Eski Esnafını Açıklayan Bir Vesika", *Türk Etnoğrafya Dergisi*, S.II, (1957), s.56 vd.; Ziya Kazıcı, *Osmanlılarda İhtisâb*, s.167 vd.; Robert Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*, C.II, ter. M.A.Kılıçbay-E.Özcan, Ankara 1986, s.17 vd. Ömer Demirel, *II.Mahmud Döneminde Sivas'ta Esnaf Teşkilâtı ve Üretim Tüketim İlişkileri*, Ankara 1989, s.153.

(6) Bakınız, Evliya Çelebi, a.g.e., C.I, s.487 vd.; Evliya Çelebi'nin İstanbul için verdiği bilgilerin bir değerlendirmesi için bakınız, Robert Mantran, XVI. ve XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat, ter. M.A.Kılıçbay, İstanbul 1991, s.96.

ifade eder şekildedir. Bu tür ifadeler esnaf arasında meydana gelen bazı olaylarda veya narh dolayısıyla tanzim edilen kayıtlarda görülmektedir. Meselâ, dokuma işkolunda bir boyacı esnafı, bir de basmacı esnafı vardır. Bu basmacı esnafı resmî muamelede boyacı esnafı grubunun içinde sayılmaktadır⁷. Fakat bunların dışında esnafın, devletin resmî muamelelerde muhatap olarak kabul ettiği, bir siyasî organizasyonu, çeşitli kademelerinde görev ve sorumluluk taşıyan temsilcilerinin bulunduğu teşkilatı vardı. Binaenaleyh, esnaf teşkilatı bahsinde, şehirde faaliyet gösteren esnafın isimlerinden ziyade asıl incelenmesi gereken esnaf teşkilatının bu olması gerektiği düşünülmektedir. Bu sebeple, burada inceleme dönemi-miz olan XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ile XIX. yüzyılın ikinci yarısında Konya'daki esnaf organizasyonunun yapısı, hangi meslek teşekkülleri çevresinde toplanıldığı, bunun ne anlama geldiği tahlil edilmeye çalışılacaktır.

(7) KSS, 101/48.

TABLO IX : KONYA'DA TERTİP EDİLEN ESNAF GRUPLARI
ve ESNAF GÖREVLİLERİ⁸

	ESNAF GRUPLARI	ESNAF GRUBUNUN KETHÜDASI	ESNAF GRUBUNUN YİĞİTBAŞISI
1	Attarân	Hacı Şeyh Efendi	Hacı Emin
2	Babucyân	Mustafa	Süleyman
3	Bakkalân	Ali	Ali
4	Bezzazân	Çankırılı Hacı Hafız Efendi	Süleyman
5	Berberân	Hacı Seyyid	Ali Usta
6	Bıçakcıyân	Abdulvahhab	Mehmed Ağa
7	Çizmeciyân	Mehmed	Süleyman
8	Çıkrıkçıyân	Ebubekir	Mehmed
9	Debbağân	Mehmed	Çil Mehmed
10	Dellâlân	Mehmed Efendi	Ahmed
11	Duhancıyân	Hacı Ali	Hüseyin
12	Elekciyân	Hacı Mustafa	Mehmed
13	Eskiciyân	Veli	Veli
14	Esnaf-ı Bit Pazarı	Haydarzâde Esseyid Elhac Mustafa Ağa	Ali Ağa
15	Göncüyân	Mustafa	Mehmed Emin
16	Habbazân	Elhac İsmail	Abdullah
17	Haffafân	Hacı İbrahim	Süleyman
18	Helvacıyân	Süleyman	Mehmed Emin
19	İblikciyân	Mehmed Ağa	Hacı Halil
20	Kalaycıyân	Esseyid İsmail	Seyyid Mehmed
21	Kassabân	Osman	Osman
22	Kassabân-ı Bakar	Hıdır	Ali
23	Keçeciyan	Mehmed	Hacı İbrahim
24	Kendirciyân	Mustafa	Abdulkadir
25	Keresteciyan	Seyyid Mustafa	Molla Abdullah
26	Kürkcüyân	Abdi	Ahmed
27	Kürkcüyân-ı Zimmi	Ace Yasef	
28	Leblebiciyan	Hacı Hasan	
29	Muytab	Seyyid Ali	Hacı Hasan
30	Nalbandân	Hacı Abdurrahman	Ali
31	Nalçacıyan	Mehmed Usta	Salih Usta
32	Neccarân	Hacı Ahmed	Hacı Memiş
33	Pirinçyan	Hacı Ali	Mustafa
34	Postalciyan	Ak Mehmed	Özden Mehmed
35	Saatciyan?	Süleyman	Süleyman
36	Sabuncu	Hacı Veli Ağa	Hafız Ali
37	Sarracân	Seyyid Mehmed	Ebubekir
38	Suyolcuları	Hacı Hasan b. Abdullah	
39	Şalvarcıyan	Hacı Memiş	Osman
40	Temirciyân	Hacı Mehmed	Abdullah
41	Terzi	Ahmed Usta	Ali
42	Tuzcuyân	Ahmed	Ali Ağa
43	Tüccarân	Esseyid Elhac Süleyman Ağa	
44	Tüfenkciyan	Ali Ağa	İbrahim
45	Yağcıyan	Seyyid	Hacıoğlu Mehmed
46	Yemeniciyan	Ahmed	Süleyman
47	Yorgancıyan	Seyyid Hüseyin	Hasan Ağa

Konya'daki esnaf teşkilatını anlamamıza şer'îye sicillerindeki bir belge ışık tutmaktadır: Buna göre, Tanzimat'tan sonra "Konya Meclisi"nin şehirde yarı resmî

(8) Bakınız, 11 Zilhicce 261/10 Aralık 1845 tarihli belge için bakınız KŞS, 78/91-92.

niteliği bulunan esnaf teşkilatını resmîleştirmek gayesiyle şehirdeki organize esnaf gruplarının kethüda ve yağudbaşılarını ihtiva eden bir listeyi İstanbul'a göndererek; merkezin onaylayıp resmîyetini tastik edeceği bu listeyle birlikte, her bir esnaf grubuna mühür kazıyıp göndermesini talep etmektedirler⁹. Buna göre, tabloda da görüleceği üzere Konya'da 47 esnaf grubu vardır. Bu liste, şehirde mevcut kethüdası ve yiğitbaşısı olan, resmî esnaf organizasyonunu göstermektedir. Bunların dışında, şehirde tespit edilebilecek faal esnaf isimlerinin, ya Dellâlbaşı, Bakkalbaşı gibi isimlendirilen bir başkanın önderliğinde organize olarak ya da organize olmadan yukarıdaki esnaf gruplarından en yakın birinin içinde yer aldıklarını söylemek mümkündür.

İnceleme dönemimizin sonlarına ait tespit edilen vesikanın bize aktardığı bu izah şeklini destekleyecek bir başka vesikayı da, XVIII. yüzyılın ikinci yarısına ait sicillerde tespit ettik: Bu belgedeki bilgi, bir hammadde ihtilafı dolayısıyla esnaf arasındaki mevcut ananenin tasdiki dolayısıyla dile getirilmiştir¹⁰. Buna göre, ihtilaf konusu, esnaf arasındaki ananenin şehirde mevcut 32 tane esnafa sorulmak suretiyle çözülmüştür. Burada, -yaklaşık 70 sene önce- şehirde resmî organizasyonu olan -her ne kadar isimleri ifade edilmese de- 32 adet esnaf grubunun¹¹ olduğu anlaşılmaktadır. Resmî işlerde bunların şeyhleri, kethüdaları veya yağidbaşılıarı¹² çağrılmakta, onların görüşü sorulmakta olduğu tahmin edilmektedir.

Konya'daki esnaf kitlesinin umumî konumunu bu şekilde ortaya koyduktan sonra, neticede, esnaf teşkila-

(9) Bakınız, KSS 78/92; ayrıca buradaki esnafların bir listesi için de, Konya'da tertip edilen esnaf grupları ve esnaf görevlileri tablosuna bakınız.

(10) KSS, 61/34.

(11) Daha sonraki dönemlerde bunun sayısının arttığı anlaşılmaktadır.

(12) Diğer esnafların organize olanlarının sadece Bakkalbaşı, Dellâlbaşı gibi bir başkanları vardı.

tını şehirdeki esnafın isimlerinden ayırmak gerektiği gerçeği ortaya çıkmaktadır. Şimdi, bu esnaf organizasyonların temsilcileri, sorumluları olan kimlerdir meselesinin belgelere yansıyan şekliyle tahliline geçilebilir.

Konya'daki esnaf teşkilatının izahına geçmeden evvel, buradaki esnaf teşkilatının ana çerçevesini teşkil eden Osmanlı Devletinin esnaf teşkilatı hakkında bazı hususları Konya'daki düzenin anlaşılması için aydınlatmak gerekmektedir.

Osmanlı esnaf teşkilatının biri doğudan biri de batıdan olmak üzere iki menşei vardır: Doğudan, toplumun ekseri Türklerden müteşekkil olması hasebiyle, İslâm öncesi dönemden taşıdığı geleneği ve Arabistan Yarımadası'nda bir ticaret şehrinde zuhur eden İslâmî kültürden gelen birikimi zikretmek mümkündür. Batıdan ise, yerli Anadolu etkisiyle Bizans etkisi¹³ bu meyanda belirtilebilir¹⁴. Menşei ne olursa olsun, esnaf teşkilatı ana karakterini dinî kültürden almıştır. Bu karakteri, fütüvvet geleneği formüle ederken, aynı zamanda her esnaf grubunun semavî dinlerin peygamberlerinden veya ileri gelenlerinden birini kurucu olarak nitelemeleri, esnaf içinde bir çok hususun dinî nitelik kazanmasına sebep olmuştur. Meselâ, çarşıların duayla açılıp kapanması gibi bir çok törenleri ile, esnafın başına şeyh denilmesi gibi görevli isimleri bu şekildedir.

B- ESNAF TEMSİLCİLERİ

Birarada yaşayan insanların toplumun ahenkli bir şekilde yaşaması ve çeşitli ihtiyaçların insanlar arasın-

(13) Osmanlı Devletine Bizans etkisi kabul edilmekle birlikte, ihtilaf bunun nasıl ve ne zaman olduğundadır: M. Fuad Köprülü, Bizans etkisinin varsa bunun ancak Osmanlı Devletinden önceki toplumlarda gerçekleşmiş olabileceğini ifade etmektedir. Bu konudaki diğer görüşler için de bakınız, M. Fuad Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, İstanbul 1981, s.3 vd.

(14) Bu konuda bakınız, Osman Nuri, a.g.e., s.518;

da taksimi ve kordinasyonu için içlerinden bazılarını belli vazifelerle memur veya temsilci olarak seçtikleri görülmektedir. Bu şekilde organize olan esnafın gerek kendilerine ait problemlerinin çözümü, gerekse devletin böyle toplulukları kontrolu ve hertürlü olaylarda bir sorumlunun bulunması için belli görevleri üstlenen temsilcileri bulunurdu. Osmanlı Devleti'nde esnaftan birinci derecede sorumlu kadı ve muhtesipti. Bunların esnafın dışından geldiğini söylemek mümkündür. Esnafın içinden gelenler ise esnaf şeyhi, nakibi, duacısı, çavuşu, kethüdası, yiğitbaşısı ve ihtiyarlarıdır¹⁵. Bu durumda, XVIII. yüzyılın ikinci ve XIX. yüzyılın ilk yarısında Konya'daki esnafın temsilcisi olarak kimler vardı ve bunların ne gibi görevleri vardı, diye sormak gerekmektedir.

Bu soruya cevap vermeden evvel, Osmanlı Devletinin değişik bölgelerine ait, esnaf teşkilatını anlatan bir çok araştırmaların yapıldığı belirtilmelidir¹⁶. Buralarda, esnaf temsilcileri, bunların görev ve sorumlulukları ile ilgili çok geniş bilgiler verilmiştir. Ancak bu araştırmada, XVIII. yüzyılın ikinci ve XIX. yüzyılın ilk yarısında Konya'daki esnafın temsilcilerine ait bilgileri vererek, Osmanlı Devletinin diğer bölgelerindeki esnaf teşkilatıyla karşılaştırması yapılarak bilinenlere katkıda bulunulmaya çalışılacaktır.

Konya'daki esnafın temsilcisi olarak belgelerde isimleri zikredilenlere toplu olarak baktığımızda şunları görürüz: esnaf şeyhi, ahi baba, sertabbah, ekmekcibaşı,

(15) Bakınız, Osman Nuri, Mecelle, s.560 vd.

(16) Bu konuda bakınız, Çağatay Uluçay, XVIII. yüzyılda Manisa'da Ziraat, Ticaret ve Esnaf Teşkilâtı, İstanbul 1944; Halis Turgut Cinlioğlu, Osmanlılar Zamanında Tokat, 4 cilt, Tokat 1941-73; M.Kâmil Su, XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Balıkesirde Şehir Hayatı, İstanbul 1937; H.Hasan Şeyhoğlu, Çankırı'da Ahilikten Kalma Esnaf ve Sohbet Teşkilâtı, Çankırı 1932; Özer Ergenç, "1600-1615 Yılları Arasında Ankara İktisadi Tarihine Ait Araştırmalar", Türkiye İktisat Tarihi Semineri, Ed.O.Okçar, Ankara 1975, s.145-167; Yusuf Oğuzoğlu, "XVII.Yüzyılda Konya Şehrindeki Üretim Faaliyetleri Hakkında Bazı Bilgiler", İÜ. Tarih Enstitüsü Dergisi, S.32, (İstanbul 1982); Gabriel Baer, "Ottoman Guilds: A Reassessment", Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920), Ed.O.Okçar-H.İnalçık, Ankara 1980, s.95-100.

bazarbaşı, kazzazbaşı, kethüda, kâhya, yiğidbaşı, nazır, muhtar-ı sük, esnaf ihtiyarları¹⁷. Esnaf içindeki bu görevlileri böylece tespit ettikten sonra şimdi temel problem, bu görevlilerin esnaf içindeki ve birbirlerine karşı konumlarının ne olduğudur?

1- Esnaf Başkanları

a- Esnaf Şeyhleri

Şeyh, akıl ve yaş olgunluğuna erişmiş, iktidar sahibi kimselere denilmektedir. Şeyh, aynı zamanda dünyevîlerin yanısıra ruhanî kimseler için de kullanılmaktadır¹⁸. Öte yandan, Osmanlı esnaf geleneğinin dünyevî karakterinin yanında dinî karakteri de vardır. Bu yüzden her esnaf semavî dinlerin bir peygamberini veya ileri gelenini kendisinin ilk kurucusu, "pîr"i kabul etmiştir¹⁹. Esnaflar kendi organizasyonlarını, fütüvvet geleneğinin²⁰ de yardımıyla dinî bir tarikat gibi telakkî ederek, başlarındaki temsilciye de çok rahat bir şekilde

(17) Esnaf temsilcilerinin Osmanlı Devletinde diğer bölgelerine ait örnekleri için bakınız, Ömer. L.Barkan, "Esnaf Cemiyetleri", s.36 vd.; Halis T.Cinlioğlu, a.g.e; Halit Ongan, Ankara'nın İki Numaralı Şer'îye Sicili, Ankara 1974; Cemil Cahit Güzelbey-Hulusi Yetkin, Gaziantep Şer'îye Sicillerinden Örnekler, C.81-141, Gaziantep 1970; Çağatay Uluçay, XVII. Yüzyılda Manisa'da Ziraat, Ticaret ve Esnaf Teşkilâtı, İstanbul 1942; Ömer Demirel, II. Mahmud Döneminde Sivas'ta Esnaf Teşkilâtı ve Üretim-Tüketim İlişkileri, Ankara 1989; Rifat Özdemir, "Ankara Esnaf Teşkilatı (1785-1840)", Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, S.1 (1986), 156 vd.

(18) A.Cour, "Şeyh", İslâm Ansiklopedisi, C.XI, İstanbul 1979, s.461; Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadî Tarihi, C.II, s.39 vd.

(19) Meselâ çiftçilerin pîri Adem peygamber, terzilerin İdris, neccarların İbrahim peygamberdir. Bu konuda daha geniş bilgi için bakınız, Osman Nuri, Mecelle, s.521 vd.

(20) Fütüvvet geleneği ve esnaflarla bağlantısı için bakınız, Abdülbâki Gölpınarlı, "İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilâtı ve Kaynakları", İÜ. İktisat Fakültesi Mecmuası, XI/1-4, (1949-1950), s. 3 vd.; Franz Taeschner, "İslâm Orta Çağında Fütüvvet", İÜ. İktisat Fakültesi Mecmuası, XV/1-4, (1955), s. 3 vd.

"şeyh" demişlerdir²¹.

Bunlar, genellikle esnafın ileri gelenleri, sözü geçer ve dürüst kimseler arasından seçildiğinden, esnafın "kadimden beru umûr-ı hususunu rü'yet" etmekle görevliy- diler²². Bu "umûr ve hususların" içinde genellikle, ananevi törenlere başkanlık etmek, esnafın kendi içinde meydana gelen anlaşmazlıkları -eğer başarabilirse- bi- lirkışı veya aracı rolü üstlenerek, kadıya intikal etme- den çözümlenmek şeklinde, kendi iç yapısına yönelik görev- ler bulunur²³.

Esnaf şeyhleri, hemen her tarafta, esnafın ileri gelenlerinin aralarından uygun gördükleri birini kadı veya valiye bildirerek onay almalarıyla seçilirdi. Bazan, kadı aracılığıyla merkezden berat da istenebilirdi²⁴. Esnaf üyeleri nasıl ki tayinlerinde etkili iseler, şeyhi görevden almakta aynı derecede söz sahibidirler²⁵. Do- layısıyla sabit olmayan görev süreleri, görevini başarıyla yerine getirmesine ve esnafın kendisinden memnun olmasına büyük oranda bağlıydı. Hatta, bir şikayet vuku bulmadığı takdirde bunların görevlerinin babadan oğula intikal ettiği de görülmüştür²⁶. Bunların dışında bazı esnaf şeyhlerinin kendi rızalarıyla bu görevi bırak-

(21) Sadece Osmanlı Devletinde değil, Arablar arasında ve Mısırda da esnaf yöneticisine şeyh denilmekteydi. Bakınız, Halil İnalıcık, *Ottoman Empire*, s.156; Gabriel Bear, "Türk Loncalarının Yapısı", s.99 vd.

(22) KŞS, 58/88; KŞS, 74/23; KŞS, 74/177; KŞS, 100/127; KŞS, 100/144; BA. C.İ. 1762.

(23) Bakınız, Yusuf Küçükdağ, *Konya*, s.145; Ömer Demirel, a.g.e., s.49 vd.

(24) Bu konuda diğer şehirlere ait örnekler için bakınız, Ömer Demirel, *Sivas'ta Esnaf Teşkilâtı*, s.49; Rifat Özdemir, *Ankara*, s.312; Yusuf Küçükdağ, *Konya*, s. 145. Ayrıca bakınız, Gabriel Bear, a.g.e., s.115.

(25) KŞS, 100/127.

(26) Konya'da babadan oğula intikal eden mesihat örnekleri için bakınız, Tuncer Baykara, *Osmanlı Taşra Teşkilatı*, s.205 vd.

tıkları da oluyordu²⁷

Ancak, esnafın hepsinin başkanlarına "şeyh" denilip, denilmediği pek açık değildir: XVIII. yüzyılın ikinci yarısında bakkalların, berberlerin, sarracların, kalaycılarının, kürkcülerin, çölmekcilerin, bezircilerin, muytapların, bezzazların ve attarların hepsinin ortak bir şeyhleri olduğunu görüyoruz²⁸. Ancak, XIX. yüzyıla ait belgelerde, çiftçiler hariç diğer esnaf teşekküllerinde şeyh bulunduğuna dair bir bilgiye tesadüf edilmemiştir. Öte yandan, -XVIII. yüzyılda bile başkanlarına şeyh yerine "ahi baba" denilen debbağ esnafı müstesna- esnafın temsilcileri olan şeyhlerin yerini -özellikle XIX. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren kesin olarak-²⁹ kethüdanın almış olduğunu görüyoruz³⁰. Buradan, XVII. ve XVIII. yüzyıl boyunca gerek devletin ve gerekse esnafın içine düştüğü sıkıntılar karşısında çözüm düşüncesinin bir yansıması neticesinde esnaf temsilcisinin şeyh yerine kethüdaya dönüştüğü sonucunu çıkarmak mümkündür.

b- Ahi Baba

Konya bölgesinde, en az ziraat hayatı kadar önemli olan hayvancılığın neticesi olarak dericilik çok gelişmiştir³¹. Dericiler esnafının pîri olan Ahi Evran, aynı zamanda Anadolu'daki Ahiliğin de kurucusudur. Bir esnaf teşekkülü olan ahilik, Anadolu Selçuklularının son zamanlarında şehirlerde çok güçlü bir yapıya kavuşmuş hatta bazı şehirlerde siyasî temsil yetkisini de ele geçirmişlerdi. Bu konuyla Osmanlılara intikal eden

(27) KSS, 100/144.

(28) Bakınız, KSS, 100/127.

(29) Bakınız, KSS, 78/92.

(30) Esnaf şeyhlerinin, esnafın dinî karakterinin zafıflamasına bağlı olarak zamanla kaybolup, yerini kethüdaların aldığına dair bakınız, Osman Nuri, Mecelle, s.560; Robert Mantran, 17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul, C.I, s.355; Gabriel Bear, "Türk Loncalarını Yapısı", s.113.

(31) XVII. yüzyıldaki konumu için bakınız, Yusuf Oğuzoğlu, Konya, s.121 vd.

ahiliğin, Osmanlı Devletinin merkezîyetçi politikasıyla hem siyasî gücü, hem de esnaf üzerindeki rolü kaybolmuştur³². Ancak, debbağ esnafının pîri olması hasebiyle, sadece Konya'da değil tüm Anadolu'da debbağ esnafının başkanlarına "Ahi Baba" denilegelmiş ve debbağlar, ahilik ananelerini XIX. yüzyıla kadar sürdürmüşlerdir. Nitekim 1248/1832 senesinde Konya debbağ esnafının ahi babası Seyyid Mehmed'dir³³.

Bu dönemde debbağlara mahsus olarak görülen ahi babalarının görevleri, diğer esnafın başı olan şeyhlerinkinden farklı değildir.

c- Diğerleri

Bazı esnafın ne ahi babaları ne de şeyhleri vardır. Hatta daha önce belirtilen organize esnaf birliğinin içinde dahi görülmezler. Bunlar, ya şehirdeki sayılarının veya güçlerinin az olduğu ya da çok yakın bir başka esnaf grubunun organizasyonuna dahil olduğu gibi çeşitli sebeplerle, esnaf şeyhlerine sahip ve resmî esnaf grubu listesine dahil değildirler. O halde, bu esnaf grubunun işlerini kim görecektir; onları kim temsil edecekti? Çare olarak, bu durumda bulunan esnaf gruplarına bir başesnaf tayin edilmekteydi. Bu şekilde olan esnaf temsilcilerine bazarbaşı, ekmeçibaşı, dellâlbaşı, kazzazbaşı gibi isimler verilmekteydi³⁴.

Bu tür görevlilerin Osmanlı Devletinin bir çok şehirlerinde varlığı tespit, hatta görevlerinin esnaf şeyhleriyle aynı olduğu ifade edilmekle birlikte neden şeyh değil de farklı bir şekilde ifade edildiğine işaret edilmemiştir. Bu problemin izahı, ancak, yukarıda verilen

(32) Ahi Teşkilâtı hakkında bakınız, Osman Nuri, Mecelle, s.537 vd.; Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadî Tarihi, C.II, s. 34 vd.; Neşet Çağatay, Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, Konya 1981²; Mikâil Bayram, "Anadolu Selçukluları Zamanında Ahi Teşkilâtının Kuruluşu ve Gelişmesi", Ahilik ve Esnaf, Konferanslar ve Seminer Metinler Tartışmalar, İstanbul 1986, s.175 vd.;

(33) KSS, 72/21.

(34) KSS, 58/14; KSS, 72/24; KSS, 79/46.

resmî esnaf organizasyonuna dahil olmayan meslek teşekküllerinin temsilcisine böyle bir isim verilmiş olduğunu ifade etmekle yapılabilir. Başka bir ifade ile, devletin tanıdığı ve resmî organizasyonu bulunan esnaf grubuna şeyh tayin edilmekte; bunların dışında kalan diğer bütün esnafa, onların işlerini takip etmekle, kısaca diğer esnafın esnaf şeyhi ile aynı vazife ile mükellef bir baş tayin edilmekteydi. Bunların, bazan "bazarbaşı" gibi esnafa baş kelimesi eklenerek, bazan da farsca "ser" takısı eklenerek "serdebbağ" diye isimlendirilmekte oldukları görülmüştür. Nitekim, 1202/1817 tarihinde ilk defa teşekkül ettirilen ve debbağhâne çalışan işçilerin "umûr-ı hususları ta'dil ve tesviye üzere rü'yet" için tayin edilen görevli de bu şekilde "serdebbağ" diye tesmiye edilmiştir³⁵.

2- Esnaf Kethüdası

a- Müslüman Esnaf Kethüdası

Kethüda, kelime olarak han sahibi demek olup, deyim olarak da bazı insanların işlerini onlar adına yapan kimseye denilmektedir. Bazan buna kâhya ismi de verilmektedir³⁶. Bu genel tanımı içinde kethüdayı Osmanlı Devletinde birçok yerde görmek mümkündür³⁷.

Kethüda, esnaf teşkilâtının başlangıcından XIX. yüzyılın sonuna kadar devam etmiş bir memuriyettir. Ancak, bu zaman zarfında kethüdaların görev ve yetkilerinde bazı değişiklikler vukua gelmiş; başlangıçta, esnaf şeyhi gibi esnafların başkanı konumundakilerin yardımcısı durumunda iken, bunların zamanla ortadan kaybolmaları

(35) KSS, 65/80.

(36) Osman Nuri, Mecelle, s.564; Cl. Huart, "Kâhya", İslam Ansiklopedisi, C. VI, s.101; Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadî Tarihi, C.II, s.40 vd.; Musa Çadırcı, Anadolu Kentleri, s.123; M.Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri, C. II, s.140, 251; KSS, 85/85.

(37) Bu konuda bakınız, İsmail H.Uzunçarşılı, Merkez Teşkilâtı, s.152, 202.

neticesinde kendisi esnafın başkanı konumuna yükselmişlerdir³⁸. Tanzimat'tan sonra bir vesile ile tanzim edilen vesikada, artık esnaf içinde kethüda ve onun yardımcısı olan yiğitbaşısından³⁹ başka kimse bulunmamaktadır.

Ancak, XVIII. yüzyılın ikinci yarısına ait bir belgeden, Osmanlı Devletinin genelindeki umûmî teamüle rağmen Konya'daki bazı esnafın ketudalarının bulunmadığı sonucunu çıkarmak mümkündür. Bu belgeye göre; haffaflar ve dikiciler esnafının ihtiyarları Kaşıkçı Ahmed'i, "kadimden beru umur-ı hususumuz cümlemiz ma'rifeti ve hâlen ber'at-ı âli şeyhimiz Abdullah Efendi ma'rifetleriyle rü'yet ve bizim ma'lûmumuz(?) ile bazı iktiza eden hususumuza yiğitbaşı kesb(?) olunagelib, kethüda namıyla bu ana gelinceye bir kimesne tarafından vaz' u teaddi olunagelmış değil iken tavrından hoşnud olmadığımız merkum Kaşıkçı Ahmed ber-takrib mugayir-i adet-i belde esnaf-ı merkumeye kethüda olmak üzere berat ısdar it-dirmeğle taftil-i(?) nizamımıza bâdi' olduğundan mugayir-i efsad(?) sanatımıza sülûk ile bizleri ta'ciz⁴⁰" etmekte olduğundan dava ediyorlar. Neticede mahkeme Kaşıkçı Ahmed'i "hâl-i minval-i muharrer üzere olduğunu zeyl-i siykda muharrer esâmi-i müslimin dâhi haber vermeleriyle mucebinca" tenbih ve te'addiden men etmiştir⁴¹. Fakat Konya hakkında yapılan ve inceleme dönemimizden daha önceki zamanları ihtiva eden araştırmalarda şehirdeki bazı esnafın işlerini görmek üzere kethüdanın görev yaptığını da biliyoruz⁴². Ancak, yukarıdaki dava kaydından da, bazı esnafın kethüdalarının bulunmadığı anlaşılıyor.

(38) Osman Nuri, Mecelle, s.564.

(39) Bu konuda "Konya'da tertip edilen esnaf grupları ve esnaf görevlileri" tablosuna ve ayrıca KSS, 78/92'a bakınız.

(40) Vurgu, tarafımızdan yapılmıştır.

(41) 23 Şaban 1178/14 Şubat 1765 tarihli belge için bakınız, KSS, 58/88; benzer bir başka için bakınız, KSS, 58/162.

(42) Özer Ergenç, Konya, s.136; Yusuf Oğuzoğlu, Konya, s.116; Yusuf Küçükdağ, Konya, s.146.

Esnafların kethüdası, esnaf şeyhlerinin görevlerine mukabil, daha dünyevî karakterde olup, esnaflar arasındaki münasebetlerde öncü rolü üstlenmektedir. Bu meyanda kethüdalar, esnaflar arasında ham madde bölüşümü, üretim miktarlar gibi anlaşmazlık hususlarını başlangıçta esnaf şeyhleri ile birlikte, daha sonraları, XIX. yüzyıldan sonra tek başlarına kadiya gitmeden gidermeğe çalıştılar. Buna rağmen esnaf kethüdası problemi çözemez ise, esnafın diğer ileri gelenleriyle birlikte kadiya müracaat ederek, mahkeme aracılığıyla problemi çözerdi.

b- Zimmi Esnaf Kethüdası

Konya'daki gayr-ı müslim nüfus önemli bir yekun tutmadığından, şehirdeki müslümanlardan ayrı bir organizasyonu olmadığı düşünülmektedir. Konya'daki gayr-ı müslim esnaf ilk zamanlar, şehirdeki toplum arasında hiç bir sosyal ayırım olmadığından, faaliyetde bulunduğu müslüman esnaflarla birlikte aynı esnaf organizasyonu içinde yer alıyor olmalıydılar⁴³. Bu sebeple, XVIII. yüzyıl içinde buna dair bir belgeye rastlamadık. Ancak, XIX. yüzyıl içinde, gayr-ı müslimlerin esnaflar arasında ayrı bir organizasyon ihtiyacı doğuracak kadar nüfuslarında meydana gelen nisbî artış sonucunda⁴⁴, sırf gayr-ı müslimlere mahsus bir esnaf organizasyonu teşekkül edildiği görülmüştür. Sayılarının daha yoğun olduğu tahmin edilen esnaf kolunda müslümanların yanısıra zimmiilere ait bir kethüdalık teşkil edilmiştir. Buna göre, Kürkcüyan-ı Zimmi esnafının kethüdalığını Ace Yasef yapmaktadır⁴⁵. Nitekim, Tanzimat'tan sonraki döneme ait temettuat kaydında gayr-ı müslimlerle meskûn olan Gazi Alemsah mahallesinde 38 hanenin % 42.10 (16 hane)'si kürkcülük yapmak-

(43) Osman Nuri, şehirde eğer varsa gayr-ı müslim esnaf müslim esnafla birlikte toplanarak, esnaf umûruna müştereken rü'yet ettiklerini ve kethüda ve yiğitbaşı gibi seçimlerde müslümanlardan intihâb ve nasb olunurdu demektir. Bakınız, Osman Nuri, Mecelle, s.570.

(44) Gayr-ı müslimlerin nüfusu için, "Nüfus" bölümüne bakınız.

(45) Bakınız, KSS, 78/92.

tadır⁴⁶.

3- Yiğidbaşı

Esnaf şeyhleri ve kethüdaların yanında teşkilâtın diğer bir görevlisi de yiğidbaşıdır. Diğer esnaf görevlilerinin yardımcısı konumunda olan yiğidbaşı, esnaf arasında yapılması gereken bedenî hizmetleri yapmakla mükellefti. Bu sebeple, buna uygun ve esnaf arasında sevilen biri seçilirdi⁴⁷. Ancak, mahkemeye intikal eden konular dolayısıyla tanzim edilen kayıtlara bakıldığında yiğidbaşının, her zaman esnaf şeyhi veya kethüda ile birlikte zikredildikleri görülmektedir. Bu dava kayıtlarının ekserisi, esnaf arasındaki çeşitli ihtilafları konu edindiği için, taraflardan birini diğer esnaf ve kethüda ile birlikte yiğidbaşı da şikayetçiler arasındadır⁴⁸.

4- Diğerleri

a- Esnaf ihtiyarları

Esnaf ihtiyarları, esnaf grubunun önde gelenleridir. İhtiyar kelime olarak yaşlı insan demektir; her ne kadar, esnaf ihtiyarları umûmiyetle yaşlı kimselerden müteşekkül ise de, aslında bunlar esnafın sözü geçen, karar verebilecek yetenekte, güzide kimseleridir. Bunların ferdî olarak hiç bir yetki, görev ve sorumluluğu yoktur. Bu sebeple, hiç bir kişiye bağlı değildir. Ancak, grup olarak esnaf arasında önemli rolleri ve nüfuzları vardır. Esnaf arasında mevcut yöneticilerin varlığına rağmen, bir çok konularda onlarla birlikte esnaf ihtiyarlarının görüşlerine de yer verilmektedir. Başka bir ifade ile, çeşitli esnaf yöneticileri yapacağı işleri ve alacağı

(46) Bakınız, BA. Temettuat, 10332.

(47) Osman Nuri, Mecelle, s.574; Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadî Tarihi, C.II, s.35 vd.; Gabriel Baer, "Türk Loncalarının Yapısı", s.110.

(48) Bakınız, KŞS, 65/19; KŞS, 85/85; KŞS, 100/118; KŞS, 100/129.

kararları esnaf ihtiyarları ile müzakere ederek alıyor olmadır; çünkü, kayıtlarda bu görevliler ile birlikte esnaf ihtiyarları da bulunmaktadır. Böylece, konu yöneticinin kararı olmaktan çıkıp, esnafın umumî görüşü olarak tezahür etmekteydi. Dolayısıyla esnaf yöneticileri, esnaf ihtiyarları ile uyumlu olarak çalışmak zorundadır; çünkü, bu yöneticileri seçen ve görevden alacak olan da bunlardır

Her esnafın yanısıra, belli bir mekânda bulunan esnafların da "muhtar-ı sûk" diye nitelendirilen ihtiyarları bulunmaktadır. Resmî bir niteliği olmasa da kadı, narh tespit edeceğinde esnaf yöneticilerinin yanısıra şehirdeki esnaf ihtiyarlarını da davet etmekteydi. ⁴⁹.

b) Nâzır

Esnafların yukarıda belirtilen görevlilerinin dışında bazı özel işler ile bir takım insanları da görevlendirdikleri görülmektedir. Nâzır da böyle birisidir. Diğer görevlilerin yanında, nâzır, sadece kendisine tevdi edilen işi yapar, ondan sorumlu olurdu. Nitekim Konya'da bezirci esnafı, revgan-ı bezirin hammaddesi olan Zeğerek'in müstahsilden toplanıp, esnaf arasında "ale's-seviye" dağıtımına Hacı Mehmed Efendi'yi nâzır tayin etmişlerdir⁵⁰.

c- Bekçi

Güvenlik, her zaman için önemli olmuştur. Öncelikle can, daha sonra mal güvenliği Osmanlı Devleti tarihi boyunca bir problem olarak her zaman önemini muhafaza etmiştir. Devlet ilke olarak gerekli tedbirlerin alınmasını istemiş ise de, bu bazan başarılı olmuş bazan da başarısız olmuştur. Her hâlükârda, devletin yanısıra halk da kendi çapında gereken tedbirleri almaya çalışmıştır. Genel olarak bütün şehirde Yeniçeri Serdarı ve yanındaki

(49) Esnaf ihtiyarlarını havi örnek belgeler için yukarıdaki belgelerle daha geniş bilgi için Osman Nuri Mecelle, s.578 vd.'na bakınız.

(50) KŞS, 72/99.

yeniçeriler geceleri sokaklarda dolaşır, emniyeti temine çalışırdı⁵¹. Bu meyanda Konya'da şehir esnafı, çarşının ve mallarının güvenliğini temin etmek için bekçiler tutmuştur⁵². Bu uygulama sadece Konya'ya mahsus olmayıp, hemen her şehirde görmek mümkündür⁵³.

C- ESNAFIN DENETİMİ: MUHTESİB

Osmanlı şehir hayatında önemli bir yeri olan muhtesibin siyasi, iktisadi ve sosyal görevleri vardır: Vergilerin toplanmasında, şehir içinde güvenliğin sağlanmasında, şehir esnafının denetlenmesinde, esnafın ürettiği malların kontrolünde, halkın dinî görevlerini yerine getirip-getirmediğinde Muhtesip yâni İhtisap Ağası, İhtisap Emini rol almaktadır. Bu görevinin karşılığında da damga⁵⁴, mizan, evzan, ekyal resimleri, yevmiye-yi dekakin, bac-ı bazar gibi vergileri toplardı. Bu vergi tahsilini emrindeki "Kol Oğlanları" ve bunların başında bulunan "Kolbaşı" aracılığıyla yapardı⁵⁵. Bu vergi toplama işi yâni ihtisap mukatası, dolayısıyla muhtesiplik, geliri hazineye verilmek üzere, maktu'en ihale ile ilti-

(51) Bu konuda ayrıca Yeniçeri Serdarı bölümüne de bakınız.

(52) Bu konuda bakınız, Sûk-ı Sultaniyye'ye geceleri bekçi tutmalarına rağmen bu güvenli kabul edilmemiş ve çarşının, giriş-çıkış kapılarının tamir edilmesini istenmiştir. Bakınız, KSS, 74/39.

(53) Ömer Demirel, Sivas'ta Esnaf Teşkilâtı, s.75.

(54) Bir örnek olarak, "11246 senesi Zilhicce Gurre'sinden 1247 senesi Rebiü'l-evvel'i Gayetine kadar dört ay zarfında me'murları ma'rifetiyle hasıl olan Rüsûm-ı Tamga-yı İhtisabiyye Defteri Konya":

<u>Aylar</u>	<u>Kurus</u>	<u>Para</u>
Zilhicce	183	18
Muharrem	335	13
Safer	325	21
Rebiü'l-evvel	333	8
TOPLAM	757	30

Bakınız, KSS, 74/44.

(55) 1240 senesinde Konya'da Kolbaşı olarak Süleyman Efendi vardır. Bakınız, KSS, 74/11.

zama verilirdi⁵⁶. iltizamı alan da muhtesib olurdu. Meselâ, 1248 senesinde Konya ihtisab mukataasını Konya mütesellimi Esseyid Süleyman Bey, "emanet ve diyanetle ma'ruf" olan Serrac Esseyid Ali Ağa'ya ihale ve tevfiz etmiştir⁵⁷.

Yeniçeriliğin kaldırılmasından sonra yapılan bir düzenlemeyle ihtisap Nazırlığı kuruldu, görevlisine de "İhtisap Nazırı" adı verildi. Geliri yeni kurulan Asakir-i Mansure ordusuna verilmek üzere "İhtisap Rüsûmu" adıyla yeni bir vergi konularak, bunun toplanması da ihtisap Nazırı'na bırakıldı. Tanzimatın ilanıyla birlikte önce İstanbul'da bu vergi kaldırılmış; ihtisap resminin bazı yerlerde kaldırılıp bazı yerlerde devam etmesi bir çok karışıklıklara sebep olduğundan, meydana gelen umumî şikayetler sonucunda da 1854 yılında ihtisap nezaretiyle birlikte her tarafta lağvedilmiştir⁵⁸.

D- FİYATLARIN TESPİTİ: NARH

Toplum içinde insanların ihtiyaçlarını karşılayan mal hizmetlerinin itibarî değerleri olan fiyatın tayin edilmesi şekli ekonomi için çok önemli bir hususu teşkil etmektedir. Hatta bugün buna istinaden serbest piyasa sistemi, karma sistem ve benzeri isimlerle anılan ekonomik modeller olduğu ve bunların esasını teşkil ettiği de sölenebilir. Osmanlı Devleti'nin sosyal sisteminin temelinde İslâmî düşünce yatmaktadır. Ekonomik sistemin oluşmasında da bu düşüncenin etkili olmasının beklenmesi gayet tabiidir. İslâmî düşüncede her ne kadar fiyatların serbest piyasada, alıcı ve satıcının rızalarıyla oluşması

(56)"İhtisab-ı Konya mukataasından matlub-ı cihandârî buyrulan meblağ-ı mezbur-ı mahsub 1235, 1236 ve 1239 senesinin mirîsi olarak 2642 kuruş" teslim edilmiştir. Bakınız, KŞS, 74/11.

(57)KŞS, 72/25.

(58)Bu konu ile ilgili, Osman Nuri [Ergin], Mecelle, s. 327-392'de geniş bilgi vardır. Ayrıca, Ziya Kazıcı, Osmanlılarda İhtisab Müessesesi, (Ekonomik, Dinî ve Sosyal Hayat), İstanbul 1987 isimli müstakil bir araştıma da vardır. İlave olarak Musa Çadırcı, Anadolu Kentleri, s.119 vd.; Abdüllatif Şener, Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi İstanbul 1990, s.156 vd. zikredilebilir.

esas kabul edilmişse de, ilerleyen zamanla bu durumun toplum açısından bazı mahzurlar doğurduğu görüldüğünden, devletin fiyatları denetlemesinde, tayin etmesinde bir sakınca bulunmayacağı görüşünden hareketle piyasada geçerli olan fiyatların devlet tarafından belirlenmesi yoluna gidilmiştir. Bu da, Osmanlı Devletinde Narh Sistemiyle gerçekleştirilmektedir⁵⁹.

Narh, yukarıdaki açıklamadan da anlaşılacağı üzere, toplumun menfaatlerinin korunması için ferdî menfaaların kısıtlanması amacıyla bazı malların fiyatlarının önceden tespit edilmesi sistemidir. Bunun için, kadının (bazan vali de bulunur) huzurunda akdedilen "meclis-i huzur-ı şer' de", narh verilecek mal ve hizmetin alım-satımı ile meşgul olan esnaf yöneticilerinin, esnaf ihtiyarlarının, halkın ileri gelenlerinin, bazan da "ahali-yi vilâyet" in hazır bulunduğu halde yapılan görüşmede malın fiyatı tespit edilirdi. Bu tespit, esas amaç fırsatçıların ve muhtekirlerin önüne geçip, fahiş fiyatları denetlemek olduğundan, tarafların hiç birinin mağdur olmamasına çalışılırdı⁶⁰. Mala, her ne kadar üretimin güçlüğü gözönünde bulundurulursa da, genelde maliyetinin üzerine "kâr-ı şer'i" olan 10' u 11.5 (% 15)' dan satılmak üzere narh verilirdi⁶¹.

Piyasadaki fiyatlar her zaman için sabit olamayacağından narhlar genel olarak yılda iki kere verilirdi: Bunlardan biri baharda diğeri de kış başlarındaydı. Bu verilen narh, muhtesip aracılığıyla denetlenirdi. Bu

(59) İslâm dünyasındaki narhın gelişimiyle ilgili olarak bakınız, Celâl Yeniçeri, İslâm İktisadının Esasları, İstanbul 1942, s.320 vd.;

(60) Osmanlı Devletindeki narh ve uygulamalarına dair bakınız, Ö.Lütfi Barkan, "XV. Asrın Sonunda Bazı Büyük Şehirlerde Eşya ve Yiyecek Fiyatlarının Tespit ve Teftişi Hususlarının Tanzim Eden Kanunlar", Tarih Vesikaları, I/5, (İstanbul 1942), s.326 vd.; Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadî Tarihi II, s.219 vd.; Mübahat S.Kütükoğlu, Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri, İstanbul 1983, s.3 vd.; Musa Çadırcı, Anadolu Kentleri, s.126 vd.; Ahmet Tabakoğlu, Türk İktisat Tarihi, İstanbul 1986, s.321.

(61) KSS, . Ayrıca bakınız, Ahmet Tabakoğlu, İslâm ve Ekonomik Hayat, İstanbul 1987, s.68 vd.

denetlemede sadece muhtesip değil, esnaf, halk ve diğer şahıslar şikâatçı olmaları halinde kadı gerekirse yeni fiyat belirler ya da, eski fiyattan satışını temin ederdi.

İnceleme dönemimize ait tespit edilen narh kayıtları örneğine göre bazı mallara verilen narhlar şöyledir:

TABLO:IXA KONYA'DA ÇEŞİTLİ TARİHLERDE ESNAF İÇİN VERİLEN NARH ÖRNEKLERİ

ESNAFLARIN İSİMLERİ		1205/1790 ⁶²		1207/1792 ⁶³		1208/1793 ⁶⁴		1210/1795 ⁶⁵		1211/1796 ⁶⁶		1248/1832 ⁶⁷	
Habbazân		Dirhem	Akçe	Dirhem	Akçe	Dirhem	Akçe	Dirhem	Meb.	Dirhem	Para		
1	Pide ve Somun	44	1	45	1	33	1	75	3	80	1		
2	Kede ve Simit	44	1	35	1	23	1	75	3	70	1		
3	Lokma			22	1	12.5	1	37	3	40	1		
4	Yağlı Katmer	12	1	13	1	6.5	1	37	3	30	1		
5	Somun	22	1					33	1				
6	Çörek	22	1	22.5	1	16.5	1			40	1		
Helvacıyân		Kıyye	Akçe	Kıyye	Akçe	Kıyye	Akçe	Kıy. Meblağ		Kıyye	Para	Kıyye	Para
1	Tahan	1	48	1	51	1	57	1	66	1	24	1	96
2	Tahanlı Helva	1	54	1	48	1	57	1	66	1	24	1	96
3	Kaba Helva	1	33	1	36	1	45	1	48	1	20	1	60
4	Keten Helva	1	71	1	78	1	84	1	90	1	38		
5	Rengâmez Helva	1	90	1	90	1	84	1	90	1	36		
6	Susamlı Helva											1	96
7	Revgan-ı Şir	1	99	1	90	1	96	1	111	1	38	1	160
Bakkalân		Kıyye	Akçe	Kıyye	Akçe	Kıyye	Akçe	Kıyye Mebl.		Kıyye	Para	Kıyye	Para
1	Revgan-ı Bezir	1	54	1	54	1	54	1	60	1	24		
2	Revgan-ı Zeyt	1	66										
3	Revgan-ı Sade	1	102					1	102	1	40		
4	Yağlı Peynir	1	21			1	18	1	45				
5	Yağsız Peynir	1	18			1	15	1	21	1	8		
6	Keçi Pastırması	1	54			1	48	1	45	1	16		
7	Sığır Pastırması							1	33				
8	İnce Kadayıf							1	24				
9	Kaba Kadayıf	1	18					1	18	1	8		
10	Pirinç	1	36	1	42	1	48	1	42	1	15		
11	Bulgur	1	12									1	25
12	Dakik-i Has	1	15	1	14					1	10		

(62) KSS, 101/128.

(63) KSS, 66/152.

(64) KSS, 66/152.

(65) KSS, 66/94.

(66) KSS, 67/3.

(67) KSS, 4/8; Bu belge aynı zamanda Musa Çadırcı tarafından da yayınlanmıştır. Bakınız, Musa Çadırcı, Anadolu Kentleri, s.128 vd.

13	Leblebi	1	20	1	20	1	24	1	27	1	28		
14	Tuz							1	3				
15	Soğan	1	6					1	6			1	12
16	Nohud	1	8	1	9			1	13			1	12
17	Asel	1	66			1	66	1	75			1	220
18	Böğrüce							1	18			1	24
19	Mercimek							1	30			1	16
20	Banya							1	180				
21	Büber							10	90				
22	Şeker							1	120				
23	Kara Üzüm									1	10	1	32
24	Kuru Üzüm	1	17	1	18	1	24	1	24	1	13		
25	Kızıl Üzümü	1	21			1	36					1	44
26	Mersin Üzümü							1	48				
27	Kuş Üzümü											1	40
28	Aladağ Bekmezi											1	32
29	Şehir Bekmezi											1	40
30	Alâ incir	1	24			1	30	1	30	1	15	1	44
31	Sabun	1	108	1	114	1	126	1	120	1	44	1	260
32	İzmir Sabunu	1	90									1	300
33	Kaba Hınna	1	45	1	45	1	43	1	54	1	16	1	200
34	Kumlu Hınna	1	26	1	36	1	30						
35	Sarımsak											1	32
36	Kışniş	1	18	1	31	1	33	1	32				
37	Kahve											1	440
38	Keten	1	90					1	90	1	37	1	120
39	Alâ Keten			1	76	1	66						
40	Penbe	1	168	1	168	1	168	1	168	1	72	1	250
	Naibandân		Giyim Akçe	Giyim Akçe	Giyim Akçe	Giyim Akçe	Giyim Mebl.			Giyim Para		Giyim Para	
1	At Nalı	1	96	1	96	1	96	1	105	1	40	1	250
2	Katır Nalı	1	60	1	72	1	86	1	72	1	30	1	110
3	Merkeb Nalı	1	12	1	36	1	42	1	42	1	18	1	60
	Duhancı		Kıyye Akçe	Kıyya Akçe	Kıyye Akçe	Kıyye Akçe	Kıyye Mebl.						
1	Cebeliye Duhanı						1	150					
2	Tarsus Duhanı	1	120	1	130	1	120	1	96				
	Temürcü		Kıyye Akçe	Kıyye Akçe	Kıyye Akçe	Kıyye Akçe	Kıyye Mebl.			Kıyye Para		kıyye Para	
1	Ekseri	1	78	1	78	1	72	1	78	1	32	1	130
2	Anbar Mıhı	100	40	100	40	100	30	100	33	100	10		
3	Saya Mıhı	100	18	100	18	100	15	100	18	100	5		
	Kazzaz		Dirhem Para										
1	İbrişim İstanbul	1	12										
2	İbrişim Tokat	1	11										
3	Pesend İpek	1	12										
4	Suzanî Bursa İpeği	1	6										
5	Sarı Kalebdan Miskal	1	66										
6	Beyaz " "	1	60										
7	Keçe " "	1	7										

II-) T İ C A R E T

Bir İslam devleti görünümünde olan Osmanlı, ticaret kültürü ve kuralları başka kaynaklardan da olmakla birlikte, umumiyetle İslamî esaslardan etkilenmiştir. Peygamberi tacir olan ve bir ticaret şehrinde ortaya çıkan İslamiyet, ticarete büyük önem vermiştir. Bu sebeple İslâm dininde müslümanlara hitaben, ticaretle ilgili birçok ilke, kural ve nasihatlar yer almıştır. Öte yandan, ticaretin suistimale yatkın olduğunu, ne kadar riskli olduğunu, insanı gayr-ı ahlakî yola saptırmada tahrikkâr olduğuna işaretlerle İslâmî telkinlerde ticareti ve tüccarı bir yandan takdir ederken, diğer yandan da bu işle uğraşanların suistimalleri sonucunda büyük cezalarla karşı karşıya olduklarını da ifade etmektedir. Ticaretin bu riskli konumundan dolayı, diğer İslâm devletlerinin yanısıra Osmanlı Devleti de esnafa sıkı denetim getirmesine rağmen ticaretle uğraşanları teşvik etmiştir⁶⁸.

Bu takdir ve tekdirlerle beslenen Osmanlı Devletindeki ticaretin devletin kuruluş yıllarında büyük bir potansiyeli vardı. İpek yolu diye nitelendirilen Uzakdoğu-Avrupa ticareti, büyük oranda Osmanlı Devleti üzerinden yapılıyordu. Selçuklular döneminden beri devam eden bu durum, Anadolu'da bir çok yerleşim yerinin (başka sebeplerle birlikte), bu ticarî potansiyel sebebiyle çok büyük şehirler haline gelmelerine yol açmıştır.

A- Ticaret Yolları ve Konya

Konya da, siyasî ve ticarî potansiyel sebebiyle Anadolu Selçukluları zamanında 60 000 nüfuslu bir şehir haline gelmişti. Nevar ki, XVI. yüzyıldan sonra, bu bölgede cerayan eden ticaret, önceki zamanlara oranla azalmış; buna, bölgenin siyasî yapısındaki değişiklik de eklenince; Konya gibi ticarî potansiyele bağlı olarak gelişmiş olan Anadolu'daki bir çok şehirler eski önem ve

(68) Ahmet Tabakoğlu, Türk İktisat Tarihi, İstanbul 1986, s.365 vd.

büyükliğini kaybetmişlerdir.

Bu değişime rağmen, Konya'daki ticaretin, özellikle şehirlerarası ticaret olmadığını söylemek mümkün değildir. Belki, önceki zamanlarına göre hacminin daha az olduğu düşünülebilir ama gerek Uzakdoğu'dan ve gerekse Ortadoğu'dan genelde Anadolu'ya, özelde de Konya'ya çeşitli malların gelmekte oldukları tespit edilmiştir. O halde, burada Konya'nın şehirler arası ticaretteki yeri nedir? Hangi bölgelerle bağlantıları vardır? Ticareti yapanların konumu nedir? Konya'ya ne tür mallar getirilmektedir? gibi sorulara cevap verilmelidir.

Konya'nın şehirlerarası ticaretteki yerine, öncelikle şehirlerarası konumuna ve yol güzergâhına temasla başlanmalıdır. Yukarıda da belirtildiği gibi, Anadolu, konumu itibarıyla önemli bir geçit mahalli üzerinde yer almaktadır: Asya ile Avrupa'nın arasında yer alan Anadolu, her zaman bu iki kıtadaki ürünlerin transferine aracılık rolünü üstlenmiş veya en azından bu transferin güzergâhı olmuştur. Bu önemini, rolü azaldığı zamanlarda bile muhafaza etmiştir. Anadolu'nun hemen hemen tam merkezinde yer alan Konya da, bir bakımdan Anadolu'nun üstlendiği bu role bağlı olarak önem kazanmıştır.

Konya'dan geçen ana ticaret yolları şunlardır: Doğudan, İran'dan gelen yol, Erzurum, Erzincan, Sivas, Kayseri üzerinden Konya'ya ulaşmaktadır. Güney kolu da Bağdat, Şam, Halep, Humus ve Hama gibi Ortadoğu'nun önemli şehirlerinden çıkıp Adana'dan geçmektedir. Yine güneyden, deniz bağlantılı olarak Kıbrıs'dan Alanya iskelesi aracılığıyla ve Toros geçitlerinden kuzeye ulaşmaktadır. Kuzeyden de, Trabzon ve Samsun iskelelerinden Amasya, Tokat veya Ankara üzerinden gelmektedir. Batıdan da, İzmir iskelelerinden, Aydın'dan ve İstanbul'dan, Bursa'dan gelenler Afyon üzerinden Konya'ya ulaşmaktaydı. Bu geliş güzergâhının dönüşü de aynı şekildeydi⁶⁹. Bunların dışında, eyalet dahilinde Niğde,

(69) Anadolu'daki bu yollar hakkında bakınız, Macit Turan, Eski Çağlarda Anadolu Yolları, (İÜ. Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi), İstanbul 1980; M.Kemal Özergin, Anadolu Selçukluları Çağında Anadolu

Bor, Aksaray ve diğ er yerlerden de Konya'ya çeş itli mallar gelmekte ve Konya'dan da buralara mallar götürülmektedir.

B- Ticaret Adamları

1- Ticaret Usûlü

Bu güzergâhlar çerçevesinde mal almak veya satmak için Konya'ya gelen çeş itli tüccarlar, şehirde Alâeddin tepesi ile Mevlânâ Dergâhı arasında kalan bölgede bulunan Hanlarda⁷⁰ birer oda kiralayarak⁷¹ veya zaviyelerde ya da tanıdıklarının evinde misafireten kalıyorlardı.

Büyük tüccarlar, genellikle iki kişi olarak çalışmaktaydılar; belki başka tür ortaklıklar da olabilir ama bizim tespit ettiklerimiz arasında tüccarların aralarında müdârebe ortaklığı tesis ettikleri görülmüştür⁷². Bu, emek sermaye iş birliği esasına dayanan ortaklıkta, ortaklardan biri başka bir bölgeden ticarî malı alıp ya bizzat mal ile kendisi de geliyor, ya da ticarî malı kervancı aracılığıyla satılmak üzere ortağına gönderiyordu⁷³. Sermaye transferini ise, genellikle poliçeler aracılığıyla yapıyordu⁷⁴.

Yoları, (İÜ. Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1959; Selçuk Atak, 1969-1970 Menzil Defterlerine Göre XVII. Yüzyılda Anadolu'da Yol Sistemi Hakkında Bir Araştırma, (İÜ. Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi), İstanbul 1972. Bütün bunların toplu bir değerlendirmesi için de Halil İnalçık, *The Ottoman Empire*, s.121 vd. ve Suraiya Faroqhi, *Towns and Townsmen of Ottoman Anatolia*, Cambridge 1984, s.49 vd.

(70) Bu hanların şehirdeki yerleri ile ilgili olarak bakınız, İbrahim Hakkı Konyalı, *Konya*, s.1023 vd.; Yusuf Oğuzoğlu, *Konya*, s.6 vd.; Yusuf Küçükdağ, *Konya*, s.18 vd.

(71) Derviş hanında mukim Acem tüccar için bakınız, KŞS, 77/116; Kayseri ve Afyon'dan gelmiş tüccar için, KŞS, 77/117; KŞS, 100/62; Şam'lı tüccar için KŞS, 79/113; Bursa'lı tüccar için KŞS, 81/63;

(72) Bakınız, KŞS, 101/9; KŞS, 84/147;

(73) KŞS, 82/40; KŞS, 82/56;

(74) KŞS, 78/34; KŞS, 78/39.

2- Beratlı Tüccarlar

Ticarî hayatın bir diğ er önemli hususu da, Avrupalı ve beratlı tüccarlardır⁷⁵: Konya'ya ait kayıtlarda, Tanzimat'tan sonra kendisine tesdüf 'edilmeye başlanan bu iki grup tüccarın varlığı, Batı dünyasının sanayi devriminden, özellikle 1815'den sonra Osmanlı Devleti üzerinde, 1838 ticaret anlaşmalarının imzalanmasına kadar giden ekonomik baskının sonucu olarak mallarını satacak ve karşılığında hammadde alacak olan yabancı tüccarların artık Konya'da da görülmeye başladığ ının göstergesidir. Başka bir ifade ile Konya artık, Osmanlı Devletinden sonra dünya ticaretine entegre olmaya başlamıştır.

Beratlı tüccarlar, yanlarında öncelikle bir tercüman ve hizmetli bulundurabilecekleri⁷⁶.

Önceleri tüccarlar veya ticaretle ilgili meydana gelen adlî olaylarda dava, kadının huzurunda, kadı tarafından belirlenen ehil kişilerin görüşü alınarak çözümlenmekteydi; hatta, Osmanlı Devleti, iki tüccar arasında çıkacak anlaşmazlığın tarafların kabul edecekleri başka tüccarlar tarafından rü'yet olunmasını, buna rağmen ittifak edemedikleri durumlarda da hükümete arzedilmesini istemekteydi⁷⁷. Fakat, devreye Avrupalı tüccar girdikten sonra, önce İstanbul'da, sonra Anadolu'nun çeşitli yerlerinde özel dava durumları veya ayrı ticaret mahkemeleri kurulmuştur. Konya'da da, Ticaret Mahkemesi'nin kurulduğ una dair bir bilgi bulamamakla beraber, sicillerdeki bazı kayıtlarda bunların başka türlü muhakeme edildikleri

(75) Beratlı Avrupalı ve Hayriye tüccarları hakkında daha geniş bilgi için bakınız, Ali İhsan Bağış, Osmanlı Ticaretinde Gayri Müşlimler, Kapitülasyonlar-Beratlı Tüccarlar-Avrupa ve Hayriye Tüccarları (1750-1839), Ankara 1983; Musa Çadırcı, "II. Mahmud Döneminde (1808-1839) Avrupa ve Hayriye Tüccarları", Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920), Ed.O.Okuyar-H.İnalçık, Ankara 1980, s.237 vd.

(76) Bu konudaki belgeler için bakınız, KŞS, 76/117; KŞS, 78/19; KŞS, 78/24; KŞS, 85/92; KŞS, 85/94; KŞS, 78/7;

(77) BA. Cevdet İktisat, 306.

anlaşılmaktadır. Buna göre, Evasıt-ı Rebiü'l-evvel 1258/1842 tarihinde Beratlı Avrupalı tüccar Sandıkçioğlu Anton, Silleli bir zimmi ile nizaları daha önce İstanbul'da "Mahkeme-i Ticaretde fasl olunmuş" ise çözümlenmiş olmadığını düşündüğünden Konya'da yine dava etmektedir⁷⁸. 1261/1845 senesinde ise, Avrupalı veya Beratlı oldukları belirtilmeyen Kayserili iki zimmiye ait bir davada, "duyunlarının aralarında adem-i uhdedarlarından dolayı ticarice karar virilmesini huzur-ı müşireye bâ-arzuhâl istida itmiş olduklarından", "ticarice tesviyesine emr u ferman buyrulmuş olduğundan İslâm ve reaya çend nefer tüccar kulları hazır olduklarında mersumların defteri"nin incelenmesi istenmektedir⁷⁹. Bu durumda bir hususun aydınlatılması gerekmektedir? Beratlı Avrupalı tüccarın isteği üzerine "ticarice" görülen bir davada taraflardan biri Osmanlı teb'ası olur da bu karara itiraz etmek isterse ne yapılacaktır? Benzer bir olayda şu olmuştur: Beratlı tüccarlardan Sava ile Konya'lı Aliefendizâde Mehmed Efendi arasında meydana gelen bir niza sebebiyle, Sava'nın beratlı tüccar olması hasebiyle dava "meclis-i ticaretde" görülmüştür. Dava, Mehmed Efendi'nin aleyhine neticelenmiştir. Ancak, Mehmed Efendi karara itiraz ederek, "davalarının şer'i şerifde" görülmesini talep etmiştir. Bunun üzerine Mehmed Efendi'ye "malûm-ı devletleri buyurulduğu vechile beratlu tüccarın taşra mahallerde dava vuku'larında hukuk-ı irsiye ve mülkiyeye dair olanların ma'rifet-i şer'ile ve ahz u ita ve ticarete müteallik bulunanların ticaret meclislerinde ve ticaret meclisleri olmayan yerlerde dahi mu'teberân-ı tüccar hazır olduğu halde Memleket Meclisleri'nde rü'yet olunması mukaddemce Meclis-i Vâlâ müzakeresi üzerine bâ-irade-i seniyye-i hazret-i padişahî nizam ve usulû ittihaz olunmuş"⁸⁰ olduğu cevabı verilerek itirazı kabul edilmiştir⁸¹.

(78) KSS, 78/24.

(79) KSS, 79/134.

(80) Bakınız, KSS, 85/40.

(81) Musa Çadırcı'nın çalışmasında da, Beratlı tüccarların adli imtiyazları hakkında bilgi verilmiştir. Bakınız, Musa Çadırcı, "Avrupa ve Hayriye Tüccarları", s.240.

C- Ticaretin Ögeleri: Para ve Faiz

Ticaretin en önemli ögesi olan para ile ilgili meseleler, hiç de azımsanmayacak boyuttadır. Bunlardan ilki, herhangi bir vesile ile meydana gelen alacak haklarının tediyesi için mahkemeye açılan davalardır. Bazı tereke kayıtlarında da bir çok alacağı; aynı şekilde, "düyünü terekesinden ezyed olduğu halde", yani borçları terekesinin değerinden fazla olduğu halde vefat edenler görülmüştür⁸². Bunlarla ilgili olarak, borçlarını ödeyemeyenler sebebiyle mahkemeye intikal etmiş davalardan öğrendiğimiz üzere bazı insanların, ihtiyacı olanlara faizle para verdikleri de tespit edilmiştir. "61 veya 91 vâde" gibi süresi açıkca belirtilenlerin yanısıra, süre belirtilmeden faizle ilgili ihtilafa düşen veya ödeyemeyecek durumda olan insanların mahkemeye müracaat ettikleri görülmüştür. Bunlarından bazıları verdikleri paraya karşılık mülk evlerini, bazıları da, daha önce de belirtildiği üzere miri araziye ipotek ettirmek suretiyle bu malları üzerlerine geçirmektedirler. Yine bu konuda, çok sık olarak faiz oranları ile ilgili ihtilaflar çıkmış; devlet onu onbir (% 10), hatta en fazla onu onbirbuçukdan (% 15) faize izin verirken, muhtekirler, onu ondört (% 40), hatta onu onbeşden⁸³ (% 50) faiz⁸⁴ almaktadırlar⁸⁵. Ayrıca bu işle uğraşanlar, fahiş fiyata mal satmakla birlikte, borçluların mallarını çok ucuza satın almakta; borçluyu iki kere zarara sokmaktadırlar. Bu sebeple devlet, yüksek faizle para verilmesine engel

(82) Bunlarla ilgili çok örnek vardır. Ancak bazıları için bakınız, KŞS, 117/51.

(83) Meselâ, Sille'li 39 kişi aldıkları 286 000 kuruşa 236 000 kuruş murabaha (faiz) talep edildiğinden dava etmişler. Buna göre faiz miktarı % 82.52'ye tekâbül etmektedir. Bakınız, KŞS, 76/146. Ayrıca, KŞS, 79/134'de de "üç guruşa bir guruş" faiz verilmesi kararlaştırılmıştır.

(84) KŞS, 81/13.

(85) Bu konudaki diğer örnekler için bakınız, KŞS 58/23; KŞS 74/133; KŞS 76/146; KŞS 77/70; KŞS 78/6; KŞS 78/7; KŞS 78/8; KŞS 78/9; KŞS 81/116; KŞS 82/29.

olunmasını istemektedir⁸⁶. Böylece para da ticarî mal olarak -hacmi bilinmemekle beraber- faiz karşılığında alınıp-satılmaktadır.

Paranın bizzat kendisi de, devlet açısından çok büyük önem arzettiğinden zaman zaman kaynaklarda yer almaktadır: inceleme döneminin başından sonuna kadar devlet, ara ara, sahte ve eksik para kullanımına engel olmak için emirler ve Osmanlı Devletinde tedavüldeki her türlü paranın rayic fiyatını gösterir listeler göndermiştir. Ancak, bu emirlerin inceleme dönemi sonuna kadar gönderilmeye devam etmesine bakılırsa, devlet, sahte veya eksik para kullanımına engel olamamış görünmektedir⁸⁷. Tabii böyle bir durumun her zaman için ticarî hayatı olumsuz etkileyeceği muhakkaktır.

D- Konya'ya Getirilen Ticarî Emtia

Ticareti yapanlar hakkında verilen bu bilgilerden sonra, Konya'ya tüccarlar tarafından hangi mallar, nereden getirilmekteydi? Bu bağlamda konunun tereke ve narh kayıtlarından hareketle aydınlatılacağını ifade etmeliyiz.

Tereke kayıtlarından hareketle, tereke sahiplerinin eşyalarının listesi içinden menşei bildirilenlerin bir tablosunu aşağıya çıkardık. Buna göre; ülke dışından İngiltere'den (%3.43), Fransa'dan, Ceneviz'den, Frenk (hangi ülke?)'den, Hindistan'dan (%1.14), İran'dan (%3.14), Yemen ve Yeni Dünya'dan Konya'ya çeşitli mallar gelmiştir⁸⁸. Bu durumda, hacmi belli olmasa da Konya'nın hâlâ Doğu ve Batı arasında ticaretin bağlantı noktalarından biri olduğunu söylemek mümkündür.

Osmanlı ülkesi dahilindeki diğer şehirlerle yukarıda

(86) KSS, 85/35.

(87) KSS, 100/218; KSS, 102/161; KSS, 76/47; KSS, 76/64; KSS, 78/5; KSS, 78/19; KSS, 78/38; KSS, 118/109; KSS, 83/63; KSS, 83/125.

(88) Bu konuda Tabloya bakınız.

yol güzergâhları verilirken ifade edilen hatlarla mütene- sip olarak ticaret yapılmıştır. Yapılan bu incelemede 51 farklı bölgeden 156 çeşit maldan toplam 350 kalem malın bölgeler arasındaki dağılımı ortaya çıkarılmıştır. Buna göre, Konya'ya mal gönderen Osmanlı bölgeleri⁸⁹ arasında güney-doğuda, Adana, Antakya (%2.28)⁹⁰, Diyarbakır (%1.14), Maraş, Mardin (%2.28), Bağdat, Halep (%16), Hama (%11.14), Ruha (Urfa) (%1.71), Musul (%5.14), Şam (%9.43), Trablus (%1.71); doğuda Sivas ve Malatya; kuzeyde Ankara ve Ordu; batıda Karahisar, Yalvaç, Bilecik, Bursa (%2.57), İstanbul (%2.28), Kütahya (%3.43), İzmir, Manisa (%3.71), Gördes, Tire ve Sakız (%1.14); Trakya'dan Selanik, Bosna ve Yanbolu (%1.43); güneyde ise Kıbrıs (%6.86) ile Mısır bulunmaktadır. Bunlara ilave olarak Karaman Eyaleti dahilindeki Ladik (%4), Larende, Ermenek, Karapınar, Niğde (%1.43), Bor (%1.14) ve Kırşehir'den de Konya'ya çeşitli mallar gelmektedir.

(89) Gönderilen malların ayrıntısını vermedik; bunun için tabloya bakınız.

(90) Bölgenin Konya ile bağlantısı hakkında bir fikir vermesi için bir miktara ulaşmış olanların yekün içindeki oranlarını verdik.

TABLO: X/A TEREKELERE GÖRE KONYA'DA KULLANILAN
YABANCI EMTİA

	EMTİANIN GELDİĞİ YER	EMTİANIN NİTELİĞİ	KAÇ KALEMİ
1	Acemkârî	kuşak şali kuşak ihram minder şal	3
2	Adana	kahve ibrik	
3	Ankara	alaca	
4	Antakya	başlık bez	7
5	Bağdad	yağlı bezi bez	1
6	Bilecik	bogasi	
7	Bor	yasdık alaca	2
8	Bosna	bogasi yorgan yüzü	
9	Bursa	kilit hasır beledî yasdık çarşaf heğbe seccade	2
10	Ceneviz	sofra altı yorgan	2
11	Diyarbakır	makat bıçağı basma kuşak bez çit	2
12	Ermenek	sarık	3
13	Farisî	saat	4
14	Fransız	çuka	3
15	Frenk	hatayî kitap şeker	
16	Gördes	seccade	

TABLO: X/B TEREKELERE GÖRE KONYA'DA KULLANILAN
YABANCI EMTİA

	EMTİANIN GELDİĞİ YER	EMTİANIN NİTELİĞİ	KAÇ KALEMİ
17	Halep	alaca alaca bez alaca çiçekli alaca entari, alaca zenne entari alaca şalvar bogasi çalıklısı çenberi çiçekli çit gezisi iplik kolan kutni kutnisi entari kuşağı peştemâl şitarî yasdık yüzü zincirli	18 2 4 3 2 2 7 4 2
18	Hama	alaca entarielik kuşak kuşak kırmızı kuşak yeşil	 16 7 14
19	Hindistan	ağabanî? çitari destar	
20	İngiliz	yorgan ve yüzü bez billur hoşab kasesi saat tabak tas filinta tüfenk	 4 2
21	İstanbul	piştov çenber çorap şitari tüfenk	 5
22	İzmir	esman? urgan	
23	Karahisar	piştov	
24	Karapınar	seccade	2

TABLO: X/C TEREKELERE GÖRE KONYA'DA KULLANILAN
YABANCI EMTİA

	EMTİANIN GELDİĞİ YER	EMTİANIN NİTELİĞİ	KAÇ KALEMİ
25	Kıbrıs	gömlek bezi ihram kuşak makat minder sedir minderi yasdık yasdık yüzü yorgan yorgan ve döşek yorgan çarşafı	3 8 3 3
26	Kırşehir	seccade	
27	Kütahya	attariye takımı hoşab taşı ibrik kâse leğen sim-ser nargile tabak	2 4 2
28	Lâdik	seccade	14
29	Lârende	seccade	
30	Malatya	bez bogasi	2 13
31	Manisa	alaca	
32	Maraş	esb gömleği	2
33	Mardin	beyazı bez çarığı	4 2
34	Mısır	hasır tüfenk	
35	Musul	bez bogasi çit destar parçası sarık sarık küçük	6 5 3 3
36	Niğde	bez bogasi şehir çenberi	
37	Ordu	bogasi kuşak entari bogasi entari	
38	Ruha	bez beyaz bez beyaz bogasi	4
39	Sakız	bilâkoza kaytâni keten kuşak	
40	Selanik	ortası	2
41	Sivas	pala	

TABLO: X/D TEREKELERE GÖRE KONYA'DA KULLANILAN
YABANCI EMTİA

	EMTİANIN GELDİĞİ YER	EMTİANIN NİTELİĞİ	KAÇ KALEMİ
42	Şam	alaca alaca sade alaca entari alaca şalvar beyaz libadesi bez destar kutni kuşak peşkir sarık kılıç	7 2 5 3 2 5 4
43	Tire	başlık bez	 6
44	Trablus	kuşak	6
45	Türkmen	kilim seccade	
46	Üsküdar	çenber değirmi	
47	Yalvaç	iplik	
48	Yanbolu	kebe keçe	4
49	Yemen	kahve	2
50	Yeni Dünya	kahve	
51	Yörük	boy abası	
TOP	51	156 kalem emtia	350

*- Karşısında kaç kalem olduğunu gösterir rakam bulunmuyorsa kaynakda bir kez tespit edildiği anlamına gelmektedir.

** - Karşısında kaç kalem olduğunu gösterir bir rakam var ise kaynakda o rakam kadar tespit edildiği anlamına gelmektedir.

55 çeşit mal, birden fazla. (bunların toplamı 249'dur.)

101 çeşit mal, bir tanedir. (bunların toplamı 101'dir.)

51 farklı yöreden gelmiştir.

TABLO:XI/A TEREKELERE GÖRE KONYA'DA
KULLANILAN BAZI YABANCI EMTİANIN MENŞEİ

	EMTİANIN İSİMLERİ	EMTİANIN NİTELİĞİ GELDİĞİ YER	KAÇ KALEMİ
1	Alaca	Ankara Bor Halep Hama Manisa Şam	
2	Bez	Antakya Bağdat Diyarbakır Malatya Mardin Musul Niğde Ruha Tire İngiliz Şam	
3	Bogasi	Bağdat Bor Halep Malatya Musul Niğde Ordu Ruha	
4	Çarşaf	Bursa	
5	Çarık	Mardin	
6	Çenber	Halep Niğde Üsküdar İstanbul	
7	Çit-Çitari	Hindistan Diyarbakır Halep Kıbrıs Musul	
8	Çuka	Fransız	
9	Destâr	Hindistan Musul Şam	
10	Entari	Şam Hama	
11	Gezi	İzmir Halep	
12	Hasır	Bursa Mısır	
13	İhram	Acem Kıbrıs	
14	İplik	Halep Yalvaç	
15	İbrik	Kütahya Adana	

TABLO:XI/B TEREKELERE GÖRE KONYA'DA
KULLANILAN BAZI YABANCI EMTİANIN MENŞEİ

	EMTİANIN İSİMLERİ	EMTİANIN NİTELİĞİ GELDİĞİ YER	KAÇ KALEMİ
16	Kahve	Yemen	
17	Kase	Yeni Dünya Kütahya	
18	Kebe	İngiliz	
19	Kılıç	Kebe	
20	Kutni	Şam	
21	Kuşak	Halep Şam Acem Halep Hama Kıbrıs Sakız Trablus Şam	
22	Makat	Kıbrıs	
23	Makat bıçağı	Ceneviz	
24	Minder	Acem Kıbrıs	
25	Piştov	Karahisar İngiliz	
26	Saat	Farisi İngiliz	
27	Sarık	Ermenek Musul Şam	
28	Seccade	Bursa Gördes Karapınar Kırşehir Ladik Larende Türkmen	
29	Şal	Acem	
30	Şalvar	Halep Şam	
31	Şitari	Halep İstanbul	
32	Tabak	İngiliz Kütahya	
33	Tüfenk	İngiliz İstanbul Mısır	
34	Yasdık	Bilecik Bursa Halep Kıbrıs	
35	Yorgan	Bor Bursa Hindistan Kıbrıs	
TOP	35 (156 kalem mal arasından birden fazla olanların geldiği yerler.)		350

Aynı örneği tersine çevirerek, çok miktardaki bazı malların nerelerden getirilmekte olduğuna baktığımızda da şu tablo ortaya çıkmıştır: Alaca kumaş Bor, Ankara, Manisa, Halep, Hama ve Şam'dan gelmektedir. Bez ise, Niğde, Antakya, Diyarbakır, Malatya, Mardin Bağdat, Musul, Şam, Ruha (Urfa), Tire ve İngiltere menşelidir. Bogasi de, Niğde, Bor, Ordu, Malatya, Bağdat, Halep, Musul ve Ruha (Urfa)'dan geliyordu⁹¹.

Tereke kayıtlarından tespit ettiğimiz bu bilgilerden eksik olan kısımlarını da narh kayıtlarından tamamladığımızda, Konya'ya dışarıdan gelen malların toplam miktarı olmasa da hangilerinin ve nerelerden geldiğini öğrenmemiz mümkün görünmektedir. Narh kayıtlarında dışarıdan geldiği belirtilenler -tespit edilen malların bazılarının menşei belli olmasa da- bir tablo halinde verildi⁹²: Buna göre, sebze ve meyve olarak Bursa ve Aydın'dan kestane, Aydın, Mersin ve Aladağ kazasından üzüm getirilmekte olduğu anlaşılmaktadır. Yine çeşitli gıdalardan, Kayseri'den pastırma, Karaman'dan peynir; ihtiyaç maddesi olarak, Isparta, Milas ve Tire'den iplik, Tokat'tan keçe ve ibrişim, Trablus, Yafa, Girit, Aydın ve İzmir'den sabun, Antakya, Ankara, Tarsus, Aydın, Manisa ve Adana-Bahçe'den tütünün getirilip Konya'da satıldığı, bu mallara çeşitli zamanlarda şehirdeki satış fiyatı olarak verilen narhlara ait kayıtlardan anlaşılmaktadır.

(91) Diğer örnekler için tabloya bakınız.

(92) Konya Şer'iyeye Sicillerinden 4 Numaralı Defter, az miktarda muhakeme dair olanlar da varsa da narh kayıtlarına ayrılmış gibidir. Bu defterdeki narh kayıtları Ruhi Özcan tarafından incelenmiştir. Bakınız, Ruhi Özcan, 4 Numaralı Konya Şer'iyeye Sici Defterine Göre XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Konya'da Narh Müessesesi ve Fiat Hareketleri 1797-1858, (HÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1987. Ruhi Özcan'a, gerek yukarıdaki çalışmasını takdim etmesi, gerekse bu konuda kendisindeki belge ve bilgileri vermesi hususundaki yardımlarından dolayı teşekkürü borç biliriz.

TABLO:XII ÇEŞİTLİ ZAMANLARDA NARH VERİLEN KONYA HARİCİ EMTİANIN LİSTESİ⁹³

Yaş-Kuru Sebze ve Meyve Türü Emtialar	Çeşitli Gıda Türü Emtialar	Diğer İhtiyaç Maddeleri
Dane Zeytin	Asele (Bal)	Penbe
Dane Ceviz	Kayseri Pasdırması	Tire İpliği
Fındık	Karaman Peyniri	Pamuk İpliği
Hindistan Cevizi	Revgan-i Zeyt (Zeytin Yağı)	Çuka
Badem İçi	Haşhaş Yağı	Tokat Keçesi
Ceviz İçi	Pirinç	Keten
İncir	Mercimek	Ustübec
Kestane	Kahve	İbrişim
Aydın Kestanesi	Toz Şekeri	Alâ İbrişim
Bursa Kestanesi	Çay Şekeri	Tokat İbrişim
Keçi Boynuzu	Elvan Şekeri	Isparta İpliği
Yer Elması	Kelle Şekeri	Milaslı İpliği
Aladağ Üzümlü	Yayma Şeker	İzmir Sabunu
Mersin Üzümlü	Gül Şekeri	Girit Sabunu
Aydın Kızıl Üzümlü	Kara Biber	Yafa Sabunu
Aladağ Pekmezi	Karanfil	Trablus Sabunu
Dışarıdan Gelen Pekmez	Darçın	Aydın Sabunu
Havuç	Kakola	Antakya Duhanı (Tütün)
Lahana	Havlican	Bahçe Duhanı (Adana)
Taze Bamyası	Zencebil	Ankara Duhanı
Böğrülce (Fasulye)	Tuz	Tarsus Duhanı
Pırasa		Aydın Duhanı
Patlıcan		Manisa Duhanı
İri Patlıcan		Bardak
Ufak Patlıcan		Bal Mumu
Frenk Patlıcanı		Mektup Mumu
Kavun		Mektup Kağıdı
Karpuz		Pencere Kağıdı
		Battal Kağıt
		Orta Battal Kağıt
		Neft Yağı
		Bezir
		Hınna (Kına)
		Edna Hınna
28 Kalem	21 Kalem	34 Kalem

Son olarak, bac-ı bazar resmi oranlarını ifade eden bir kayıda göre, Konya pazarına Aladağ ve Hadim'den üzüm, kişniş, tütün; Tarsus gibi iskele olan mahallerden (yani deniz yoluyla) tütün ve enfiye; Ankara'dan pirinç; Alanya ve Teke taraflarından kahve ve sabun; Aydın taraflarından yemiş ve üzüm gibi meyveler, zeytinyağı; Niğde ve Bor'dan fıska; Kayseri ve Tokat'dan bakır; Koçhisarı'dan tuz getirilip satılmakta olduğunu görmekteyiz⁹⁴.

(93) KSS, 4 numaralı Defter.

(94) Bakınız, KSS, 82/93.

Böylece, umumî olarak Konya'da inceleme dönemimizde bir ticarî canlıktan söz etmek mümkün değil ise de, insanların yaşaması için belli bir oranda asgari ticaretin var olduğunu; yukarıda verilen bilgiler çerçevesinde söylemek mümkündür.

III -) ÜRETİM

Üretim, ekonomik hayatın temel unsurları arasında yer almaktadır⁹⁵. Neler üretilmektedir? Bu üretilenler nerelerde yapılmaktadır? Ayrıca, üretilenleri, kimler ve nasıl üretmektedirler? Üretim, insanların kullanımına nasıl sunulmaktadır? Bu gibi sorular, üretim konusunun incelenmesi sırasında cevaplandırılması gerekenlerin başında yer almaktadır.

Üretim, genelde tarım-hayvancılık, ticaret ve sanayi sahalarında olmak üzere üç grupta sınıflandırılmaktadır. Ama üretimi, belli bir malın üretimi ile sınırlandırmak da doğru değildir: Bazı insanlar, başkalarının ürettiklerini insanlara ulaştırmakla, başka bir ifade ile, emekleriyle, üretilen mala hizmet ederek katkıda bulunurlar. Meselâ, şehirler arası ticaretle uğraşan tüccarlar ile üretilmiş malları şehirde satan esnafı bu gruba örnek olarak göstermek mümkündür. Dolayısıyla, üretimi mal ve hizmet diye iki kategoride ele almak daha doğru olur.

Öte yandan insanların ihtiyaçları yapılacak üretimde belirli bir rolü olmakla beraber, tek etken gibi görülmemektedir. Üretimin yapılacağı mekânın coğrafî yapısı⁹⁶, yer altı ve yer üstü imkânları, üretim teknolojisi, pazar imkânları ve üreticinin tercihi, üretimin yapılmasında en

(95) Ahmet Tabakoğlu, İslâm ve Ekonomik Hayat, İstanbul 1987, s.43 vd.; ayrıca bir önceki bölüme de bakınız.

(96) Ali Tanoğlu, "kültürlerin temeli coğrafyadır; yani içinde buldukları coğrafî çevre şartları nasıl idiye kültürler de bu şartlara göre ve bu şartlara bağlı olarak ... gelişmişlerdir", demektedir. Bakınız, Ali Tanoğlu, Ziraat Hayatı, C.I, Ziraat Tarihine Bir Bakış ve Orta İklim Memleketlerinde Ziraat, İstanbul 1968², s.18.

az insan ihtiyacı kadar etkilidir⁹⁷. Dolayısıyla üretim konusu, benzerleri gibi çok giriftir; özellikle, tarihî dönemleri içine alan bir incelemede bu husus daha da belirginleşir. Bu sebeple, XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ve XIX. yüzyılın ilk yarısında Konya'daki üretim incelenmeye çalışılırken, yukarıdaki problemlere eldeki kaynakların çerçevesinde cevap aranacaktır'.

A- TARIM ve HAYVANCILIK

Uygun iklimi ve geniş arazileri ile bir ziraî toplum olan Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren de, temellerini tarıma dayalı olan timar sisteminin üzerine binâ etmiştir. Orta Asya bozkırlarından intikal eden ve hâlâ devam eden göçebe karakteri sebebiyle, hayvancılık da en az tarım kadar önem kazanmıştır⁹⁸. Devletin sahip olduğu bu genel karakteri, Konya'da da görmek mümkündür. Aslında, bir şehir olan yerleşim biriminde tarımdan ve hayvancılıktan söz etmek, şehrin tanımına ters düşmektedir. Ancak, daha önce de değinildiği üzere, genelde doğu toplumlarında, özelde de, Osmanlı devletinde şehir-kır tarifinde çok yumuşak bir ayırım vardır⁹⁹. Bu sebeple Konya'nın, bir şehir olarak nitelenmesin rağmen, tarımla ve hayvancılıkla da uğraştığını; hatta halk arasında yaygın olan "buğday ile koyun gerisi oyun" özdeyişinde de ifade edildiği gibi¹⁰⁰ bölgede önemli bir yer işgal ettiğini görmek mümkündür.

1- Tarım

Konya'daki tarım hayatının iki önemli karakteri tebarüz ettiğinden, bunlara dikkat edilmesi gerekmektedir: Bunlardan biri, çok geniş bir düzlüğün hemen hemen

(97) Bu konuda bakınız, Herbert Heaton, *Avrupa İktisat Tarihi I*, Ankara 1985, s. 1-2.

(98) Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, s.329, 359-364.

(99) Özer Ergenç, *Konya*, s.131.

(100) Tevfik Dünder, *Konya'nın Ziraî Durumu ve Gelişme İmkânları*, Konya 1949, s.180.

merkezinde yer alan Konya'nın, bu geniş çevresindeki tarım ürünlerinin temerküz merkezi konumunda olması ve bu çevrenin ziraî karakteri; diğeri de, şehirde meskûn insanların da tarımla uğraşmalarıdır.

a- Bölgenin Ziraî Karakteri

Anadolu'nun ortasında ve merkezinde de Konya'nın yer aldığı, tarıma uygun arazileri bulunan geniş ova, bugün, Türkiye'nin tahıl anbarı konumunda olmasına rağmen, XIX. yüzyıldan önce de aynı özelliğe sahip miydi? diye sormak gerekmektedir. Bu konuda verilecek ilk cevap; bütün ülkedeki ihtiyaç fazlası ürünleri İstanbul'un ihtiyacı için merkeze gönderilmesini isteyen devletin, inceleme dönemimizde, Konya'dan çok fazla buğday talebinde bulunmamıştır¹⁰¹. Devlet, İstanbul'un ihtiyacını genelde Rume- li'den temin etmekle birlikte, kâfi gelmez ise, Marmara ve Çorum-Çankırı bölgesinden talep etmektedir. Talep etmeyi düşündüğü yerler arasında belki de Konya son sıraları teşkil etmektedir. Neden?

Çünkü, bölgede çok geniş arazi bulunmasına rağmen ekilebilir alan çok az¹⁰² ve az miktarda da olsa ekilen¹⁰³ bu

(101) İki tane buğday talebi ile ilgili belge bulduk; bunlardan birincisi Evail Şaban 1185/8 Kasım 1771, diğeri de, 5 Muharrem 1222/14 Mart 1807 tarihlidir. Bakınız, KŞS, 61/143 ve KŞS, 68/91.

(102) Bölgedeki topraklar, özellikle Konya çevresindekiler, 1950'li yıllara kadar geniş bataklıklar halinde bulunuyordu. Bataklık halinde olmayan topraklarda da tuz oranı çok fazladır. Bu özelliği dolayısıyla bölgede -bugün bile- nüfus yoğunluğu oldukça düşüktür. Bölgedeki toprakların özellikleri için bakınız, Topraksu Genel Müdürlüğü, Konya Kapalı Havzası Toprakları, Ankara 1973; Cumhuriyet dönemi Konya vilâyetinin sınırları içinde kalan arazinin % 30'u ziraate elverişli olmayan bataklık, göl ve benzeri alanlar, % 31'ni mer'alar ve otlaklar, % 31'ni de ziraî bölgeler teşkil etmektedir. Bakınız, Tevfik Dünder, a.g.e., s.184; Mithat Şakir Altan, Ticaret Tarihinde Konya'nın Mevkii, Konya Tarihsiz, s.147 vd. Ayrıca, bölgenin coğrafi özelliği konusunda çok değerli bilgiler veren Doç. Dr. Mesut Elibüyük'e teşekkürü borç bilirim..

(103) Bu bölgelerdeki ekim usûllerine dair bakınız, Ali Tevfik Tanoğlu, "Kurak Bölgelerde Tarım ve Bu Bakımdan Konya Bölgesinin Durumu", VI. Üniversite Haftası: Konya, İstanbul 1946, s.85 vd.

bölgelerde verim de çok düşüktü¹⁰⁴. Üstelik, yine bu bölgelerde nüfus yoğunluğu da çok düşüktü¹⁰⁵. Keza, Moltke 1830'lu yıllarda, Aksaray'dan Konya'ya gelirken yol üzerinde ne bir köye ne de geniş bir ekili araziye tesadüf etmediğini belirtmektedir¹⁰⁶. Kezâ, Cl.Huart da, İlgin Konya arasındaki bölgeyi "bu andan itibaren tamamen kuru bir memlekette, eskilerin Catace Chumene dedikleri bir mahalde bulunuyoruz; solda etrafı tepelerle çevrili bir küvet içindeki İlgin gölü, kurumağa yüz tutmuş bir bataklık halinde; hemen az sonra Küçük Asya'nın tamamen ortasını kaplayan büyük tuzlu step sahasını görüyoruz" diye tasvir etmektedir¹⁰⁷. Yine, 1322/1904 senesi salnâmesinde verilen bilgiye göre, mevcut 94 000 000 dönüm arazinin 13 866 520 (% 15) dönümü ekilmekte, 6 933 260 (% 7) dönümü de nadasa bırakılmaktadır. Geri kalan 73 200 220 (% 78) dönüm arazi ya bataklık ya da ekime elverişli değildir¹⁰⁸. Bu da, bölgenin ziraî karakterini korumakla birlikte, önemli bir ürün fazlası yaratmadığı sonucunu çıkarır. Bu yüzden devlet, Konya bölgesini tahıl açısından önemli bir merkez olarak görmemiştir. Buna karşılık, daha ileride de temas edileceği gibi, bölgedeki hayvancılık devlet için daha önemlidir.

Genelde devletin politikası, her türlü malın öncelikle üretildiği bölgede tüketilmesidir: Bölgede bir mal hiç bulunmuyorsa o malın getirilmesine veya çok fazla

(104) Bu bölgede bugün buğday 1/12 ürün vermektedir. Yine bugün bölge insanı bir dönüm araziye normal şartlarda bir ila iki teneke (büyük sıvı yağ tenesi olup yaklaşık olarak 16 kilo) buğday atmakta olduğunu ifade etmektedirler. Öte yandan, mezru araziye zarar veren birini dava edilmesi sonucunda, bir dönüm için 4 keyl buğday; bir evlek arpa için de 1.5 keyl talep edilmiştir. Bakınız, KŞS, 61/23. Ayrıca, Osmanlı Devletinde mezru alan ve verimi hakkında bir değerlendirme için bakınız, Lütfi Güçer, XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler, İstanbul 1964, s.3 vd.

(105) Keza aynı hususiyet Cumhuriyet yıllarında da devam etmektedir. Bakınız, Tefik Dünder, a.g.e., s.180.

(106) Helmut von Moltke, Türkiye Mektupları, ter.Hayrullah Örs, İstanbul 1969, s.220 vd.

(107) Cl.Huart, a.g.e., S.51, (1943), s.33.

(108) Bakınız, 1322 Vilâyet-i Konya Salnâmesi, Konya 1322.

üretiliyorsa ilk önce İstanbul'un ihtiyacının karşılanmasına buradan artanın da başka mahallere satışına izin verilmekteydi. Bölgenin ihtiyacını karşılayacak kadar üretim yapılmasına izin veriliyor, ihtiyaç fazlası ve geniş kitlelere hitap edecek kadar bir üretim faaliyetine izin verilmiyordu. Bu sebeple, şehirlerarası veya ülkelerarası ticaret mevcut olmakla birlikte Osmanlı Devleti ekonomisi genellikle kapalı bir karakter taşıyordu.

Hububat ticareti de, devletin en hassas olduğu ve çok sık olarak, özellikle limanlarda yabancılara satılmasına dair emirler yayınladığı bir husustur. Bu durumda, kıtlık olduğu zamanlar veya tersi, bolluk zamanlarında ne yapılacaktı? Her ne kadar devlet, buğday ticaretine çok fazla engel olamamasına rağmen devam eden bu yasa, II. Mahmud'un iktidarının sonlarında gevşetilmek zorunda kalmıştır. Şimdiye kadar, "Hakipây-ı hûmayun-ı mülükâ-nenden bâ'de'l-istizân miktarı tasrihiyle rızasını havi" padişahın izniyle "mahall-i matlube nakl ve fûrûht" olunmaktaydı. Ancak, "iş bu memnuat cihetiyle, memalik-i mahrûsem ahalisi ziraatıyla hasıl eylediklerin zahirelerini hiç bir mahalde satamayarak ellerinde kalub çürümekde olduğundan fukara-yı raiyyet ve erbab-ı ziraat menâfi-i ticaret ve hırsasetden mahrum zehâyir hasıl olmayan mahaller ahalisi dahi kendülere muktezâ olan zahâyir-i diledikleri mahallerden alamayarak ol vecihle enva-i zaruret ve muzâyakaya duçar olmakta oldukları" anlaşıldığından hububat ticaretine izin verilecektir. Ancak bu, "dersadetim tertibâtına hâlel gelmemek" ve "bi'l-â ferman" başka yere, özellikle "muhtekir taifesi ve müste'menânın memalik-i mahrusemden zahire mübâya eylemek kemakan memnu' olmak ve miri mübayasın"ı vermek şartıyladır. Neticede ürettikleri hububatın, ihtiyaçlarını ve tohumluklarını karşılayacak kadarını alıkoyup, "ma'dasını ehl-i islâmдан isteyen tüccara bey' ve fûrûht eylemek" ve "yalnız ehl-i islâmın bir mahalden ahare diledikleri mahallere bilâ ferman nakline ruhsat" verilmiştir¹⁰⁹.

(109) Osmanlı Devletinde hububat ticareti hakkında Lütü Güçer, a.g.e.'de yeterli bilgi vardır.

b) Şehirdeki Ziraat

Şehirin umumî tarifinde şehir olabilmesi için insanların ziraatın dışında işlerle iştigal etmeleri gerekmektedir. Ancak, bu tarif genelde Osmanlı şehirleri ve özelde de Konya'yı ihtiva etmemektedir. Çünkü, Konya'da oturan insanların hemen hemen tamamı bir vesileyle de olsa tarımla meşgul olmaktadırlar. Burada iki çeşit tarım tipi vardır: Bunlardan biri tarla ziraatı, diğeri de, bağ ve bahçe ziraatıdır.

Şehirde oturan insanların ne kadarı ziraatle meşgul oluyorlardı, diye bir soruya, inceleme dönemimizde en uygun cevabı, tereke kayıtlarından alınabilir¹¹⁰. Buna binaen yapılan 200 tereke incelemesi neticesinde, %42'sinin Konya'nın çevresini saran bağ alanlarında yerleri vardır¹¹¹. Şehirde -az veya çok- farklı yerlerde ve çeşitli büyüklükte bulunan bağlardan¹¹² önemli miktarda bağa sahip olan insanlar arasında, Esseyid Elhac Mehmed b. Ömer'in 9000 kuruşluk bağı¹¹³, Fatma b. Abdulkadir'in 7500 kuruşluk¹¹⁴, Sülâle-i Mevlânâdan Hasan b. Ebubekir'in 3700 kuruşluk¹¹⁵, Esseyid Mehmed b. Mehmed'in 3000 kuruşluk¹¹⁶, Caferzâde Esseyid Mustafa b. Süleyman'ın 3000 kuruşluk¹¹⁷ ve Esseyid İbrahim Efendi b. Esseyid İbrahim'in 7 dönüm bağı¹¹⁸, İbrahim b. Terzi Hasan'ın 3.5

(110)Tanzimat'tan sonraki döneme ait Temettuat kayıtları bu değerdendirmeden istisnâ tutulmuştur.

(111)Bu konuda incelenen tereke listesine bakınız. Ayrıca, Tefvik Dünder, a.g.e., s.179.

(112)Bu bağları satarken genellikle ölçü birimi olarak "puşta" fakat bazan da "dönüm" kullanılmaktaydı

(113)KŞS, 117/69.

(114)KŞS, 75/147.

(115)KŞS, 75/131.

(116)KŞS, 117/135.

(117)KŞS, 122/29.

(118)KŞS, 122/39.

dönüm bağı¹¹⁹, Esseyid Mehmed b. Hasan Efendi'nin 3 dönüm bağı¹²⁰, Elhac Memiş Ağa b. İsmail'in 3 dönüm bağı¹²¹ olduğu tespit edilmiştir. Tanzimat'tan sonra tanzim edilen Temettuat kayıtlarında, şehirdeki insanların ne kadar bağ, bahçe ve sebze ekip diktikleri teferruatlı bir şekilde ifade edilmektedir¹²²: Meselâ; Bab-ı Aksaray mahallesinde oturan sabık ekmezcibaşı olan Süleyman Bey, 2 dönüm bahçe, 3 dönüm yonca, 3 dönüm sebzelik, 15 dönüm bağ ve 6550 kuruşluk cehri ziraatı yapmaktadır¹²³. Yine, Nehr-i Kâfur mahallesinde oturan 40 hanenin sadece 12 (% 30)'sinde -mezrua tarlası olmakla birlikte- bağ yoktur¹²⁴. Bu örnekleri gerek sicillerden ve gerekse temettuat kayıtlarından çoğaltmak mümkündür.

Şehirde oturan insanların bir kısmı, Konya'ya sonradan, yakın bir köyden geldiğinden eski oturduğu köydeki tarlaları, diğer bir kısmı da, civar köylerdeki boş arazileri işledikleri görülmüştür. Ayrıca, şehirdeki insanların % 18.5'unun da mülk tarlaları vardır¹²⁵. Bu tarlaların arasında büyüklerini oluşturanların bir kısmı birkaç parçadan oluşmuş iken, bir kısmı -belirtilmediğinden- tek parça halindeydi. Meselâ, Esseyid Mehmed b. Mehmed'in 860 dönüm tarlası vardı ve tek parça halindeydi¹²⁶; Mustafa b. Ahmed'in 200 dönüm tarlası ise iki parça idi¹²⁷. Yine Uzunağazâde Elhac Mehmed Arif b. İbrahim'in

(119) KŞS, 117/72.

(120) KŞS 117/20.

(121) KŞS, 121/19.

(122) Temettuat kayıtlarındaki bilgiler geniş bir araştırmayı gerektirecek niteliktedir. Bu sebeple, burada, bu kayıtların genel toplamı ve bazı konularda onlardan örnekler vermekle iktifa edilmiş; detaylı bir inceleme başka zamana tehir edilmiştir.

(123) BA. Temettuat 10260, s.2.

(124) Bakınız, BA. Temettuat 10254.

(125) Bu konuda incelenen tereke listesine bakınız.

(126) KŞS, 117/135.

(127) KŞS, 117/72.

250 dönüm tarlası sekiz parça, sekiz farklı bölgedeydi¹²⁸. Burada da, yukarıda bağlar için verdiğimiz temettuat kaydı örneğine bakarak, Nehr-i Kâfur mahalesindeki 40 hanenin 14 (% 35) tanesinin mezru veya gayr-ı mezru tarlası olduğu görülmüştür¹²⁹. Neticede, aynı mahallenin sadece 10 hanesinin (% 25) tarla ve bağı yoktur. Başka bir ifade ile, bu mahallenin sadece % 25'i toprakla uğraşmamaktadır¹³⁰. Konya'da meskun halkın yarıya yakın kısmı bağ, bahçe veya tarla ziraatıyla -başka işlerinin yanında- uğraştığına göre, elde ettikleri ürünler nedir, diye sormak gerekir.

c) Ürün Çeşitleri

Neler ürettikleri, kısmen bölgenin iklimine ve üretim alanına bakıldığında anlaşılır ancak, daha kesin bilgiyi, her sene iki defa tespit edilen narh¹³¹ kayıtlarına bakarak elde edebiliriz¹³². Tarlalarda genellikle buğday ve arpa ziraatı yapılmaktadır. Her ne kadar, bölgede verim düşük ve ekili alan bölgedeki araziye oranla sınırlı ise de, buğday ziraatı, hem bu bölge için en uygun olanıdır¹³³, hem de, bu bölge insanının temel beslenme gıdasını teşkil etmektedir. Bunu, Konya'da üretilen mallara verilen narh listesine bakıldığında, üç çeşit buğdaydan yaklaşık olarak 20 çeşit beslenme ürünü elde edildiğinden anlamak mümkündür. Bu da, buğdayın bölge halkı için ne kadar önemli olduğunu göstermeye yeter niteliktedir. Bunun yanında, tarlalarda nohud, mercimek gibi diğer kuru hububat da yetiştirilmekle birlikte, şehir merkezinde, bunlardan ziyade, bağ ve bahçelerde yetiştirilen sebze ve meyvelerin önemi daha büyük-

(128) KŞS, 123/20.

(129) Bakınız, BA. Temettuat 10254.

(130) Aynı belge.

(131) Narh hakkında daha geniş bilgi için bakınız,

(132) Bu konuda çeşitli zamanlarda narh verilen Konya emtiasının listesine bakınız.

(133) Tefik Dünder, a.g.e., s.180; Ali Tefik Tanoğlu, "Kurak Bölgelerde Tarım", s.87 vd.

tür. Yine, Konya'da üretilen mallara verilen narh listesine bakıldığında bunların çeşitlerini görmek mümkündür. Bu sebze ve meyveler, gerektiğinde taze olarak kullanıldığı gibi, büyük bir kısmı da, çeşitli şekillerdeki saklama usulleriyle saklanarak, kış günlerinin gıda ihtiyaçlarını karşılamada kullanılmaktaydı.

Üretilen bu ürünlerin çeşitlerini, hatta hangisinin daha büyük önem arzettiğini tespit etmek mümkün ise de, bunların toplam hasılatıyla ilgili şimdilik bir şey söylemek mümkün değildir.

TABLO: XIII ÇEŞİTLİ ZAMANLARDA NARH VERİLEN KONYA EMTİASININ LİSTESİ¹³⁴

	Ekmek ve Hububat Türü Emtialar	Et ve Hayvan Ürünleri Türü Emtialar	Yaş-Kuru Sebze ve Meyve Türü Emtialar	Diğer ihtiyaç Maddeleri
1	Nan-1 Aziz (Ekmek)	Lahm-1 Ganem (Koyun Eti)	Koruk	Kaba Helva
2	Nan-1 Has (Has Ekmek)	Lahm-1 Ma'z (Keci Eti)	Taze Üzüm	Tahanlı Helva
3	Tennur Ekmeği	Lahm-1 Bakar (Sığır Eti)	Siyah Üzüm	Tahan
4	Çörek ve Lokum	Biryân Eti (Bonfile)	Kışniş (Kuş Üzümü)	Keten Helva
5	Kerde Simit	Biryân Kebabı	Helvacı Üzümü	Rengâmir Helva
6	Kâhi	Basdırma	Rezzaki Üzüm	Sirke
7	Katmer	Koyun Basdırması	Kırmızı Üzüm	Mum yağı
8	Ufak Börek	Sığır Basdırması	Ağda Pekmezi	Bargir Yuları
9	Katık Ekmek	Öküz Basdırması	Kayısı	Merkeş Yuları
10	Bayağı Ekmek	Keçi Basdırması	Kayısı Kuruşu	Kendir
11	Beksimet	Çiğer	Erik Kuruşu	Sade Keçe
12	Fırançala	Kuyruk	Kara Erik	Nakışlı Keçe
13	Yağlı Boğaç	İç Yağı	Sarı Erik	Kuru Boya
14	Kuru Boğaç	Yağlı Süt	İğde	Kebir Balta
15	İnce Kadayıf	Yağsız Süt	Elma	Bahçıvan Beli
16	Kaba Kadayıf	Yağlı Peynir	Armut	Sac Demiri
17	Dakik-i Has (Un)	Yağsız Peynir	Turp	Ekseri (Çivi)
18	Nişasta	Tulum Peyniri	Şalgam	Esb (At) Nalı
19	Hinta (Buğday)	Dere Peyniri	Bancar	Katır Nalı
20	Alâ Hinta	Keş Peyniri	Hıyar	Merkeş Nalı
21	Orta Hinta	Revgan-1 Sâde (Sâde yağ)	Kara Kabak	Bargir Nalı
22	Edna Hinta	Revgan-1 Şir (Kaymak)	İspanak	Saya Mıhı
23	Bulgur	Yumurta	Soğan	Anbar Mıhı
24	Şair (Arpa)		Kök Soğan	Bakar (Öküz) Sabanı
25	Nohut		Sarmısak	Ziyade Sagir Nalça
26	Leblebi			Sagir Nalça
27	Bir Kavrulmuş Leblebi			Edna Nalça
28	İki Kavrulmuş Leblebi			Orta Nalça
29				Kebir Nalça
30				İbrik
31				Kebir Desti
32				Sagir Desti
33				Orta Desti
34				Kömür
35				Hatab (Odun)
36				Saman
	26 Kalem	23 Kalem	25 Kalem	36 Kalem

(134) KSS, 4 numaralı Defter. Ayrıca, Ruhi Özcan, a.g.e.

2- Hayvancılık

Hayvancılık, Türklerin hayat tarzında temel unsuru teşkil etmektedir. Öte yandan, yayla karakteri arzeden Konya ovasının geniş bozkırlarında, ekili olmayan alanlardaki mera, çayırılık ve kış ile ilkbaharda sular altında kalan, yaz geldiğinde güneşle beraber sular çekilince aniden yükselen küçük bitkilerin oluşturduğu otlaklarda hayvancılık yapmak, en mantıklı bir uğraş olup, bu durum bölge insanını sanki hayvancılık yapmaya mecbur bırakmaktadır¹³⁵. Bölgenin bu konumu sadece tarihî dönemlere mahsus olmayıp, yakın zamanlara kadar Konya'nın güney ve güneydoğu bölgesinde ziraata kapalı bataklık halinde bulunan alan içinde geniş çayırılıklarda, uzak yerlerden gelen küçükbaş hayvan sürüleri yaz boyunca dolaştırılmakta ve bu sürülerin akşamları barınması için yapılan ağıllarla günümüzde de devam ettiği görülmektedir¹³⁶. Dolayısıyla, Konya'da hayvancılığı iki boyutta ele almak gerekmektedir. Bunların ilki az sayıda, çeşitli günlük ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yönelik olarak ve ikincisi çok miktarda, günlük ihtiyaçlarının ötesinde hayvan besleyenlerdir.

(135) Tefvik Dünder, "Step=Bozkır karakterinde olan bu geniş alan üzerindeki bitkiler acununa göre bir koyun mer'asıdır" ve ayrıca, halkın " bir çoğu birer inek besledikleri gibi kışın et ihtiyacını karşılamak üzere bağ ve bahçelerinden elde ettikleri yemler ile bu arada bir nev'i meşenin tatlı meyvesi olan pelit ile bir kaç koyunu besiye çekerler" de demektedir. Bakınız, Tefvik Dünder, a.g.e., s.179-180.

(136) Bu bölgenin ıslah çalışmaları son yıllarda başlamış olup, ıslah çalışmalarıyla beraber çeşitli yerlerden gelenlere iskâna açılması hâlâ devam etmektedir.

Öte yandan bölge, Osmanlı Devletinde hayvancılık bakımından eskiden beri önemli bir merkezdi; çünkü, bu bölge halkının bir kısmı ordunun ihtiyacı olan atları temin etmekle görevliydi; "esbkeşen" cemaati diye anılan bu grup, keza, atları yukarıda bahsedilen geniş bozkırlarda yetiştirmekteydi¹³⁷. Her yıl bölgeden, Karaman Eyaletinden 2000 koyun bedeli talep edilmekte; Konya kazasına isabet eden miktar da, Karaman Kazasınının 404 (% 20.2) adedinden sonra 335 (% 16.75) adet ile en büyük oranı teşkil etmektedir¹³⁸. Yine, her ne kadar ordunun ve İstanbul'un et ihtiyacı Balkanlardaki koyunlardan karşılanılıyorsa da, Anadolu'nun merkezi, özellikle Karaman Eyaleti ikinci derecede önemi haizdi: "Nefs-i Konya ve cevânib-i erba'sında ağnam ve keçi kesret olduğu aşikâr" olduğunu devlet de biliyordu¹³⁹. Bu sebeple çeşitli ihtiyaçlar dolayısıyla başka bölgelerin yanısıra Konya'dan da hayvan talep edilmekteydi. Meselâ, 1221/1806 tarihinde 80 000 koyun gönderilmesi istenmişti¹⁴⁰. XIX. yüzyılın sonlarında da Cuinet, vilâyetin gelirleri içinde hayvancılığın (ağnam vergisinin) payının % 29'a yaklaştığını belirtmektedir¹⁴¹.

Konya'nın kuzeyinde tiftik keçisi, güneyinde Karaman Koyunu gibi bölgeye mahsus küçükbaş hayvan cinslerinin bulunması; uzun yıllar boyunca debbağ (deri işlemeciliği) mesleğinin ve buna bağlı çeşitli deri imalatı ve bugün bile önemini sürdüren ayakkabı imalatının gelişmiş olması hayvancılığın bölgede ne kadar önemli olduğunu göstermeye yeter niteliktedir.

Hayvancılığın sahip olduğu önem sadece bölgeye mahsus olmayıp, bizzat Konya şehir merkezinde de geçerlidir. İncelenilen 200 tereke kaydından % 32 (64

(137) M. Ferit Uğur, "Eski Karaman Vilâyetine Ait Kanunlar", Konya, S.6,7, (1938).

(138) Bu konuda bakınız, KSS, 70/23.

(139) KSS, 68/114.

(140) KSS, 68/87.

(141) V. Cuinet, a.g.e., s.814.

tereke)'sinin çeşitli hayvanları vardır. Bunların içinde, büyükbaş hayvanlarından çift hayvanı olan öküzün yanı sıra, inek ve camus, at, katır, merkeb ve az da olsa develer vardı. Bunlara ilave olarak, küçükbaş hayvanlardan cinsleri belirtilmeden koyun ve keçi ile bunların yavruları da vardı. Büyükbaş hayvanların sayıları nisbeten az iken, küçükbaş hayvanların sayıları 10 ila 1145 arasındadır. Meselâ, Elhac Ali b. Elhac Salih'in¹⁴², Memiş b. Abdülmü'min'in¹⁴³ ve Esseyid Elhac Ahmed b. Esseyid Elhac Hasan'ın 400 adet küçükbaş hayvanı vardır¹⁴⁴. Keza, Esseyid Elhac İsmail Efendi b. Esseyid Mehmed'in 431 adet¹⁴⁵, Devecioğlu Ali b. Derviş Ahmed'in 454 adet¹⁴⁶, Esseyid Mustafa b. Elhac Mustafa'nın 500 adet¹⁴⁷, Akiklicî b. Abdullah'ın 1000 adet¹⁴⁸, Esseyid Elhac İbrahim b. İbrahim'in 1145 adet¹⁴⁹ küçükbaş hayvanı olduğu tespit edilmiştir. Bunlar, bir şehir ölçeğinde, ihtiyaca binaen bulundurulmuş hayvan miktarının üstünde olduğu; bu sebeple bunun daha ziyade ticarî amaçlı olduğu anlaşılmaktadır.

Yine temettuat kayıtlarında bu hayvaların bazılarının daha ziyade süt (veya süt mamûlleri) için bulundurulduğu "sağmal inek", "sağmal koyun" gibi tanımlamalardan çıkarmak mümkündür. Konya'da daha önce ele aldığımız mahalledeki (Nehr-i Kâfûr) hayvan durumuna baktığımızda; 4 hanenin dışında herkesin en azından bir hayvanı vardır. 12 hanenin tarla ziraatında kullanılan "kara sığır öküzü"; 5 tane "sağmal camus"u, 26 tane ineğin 23'ü "sağmal", üç tanesi de "kısır"dır. Küçükbaş hayvanların da 60 tanesi "kısır koyun", 5 tanesi "kısır keçi"dir.

(142) KSS, 121/88.

(143) KSS, 117/5.

(144) KSS, 122/8.

(145) KSS, 122/72.

(146) KSS, 117/48.

(147) KSS, 117/66.

(148) KSS, 120/159.

(149) KSS, 123/3.

Toplam 329 koyun olup, bunların hemen hemen tamamı sağmaldır; keza, 188 adet keçi de öyledir. Bunlardan başka, 12 at, 19 merkep vardır. Neticede Nehr-i Kâfûr mahallesinde kümes hayvanlarının dışında 668 hayvan olduğu tespit edilmiştir. Bu da, hâne başına ortalama 16 hayvan etmektedir. Şehrin genelinde de bu değerlerin çok uzağında bir durumun olmayacağını düşünmek daha doğru olacaktır.

TABLO: Nehr-i Kâfûr Mahallesinin Sakinlerinin Sahip Oldukları Hayvan Mevcudu¹⁵⁰

Hâ ne no	Hayvanı olm.	Ö-küz	İ-nek	Ca mus	Kı-sır koy	Kı-sır keç	Sağ-mal keçi	Sağ-mal koyn	Kıs rak	Mer kep	Top lam
1		2			20	5	10	50	1	1	89
2			2								2
3			1								1
4			1								1
5				1							1
6			2						1		3
7			1				5				6
8			1								1
9			1								1
10				2							2
11					40		50	75		1	166
12	-										-
13			1								1
14			2	1						1	4
15			1								1
16	-										-
17		2	1							1	4
18		2	1				5	10	1	1	20
19		2					10	15	1	1	29
20									1		1
21		2	1				15	10	3	2	33
22			1	1			10	20		1	33
23			1								1
24							9	26		1	36
25			1				5	5		1	12
26		2					10	15	1	1	29
27	-										-
28		2					12	15	1	1	31
29		2						25			27
30		2					10	16		1	29
31		2					20	30	1	2	55
32			1						1		2
33			1								1
34			1								1
35							10	5	1		16
36	-										-
37			1							1	2
38			1							1	2
39		2	1				5	8			16
40		2	1				2	4			9
40	4	24	26	5	60	5	329	188	12	19	668

Hayvanların ürünlerinden ev halkı yararlandığı gibi,

(150) Bakınız, BA. Temettuat 10254.

fazlası pazara çıkarılıp satılmaktadır. Çünkü, bu hayvanlardan elde edilen ürünlerin pazardaki satış fiyatı tespit edilerek narh verilmiştir. Narh verilen hayvan ürünlerinin pazardaki işlem hacmini tespit edememekle beraber çeşitleri arasında, Koyun, keçi, sığır eti ve bu etlerden elde edilen biryân, pasdırma; sakatat, kuyruk ve iç yağları, sütleri; sütlerden yapılan çeşitli peynirler ve yağ, kaymak ve kümes hayvanlarının yumurtası yer almaktadır¹⁵¹.

Her hanenin yeteri miktar hayvanı olduğu görülmekle beraber, bunların ailelerde yığılma yapmadığı; bu sebeple hayvanlara bağlı üretimin ancak bölgenin ihtiyacını karşılamakta olduğunu; öte yandan deri işlemesi hariç, şehir haricine taşıp, Konya'nın ticarî hayatında önemli bir yekün oluşturacak nitelikte olmadığını söylemek mümkün.

Bu bilgiler, Konya'nın şehir hayatında hayvanların insanlar için sahip olduğu önemi ortaya koymaktadır. Ayrıca, Konya açısından hayvancılığın ve hayvanların önemini, şehir halkının besin kaynakları arasında büyük miktarda hayvan ürünlerinin bulunması da göstermektedir¹⁵².

B- Konya Şehir Hayatında Sanayi

1- Sanaat (Zanaat)

Sanayi devrimi öncesi toplumlarda sanayi, küçük işyerlerinde ve daha ziyade el emeğiyle üretilen mallarla sınırlıydı. Genelde Osmanlı Devletinde, özelde de Konya'da üretim esnaf tarafından ve küçük işyerlerinde

(151) Bu konuda, çeşitli zamanlarda narh verilen Konya emtiasının listesine bakınız.

(152) Bu konuda, çeşitli zamanlarda narh verilen Konya emtiasının Listesine bakınız.

gerçekleştirilmektedir¹⁵³. İnsanların yiyecek ve giyecek gibi temel ihtiyaç maddeleri şehirdeki esnaf tarafından ya üretilmekte veya başka yerlerden temin edilerek tüketicilere sunulmaktadır.

Şehirdeki imalât, muhtelif yerlerden temin edilen hammaddelerin, başka şekilde kullanmak ve daha kıymetli hale getirmek için hammaddeye yapılan katkıdır. Bu tür üretim genellikle sanayi öncesi toplumlarda ya evlerde veya küçük atelyelerde yapılmaktaydı¹⁵⁴. Bu meyanda, şehirde üretim yapan esnafa ait organize birlikler ile bunların temsilcileri önceki bölümde ele alınmıştı. Burada, bu esnafın ürettikleri emtianın çeşitlerine ve kapasitesine dair çeşitli verilerden yola çıkarak temas edilecektir.

Şehirdeki faal esnafın, toplam ticarî kapasitelerini ifade edecek, salyane vb. vergilerin tevz'i ve taksimine dair bir kayıt bulunamamış; ancak, şehirdeki esnafın sattıkları mallara verilen narhlardan alınan ücretle ilgili veriler tespit edilmiştir. Bu verilerin, şehirdeki esnafın ekonomik potansiyelini, hacmini göstermesine yardımcı olduğu düşünülürse; en fazla narhiyyeyi, Evliya Çelebi'nin Konya'da helvayı zorla yedirirler diye tasrih ettiği helvacılar (130 kuruş), daha sonra bezirciler (120 kuruş), duhancılar (100 kuruş) ve bakkalan (80 kuruş) vd. esnafı ödemişlerdir¹⁵⁵. Listede de görüleceği üzere, 60 yıllık süre içinde esnafdaki alınan narhiye ücretleri boğaçacılar da % 12.5, kasaplarda % 12.5, sığır kasaplarının da % 30, kendircilerde ve pasdırmacılar da % 33, duhancılar da % 40, asalcilerde % 43, zetincilerde % 50, nalçacılar da % 250 artmıştır. Öteyandan boyacıların % 7 ve leblecilerin de % 17 azalmıştır.

(153) Mithat Şakir Altan'ın cumhuriyet'in ilk yıllarında Konya'daki esnafın durumunu ve üretimini konu alan bir dizi yazısı çıkmıştır; bakınız, Mithat Şakir Altan, "Konya'da Küçük San'atlar", Konya, S.67-68, s. 11 vd.; S.69, s.26 vd; S.70, (1944), s.31 vd.

(154) Erol Tümertekin, Sanayi Coğrafyası, İstanbul 1958, s.11 vd.

(155) Bu konuda bakınız Konya'daki esnafdaki alınan narh ücret-

TABLO: VI KONYA'DAKİ ESNAFTAN ALINAN NARH ÜCRETLERİNİN LİSTESİ (1795-1858)¹⁵⁶
(Esnaf alfabetik olarak sıralandı)

(Narhiyelerin büyüklüğüne göre sıralandı)

	ESNAFLARIN İSİMLERİ	Narhiye Ücreti	
		Guruş	Artış %
1	Aselciler	7	43
2	Bakkalan	80	
3	Basdırmacılar	15	33
4	Bezirciler	120	
5	Çölmekçiler	15	
6	Duhancılar	100	40
7	Habbazan	50	
8	Hallacan	20	
9	Helvacılar	130	
10	İplikciler	60	
11	Kadayıfcılar	24	
12	Kassaban	40	12.5
13	Kazzazlar	10	
14	Kendirciler	15	33
15	Ketenciler	40	
16	Keten Halvacılar	12	
17	Kuru Boyacılar	16	- 7
18	Kuru Boğaçacılar	16	12.5
19	Leblebiciler	60	-17
20	Mıhcılar	20	
21	Mutablar	20	
22	Nalbandlar	25	
23	Nalçacılar	8	250
24	Pirinçciler	65	
25	Pişmaneciler	12	
26	Sabuncular	45	
27	Sac Demircileri	13	
28	Sığır Kasabları	10	30
29	Tuzcular	10	
30	Yağcılar	20	
31	Zeytuncular	10	50

	ESNAFLARIN İSİMLERİ	Narhiye Ücreti	
		Guruş	Artış %
1	Aselciler	7	43
2	Nalçacılar	8	250
3	Kazzazlar	10	
4	Sığır Kasabları	10	30
5	Tuzcular	10	
6	Zeytuncular	10	50
7	Keten Halvacılar	12	
8	Pişmaneciler	12	
9	Sac Demircileri	13	
10	Basdırmacılar	15	33
11	Çölmekçiler	15	
12	Kendirciler	15	33
13	Kuru Boyacılar	16	- 7
14	Kuru Boğaçacılar	16	12.5
15	Hallacan	20	
16	Mıhcılar	20	
17	Mutablar	20	
18	Yağcılar	20	
19	Kadayıfcılar	24	
20	Nalbandlar	25	
21	Kassaban	40	12.5
22	Ketenciler	40	
23	Sabuncular	45	
24	Habbazan	50	
25	İplikciler	60	
26	Leblebiciler	60	-17
27	Pirinçciler	65	
28	Bakkalan	80	
29	Duhancılar	100	40
30	Bezirciler	120	
31	Helvacılar	130	

Şehirde bulunan esnafı yaptıkları işlere göre üç gruba ayırmak mümkündür¹⁵⁷: Buna göre ilk olarak, imalat ile uğraşan esnaf grubu, başka bir ifade ile, hammadeyi

lerinin listesi (1795-1858)'ne bakınız.

(156) Her iki tabloda 4 numaralı Konya Şer'ine Sicilinden yararlanılarak, aynı verilerden kullanılarak hazırlanmıştır. Bunlardan birincisinde esnaf alfabetik olarak sıralanmış; ikincisinde de, esnaftan alınan narhiyelerin büyüklüğüne göre bir sıralama yapılmıştır. Veriler, XIX. yüzyılın başlarından (1797) ortalarına kadar (1847) çeşitli zamanlarda esnafa verilen narhlardan alınan narhiye ücretini göstermektedir. Birinci Sütündeki (Guruş) değer, alınan narhiye ücretinin ilkinin, diğeri de (Artış) bahsedilen dönemde esnaftan alınan narhiye ücretinin toplam artış yüzdesini göstermektedir.

(157) Bu konuda Konya'daki esnafların anaetik tasnifi tablosuna bakınız.

ile uğraşan esnaf grubu, başka bir ifade ile, hammadeyi işleyerek yeni bir mamûl madde üreten nisbeten sanayi ile meşgul olan ve imalat-sanayi diye isimlendirilebilecek esnaf; bunlar arasında, hayvan derilerini işleyen göncüler, sarraclar, kürkcüler, babuccular, çizmeciler, ile bunların yünlerinden keçe yapan keçeciler esnafı önemli bir imalat-sanayi iş kolunu oluştururlar. Kısaca, Konya'da esnaf grubunun % 59'u bu iş kolunda çalışmaktadırlar.

İkinci olarak da, ister şehir içinde üretilmiş, isterse başka yerden getirilmiş olan malları hiç bir müdahalede bulunmadan tüketiciye ulaştıran satıcı esnafı gelmektedir. Bu grupta en dikkate çeken belki de, bak-kallardır. Ayrıca, attarlar, eskiciler, pirinççiler vd. sayılabilir¹⁵⁸. Şehirdeki esnaf gruplarının yaklaşık olarak % 33'ü de emtianın tüketiciye ulaşmasında çalışmaktadırlar.

Son olarak da, belli araç ve gereçleri kullanarak insanlara hizmet götüren emek-hizmet esnafı gelmektedir. Bunlar için berberleri, çıkırıkcıları, dellalları ve hallacları örnek olarak vermek mümkündür. Yapılan tespitlere göre bu iş kolunda da % 8 esnaf grubu faaliyette-dir.

(158)Yapılan tarife ve tasnife göre, Osmanlı Devletinde hernekadar esnaflardan ayrı mütalaa edilmekte ise de tüccarlar da bu gruba girmektedir. Ancak, tüccarlar ve ticaret ayrı bölümde verilecektir.

TABLO: V KONYA'DAKİ ESNAFIN TASNIFI

	İMALAT-SANAYİ ESNAFLARI	SATICI ESNAFLARI	EMEK-HİZMET ESNAFLARI
1	Babuccıyân	Aselciler	Berberân
2	Basdırmacılar	Attarân	Çıkrıkçıyân
3	Bezirciler	Bakkalân	Dellâlân
4	Bıçakçıyân	Bezzazân	Hallacan
5	Çizmeciyan	Duhancıyân	Suyolcuları
6	Çölmekçiler	Eskiciyân	
7	Debbağân	Esnaf-ı Bit Pazarı	
8	Elekciyan	İblikciyan	
9	Göncüyan	Kazzazlar	
10	Habbazân	Kuru Boyacılar	
11	Haffafân	Pirinçyan	
12	Helvacıyan	Saatciyan	
13	Kalaycıyan	Sabuncuyan	
14	Kassabân	Sac Demircileri	
15	Kassabân-ı Bakar	Tuzcuyan	
16	Keçeciyan	Tüccarân	
17	Kendirciyan	Tüfenkciyan	
18	Keresteciyan	Yağcıyan	
19	Keten Halvacılar	Yemeniciyan	
20	Ketenciler	Zeytuncular	
21	Kuru Boğaçacılar		
22	Kürkcüyan		
23	Kürkcüyan-ı Zimmi		
24	Leblebiciyan		
25	Mihcılar		
26	Muytablar		
27	Nalbandân		
28	Nalçacıyan		
29	Neccarân		
30	Pişmaneciler		
31	Postalciyan		
32	Sarracân		
33	Şalvarcıyan		
34	Temirciyan		
35	Terzi		
36	Yorgancıyan		
T	36 Adet Esnaf	20 Adet Esnaf	5 Adet Esnaf
O	% 59.03	% 32.78	% 8.19
P	TOPLAM 61 ESNAF GRUBU		
L.			

Şehirdeki bu esnafın bir kısmı müstakil, nisbeten büyük olduğunu tahmin ettiğimiz dükkanlarda¹⁵⁹ çalışırken diğer bir kısmı da "sandık"¹⁶⁰ ve "posta" tabir edilen (belkide seyyar) küçük işyerlerinde satış yapmaktadır. Nitekim çarşı esnafı, Müftü hanında kalan 8-10 zimmiyi,

(159) Bazı dükkanlara da "oturakçı dükkanları" denilmektedir. Bunlardan Kale-i Cerb mahllesindekiler için bakınız, KŞS, 64/52.

(160) KŞS, 61/6.

"mezkûr hanın pişgâhında (ön tarafında) vaki bizim ve ahali-i sairenin" geçişlerine engel olacak şekilde yol üzerine koyduklarından şikâyet etmişler; "mezkûr postaları tarik-i mezkûre üzerinden ref' itmek" üzere tenbih ettirmişlerdir¹⁶¹.

Esnaf arasında, üretim esnasında zaman zaman gerek hammadde gerekse fiyatlar konusunda ihtilaflar çıkmaktadır. Meselâ, yağlı bohçacılar, revgan-ı sade 5-5.5 kuruş iken imal ettikleri bohçayı 80 paraya satarken, revgan-ı sade 10 kuruşa çıkmıştır; bu sebeple, 80 kuruşa satmaya devam ederlerse zarar edeceklerdir. Bunun üzerine "husus-ı merkume vûkuf namları olan memleket hacıyanından çend-nâzar ve ihtisab me'muru ve esnaf-ı merkumun kulları" mahkemeye çağrılarak "ba'de't-tahkik narh-ı kadimi üzere bey' eyledikleri halde mutazarrır olacakları tebeyyün etmiş" ancak yağ fiyatının da incelenmesi gerektiği, yağın fiyatının belli olmasına kadar 12 para zam verilmesine karar verilmiştir¹⁶². Benzer şekilde, bezirciler esnafı, Beyşehir Çalmanda'lı ve tüccardan Elhac Mehmed oğlu Veli ile Sille'li Hakerim zimmi, Konya çevresinden topladıkları zeğereği, Ladik köyüne götürüp stokladıklarını şikâyet ederek, bu sebeple hem biz hem de "ibadullahın revgan-ı bezir hususunda zaruret ve muzayakalarına bâdi ve sebeb olmalarıyla", engel olunmasını talep etmişlerdir¹⁶³.

Konya şehir hayatında önemli bir iş kolu olan deri ve deri sanayi ile ilgili esnaf arasında zaman zaman çeşitli problemler zuhur etmektedir: "ehl-i hirifden dikici ve çizmeci bir grup esnaf, yemenici ve haffafdan bazılarını mugayir-i nizam-ı esnaf gön, kösele ve sahtiyân taciri olub, taşradan getirdikleri malı ziyadeye satmakta, biz de yine ziyadeye haffaflara satmaktayız" ama bu fiyatı haffaflar fahiş bulmakta; ürettikleri çizme, babuç ve mest ziyade bahaya çıkmakta; bu yüzden bizim satışımızın ihtilâline ve esnafımızın zararına

(161) KSS, 84/143.

(162) KSS, 78/4.

(163) KSS, 58/185.

sebepl olmaktadır diye Şikayet ‚vuku’ bulmuŐtur¹⁶⁴. Yine, kiriŐci, keĀeci, k‚lahcı ve hallacan esnafı arasında alıŐ-veriŐte kiriŐlerin deste birim fiyatı konusunda "ihtil‚l ve beynlerinde m‚naza’a ve husumet-i Őedide ĀıktıŐından" mahkemeye m‚racaat etmiŐlerdir¹⁶⁵.

Buğun olduğu gibi inceleme d‚nemiimizde de en b‚y‚k mal t‚libi devlet olmuştur: Daha ‚nce de ifade edildiği gibi dericilik işi Konya’da b‚y‚k potansiyele sahiptir. Konya m‚tesellimliği de yapmış olan Nazif’in merkeze bildirdiğine g‚re, Konya’daki debbağh‚nelerde imal edilen sahtiyan ve k‚selelerin değerinin her bir kuruŐundan alınacak birer para resm-i tamga ile 25 000 kuruş tahsil edilebilecektir¹⁶⁶. Bu durumda debbağlar Konya’da yaklaşık bir hesapla yılda 1 000 000 kuruşluk ‚retim gerĀekleŐtirmekte oldukları ortaya Āıkmaktadır. Bu sebeple, devlet, İstanbul’un ihtiyaçı iĀin sık sık sahtiyan vb. maddeleri talep etmektedir. İstanbul’un ihtiyaçı iĀin gelen talep emirlerine istinaden Anadolu’da Konya’nın yanısıra Eğin’de, UŞak’da, Burdur’da deri iŐlemesinin Āok geliŐtiėi anlaŐılmaktadır¹⁶⁷.

2) Madencilik

iĀ Anadolu b‚lgesinin geniş ovalarında Āok bariz maden yatakları mevcut değildi. Ancak, bu b‚lgenin jeolojik oluşumu neticesinde ovadaki topraklarda tuz miktarı yoğun olarak bulunuyordu. ‚yle ki, bu ‚zelliğinden dolayı ovada tabii Şekilde tuzlar meydana gelmektedir. Bu tuz yataklarının biri Tuz G‚l‚nde diğeri de Karapınar’da olup, bunlar devlet tarafından işletilmekte idi. XIX. y‚zyılın ikinci yarısında bu tuzlalar KoĀhisar, BeŐhan, Yenihan, Kaldırım, Tosun, Tepesi Delik, Hacı Bektaş, Karapınar ve Irla mevkilerinde olmak ‚zere 9 b‚lgede iŐletilmekteydi. Buralardan yaklaşık olarak 500 000 okka

(164) KŞS, 101/31.

(165) KŞS, 101/56.

(166) KŞS 74/163.

(167) KŞS. 69/175; KŞS, 74/147.

tuz elde edilmektedir¹⁶⁸.

Yine, jeolojik oluşa bağlı olarak toprakta mevcut olan güherçilenin de, bölgenin maden kaynakları içinde bariz bir yeri vardır. Güherçile sadece belli bir bölgeden değil, hemen hemen eyaletin her tarafından çıkarılmakta idi. Bu çıkarılan güherçilelerin -adi diye nitelendirilen- bir kısmı hiç işlenmeden barut imal edilmek üzere İstanbul'a gönderiliyordu¹⁶⁹. Bu nakliye, katırlarla güneydeki Alanya iskelesine; oradan da, deniz yoluyla İstanbul'a yapılıyordu. Bir kısmı da, Konya'da bulunan kârhânelerdeki¹⁷⁰ kazanlarda işlenerek, -halis diye nitelendirilen- saf güherçile olarak İstanbul'a naklediliyordu¹⁷¹. II. Mahmud döneminde bu güherçilenin işlenmesi için Konya'da fabrika ismi verilen bir müessese inşa edilmiştir¹⁷². Ancak, 1258/1842'de bu fabrikanın kazanları yetersiz kaldığından, Tokat'tan bakırları, Keyseri'den de ustaları getirilerek ve 25500 kuruş da masraf yapılarak 10 tane kazan ilave edilmiştir¹⁷³. Ancak fabrika diye nitelendirilen bu müessese, 1264/1848 senesinde iyi işletilemediğinden muattal kalmış; faaliyetlerine devam edebilmesi için "maktuen ihalesine" karar verilmiştir¹⁷⁴.

Devletin mutad ihtiyacından ve Baruthâne Nazırı marifetiyle tertip edilen 1500 kantar barutun imalı için

(168) Bakınız, 1290 Vilâyet-i Konya Salnâmesi, Def'a 6, Konya 1290; 1301 Vilâyet-i Konya Salnâmesi, Konya 1302.

(169) KŞS, 78/54.

(170) Kârhâne sahiplerinin her biri bölgede çıkarılan 18 kantar güherçileyi Güherçile Ağası marifetiyle kantarı 26'şar kuruşa işleyceklerini taahhüd ediyorlar. Bakınız, KŞS, 100/1; KŞS, 100/208.

(171) KŞS, 100/208.

(172) Burada, Konya "kurrallarından ve Konya çarşularından 58'de fabrikaya teslim olunan ham güherçilenin" işlenmesi için çekisi 12'er kuruştan 753 çeki (toplam 9036 kuruşluk) odun satın alınmıştır. BA. KK. Muhassıllık, 5829, v.62. Ayrıca bakınız, 1317 Vilâyet-i Konya Salnâmesi, Konya 1317.

(173) Bakınız, KŞS, 78/20; ayrıca BA. Cevdet İktisat, 461; BA. Cevdet İktisat, 1287; BA. Cevdet İktisat, 1845.

(174) BA. Cevdet İktisat, 1236.

gerekli olan güherçileler genellikle Karaman Eyaletinden tertip olunuyordu. Bunlar da iç Anadolu'daki geniş ovada yer alan ve Karaman Eyaletine bağlı, Niğde, Kayseri, Kırşehir, Karapınar, Ilgın, Bor ile Konya ve bunlara tabi köy ve kasabalardan elde ediliyordu. İstanbul, 1189/1775 senesinde barut imal etmek için Konya dışındaki bölgelerden yılda 85000 yük güherçile talep edilirken, sadece Konya'dan 75000 yük talep etmektedir¹⁷⁵. Tanzimat döneminin ilk yıllarında ise, nefis-i Konya kazasından 55600 kıyye, Eski İl'den 5000 kıyye, Karapınar'dan 20800 kıyye, Ilgın'da da 12000 kıyye güherçile talep edilmiştir¹⁷⁶.

Konya şehir merkezinin içinde olmamakla birlikte, eyalet merkezi olması hasebiyle kısmen de olsa bahsedilmesi gereken iki maden daha vardır: Bunlardan ilki Niğde Sancağı dahilinde Bereketli, ikincisi ise, Konya sancağı dahilindeki Bozkır Madenleridir¹⁷⁷. Bu madenler zaman zaman ihale ile zaman zaman da emaneten işletilmekte idi. Bozkır madeninde esasen kurşun elde edilmekle birlikte¹⁷⁸, bu madenle birlikte bir miktar gümüş ve altın da çıkmaktadır¹⁷⁹. Bu madende 1198/1784'da 135683, 1199/1785'de 180000, 1201/1787'de ise 153400 vakıyye kurşun çıkarılmış ve develer aracılığıyla önce Alanya iskelesine, oradan da deniz yoluyla İstanbul'a ulaştırılmıştır¹⁸⁰. Neticede, Bozkır madeninin 1192/1778 senesinden 1199/1785 senesine gelinceye kadar 7 senelik süre içinde toplam 84735.5 kuruş gelir elde edilmiştir¹⁸¹.

(175) KSS, 100/198.

(176) KSS, 83/83 vd.

(177) KSS, 64/122-123.

(178) Bu madenler hakkında ayrıca bakınız, İbrahim Hakkı Konyalı, "Konya Bozkır Madenleri", Konya, S.14-15, s.893-907, (1938); aynı yazar "Konya Bozkır Madenleri", Konya, S.16-17, s.978-986, (1938); aynı yazar, "Konya Bozkır Madenleri", Konya, S.18-19, s.1087-1089, (1938); aynı yazar "Bozkır Altın Madenleri Bulgar Dağından Daha Zengindir", Konya, S.20-21, s.1189-1191 (1938); aynı yazar "Bozkır Madenlerinin Zenginliğini Gösterir Yeni Bir Vesika", Konya, S.20-21, s.1172-1174, (1938). Ayrıca, Osmanlı Devletindeki madenler hakkında bakınız, Ahmed Refik, Osmanlı Devletinde Türkiye Madenleri (967-1200), İstanbul 1989².

(179) BA. Cevdet İktisat, 1072.

(180) KSS, 64/20; KSS, 64/134; BA. Cevdet İktisat, 2133.

(181) KSS, 64/115.

SONUÇ

Konya, Türkiye Selçuklular'ı ve Karamanoğulları'ndan sonra Osmanlılar'ın eline geçmiş ve oluşturulan Karaman Eyaleti'nin merkezi olmuştur. Konya, Osmanlılardan önce çok büyük öneme sahip iken, bu Osmanlılar zamanında nisbeten azalmıştır. Ama Anadolu'nun ortasında, geniş bozkırların merkezinde yer alan şehir büsbütün gözden uzak kalmamıştır.

Konya'da, eyalet merkezi olması dolayısıyla vali, alaybeyi, yeniçeri serdarı gibi merkezî otoritenin temsilcileri; aynı zamanda bir kaza olması sebebiyle de, kadı, naib, muhızlılar ve mahkemsî vardı. Bunların dışında müftü, âyân, imam, nakıbü'l-eşraf kaymakamı ve şehir emini gibi şehirde bir takım sosyal, siyasî ve ekonomik fonksiyonları olan görevliler de vardı.

Valiler genellikle bizzat görevleri başında bulunurlardı; ancak, bazan, valiye gerek Rumelide bir bölgenin muhafazası, gerekse ordu komutanlığı gibi çeşitli görevler verilmesi dolayısıyla bizzat görevleri başında bulunmazlardı. İşte o zaman, valiye, mütesellim vekillik ederdi.

Karaman valileri, çoğu zaman Osmanlı Devletinin siyasî sisteminin odak noktasında yer aldıkları söylenebilir ise de, III. Selim döneminde vali olan Kadı Abdurrahman Paşa, Nizam-ı Cedid hareketinin sürükleyicisi olmuştur.

II. Mahmud ile birlikte başlatılan ve Tanzimat'la devam eden yenilikler Konya'da da görülmeye başlanmıştır. Bu cümleden olarak, 1835 senesinde Muhtarlık teşkilatı, Muhassıllık, Eyalet Meclisleri gibi yeni müesseseleri zamanla Konya'da da teşekkül ettiğini görmekteyiz.

Sosyal hayat alanında, Anadolu'nun genel karakterini bozacak bir görünümü yoktur. Siyasî hiyerarşi burada da

vardır; ancak, siyasî hiyerarşinin ötesinde şehirde bir sosyal hiyerarşi teşekkül etmiştir.

Konya şehri demografik olarak, Selçuklular döneminde büyük bir nüfus potansiyeline sahip iken Osmanlılar döneminde bu gücünü kaybetmiştir. Konya şehir nüfusunun XVII. yüzyılın ikinci yarısında 17000, XVIII. yüzyılın ilk yarısında 22000 civarında iken XVIII. yüzyılın ikinci yarısında 23000 ve XIX. yüzyılın ortalarına doğru da önceki yıllara oranla büyük miktarda artarak 30000 civarında olduğu tespit edilmiştir. Dinî açıdan, şehirde bir Ermeni ve bir de Rum mahallesi olmakla birlikte, XIX. yüzyılda yapılan sayımlarda bunların nüfusu çok fazla bir yekûn teşkil etmez. Daha ziyade şehir merkezinin yakınında bulunan Sille köyünde gayr-ı müslimlerin önemi büyüktür.

Konya'da aile, klasik yapısının yanında çok fazla kadınla evlilik % 10 civarındadır. Bunlar da, daha ziyade çocuk edinme ihtiyacından dolayı ikinci bir kadınla evlendikleri anlaşılmaktadır. Sahip oldukları çocuk sayısı olarak, gerek müslümanlarda olsun gerekse gayr-ı müslimlerde aile başına ortalama 2 ila 3 çocuk arasındadır. Evi ve ev eşyaları ise, genelde gösteristen uzak -belki de ekonomik yetersizlikten-, sade ve küçüktür. Evler bir veya iki odalıdır. Bu odaların yanında evin ahır, samanlık, mutfak gibi müstemilâtı da vardır. Evler küçük olunca, eşyalar da, terekelerden yapılan tespitlere göre sayı olarak azdır. Fakat, bütün bunlara rağmen, Konya ahalisinin sahip olduğu ev ve eşyaları ihtiyacını yeterince karşılıyor olmalıdır.

Konya'da eğitim, Selçuklulardan devralınan mirasın üzerinde devam etmektedir. Yeni yeni medresler açılmakla beraber, bunlar gerek kaynak ve gerekse yapı olarak sağlam temellere dayanmadığı için kısa ömürlüdür. Eğitim alanında devletin genelinde mevcut olan bozulmuş, Konya'da da görülmektedir. Gerçek anlamda eğitimden ziyade bazı sosyal ve ekonomik haklar elde etmek amacıyla eğitim müesseselerinde toplanan insanlar eğitim amacına uygun olmayan olaylara sebep olmaktadır.

Eğitim müessesesinin bir parçası olan kitap ve kütüphanâne alanında ise, inceleme dönemimizde Selçuklulardan devralınanla birlikte yenileri de tesis edilmiştir. Bu konuda, bugün hâlâ hizmet veren Yusuf Ağa kütüphanesi en dikkate değer örneği teşkil etmektedir.

Şehir hayatının ekonomik açıdan temel unsurunu esnaf teşkil etmektedir. Konya'da da hemen her tür esnaf faaliyet göstermektedir. Ancak, belli sayıda esnaf grubunun çatısı altında bütün esnaf teşkilatlanmıştır. XVIII. yüzyılda bu teşkilatlı esnafın büyük bir kısmının başında esnaf şeyhi var iken, XIX. yüzyılda artık yerini kethüdaya terketmiştir. Ancak, debbağlar esnafının başına Ahi Baba ve çiftçilerinkine de Çiftçiler şeyhi denilmeye hâlâ devam edilmektedir. Teşkilatlı esnaf grubunun dışında kalan diğer esnafın temsilcilerine de bakkalbaşı, bazarbaşı gibi isimler verilmektedir.

Esnaf, denetimi öncelikle kendisi yapmaktadır. Bu merhalede, gayr-ı nizamî harekete yönelenleri önce komşusu, sonra esnaf teşkilatının görevlileri, daha sonra muhtesip ve kadı ikaz etmekte ve bunlar denetlemede rol almaktadır. Gerektiğinde esnaf, belli işler için müstakil görevliler tayin etmektedirler.

Ticarî hayatın aktörü tüccardır. Konya, Selçuklular dönemine nazaran önemi azalsa da, hâlâ devam eden ticaret yolları ağının kavşak noktasında yer almaktadır. Bu sebeple, hem Konya'lı hem de yabancı tüccar Konya ticaret hayatında rol oynamaktadırlar. Bu aynı zamanda, Konya'ya çok değişik yerlerden mal geldiğinin ve Konya'dan dışarıya mal gittiğinin işareti de sayılır. Bunun örneklerini çeşitli şekillerde tespit etmek mümkün olmuştur. Konya, Batı ticaretine ancak Tanzimat'tan sonra entegre olmaya başlamıştır. Bunu, şehirde çeşitli vesilelerle kayıtlara intikal etmeye başlayan Avrupa tüccarlarından anlamak mümkündür. Bütün bunlara rağmen, Bursa, Tokat, Ankara gibi aynı dönem diğer Anadolu şehirlerine kıyasla Konya'nın ekonomik hayatını canlandıran bir ticarî potansiyelin mevcudiyetinden söz etmek mümkün değildir. Bunları, nüfusu 30 000 bine varan bir şehrin ihtiyacına nisbetle cereyan eden ticaret hayatı olarak değerlendir-

mek daha doğru olur. Ancak, XIII. yüzyıldaki canlılığa oranla çeşitli sebeplerle XVI. yüzyılda inzivaya çekilen Konya, yavaş yavaş kabuğundan çıkmaktadır. XIX. yüzyılın sonlarında demiryolunun Konya'ya ulaşmasıyla iyice artan bu canlılık, Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında bir ara kesintiye uğradı ise de, günümüzde tekrar başlamıştır.

Konya'nın üretim alanındaki karakterini, hem devletin hem de bölgenin fizikî yapısı tayin etmiştir. Bu da, tarım ve daha ziyade hayvancılık olmuştur. Konya'da ziraat hayatı, içinde bulunduğu geniş ve düz bir ovada cereyan etmekteydi. Bu ova bugün tahıl ambarı olarak nitelenmesine rağmen, XIX. yüzyılda ve daha önce hem birçok yerinde bulunan bataklıklar, hem de toprağın çok tuzlu ve sulama imkanlarının sınırlı olması sebebiyle ziraate elverişsiz ve verimsizdi. Bu sebeple bölgedeki geniş ovada çok miktarda bulunan otlak, mera çayırılık gibi yerlerde hayvancılık yapılmaktaydı.

Bu Konya şehir halkı için de geçerlidir: Şehirde oturan halk, ziraî bakımdan hem şehir çevresinde bulunan bağları, hem de, şehir dışındaki arazileri ekip biçerlerdi. Üstelik bir çok aile aynı zamanda hayvanla da uğraşmaktaydı. Bunu şehirde ortalama aile başına 16 hayvan düşmesinden anlamaktayız.

Konya'da madencilik alanında, şehir içinde faaliyet gösteren çeşitli esnafdan ayrı olarak önemli bir potansiyeli bulunan ve barut imalinde kullanılan güherçile işlenmektedir. Ayrıca, bölge içinde tuz ve Bozkır'da kurşun ve bunlara bağlı olarak gümüş ve bir miktar da altın çıkarılmaktadır.

Bütün bunların ötesinde, genel olarak Konya'nın XVI. yüzyıldan beri kalınlaşmakta olan kabuğu, incelenilen yüzyıllık süre sonucunda, XIX. yüzyılın ortalarına doğru, merkezdeki Batılılaşma'nın da etkisiyle siyasî, adlî, sosyal ve ekonomik alanda çatlamaya, kırılmaya başladığı anlaşılmaktadır. İnceleme sonucunda hemen hemen her alanda değişimi görmek ve ayrıca dönemin insanının da bunu farkettiğini hissetmek mümkün olmuştur.

SUMMARY

The present dissertation aims to examine Konya, an always important city in Anatolia, with respect to its political, social and economical condition in between the years 1756-1856.

In the study the physical characteristics of Konya are examined first. Then scah officers in the city as vali, mütesellim, alaybeyi, yeniçeri serdarı, kadı, müftü, şehir emini, have been focused on.

In the second chapter the social life of the people in Konya are probed. It is within this context that the social hierarchy, population, family and institutions of education in the city have been evaluated.

In the third chapter, the tradespeole's organisations are divelt upon with special-emphasis on the economic life of the city. Later, the commercial life and tradesmen have been divelt upon, besides the goods imported into the city have been found out.

The potentialities and facilities of both the region and Konya in particular; the economic activities of the people of the region have been analysed of the resovrees of production salt and some other mines have been cited.

BİBLİYOGRAFYA

I- Arşiv Kaynakları

A- Başbakanlık Arşivi

1-Defterler

KK.Muhassıllık: 5809, 5829.
KK. Divan-ı Hümayûn Tahvil Kalemi: 7510.
KK.Varidat Muhasebesi: 5917, 5953.
Mesarifat Defteri: 6219.
Tanzimat Defteri: I.
Kâmil Kepeci: 5829.
Maliyeden Müdevver: 5601.
Temettuat: 10254, 10254, 10257, 10259, 10260,
10260, 10331, 10332.

2-Belgeler

Cevdet Dahiliye: 162, 282, 323, 555, 564, 565, 631,
652, 652, 694, 754, 771, 772, 960, 977,
1038, 1056, 1057, 1115, 1254, 1301, 1317,
1391, 1402, 1408, 1409, 1496, 1548, 1658,
1750, 1846, 1872, 1887, 1894, 1904, 1907,
1972, 2016, 2055, 2057, 2082, 2196, 2298,
2358, 2504, 2869, 2869, 2870, 2879, 2894,
2896, 2921, 3001, 3131, 3272, 3405, 3541,
3661, 3881, 1916, 4250, 4374, 4410, 4585,
4724, 4761, 4795, 4832, 4868, 5102, 5290,
6484.

Cevdet İktisat: 306, 461, 1022, 1072, 1287, 1845,
2133.

Divan-ı Hümayûn Kataloğu: 18-18, 12-23, 12/a-b

İrade Meclis-i Vâlâ: 1040, 3902.

Bab-ı ali evrak Odası Sadaret Evrakı Mektubi Kalemi
Meclisi-i Vâlâ: 20/6 9A/8.6/24.

BA.DHK.KCI, 8/62, 82/65

B- Mevlânâ Müzesi Arşivi

Konya Şer'îye Sicilleri: 4, 58, 59, 60, 61, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 88, 100, 101, 102, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 148.

C- Salnâmeler

Salnâme-i Devlet-i Âliyye-i Osmaniye 1264.

1285 Salnâme-i Vilâyet-i Konya.

1290 Salnâme-i Vilâyet-i Konya, Def'a 6, Konya 1290.

1294 Salnâme-i Vilâyet-i Konya.

1298 Salnâme-i Vilâyet-i Konya, Def'a 14.

1313 Salnâme-i Vilâyet-i Konya.

1317 Salnâme-i Vilâyet-i Konya, Def'a 28.

II- İnceleme Eserler

Ahmed Cevdet, Tarih-i Cevdet, C.IX, Dersaadet 1309.

Akdağ, Mustafa, "Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar" AÜ. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, C.XIII/1-2, (Ankara 1955).

————— "Osmanlı İmparatorluğunun Yükseliş Devrinde Esas Düzen", Tarih Araştırmaları Dergisi, III/4-5, (Ankara 1966).

————— "Genel Çizgileri ile XVII. Yüzyıl Türkiye Tarihi", Tarih Araştırmaları Dergisi, C.IV/6-7, (Ankara 1970).

————— Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, Ankara 1975.

————— Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi, 1243-1453, C.I, İstanbul 1979³.

————— Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi, 1453-1559, C.II, İstanbul 1979².

- Akok, M.-A.Gökoğlu, Ankara'nın Eski Evleri, Ankara 1951.
- Alkin, Erdoğan, İktisat, İstanbul 1972.
- Altan, Mithat Şakir, Ticaret Tarihinde Konya'nın Mevkii, Konya Tarihsiz.
- "Konya'da Küçük San'atlar", Konya, S.67-68, 69, 70, (1944).
- Arendonk, C. Von, "Şerif", İslam Ansiklopedisi, C.X.
- Atak, Selçuk, 1969-1970 Menzil Defterlerine Göre XVII. Yüzyılda Anadolu'da Yol Sistemi Hakkında Bir Araştırma, (İÜ. Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi), İstanbul 1972.
- Atar, Fahrettin, İslâm Adliye Teşkilatı, Ortaya Çıkışı ve İşleyişi, Ankara 1979.
- Atay, Hüseyin, Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi, Medrese Programları-İcazetnâmeler-İslahat Hareketleri, İstanbul 1983.
- Aydın, Mahir, "Sultan II.Mahmud Döneminde Yapılan Nüfus Tahrirleri", Sultan II.Mahmud ve Reformları Semineri, İstanbul 1990.
- Bear, Gabriel, "Türk Loncalarının Yapısı ve Bu Yapının Osmanlı Sosyal Tarihi İçindeki Önemi", ter. S.Ferlier, Tarih Araştırmaları Dergisi, VIII-XII, (Ankara 1970-1974).
- Baer, Gabriel, "Ottoman Guilds: A Reassessment", Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920), Ed.O.Okyar-H.İnalçık, Ankara 1980.
- Baltacı, Cihat, XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, İstanbul 1976.
- Bağış, Ali İhsan Osmanlı Ticaretinde Gayrı Müslimler, Kapitülasyonlar-Beratlı Tüccarlar-Avrupa ve Hayriye Tüccarları (1750-1839), Ankara 1983.
- Barkan, Ömer Lütfi, "Türk İktisat ve Maliye Tarihi İç Kaynaklar: Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İsta-

tistik Defterleri", İÜ.İktisat Fakültesi Mecmuası, C.II/1,2, (İstanbul 1941).

—————"Tarihî Demografî Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", Türkiyât Mecmuası, C.X, (İstanbul 1953).

—————"H.933-934 (.1527-1528) Malî Yılına Ait Bir Bütçe Örneği", İÜ. İktisat Fakültesi Mecmuası, XV/1-4, (1953-1954).

—————"Edirne Askerî Kassamına Ait Tereke Defterleri (1545-1659", Belgeler, S.5-6, (Ankara 1966).

—————"Ayverdi, E.Hakkı, İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri -953()1546) Tarihli-, İstanbul 1970.

—————"Timar", İslam Ansiklopedisi, C.XII/1, (İstanbul 1979).

—————"Osmanlı İmparatorluğunda Esnaf Cemiyetleri", İÜ.İktisat Fakültesi Mecmuası Ömer Lütfi Barkan Armağanı, XLI/1-4, (İstanbul 1984).

Baştaç, Naci Fikret, (ter. ve ikmal eden), "Muhtelif Garp Eserlerine Nazaran Konya, <<Cl. Huart, "Konya", Encyclopèdie de I'İslam>>'dan", Konya, S.30, (1939).

Batmaz, Efdal Şükrü, Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Anadolu'da Kalelerin İdarî ve Askerî Fonksiyonları (1550-1750), (AÜ. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1989.

Bayındır, Abdülaziz, İslâm Muhakeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması), İstanbul 1986.

Baykara, Tuncer, XIX. Yüzyılda Aydın Eyaleti, (İÜ.Tarih Bölümü Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi), İstanbul 1966.

—————"Türkiye Selçukluları Devrinde Konya, Ankara 1985.

—————"Anadolu'nun Tarihî Coğrafyasına Giriş I, Anadolu'nun İdarî Taksimatı, Ankara 1988.

—————"Osmanlı Taşra Teşkilatında Görev ve

- Görevliler (Anadolu), Ankara 1990.
- "Tanzimat'da Şehir ve Belediye", 150. Yılında Tanzimat, Haz. H.D.Yıldız, Ankara 1992.
- Bayram, Mikâil, "Anadolu Selçukluları Zamanında Ahi Teşkilâtının Kuruluşu ve Gelişmesi", Ahilik ve Esnaf, Konferanslar ve Seminer Metinler Tartışmalar, İstanbul 1986.
- Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, Ankara 1992.
- Berk, Celile, Konya Evleri, İstanbul 1951.
- Berkes, Niyazi, Türkiye İktisat Tarihi, 2 cilt, İstanbul 1969-1970.
- Türkiye'de Çağdaşlaşma, İstanbul 1978.
- Bilge, Mustafa, İlk Osmanlı Medreseleri, İstanbul 1984.
- Bilgiseven, Amiran Kurtkan, Genel Sosyoloji, İstanbul 198.
- Bodur, A.Fulya, XVIII. Yüzyıldan Günümüze Kadar Konya Yöresi Halıcılığı, (İÜ. Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi), İstanbul 1984.
- Bozkurt, Ömer, Ayrımsal Sosyoloji ve Toplumsal Yapı, Ankara 1972.
- Bozkurt, Gülnihâl, Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasî Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914), Ankara 1989.
- Bremond, J.-A.Geledan, İktisadi ve Toplumsal Kavramlar Sözlüğü, İstanbul 1984.
- Brunot L., "Mektep", tamamlayan V.Günyol, İslam Ansiklopedisi, C.VII, (1988).
- Büchner, V.F., "Şehir", İslâm Ansiklopedisi, C.XI, İstanbul 1979.
- Büyüksarıkulak, Tefvik, II.Abdülhamid Dönemi Sâlnâmelerine Göre Konya Vilâyet Sancağının İktisadî Durumu, (SÜ. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi),

Konya 1988.

Cezzar, Yavuz, Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII.yy'dan Tanzimat'a Mali Tarih), İstanbul 1986.

Cin, Halil, İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme, Konya 1988².

—————Eski Hukukumuzda Boşanma, Konya 1988².

Cinlioğlu, Halis Turgut, Osmanlılar Zamanında Tokat, IV cilt, Tokat 1941-73.

Cipolla, Tarih Boyunca Ekonomi ve Nüfus, İstanbul 1980.

Cour, A. "Şeyh", İslam Ansiklopedisi, C.XI, İstanbul 1979.

Cuinet, Vital, La Turquie d'Asie, C.I, Paris 1892.

Çadırcı, Musa, "II.Mahmud Döneminde Mütesellimlik Kurumu", AÜ. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, C.XXVIII/3-4, (Ankara 1970).

—————"Türkiye'de Muhtarlık Teşkilâtının Kurulması Üzerine Bir İnceleme", Belleten, C.XXXIV/135, (Ankara 1970).

—————"Anadolu'da Redif Askeri Teşkilatının Kuruluşu", Tarih Araştırmaları Dergisi, C.VII-XII, (Ankara 1975).

—————Osmanlı Türkiye'si Yönetiminde Yenilikler (1826-1856), (AÜ.DTCF. Tarih Bölümü Yayınlanmamış Doçentlik Tezi) Ankara 1979.

—————"1830 Genel Sayımına Göre Ankara Şehir Merkezi Nüfusu Üzerinde Bir Araştırma", Osmanlı Araştırmaları, C.I, (İstanbul 1980).

—————"II.Mahmud Döneminde (1808-1839) Avrupa ve Hayriye Tüccarları", Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920), Ed.O.Okyar-H.İnalçık, Ankara 1980.

—————"Tanzimat'ın ilânı Sıralarında Osmanlı İmparatorluğunda Kadılık Kurumu ve 1838 Tarihli <Tarîk-i İlmîyye'ye Dâir Ceza Kanunnâme'si", Tarih Araştırma-

ları Dergisi 1981-1982, C.XIV/25,
(Ankara 1982).

"Osmanlı İmparatorluğunda Eyalet ve Sancaklarda Meclislerin Oluşturulması", Yusuf Hikmet Bayur'a Armağan, Ankara 1985.

"Tanzimat'ın İlanı Sıralarında Türkiye'de Yönetim (1826-1839)", Belleten, LI/201, (1987).

"Tanzimat'a Döneminde Osmanlı Ülke Yönetimi (1839-1876)", IX. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, C.II, Ankara 1988.

"Tanzimat'a Döneminde Türkiye'de (1839-1856)", Belleten, CLII/203, (Ankara 1988).

Çağatay, Tahir, Nüfus Sosyolojisi Meseleleri", AÜ. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, C.XX/1-2, (Ankara 1962).

Çağatay, Neşet, Bir Türk Kurumu Olan Ahilik, Konya 1981².

Çölaşan, Ümran Emin, Türkiye İklim Klavuzu, Ankara 1970.

Darkot, Besim, "Konya", İslam Ansiklopedisi, C.VI.
Demirel, Ömer, "1700-1730 Tarihlerinde Ankara'da Ailenin Niceliksel Yapısı", Belleten, LIX/211, (Ankara 1990).

II.Mahmud Döneminde Sivas'ta Esnaf Teşkilatı ve Üretim Tüketim İlişkileri, Ankara 1989.

Sivas Şehir Hayatında Vakıfların Rolü (1700-1850) (AÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1990.

Deny, J., "Sancak", İslam Ansiklopedisi, C.X.

Develioğlu, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Ankara 1984⁶.

Duran, F.Sabri, Büyük Atlas, İstanbul 1974.

Dündar, Tefik, Konya'nın Ziraî Durumu ve Gelişme İmkânları, Konya 1949.

Eldem, Sedat H., Türk Evi, 3 cilt, İstanbul 1991.

Erdoğan, Abdülkadir, "Meram Bağları", Konya, S.7 (1937).

- "Konya'da Eski Medreseler ve Medreseliler", Konya, S.20-27, (4 sayı), (Konya 1938).
- Erdoğan, Muzaffer, "Hacı Ali Paşa", Anıt Dergisi, S.2-3, (Konya 1936).
- "Kadı Abdurrahman Paşa, Hayatı ve İcraatı", Konya, S.67-68, 69, 70, (Konya 1944).
- "Sivaslı Alaeddin Paşa (1771-1832), Konya, S. 89, 91-92, (Konya 1946).
- Erdoğan, Mehmet Akif, "Karaman Vilâyetinin İdarî Taksimatı", Osmanlı Araştırmaları, S.XII, (1992).
- Ergenç, Özer, 1580-1596 Yılları Arasında Ankara Konya, Şehirlerin Mukayeseli İncelemesi Yoluyla Osmanlı Şehirlerinin Kurumları ve Sosyo Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Deneme, (AÜ. Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1973.
- "1600-1615 Yılları Arasında, Ankara İktisadi Tarihine Ait Araştırmalar" Türkiye İktisat Tarihi Semineri, Ed. O.Okyar, Ankara 1975.
- "Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerinde Bazı Düşünceler", VIII.Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, (Ankara 1981).
- "Osmanlı Şehirlerindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine", Osmanlı Araştırmaları, IV, (İstanbul 1984).
- "Şehir Tarihi Araştırmaları Hakkında Bazı Düşünceler", Belleten, LII/203, (Ankara 1988).
- [Ergin], Osman Nuri, Mecelle-i Umur-ı Belediye, C.I, İstanbul 1922.
- Ergin, Osman, Şehirciliğin Tarihî İnkişafı, İstanbul 1936.
- "Türk Maarif Tarihi, C.I-II, İstanbul 1977.
- Eserpak, Altan, Sosyoloji, Ankara 1981.

- Eskici, Yüksel, 1261-1264 Senelerine Ait İradeler Üzerine Bir İnceleme, (İÜ. Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi), İstanbul 1971.
- Evliyâ Çelebi, Seyahatnâme, C.III, İstanbul 1314.
- Faruqhi, Suraiya, Man of Modest Substance House Owner and House Property in Seventeenth Century Ankara and Kayseri, Cambridge 1987.
- Faruqhi, Suraiya, Towns and Townsmen of Ottoman Anatolia, Cambridge 1984.
- Genç, Mehmet, "Osmanlı Esnafı ve Devletle İlişkileri", Ahilik ve Esnaf, Konferanslar ve Seminer, İstanbul 1986.
- Gordelevski, V.A., "Konya İrva ve İska Tarihine Dair Materyeller", Konya, S.17-18, (1938).
- Gökbilgin, M.Tayyib, XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paş Livası, Vakıflar-Mülkler-Mukataalar, İstanbul 1952.
- "Nahiye", İslam Ansiklopedisi, C.IX.
- "XVI. Asırda Karaman Eyâleti ve Lârende (Karaman) Vakıf ve Müesseseleri", Vakıflar Dergisi, C.VII (Ankara 1968).
- Gökçe, Birsen, "Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme", Hacettepe Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, C.VIII/1-2, (Ankara 1976).
- Gölpınarlı, Abdülbâki, "İslam ve Türk İllerinde Fütüv Teskilâtı ve Kaynakları" İÜ.İktisat Fakültesi Mecmuası, XI/1-4, (1949-1950).
- "Mevlânâdan Sonra Mevlevilik, İstanbul 1983³.
- Göney, Süha, Şehir Coğrafyası I, İstanbul 1984².
- Göyünç, Nejat, XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı, İstanbul 1969.
- "<Hâne> Deyimi Hakkında", İÜ. Tarih Dergisi, S.32, (Ankara 1979).
- Güçer, Lütfi, XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububat-tan Alınan Vergiler, İstanbul 1964.
- Gür, A.Refik, Hukuk Tarihi ve Tefekkürü Bakımından

- Mecelle, İstanbul 1977.
- Güzelbey, C.Cahit-H.Yetkin, Gaziantep Şer'iyeye Sicillerinden Örnekler, C.81-141, Gaziantep 1970.
- Haig, T.W., "Seyyid", İslam Ansiklopedisi, C.X.
- Halaçoğlu, Yusuf, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, Ankara 1988.
- "Osmanlı İdare Teşkilatı", Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi, C.XII, İstanbul 1989.
- Hauser, P.M., Şehirseller Bölgelede Sosyal Araştırmalar El Kitabı, Ankara 1968.
- Heaton, Herbert, Avrupa İktisat Tarihi, I, Ankara 1985.
- Heimann, Hilde, Konya. Geographie Einer Oasenstadt, Hamburg 1934.
- Huart, Cl., "Kâhya", İslam Ansiklopedisi, C.VI.
- "Mevlevîler Şehri Konya", ter. S.Sungur, Konya, S. 51, 64-65, 69, (1943-1944).
- Ivanov, W., "İmam", İslam Ansiklopedisi, C.V/2.
- İlgürel, Mücteba, "Balıkesir'de Ayânlık Mücadelesi", İÜ.Tarih Enstitüsü Dergisi, S.III, (İstanbul 1972).
- İnalçık, Halil, Tanzimat ve Bulgar Meselesi, Ankara 1943.
- "Hicrî 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid, Ankara 1954.
- "Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkileri", Belleten, XXVIII/112, (Ankara 1964).
- "Adaletnâmeler", Belgeler, C.II/3-4, (Ankara 1965).
- "The Ottoman Empire, Classical Age (1300-1600, ter.N.Itzkowitz-C.Imber, London 1973.
- "İstanbul: Bir İslâm Şehri II", Dergâh Edebiyat Sanat Kültür Dergisi, II/25, (İstanbul 1992).
- Karal, Enver Ziya. Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831. Ankara 1943.

- Osmanlı Tarihi, C.V, Ankara 1983².
- Osmanlı Tarihi, C.VI, Ankara 1983³.
- Osmanlı Tarihi, C.VII, Ankara 1983³.
- Karpat, Kemal, Ottoman Population 1830-1914, Demographic and Social Characteristics, Wisconsin 1985.
- Kaynar, Reşat, Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat, Ankara 1984².
- Kazıcı, Ziya, Osmanlılarda İhtisâb Müessesesi, (Ekonomik, Dinî ve Sosyal Hayat), İstanbul 1987.
- Kâtib Çelebi, Cihânnümâ, İstanbul 1282.
- Keleş, Ruşen, Şehirciliğin Kuramsal Temelleri, Ankara 1972.
- Kessler, G., "Şehirin Tarihi ve Sosyal Fonksiyonu", İÜ. Hukuk Fakültesi Mecmuası, I/4 (1935).
- Kıray, Mübeccel, Ereğli, Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası, İstanbul Tarihsiz².
- Kongar, Emre, İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, İstanbul 1981⁴.
- Konya İl Yıllığı 1967, Ankara Tarihsiz.
- Konya İli Analitik Etüdüleri, Ankara 1952.
- Konyalı, İbrahim Hakkı, "Konya Bozkır Madenleri", Ko S.14-15, 16-17, 18-19, (Konya 1938).
- "Bozkır Altın Madenleri Bulgar Dağından Daha Zengindir", Konya, S.20-21, (Konya 1938).
- "Bozkır Madenlerinin Zenginliğini Gösterir Yeni Bir Vesika", Konya, S.20-21, (Konya 1938).
- Abideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi, Konya 1964.
- Köprülü, M.Fuad,-İ.Hakkı Uzunçarşılı, "Âyân", İslam Ansiklopedisi, C.II, (İstanbul 1979).
- Köprülü, M.Fuad, İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi, İstanbul 1983.
- Krenkow, F., "Kâtib", İslam Ansiklopedisi, C.VI.
- Kuban, Doğan, "Türk Ev Gelenegi Üzerine Gözlemler", Türk ve İslâm Sanatı Üzerine Denemeler, İstanbul 1982.

- Kunt, İ.Metin, *Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, İstanbul 1978.
- Küçükdağ, Yusuf, *Lâle Devrinde Konya*, (SÜ. Yayınlanmamış Doktora Tezi), Konya 1989.
- Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, ter. M.Kıratlı, Ankara 1984².
- Mantran, Robert, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*, C.II, ter.M.A.Kılıçbay-E.Özcan, Ankara 1986.
- *XVI. ve XVII. Yüzyılda İstanbul'da Günlük Hayat*, ter. M.A.Kılıçbay, İstanbul 1991.
- *XVI. ve XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat*, ter.M.A.Kılıçbay, Ankara 1991.
- Mardin, Ebul'ulâ, "Kadı", *İslam Ansiklopedisi*, C.VI, (İstanbul).
- Mardin, Şerif, "Şerif Mardin'le Din ve Devlet Sosyolojisi Konusunda Söyleşi", 'Konuşan Ali Bayramoğlu, *Dün ve Bugün Felsefe*, I,Kitap, İstanbul 1985.
- Mert, Özcan, *XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları*, Ankara 1980.
- Miroğlu, İsmet, *XVI. Yüzyılda Bayburt Sancağı*, İstanbul 1975.
- Moltke, Helmut von, *Türkiye Mektupları*, ter. H.Örs, İstanbul 1969.
- Mumcu, Ahmet, *Tarih İçindeki Genel Gelişimiyle Birlikte Osmanlı Devletinde Rüşvet (Özellikle Adlî Rüşvet)*, İstanbul 1985².
- Mutafçieva, "XVIII. Yüzyılın Son On Yılında Äyanlık Müessesesi", *İÜ. Tarih Dergisi*, ter. B.Kodaman, S.31, (İstanbul 1977).
- Mücteba İlgürel, "Yeniçeriler", *İslam Ansiklopedisi*, C.XIII, İstanbul 1986.
- Nag'ata, Yuzo, *Musin-zâde Mehmed Paşa ve Äyanlık Müessesesi*, Tokyo 1976.
- Ongan, Halit, "Ankara'nın Eski Esnafını Açıklayan Bir Vesika", *Türk Etnoğrafya Dergisi*, S.II, (1957).

- Ongan, Halit, Ankara'nın İki Numaralı Şer'iyeye Sicilli, Ankara 1974.
- Oğuzoğlu, Yusuf, 17. Yüzyıl Konya Şehir Müesseseleri ve Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerine Bir Araştırma, (AÜ. Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1980.
- "XVII.Yüzyılda Konya Şehrindeki Üretim Faaliyetleri Hakkında Bazı Bilgiler", İÜ. Tarih Enstitüsü Dergisi, S.32, (İstanbul 1982).
- "17.Yüzyılda Konya Şehrindeki İdarî ve Sosyal Yapılar", Konya, Haz. F.Halıcı, Ankara 1984.
- Orhonlu, Cengiz, Osmanlı İmparatorluğunda Aşiretlerin İskân Teşebbüsü, İstanbul 1963.
- Ortaylı, İlber, Tanzimat'tan Sonra Mahalli İdareler (1840-1878), Ankara 1974.
- "Osmanlı Kadısının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine", Amme İdaresi Dergisi, C.IX/1, (Mart 1976).
- "Osmanlı Şehirlerinde Mahkeme", AÜ. Bülend Nuri Esen'e Armağan, Ankara 1977.
- "İmparatorluk Döneminde Mahallî İdarelerin ve Belediyeciliğin Evrimi", Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi, Birinci Kitap, Ed.Ergun Türkcan, Ankara 1978.
- "Türkiye İdare Tarihi, Ankara 1979.
- Ozankaya, Özer, Toplumbilime Giriş, Ankara 1984⁵.
- Özcan, Ruhi, 4 Numaralı Konya Şeyh Sicil Defterine Göre XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Konya'da Narh Müessesesi ve Fiat Hareketleri 1797-1858, (HÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1987.
- Özdemir, Rifat, XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara, Ankara 1986.
- "Ankara'nın Esnaf Teşkilatı (1785-1840)", Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, S.1,

(1986).

—————"Tokat'ta Ailenin Sosyo-Ekonomik Yapısı (1771-1810)", Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu, Ankara 1987.

Özdeğer, Hüseyin, 1463-1640 Yılları Bursa Şehri Tereke Defterleri, İstanbul 1988.

Özergin, M.Kemal, Anadolu Selçukluları Çağında Anadolu Yolları, (İÜ.Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1959.

Özkan, Yavuz, Konya'da Tanzimat Fermanının Tatbiki Meselesi 1839-1856, (İÜ.Tarih Bölümü Basılmamış Mezuniye Tezi) İstanbul 1969.

Özkaya, Yücel, "XVIII.Yüzyılın İkinci Yarısında Äyânlık İddiaları", AÜ. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, C.XXIV/3-4, (Ankara 1969).

—————"XVIII. Yüzyılda Mütessesellimlik Müessesesi", AÜ. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, C.XXVIII/3-4, (Ankara 1970).

—————Osmanlı İmparatorluğunda Äyânlık, Ankara 1977.

—————"XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Äyânlıkları Ele Geçirışleri ve Büyük Hânedânlıkların Kuruluşu", Belleten, C.XLII, (Ankara 1979).

—————XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı, Ankara 1985.

Öztürk, Mustafa, "XVIII. Yüzyılda Antakya ve Çevresinde Eşkıyalık Olayları", Belleten, LIX/211, (1991).

Öztürk, Nazif, Menşei'i ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar, Ankara 1983.

Öztürk, Osman, Osmanlı Hukuk tarihinde Mecelle, İstanbul 1973.

Pakalın, Mehmet Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.I-III, İstanbul 1983.

Pedersen, Johs., "Mescid", tamamlayan M.C.Baysun,

- İslam Ansiklopedisi, C.VIII, (1979).
- Refik, Ahmet, Osmanlı Devletinde Türkiye Madenleri (967-1200), İstanbul 1989².
- Schacht, J. "Mahkeme", (tamamlayan H.İnalçık) İslam Ansiklopedisi, C.VII, (İstanbul 1988).
- Schacht, J., "Hukuk ve Adalet", İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti, Ed.P.M.Holt-Ann K.S.Lambton-B.Lewis, ter.İ.Kutluer-H.Yılmaz, C.IV, İstanbul 1989.
- Sencer, Muzaffer, "Osmanlı İmparatorluğunda Tanzimat'a Kadar Yönetim Sistemi", Amme İdaresi Dergisi, C.XVII/2, (Ankara 1984).
- "Osmanlı İmparatorluğunda Tanzimat Sonrası Siyasal ve Yönetimsel Gelişmeler", Amme İdaresi Dergisi, C.XVII/3, (Ankara 1984).
- Sezer, Baykan, Asya Tarihinde Su Boyu Ovaları ve Bozkır Uygarlıkları, İstanbul 1979.
- Shaw, Stanford J., Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, ter. M.Harmanlı, C.I, İstanbul 1983.
- Ezel K.Shaw, Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, ter. M.Harmanlı, C.II, İstanbul 1983.
- Su, M.Kâmil, XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Balıkesirde Şehir Hayatı, İstanbul 1937.
- Şahin, İlhan-F.Emecen, "XV.Asrın İkinci Yarısında Tokat Esnafı", Osmanlı Araştırmaları, VII-VIII, (İstanbul 1988).
- Sener, Abdüllatif, Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi, İstanbul 1990.
- Seyhoğlu, H.Hasan, Çankırı'da Ahilikten Kalma Esnaf Sohbet Teşkilatı, Çankırı 1932.
- Tabakoğlu, Ahmet, İslam ve Ekonomik Hayat, İstanbul 1987.
- Türk İktisat Tarihi, İstanbul 1986.
- Taeschner, Franz, "İslam Orta Çağında Fütüvve", İÜ.İktisat Fakültesi Mecmuası, XV/1-4, (1955).
- Tanoğlu, Ali Tefik, "Kurak Bölgelerde Tarım ve Bu Bakımdan Konya Bölgesinin Durumu",

VI. Üniversite Haftası: Konya, İstanbul 1946.

Tanoğlu, Ali, Ziraat Hayatı, C.I, Ziraat Tarihine Bir Bakış ve Orta İklim Memleketlerinde Ziraat, İstanbul 1968².

Tekeli, İlhan, "Anadolu'daki Kentsel Yaşantının Örgütlenmesinde Değişik Aşamalar", Türkiye'de Kentleşme Yazıları, Ankara 1982.

Texier, Charles, Küçük Asya, ter.Ali Suad, C.III, İstanbul 1340.

Topraksu Genel Müdürlüğü, Konya Kapalı Havzası Toprakları, Ankara 1973.

Tuncel, Metin, "Tarih Boyunca Türkiye'de Kent Kuruluşları" Doğumunun 100.Yılında Atatürk'e Armağan, İstanbul 1981.

Tunçdilek, Necdet, "Eskişehir ve Şehrin Tekâmülü", İÜ.Coğrafya Enstitüsü Dergisi, S.35, (İstanbul 1957).

Turan, Macit, Eski Çağlarda Anadolu Yolları, (İÜ. Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi), İstanbul 1980.

Turan, Şerafettin, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İdarî Taksimatı", Atatürk Üniversitesi 1962 Yıllığı, Ankara 1963.

"Osmanlı Teşkilatında Hassa Mimarları", AÜ.DTCF. Tarih Araştırmaları Dergisi, C.I/1, (Ankara 1963).

Tuş, Muhiddin, Sivas Şer'iyeye Sicillerine Göre Tanzimat'ın Sivas'a Tesirleri (1839-1856), (HÜ. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1986.

-Ö.Demirel-A.Gürbüz, "Osmanlılarda Ailenin Demografik Yapısı", Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, C.I, İstanbul 1993.

-Ö.Demirel-A.Gürbüz, "Osmanlı Anadolu Ailesinde Ev, Eşya ve Giyim Kuşam", Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, C.II, İstanbul 1993.

Tümertekin, Erol, Sanayi Coğrafyası, İstanbul 1958.

- Uluçay, Çağatay, XVII.Yüzyılda Manisa'da Ziraat, Ticaret ve Esnaf Teşkilatı, İstanbul 1942.
-
18. ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri, İstanbul 1955.
- Uğur, M.Ferit, "Konya'daki Vali Konaklarına Dair Bir Ferman", Konya, S.36 (1938)
- Uzluk, Feridun Nafiz, Fatih Devrinde Karaman Eyaleti Vakıfları Fihristi, Ankara 1956.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, C.II, Ankara 1983⁴.
-
- Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı, Ankara 1984².
-
- Osmanlı Teşkilatından Kapukulu Ocakları, C.I-II, Ankara 1984².
-
- Osmanlı Devletinde İlmiye Teşkilatı, Ankara 1980³.
- Ünver, Süheyl, "Yetmiş Yıl Önce Konya", Belleten, C.XXXI/122, (Ankara 1967).
- Yalçın, Aydın, Türkiye İktisat Tarihi, Osmanlı İktisadının Büyüme ve Gerileme Süreci, Ankara 1979.
- Yaman, Talat Mümtaz, "Osmanlı İmparatorluğu Mülkî İdare sinde Avrupalılaşıma", İdare Dergisi, S.138, (Ankara 1939).
-
- "Osmanlı İmparatorluğu Teşkilatında Mütessesellimlik Müessesesine Dair", Türk Hukuk Tarihi Dergisi, C.I, (Ankara 1944).
- Yasa, İbrahim, Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Temel Sorunları, Ankara 1970.
- Yavuz, Fehmi-R.Keleş-C.Geray, Şehircilik, Sorunlar-Uygulama ve Politika, Ankara 1973.
- Yediyıldız, Bahaeddin, "Samsun Halkının Kullandığı Eşyalar Üzerine Bir Tahlil Denemesi", İkinci Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, C.V, Ankara 1983.
-
- Ordu Kazası Sosyal Tarihi, Ankara 1985.
-
- "Vakıf", İslam Ansiklopedisi, C.XIII,

(İstanbul 1986).

-----Institution du Vaqf Au XVIIIe Siecle
En Turquie, étude Socio-historique,
Ankara 1990.

-----N., Öztürk, "Tanzimat Dönemi Vakıf
Uygulamaları", 150. Yılında Tanzimat,
Haz. H.D.Yıldız, Ankara 1992.

Yetkin, Suut Kemal, Türk Mimarisi, Ankara 1970.

Yörükan, Ayda, Şehir Sosyolojisinin Temelleri,
Ankara 1968.

Yüksel, Hasan, Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında
Vakıfların Rolü Üzerine Bir Araştırma
(1585-1850) (AÜ. Sosyal Bilimler
Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora
Tezi), Ankara 1990.

----- (çev.), Osmanlı Taşra Hayatına
İlişkin Olaylar, Berber Bedirî'nin
Günlüğü (1741-1762), müellif Şeyh
Ahmed el-Bedirî el-Hallâk, Sivas
1993.

EKLER

Ekler Bölümündeki Tablolar Hakkında Bazı Açıklamalar.

b.	: (bin) Oğlu
bt.	: (binti) Kızı
v.	: (veled) Gayr-ı müslim oğlu
KİT	: Terekedeki kitablar
EŞ	: Tereke sahibinin eşi
EÇ	: Tereke sahibinin erkek çocuğu
KÇ	: Tereke sahibinin kız çocuğu
TPL	: Tereke sahibinin toplam çocuğu
H	: Tereke sahibinin hamile olan eşi
AN	: Tereke sahibinin anası
BA	: Tereke sahibinin babası
Dİ	: Tereke sahibinin diğer akrabası
EVi	: Tereke sahibinin evinin kuruş olarak değeri
BAĞ	: Tereke sahibinin bağının kuruş olarak değeri
TARLA	: Tereke sahibinin tarlası (dönüm)
AĞNAM	: Tereke sahibinin koyunları
İNEK	: Tereke sahibinin inek, öküz, dana vb. hayvanı
AT	: Tereke sahibinin at, bargir vb. hayvanı
ME	: Tereke sahibinin merkebi
K	: Tereke sahibinin katırı
DE	: Tereke sahibinin devesi
TARİH	: Tarihlerle bin eklenecektir
Sicil Defter Numara:	Defterin numarası/sayfası
XVI.YY.	: Bu bilgiler, İ.H.Konyalı'dan alınmıştır
XVI.Sonu	: Bu bilgiler, Ö.Ergenç'den alınmıştır
XVII.yy.	: Bu bilgiler, Y.Oğuzoğlu'ndan alınmıştır
TEMETTUAT1	:KŞS. 148 numaralı defterden (1264/1848 tarihli) alınmıştır
TEMETTUAT	:BA. KK.Varidat Muhasebesi 5953 numaralı defterden (1259/1943 tarihli) alınmıştır

NOT: 1- Tereke kayıtlarına ait tabloda, tereke sahibinin kitablarına, eşine, erkek çocuğuna ait rakamlar elimizde olmayan sebeplerle yerlerinden kaymış, biraz farklı yerlerde çıkmıştır. Ama dikk^{le}le bakıldığında hangisinin neye ait olduğunu anlamak mümkündür.

2- Ev, bağ ve tarlalarda, kesmeden önceki rakamlar, onun ne kadar parçadan müteşekkil olduğunu göstermektedir. Ayrıca bunların bazılarının alan ölçüleri verilmeyerek değeri ifade edilmiş; böyle durumlar, /gr şeklinde belirtilmiştir.

3- Temettuat kayıtlarında takdim-te'hir hatası yapılmıştır. "TEMETTUAT1", TEMETTUAT'dan sonra gelecektir.

4- Temettuat sütunlarındaki "HANE", mahalledeki hane sayısını gösterirken, "VERGİSİ"de, o mahalle halkının ödediği toplam Temettu' vergisini göstermektedir.

5- "XVI.YY." ve "XVI.Sonu" sütunları mahalledeki gerçek haneleri gösterirken, "XVII.yy" sütünü Avarız Hane"lerini ifade etmektedir.

6- Yukarıda yapılanların bir kısmını daha iyi ifade edemediğimizden; bir kısmını da bilgisayarın son anda yaptığı azizliğinden dolayı, bu şekilde vermiş ol[^]maktan özür dileriz.

EK I/A: KONYA MAHALLELERİNİN HANELERİ

MAHALLELER	XVI. YY.	XVI. Sonu	XVII yy.	TEMETTUAT HANE	VERGİSİ	TEMETTUAT HANE	VERGİSİ
Abacı Seyyid Pir Esad				20	918	17	713
Abdülaziz	47	47	2	11	468	12	507
Abdülümün				25	892	25	926
Abdülvahid	11	11		3	128	3	125
Abid				27	1433	28	1395
Ahmed Dede	14	14	1.75	57	2910	53	2360
Ahmed Fakih	43	43	2.25	40	1872	38	1669
Ak Şemseddin	27	27	2				
Akbaş			2	28	1295	24	1054
Akçeşme				35	1826	33	1648
Akıncılar	9	9	2.75	14	510	12	507
Aklan			3.25	7	431	9	379
Aksinle	46	46	4	45	2482	45	2112
Ali Gav nd. Postbüş	23	23	3.25				
Ali Şerbeti	25	25					
Arablar (Araboğlu)							
Attariye	8	8					
Baba Sultan				19	819	15	670
Bab-ı Aksaray	36	36	2.25	47	1943	36	1430
Bayat				6	269	5	253
Bağrı	43	43	0.75				
Bağ-ı Evliyâ			1.75	26	1511	28	1221
Beyhekim	42	42	3	21	894	18	887
Biremâni nd. Tayı	27	27	2.25				
Boyalı				9	539	10	639
Bulgur İmam				26	1474	27	1480
Burhan Dede				59	3404	62	2828
Bürdebaşı	23	23	2.5	55	2751	50	2320
Büyük Sinan				162	7976	146	6582
Carcaran				21	1079	20	842
Cedidiye (Gurb-ı Cedid)	22	22	1.75	51	2723	46	2111
Civar				132	6250	115	5400
Cullah Hüseyin	7	7					
Çalıklı				26	1403	26	1096
Çanlak	29	29					
Çavuş	22	22	1				
Çifte Merdiven	33	33	2.5	14	733	11	592
Çifte Merdiven Millet-i Ermeni				133	7341	136	6158
Çirkâb	23	23	3				
Çıralı Mescid (İç Kalede)			1.75				
Çoban Abdal	34	34					

EK I/B: KONYA MAHALLELERİNİN HANELERİ

MAHALLELER	XVI. YY.	XVI. Sonu	XVII yy.	TEMETTUAT1 HANE	VERGİSİ	TEMETTUAT HANE	VERGİSİ
Çobanlar maa Çayırbağ				32	1457	27	1308
Çukur				31	1079	20	1014
Darıcılar				22	1250	22	969
Debbağhâne (Kubbeli Mescid)	42	42	2.5				
Dedemoğlu nd.Kuşkondu Gökkavak				79	3941	73	2329
Denkeş	16	16	1.25				
Dere Cami-i Kebir	59	59					
Deve İni				6	373	6	252
De-Hûdâ	75	75	2.5				
Divle	28	28	2	22	1001	26	1052
Dolab Battalhan Sokağı				42	1969	35	2115
Dolab Cami'i Bölgesi				40	1997	37	1684
Dolab Mahmud Sokağı				28	1177	22	1212
Dolab Mekteb Sokağı				31	1673	31	1648
Dolab Yemenici Halil Sokağı				22	1079	20	842
Dolabnâre Cemaati				70	3778	70	3380
Durak Fakih	26	25		78	3886	71	3170
Eflâtun			1.25				
Emin Kazganî (İbn-i Kazgan)	20	20	2				
Emir Haliloğlu				9	485	9	518
Esenler	28	28	3.25	27	1315	23	1184
Fahrünisa	9	9		60	3250	60	2924
Fakih Dede	14	14	2	78	4001	71	3544
Ferhuniye	21	21	2.25	43	2002	41	1981
Furkan Dede	16	16	1.5	6	269	5	254
Galebe	13	13	1.5				
Gazi Alemşah Millet-i Rum				66	3724	68	2866
Gebrân	16	16					
Geçit	16	16					
Gemalmaz				22	1511	27	1222
Gödene				9		13	633
Göktaş	62	62	2.5				
Hacı Cemil			1	97	5000	92	4080
Hacı Emir	37	37	3.5				
Hacı Emrullah	18	18					
Hacı Memi	16	16					
Hacı Sadık				57	3184	59	2615
Hacı Veli Mescidi	8	8					
Hacı Yusuf Mescidi (Sadırlar)				26	1573	31	1477
Harmancık(Cami-i Sinan Çelebi)	7	7					
Hasan Dede Mescidi (Sedirler)				46	2698		

EK I/C: KONYA MAHALLELERİNİN HANELERİ

MAHALLELER	XVI. YY.	XVI. Sonu	XVII yy.	TEMETTUAT HANE	VERGİSİ	TEMETTUAT HANE	VERGİSİ
Hoca Cafer	67	67					
Hoca Cihan (Saray)				78	4505	82	3634
Hoca Fakih Sultan	8	8	1.5				
Hoca Faruk			0.25	23	1241	23	1141
Hoca Ferruh	39	39					
Hoca Habib	15	15	2.5	27	3184	60	2441
Hoca Hasan	4	4	2.5	14	729	18	913
Hoca Sahib	23	23					
Hocabey	18	18	2.25				
Hoşhavan Ata Cemaati	71	71	2.5	23	1192	21	841
Hoşhavan Saatci Cemaati				27	1558	26	1353
Kadı Aleşah	12	12	1				
Kadı İzzeddin (Aynadâr)	50	50					
Kadıasker	18	18	0.75	4	171	4	168
Kalenderhâne	39	39	5.5	34	1770	32	1476
Kale-i Cerb	19	19		29	1565	29	1103
Kal'acik	29	29	2.5	27	1133	21	1099
Karaarslan Civar-ıKonya (Dede)				45	1997	25	1674
Karaarslan (Rengrîz) Üzümcü	36	36	1.5	27	1187	22	960
Karaca	11	11					
Karacığân			2	105	5726	105	4723
Karahüyük	30	2	2.25	35	1889	35	1474
Karakayış	33	33	1.5	56	2590	48	2323
Karakurt	14	14	2	26	1169	23	1054
Kasab Sinan	12	12	1	16	824	16	717
Kaya Yüğü				11	539	10	474
Kayacık Arablar				64	3150	58	2733
Kayacık Mescidi (Sedirlerde)				27	1400	25	1224
Kaymak Ahmed	43	43	0.5	15	535	14	589
Keçeciler				18	951	18	758
Kemal Garib	11	11	2				
Kerim Dede Camii Bölgesi	21	21	2.25	68	3311	193	8250
Kerim Dede Çeşme Bölgesi				64	3616		
Kerim Dede Mekteb Bölgesi				68	3336		
Köyceğiz				14	809	14	503
Kurdoğlu	7	7					
Kuru Göl	27	27					
Kuzgun Kavak			2	47	2428	45	1982
Kuşaklıoğlu							
Küçük Sinan (Südcü Sokağında)				87	4876	89	3856
Külahçı	51			25	1397	25	1270

EK I/D: KONYA MAHALLELERİNİN HANELERİ

MAHALLELER	XVI.	XVI.	XVII	TEMETTUAT1		TEMETTUAT	
	YY.	Sonu	yy.	HANE	VERGİSİ	HANE	VERGİSİ
Kurköü	21	21	2.25	45	1903	37	1775
Lâi Paşa	9	9					
Latif Çelebi	8	8					
Meçrese nd. Hangâh	54	54	5	16	755	18	633
Minmandar	15	15	1	24	1241	22	1014
Minar Külük	16	16	0.5				
Muntar	43	43	2.25	18	593	12	419
Muntar Dede			1.75				
Muhtar Dede			1.75				
Muin	77	77	4.5				
Musa Baba	17	17					
Mücellid nd. Altınlı Çeşme	16	16	2	43	1997	37	1774
Muşki				38	1930	25	1602
Mustak	7	7					
Nasrullah				5	269		
Nenr-i Kâfur			2	57	2890	53	2221
Nişantaşı			2	21	951	18	844
Orta Mescid(YanıkCami-Sedirle)				102	5350	98	4579
Oyle Bekledi	49	46	2.5	43	2297	42	2025
Penbeci				2	162	3	129
Pir Esad Hacı Hüseyin Cemaatı				24	1210	24	1182
Pir Esad (Kabasakal)	17		2	44	1889	35	1647
Pir Esad (Zaviye)	17	17					
Pir Sultan (Arabbası)	38	38					
Pirebi Sultan	21	21	2				
Piri Paşa'da Alaca Mescid	10	10		9			
Piri Mehmed Paşa	56	56		147	6638	133	5770
Pınarı	73	73	1.5	31	1673	31	1698
Poladiar			2	124	6610	123	5574
Pürçüklü	39	39	3.75	61	2900	55	2594
Resil				4	215	4	124
Sadırlar	28		8				
Sahib Ata			1	19	809	16	802
Sanib Yakası			1.75				
Sakahâne	35	35	0.5	14	569	10	441
Saray				33	1500	27	1309

EK I/F: KONYA MAHALLELERİNİN HANELERİ

MAHALLELER	XVI. YY.	XVI. Sonu	XVII yy.	TEMETTUAT HANE	TEMETTUAT VERGİSİ	TEMETTUAT HANE	TEMETTUAT VERGİSİ
Sarı Hasan				93	5181	93	4431
Sarı Yakub	26	26	4	55	3240	55	3064
Seb'ahavan	25	25	2.75	37	2060	35	1560
Sedirler	45	45					
Sevdi Veli	26	26	1.5				
Sinan Perâkendesî			2.5				
Sırcalı Mescid				31	1784	31	1735
Sungur	29	29		23	971	18	844
Sungur	15	15	2.5				
Südcü Sokağı (Sedirlerde)				39	2165	39	1776
Tarhana	17	17	1.75	24	1768	31	1391
Tekye							
Tercüman				17	922	18	759
Topraklık	48	48	1.75				
Toruntay				15	863	16	674
Turşucu			0.5				
Türbe-i Celâliye	213	213					
Türk Ali	25	25	1				
Ulu Irmak Ali Hoca Cemaati				49	2644	48	2022
Ulu Irmak Burhan Dede Cemaati						62	2828
Ulu Irmak Saka Cemaati	20	20	2.5	51		51	2405
Ulvî Sultan				7	257	6	252
Übeyd	25	25	1.5				
Vadi-i Meram der Civar-ı Konya			3	203	10956	204	10141
Veled-i Tavuk	41	41	2.25				
Yanık Cami'i (Selam Cemaati)				71	3830	70	2951
Yediler Sultan	17	17	1	10	328	13	375
Yenice			2.25				
Yunusoğlu				57	2850	50	2233
Zenburi				29	1163	28	1179
Zevle Sultan	44	44	2	10	425	10	321
Zincirli Kuyu Celebi Sokağı				55	3230	56	2695
Zincirli Kuyu Hacı Fettah Sk.				66	3350	61	3002
Zincirli Kuyu Ovalıoğlu Sokağı				34	1972	37	1685
Zincirli Kuyu Sarnıç Sokağı				96	5151	94	5310
İbn-i Affan	40	40	1.5	8	297	7	300
İbn-i Salih	59	59	2.5	14	622	17	673
İbn-i Tuti			2.5				
İbn-i Sanin	22	22	0.75	9	539	10	335

EK I/E: KONYA MAHALLELERİNİN HANELERİ

MAHALLELER	XVI. YY.	XVI. Sonu	XVII yy.	TEMETTUAT HANE VERGİSİ		TEMETTUAT HANE VERGİSİ	
İç Kale-i Perâkende-i Müslim			0.75				
İç Kale-i Zimmiyân			4.75				
İçkale	87	87	0.75				
Ihtiyareddin	29	29	2	32	1511	28	1352
İmaret	16	16	2	3	162	3	126
Sekerfurus	13	13	1.75	13	701	13	633
Sems-i Tebrizi	23	23	1.75	36	1817	33	1476
Serefşirin	11	11	0.5	17	1510	17	931
Sevh Ahmed	49	49	2.25	35		35	1604
Şeyh Alaman Çakır Sokakı				40	2266	42	1655
Şeyh Alaman Çavuşoğlu Cemaati			3.25	63	3562		
Şeyh Alaman Receb Ağa				42	2239	41	1768
Şeyh Alaman Yahsi (Ulemâ)				51	2600	49	2363
Şeyh Bekir (Koca Bekir)		13	0.25				
Şeyh Osman Rumî	26	26	1.25	16	593	17	577
Şeyh Resûl	32	32					
Şeyh Sadreddin Konevî	71	71	1	11	547	12	638
Şeyh Vefâ	51	51	1.5				
Şeyh Şamil	13	13	0.25				
Sükran	31	31	2.5	34	1565	30	1345

EK II/B: KONYA'DAKI TEREKE KAYITLARI

TEREKE SAHİPLERİNİN İSİMLERİ	MAHALLESİ	MESLEĞİ	KIT	A İ L E M U L K U H A Y V A N I										MİRAS	Sicil Defter Numara										
				ES	EC	KÇ	PL	H	AN	BA	DI	EVI	BAG			TARLA	AGNAM	İNEK	A1	ME	K	DE	KURUS	TARİH	
Bayram Ef.																									
Merkar v. Sinavi	Biremani		1 1	1	2										360	191	121/161								
İsmail b. Mehmed	Abdulaziz		1 1	1	1										61	191	121/160								
Esseyid Osman b. Yahya	Debbaghâne		1 1	1	2									40gr	868	191	121/152								
Mehmed Besse b. Mehmed	Debbaghâne		1 1												1047	221	123/29								
Esseyid Süleyman b. Molla Salih	Bürdebasi	Tuccar	1 1											3	250	221	123/13								
Molla Mustafa b. Mehmed	Fahrünisa	Molla	1 1 2	2	4										350	221	123/34								
Molla Hasan b. Hüseyin	Zeburî Zincirli		1 2	1	3										2/200	500	3	1	1	1	1420	221	123/5		
Esseyid Elhac İbrahim b. İbrahim	Mihmandar		2 1 1	1	2										1000		0.5	1145				16925	221	123/3	
Uzunagaâde Elhac Mehmed Arif b. İbrahim	Debbaghâne Ala-	şehir Naib	20 1	2	2										1100	2/130	8/250					2310	221	123/20	
Esseyid İsmail b. Mehmed	Sens	Mumcu	1 1	2	3										50	300	9/100	15	2	1		2586	221	23/20	
Fekma b. Mehmed	Debbaghâne		1	1	2										200							2620	221	123/19	
Esseyid Elhac Ali b. Hüseyin	Karacıgan	Debbag	2 6	4	10										900	2/250		180	7	3		3100	221	123/25	
Kırac İbrahim b. Ali	Dedemoğlu	Yemenici	1 1	1	2										100	2/145		6	1	1		390	221	123/30	
Eyyüb b. Süleyman	Bürdebasi	Molla	1 1	1	1										300							451	221	123/17	
İbrahim b. Elhac Yusuf	Fahrünisa	Halband	1 1	1	1										350							6532	221	123/28	
Kasım b. Musa	Kurb-ı Cedid	Molla	2 1 1	1	1										220			8	2	1	1	762	221	123/8	
Ulkerzâde Esseyid Osman Ef. b. İbrahim	Sanib Ata		1 2		2										150	150						1164	222	123/96	
Ömer b. Elhac Osman	Kececi	Debbag	1 1 3	3	6										500		15	49	6	1		13400	222	123/66	
Meniye bt. Aseb	Ulvi Sultan		1	1	1										140							140	222	123/53	
Yigenzâde Esseyid El. Süleyman b. El. Ömer	Bab-ı Akсарay		13 1	1	1										1500	2/150	53/900	25	4			20100	222	123/72	
Meyrem bt. Hamail	Cifte Merdiven		1 1	2	2																	254	222	123/56	
Bedros v. Kivirik	Ulvi Sultan		1 1	2	3										100							260	222	123/53	
Ace Nalros v. Sinan	Muhtar		1 1	3	4										350	500	50					3200	222	123/71	
Meyrem bt. Yovan	İmaret		1																			440	222	123/75	
Serife Emine b. Seyyid Ahmed	Debbaghâne		1	1	1										100							4570	222	123/50	
Aba																									
Mustafa b. Elhac Ömer	Hoça Habib	Debbag	2 1	1	1										300		17	70	2			4600	222	123/60	

EK II/C: KONYA'DAKI TEREKE KAYITLARI

TEREKE SAHİPLERİNİN İSİMLERİ	MAHALLESİ	MESLEĞİ	KİT	A										MİNAS	Sicil Defter Numara																		
				ES	EQ	KÇ	KP	L	H	AN	BA	DI	EVI			BAĞ	TARLA	AGNAM	İNEK	AT	ME	K	DE										
Heyrem bt. Serkiz	İmarat		1 1																			575	222	123/68									
Hadice b. Hidayetzade Osman	Civar		1 1 1																			6020	222	123/93									
Ağa																																	
Serife Havva b. Postnisiin	Celali-Turfaklı		1 2																				6642	222	123/77								
Mehmed																																	
Mustafa Beşe b. Hacı İbrahim	Civar		1 1																				1390	223	119/4								
Ömer b. Mehmed	Dolan		1 1																				424	223	119/6								
Kara Ahmed b. Abdurrahman	Karacığın		1 1																				760	223	119/6								
Kristzade Esseyid Elhac İsmail b. İsmail	Sarı Yakup		1 1																				600	150	28	300	17	2	1	7	29495	224	119/17
Mehmed b. Mustafa	Sinab Perakende		1 3																					60	224	119/21							
Keçork v. Artin	Kale-i Çerb		1 3																					180	224	119/29							
Sarı Mehmed b. Molla Halil	Bulgur İmam		2 1																					16	224	119/9							
Mehmed b. İsmail	Sarı Yakub		1 1																					100	225	119/35							
Molla Ali b. Osman	Karakurt		13 1																					300	225	119/40							
Ace Evkım v. Kırkor	Yediler		1 1																					130	225	119/34							
Turfanda v. Bogos	Çifte Merdiven		1 1																						2400	225	119/35						
Marım bt. Artin	Kürkcü		3																						361	225	119/40						
Himmet b. Hüseyin	Dolanucu		1 1																						200	225	119/34						
Kürkcü Hacı v. Agob	Çifte Merdiven		1 1																						80	225	119/32						
Madros v. Hacatur	İmarat		1 1																						220	227	119/101						
Elhac İbrahim b. Abdullah	Çifte Merdiven		1 1																						400	227	119/103						
Süleyman b. Kel Ali	Civar		1 1 2																						300	228	119/85						
Esseyi Edbekir b. Mehmed	Fakih Dede		1 2																						150	228	118/124						
Mustafa b. Ali	Ahmed Dede		1 2																						265	228	119/113						
Evanas v. Karabet	Çifte Merdiven		1 1																						100	228	119/106						
Esseyid Mahmud b. El.Halil	Botsa Köyü		10 1																						300	228	119/123						
Karabet v. Evanass	İmarat		1 1																							2652	228	119/124					
Esseyid Elhac Mustafa b. Elhac Ahmed	uçkiise Köyü		2 2																							150	228	119/122					
Hacı Hoca Molla Mehmed b. Mehmed	Sinan Perakende	Hoca	1 1																							70	30	1	480	228	119/110		
Hüseyin Beşe b. Abdulkadir	Büredabası		1 2																								500	228	119/108				

EK II/D: KONYA'DAKI TEREKE KAYITLARI

TEREKE SAHİPLERİNİN: İSİMLERİ	MAHALLESTİ	MESLEKİ	KİT	ES EC KÇ İPL H AN BA Dİ										EVL	BAĞ	TARLA	AĞNAM İNEK AT ME K DE				MİNAS	Sicil Defter Numara			
				A	İ	L	E	M	U	L	K	Ü	H				A	Y	V	A			N	I	KURUS
Anna	Cifte Merdiven	Derwis	1	1	1	1	1	1														764	228	119/105	
Derwis Abdullah b. Mehmed	Civar	Derwis	1	1	1	4	5															10303	229	121/7	
Sima bt. Arakil	Sems		1			1	1															1643	229	121/11	
İbrahim b. İbrahim	Hoca Habib	Berber	1			1	1															2013	229	121/15	
Osman b. Bekir	Zincirli	Debbâğ	1	1																		2160	229	121/14	
Elhac Memiş Ağa b. İsmail	Bürdebaşı	Tüccar	1	1	3	4	7	1	1													30250	229	121/19	
Seyyid Mehmed b. İsmail	Kerim Dedim	Tüccar	2			2	2	2														4475	229	121/5	
Faros Kirkor v. Aniya	İmarat	Terzi	1	2				2	1													695	229	121/10	
Mehmed b. Mehmed	Seyh Ahmed	Yemenici	1	3		1	4															920	229	121/14	
Esseyid Elhac Ahmed b. Esseyid El. Hasan	Ahmed Dede	Debbâğ	1	3		3	6															11380	232	122/8	
Hacı Agob v. Avadik	Abdulvahid	Terzi	1	2			2															1380	232	122/14	
Madros v. Bogos	Cifte merdiven	Kuyumcu	1	1		1	2															400	232	122/18	
Hacı Yordan v. Hacı Ladros	Kadi Alesah	Esnaf	1			1	1															4183	232	122/1	
Hacıgâzizâde Salih b. Elhac Hasan	Ahmed Dede	Debbâğ																				1000	232	122/13	
Papaz Karabet v. Bogos	Cifte Merdiven	Papas	1			3	3															900	232	122/2	
Derwis Ahmed b. Esseyid Ali Efendi	Semseddin	Derwis	4	1	1		1															1183	233	122/30	
Aci Kalbus v. Karaköz	Kürkücü	Terzi	1	2			3															1210	233	122/22	
Esseyid İbrahim Efendi	Sarı Hasan	Altar	86	2	2		2															3240	233	122/39	
b. Esseyid İbrahim																									
Caferzâde Esseyid Mustafa Ağa b. Süleyman	Semsi Tebrizi		1	1	1		2															1000	233	122/29	
Karabet v. Bedros	İmarat		1	1			2															100	234	122/66	
Esseyid Elhac İsmail Efendi	Fakih Dede		4	1			2															6000	234	122/72	
b. Es. Mehmed																									
Es. Hasan Dede Ef. b. Es.	Civar	Ser Tarik	22	1	4		5															3500	235	122/110	
Derwis Hüseyin																									
Bayram Ağa b. İbrahim	Kasab Sinan	Altar	1	1			1															2/600	235	122/131	
Makibâde Abdülhalim b. Elhac Ali Efendi	Debbâğhâne		1	1			4															10	236	122/158	
Elhac Mehmed b. Abdurrahman	Bağ-1 Evliya	Hafıf	3	1	2		4															150	236	122/142	

EK II/E: KONYA'DAKI TEREKE KAYITLARI

TEREKE SAHİPLERİNİN İSİMLERİ	MHALLESTİ	MEŞLEĞİ	KİT	A I L E M U L K U H A Y V A N I										MİRAS	Sicil Defter Numara								
				ES	EC	KC	TPL	H	AN	BA	DI	EVI	BAG			TARLA	AŞANAM	İNEK	AT	ME	K	DE	KURUŞ
Hüseyin b. Abdullah	Civar	Lebleci	1 1	1 2										450	35						640	236	122/152
Serif Mehmed Ağa b. Elhac Mehmed	Debbaghâne	Tuccar	2 1	2 2										600	1690						6800	236	122/154
Esseyid Süleyman b. Hüseyin Hafızodabası Holla İsmail b. Ali	Sungur Şerefşirin	Demirci Holla	1 1	1 1	2 3									80	500	1					846	236	122/155
Hacı Karabet v. Serkiz Hacı Mustafa b. Mehmed Seyyid b. Elhac Mehmed Kapurubası Mustafa Beyz. Mehmed Elhac Halil İbrahim b. Elhac Seyyid	Kadıasker Karakurt Hoca Habiş Debbaghâne Mihmandar	Altar Tuccar Bekmezci Askeri	1 1	1 1	1 1	2 2	1 1							800	100	2					3941	237	122/179
Devçioğlu Ali b. Derviş Ahmed Elhas Hafız Mehmed b. Mustafa Esseyid Süleyman Efendi b. Ali Efendi	Botsa köyü Küçük Sinan Civar	Hafız Mesnevihan	1 1	1 1	1 3	1 1	1 1	1						2	750	2					4002	240	117/48
Hafız Alioğlu b. Mehmed Alaniye bt. Sinan hatun Mustafa b. Ahmed Ölele Ahmed b. Ali Esseyid Elhac Ebubekir b. Mehmed İbrahim b. Derzi Hasan Musa Mehmed Çelebi b. Ali Hacı Ahmed b. Abdullah Esseyid Mustafa b. Elhac Mustafa	Kale-i Cerb Mücellid Hoca Faruk Seyh Osman Rumi Pürçüklü Karaarslan Dedemoğlu Turak Fakih Vadi-i Meram	Kaledizdar Sarrac	3 1	2 2	2 3	1 1	1 1	1						1000	2/25- 5	40					7947	241	117/63
Esseyid Mehmed b. Hasan Efendi Seyyid Mehmed b. Süleyman Memis b. Abdülmu'min Sipahioğlu Mehmed b. Mustafa Ahmed b. Ali	Seyh Ahmed Sadırlar Kuzgun Kavak İki çay arası	Hafıf Debbag Berber	1 1	2 2	2 2	1 1	1 1	2 2	2 2	2 2	2 2	1 1	3	3000	3d/3k 21d/4	40					10600	243	117/20
														15	500	200g	3				1242	243	117/4
														2000	550	400	4				15265	243	117/5
														200	200	9					1640	243	117/113
														100	1000	3					2340	243	117/91

EK II/F: KONYA'DAKI TEREKE KAYITLARI

TEREKE SAHİPLERİNİN: İSTİMLERİ	MARALESİ	MESLEĞİ	KİT	A										MİRAS	Sicil Defter Numara															
				ES	EC	KC	TP	L	H	AN	BA	DI	EVI			BAG	TARLA	AĞAÇ	İNEX	AT	ME	K	DE							
Esseyid Mehmed b. Abdullah	Pürçüklü	Haffaf	1 2																						4700	243	117/93			
Hasan b. Mehmed	Cifte Merdiven	Bakkal	1 1																						900	243	117/116			
Abdullah b. Seyyid Mehmed	Burban Dede		1																						1000	244	117/13			
Esseyid Elhac Mehmed Efen.b.	Zincirli Kuyu		56 1 1																						12131	244	117/14			
Veliyüddin																														
Mehmed b. Osman	Ulurmak Sakacm		1 2																						1300	244	117/17			
Recebâğazâde Hacı Ali Efendi	Seyh Alaman		9 1 1																						13500	244	117/19			
Şerife b. Mustafa	Hoca Faruk		1																						2280	244	117/25			
Esseyid Elhac Mustafa b.	Kurb-ı Cedid		1																						25800	244	117/31			
Abdullah																														
Hasan b. İbrahim	Kalacık	Lüleci	1 1																							280	244	117/131		
Fatma b. Osman	Pürçüklü		20 1																						3587	244	117/134			
Derviş Abdullah b. Mustafa	Turak Fakih	Derviş	1 1																						4346	244	117/15			
Ali b. Mehmed	Orta Mescid	Ciftciseyh	1 5																						5950	244	117/132			
Mehmed Rasid Ağa	Adana valisinin	Çamaşrağa	1																						6302	244	117/12			
İbrahim b. Ahmed	Kara Arslan	Hamamcı	1																						10539	245	120/5			
Fatma b. Elhac Abdulahad	Civar		1 1 1																						10954	245	120/27			
Bogos v. Babayan	Ulvi Sultan	Demirci	1 1																						1240	245	120/8			
Ahmed b. İbrahim	Pir Esad		1																						1260	245	120/1			
Esseyid Mehmed b. Mehmed	Esenlü	Kahvehane	2 1																						15500	245	117/135			
Hacı Memis b. Hasan	Darıca Cemati		1 5																						17242	245	120/15			
Yuvaki	Kadıasker		1																						320	245	120/10			
Elhac Ahmed b. Elhac Mustafa	Mihandar		1 2																						4900	245	120/37			
Karacor Mehmed b. Musa	Ulurmak		1 1																						800	245	120/26			
Fatma b. Süleyman	Pir Esad		1																						855	245	120/32			
Kalaycı Hasan b. Ali	Zincirli Kuyu	Kalaycı	1 1																						3520	246	120/55			
Elhac Mehmed b. Mehmed	Ulvi Sultan		1 1																						5381	246	120/66			
Kürkcü Ohannes v. Karabet	Biremani		1																						2200	247	120/83			
Esseyid Elhac Mehmed b. Ömer	Tuarak Fakih	Kürkcü	3 1 1																						40427	247	117/69			
Memis b. Hüseyin	Torontay		1																						480	247	120/91			
Molla Hasan b. Ali	Kuzgun Kavak	Molla	1																						680	247	120/85			
Çobur Hafız Mehmed b. Mustafa	Zincirli Kuyu	Hafız	2 3																						6962	247	120/104			
Kasap Mehmed	Hoca Habib	Kasap	2 2																						1040	248	120/133			

EK II/G: KONYA'DAKI TEREKE KAYITLARI

TEREKE SAHİPLERİNİN İSİMLERİ	MÖHÜRLEŞTİ	MESLEĞİ	KİT	MİRAS										Sicil Defter Numara								
				A	I	L	E	M	U	L	K	U	H		A	Y	V	A	N	I	DE	KURUS
Ahmed b. Hüseyin	Küçük	Terzi	1	2	2	1	1	1	150	100	3								1080	248	120/148	
Seyyid Abdulkadir b. Mehmed	Seyh Ahmed	Tarabancı?	90	2	1	1	1	700											10937	248	120/117	
Agob v. Abram	Pirmani		1	4	4		500												1120	248	120/144	
Darıcazade Esseyid Elhac	Darıca	Esnaf	11	1	3	3	5	2000	2/500	6	50	3							12800	248	120/158	
Mustafa b. Hasan																						
İbrahim Efendi b. İbrahim	Pürçüklü	Attar	1	2	1	3													2080	248	120/131	
Elhac Mehmed b. Mehmed	Topraklık	ŞehirEmini	4	1	3	1	4	1000	200	6		3	2	1	4				20800	248	120/156	
Süleyman b. Ali	YunusoğluCemati	Bakkal	1	1	2	3	600												3560	248	120/157	
Akiklici b. Abdullah	Poladlar		4			4	1000												44200	248	120/159	
Köse Ahmed Efendi b. Ömer	Çıvar	Saatçi	157	1	2	2	400	1000			24	8	6	5					7597	248	120/150	
Cinzâde Elhac Mustafa b. Süleyman	Darıca Cemati		1	2	4	6				2/18		2							7500	248	120/145	
Süleyman b. İsa	Karakayis		1	2	1	3													880	248	120/115	
Hafız Hacı İbrahim b. Halil	Pınarı	Hafız	1	1	1	2	600			14		100	5	2	1				9000	248	120/142	
Mehmed b. Ömer	Sadırlar	Halband	1	1	1	1	250	3/115											18000	252	75/4	
Hasan b. Elhac Mehmed	Sey Alaman	Halçacı	1	1	1	2	500	150				3							3360	252	75/110	
Hacı Halil b. Abdullah	Çıvar		1	1	2	1	700	100											1914	253	75/8	
Hüseyin b. Süleyman	Küçük Sinan	Halçacı	1	2	1	3	700												2060	253	75/18	
Abdülhalim Ağa b. Ahmed	Köy		2	1	1	3	11750	2/10-			31	8	4	2					23200	253	75/35	
Hamza Hoca b. Mustafa	Seyh Alaman	Hoca	1	4	3	7	350												640	253	75/38	
Meryem Hanım b. Memis Paşa	Sırcalı		1	4	1	5													9211	253	75/20	
İbrahim b. Mehmed	Fahrunnisa	Hamal	1	1	1	1	400					1							1160	254	75/52	
Anastas v. Mihail	Kala-i Çerb		1	2	1	3	600	200											1380	254	75/69*	
Seyyid	Poladlar	Keçeci	1	1	2	2	500					2							1520	254	75/42	
Alaeddin b. Ali	Sille Köyü	Katırcı	1	3	2	5	7500	500				2	1	2	10				20600	254	75/44	
Mesğyihî Maksibendi Elhac	Fahrunnisa	Seyh	18	1	2	3				1.5	18	2	2	2					-	2240	254	75/97
Hasan Efendi																						
Mustafa b. Mehmed	Kerim Dede	Debağ	1	1	1	1	200	160			28	1	1	1					2300	254	75/71	
Ahmed b. Mehmed	Kavak Köyü		1	1	1	2	300	50			40	2	1	1					3080	254	75/40	
Esseyid Ali Ağa b. Elhac	Çelbi Sokakı	ŞehirEmini	1	1	2	3	5000	3/1000	12	139		4	2	1					69200	254	75/57	
Seyyid Ağa																						
Hüseyin b. Ali	KabasakalCemati	Kahveci	1	1	1	1	100												840	254	75/64	
Hasan b. Ebubekir(Sulale-i	Turak Fakih		1	1	1	1	1200	2/3700				5	1	1					18441	255	75/131	

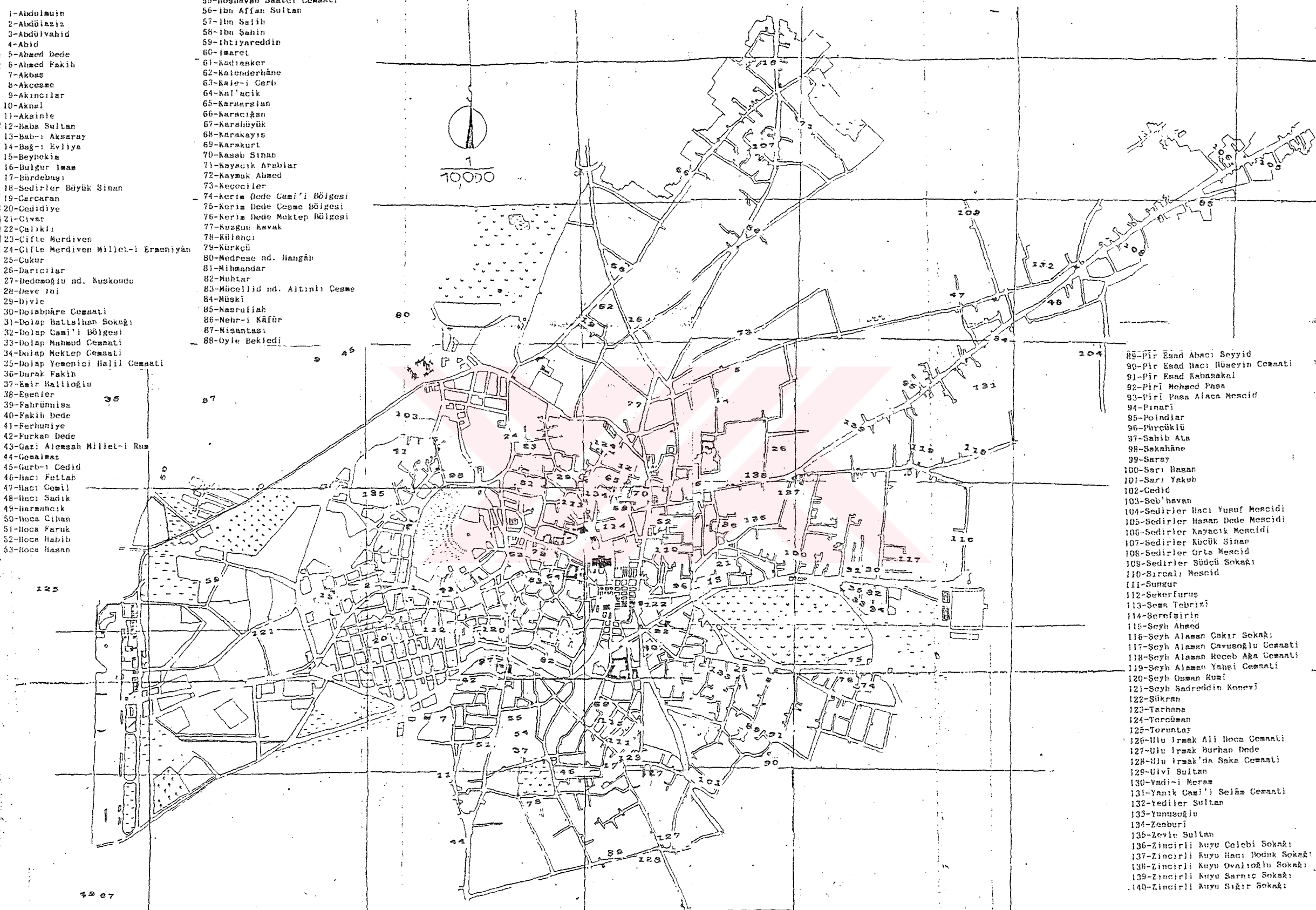
EK II/H: KONYA'DAKI TEREKE KAYITLARI

TEREKE SAHİPLERİNİN İSİMLERİ	MAHALLESİ	MESLEĞİ	KİT	A E M Ü L K Ü H A Y V A N I										HİSAS KURUŞ	Sicil Defter Numara									
				ES	EÇ	KÇ	TP	L	H	AN	BA	DI	EVI			BAG	TARLA	AGNAN	INЕК	AT	ME	K	DE	
Mevlanadan)																								
Agob v. Bedros	Ulvi Sultan	Boyacı	1 1																		800	1900	255	75/128
Fatma b. Elhac Abdulkadir	Zincirli Kuyu		1 1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	10000	7500	3/8.5	60	2	1			34000	255	75/147
Hasan b. Ali	Pirsadı. Hüseyi	Çama. mah	1	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	500								850	255	75/150
Serife b. Mehmed	Sahbata		3 1	1	2	1	2	1	2	1	2	1	2	300								960	255	75/119
Kurt Ali Hoca b. Bekdas	Kuzgun Kayak	Hoca	1 1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2000								14320	476	120/127

KONYA MAHALLELERİ

- 1-Abdulmuin
- 2-Abdülmaziz
- 3-Abdülvahid
- 4-Abid
- 5-Ahmed Dede
- 6-Ahmed Fakih
- 7-Akbas
- 8-Akcesme
- 9-Akincilar
- 10-Aknal
- 11-Aksinle
- 12-Baba Sultan
- 13-Bab-ı Aksaray
- 14-Bağ-ı Evliya
- 15-Beyhekim
- 16-Bulgur İmaa
- 17-Bürdebaşı
- 18-Sedirler Büyük Sinan
- 19-Carcaran
- 20-Cedidiye
- 21-Cıvır
- 22-Çalkılı
- 23-Cifte Merdiven
- 24-Cifte Merdiven Millet-i Ermeniyân
- 25-Cukur
- 26-Darıncılar
- 27-Dedemoğlu nd. Nusukodu
- 28-Deve ini
- 29-Diyile
- 30-Dolapbâre Cemaati
- 31-Dolap Battalhan Sokağı
- 32-Dolap Cami'i Bölgesi
- 33-Dolap Mahmud Cemaati
- 34-Dolap Mektep Cemaati
- 35-Dolap Yemenici Halil Cemaati
- 36-Durak Fakih
- 37-Emir Haliloğlu
- 38-Esenler
- 39-Fahrünnisa
- 40-Fakih Dede
- 41-Ferhuniye
- 42-Furkan Dede
- 43-Gaz-ı Alemşah Millet-i Rus
- 44-Gemalmaz
- 45-Gurb-ı Cedid
- 46-Hacı Fettah
- 47-Hacı Cemil
- 48-Hacı Sadık
- 49-Harmanlık
- 50-Hoca Cihan
- 51-Hoca Faruk
- 52-Hoca Habib
- 53-Hoca Hasan

- 54-Hoshavan Ala Cemaati
- 55-Hoshavan Saatci Cemaati
- 56-İbn Affan Sultan
- 57-İbn Salih
- 58-İbn Şahin
- 59-İhtiyareddin
- 60-İmaret
- 61-Kadıasker
- 62-Kalenderhâne
- 63-Kale-i Cerb
- 64-Kal'ıcık
- 65-Kararsızan
- 66-Karacıhan
- 67-Karabüyük
- 68-Karıkayıs
- 69-Karıkurt
- 70-Kasab Sinan
- 71-Kaycık Arublar
- 72-Kaymak Ahmed
- 73-Keçeciler
- 74-Kerim Dede Cami'i Bölgesi
- 75-Kerim Dede Cemaat Bölgesi
- 76-Kerim Dede Mektep Bölgesi
- 77-Kuzgun Kavak
- 78-Külâhçı
- 79-Kürkçü
- 80-Medrese nd. Hangâh
- 81-Mihmandar
- 82-Muhtar
- 83-Mücellid nd. Altın Cemaat
- 84-Müşki
- 85-Nasrullah
- 86-Nehr-i Kâfir
- 87-Nisantası
- 88-Oyle Bekledi

- 89-Pir Esad Abacı Seyyid
- 90-Pir Esad Hacı Hüseyin Cemaati
- 91-Pir Esad Kahsakal
- 92-Piri Mehmed Paşa
- 93-Piri Paşa Alaca Mescid
- 94-Pınarı
- 95-Polndlar
- 96-Pürçüklü
- 97-Sahib Ata
- 98-Sakahâne
- 99-Saray
- 100-Sarı Hasan
- 101-Sarı Yakub
- 102-Cedid
- 103-Seb'havan
- 104-Sedirler Hacı Yunus Mescidi
- 105-Sedirler Hasan Dede Mescidi
- 106-Sedirler Kaycık Mescidi
- 107-Sedirler Küçük Sinan
- 108-Sedirler Orta Mescid
- 109-Sedirler Südcü Sokağı
- 110-Sircalı Mescid
- 111-Sungur
- 112-Sekerfurus
- 113-Sema Tebrizi
- 114-Serefsirin
- 115-Seyh Ahmed
- 116-Seyh Alaman Çakır Sokağı
- 117-Seyh Alaman Cavusoğlu Cemaati
- 118-Seyh Alaman Receb Ağa Cemaati
- 119-Seyh Alaman Yahşi Cemaati
- 120-Seyh Osman Rumi
- 121-Seyh Sadreddin Konevi
- 122-Sükran
- 123-Tarhana
- 124-Tercüman
- 125-Toruntay
- 126-Ulu İsmak Ali Hoca Cemaati
- 127-Ulu İsmak Burhan Dede
- 128-Ulu İsmak'da Saka Cemaati
- 129-Ulu Sultan
- 130-Vadi-i Meras
- 131-Yanık Cami'i Selâm Cemaati
- 132-Yediler Sultan
- 133-Yunusoğlu
- 134-Zenburi
- 135-Zevic Sultan
- 136-Zincirli Kuyu Celebi Sokağı
- 137-Zincirli Kuyu Hacı Moduk Sokağı
- 138-Zincirli Kuyu Ovaltıoğlu Sokağı
- 139-Zincirli Kuyu Sarnic Sokağı
- 140-Zincirli Kuyu Sığır Sokağı

HARİTA: KONYA'NIN MAHALLELERİ